BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XLVI
A
54
NAPOLI

1720 avanzi f
Seb. Pauli — 13.

IODOCI SINCERI
ITINERARIUM GALLIÆ.

AMSTELODAMI
Apud IODOCUM IANSONIUM
M DC 1655.

NAPOLI

3 #

JODOCI SINCERI
ITINERARIUM GALLIÆ,

Ita accomodatum,

Ut ejus ducti mediocri Tempore tota Gallia obiri, Anglia & Belgium adiri poſſint: nec bis terve ad eadem loca rediri oporteat: notatis cujuſcunque loci, quas vocant,

DELICIIS:

Cum Appendice,

DE BURDIGALA,

Ac Iconibus Urbium præcipuarum illuſtratum.

AMSTELODAMI,
Apud JODOCUM JANSONIUM
M DC LV.

ILL. ET GENEROSO DN.

DN. ALEXANDRO SIGISMUNDO, LIB. BARONI à ZEDLITZ

Newkirch, & *Reichenwaldaw*, Dynaſtæ in *Groſſeſlaw*, *Logaw*, *Leſch*, *Seedorff*, *Guntersdorff*, *&c.* Domino ſuo gratioſo:

JOD. SINCERUS

Cum obſequio, S.

DUM reditum, viſis hominum moribus & urbibus, Illuſtris & Generoſiſſime Domine, in patriam paras, ecce quam tibi, non infauſtam opinor, adſternuo ominationem! Magnam terrarum, quas obiſti, partem penicillo meo, rudi quidem, ac infucato delineatam: exiguo volumini complicatam manui tuæ inſero, uti, cùm oculorum aciem impendere illi libuerit, animo tuo multis millibus relictæ jam terræ reſiſtantur, Ulyſſeorumque tuorum laborum domi cum ſecura voluptate tibi in mentem redeat. Faſtidiſne levidenſe hoc, & tuo culmini, in quo Deus & Majorum tuorum virtus te conſtituerunt, tua te conſervat, vix (ut molliſſime loquar) competens? Non perſuaſerit hoc mihi ipſa Suada. Nec enim ingenuus ille dulcor tuus, tranquilla illa dico animi morumque temperi-

es, illa gravitati mixta modeſtia,&, ſi ita fari licet,generoſa humilitas, quam in te qui animadverterunt, omnes ſuſpexere, ferat, ut vel minimum tui cultum à minimo ſpernas. Adderem lubens me humanitate & beneficio debitorem tibi adquiſitum, memorem ejus animum harum chartarum nominis tui ſplendore in fronte illuſtratarum miſſiculatione teſtari voluiſſe, ſed quiſquiliis meis hoc prætexere vereor. Quòd ſi tamen hoc unum per eas adſequor, ut, cùm nequiverim, ſaltem voluiſſe me adagnoſcas, liquido futurus ſum animo, votoque meo quo ſatisfiat nil reſtare profitebor. VALE, Domine generoſiſſime, & fœliciter olim profectus, fœliciſſimè revertere.

LEC-

LECTORI S.

ITinerum per Galliam, terraſque vicinas indicem tibi promo, amice Lector, alterius ab iis qui hactenus prodiere, generis. Illi enim ferè auctorum ſuorum ſola itinera notant: Hic non quæ ego & quomodo ſuſcepi; ſed quæ & quomodo ſuſcipienda fuerant, deſcribit: candidè indicatis itinerum & peregrinationum mearum alicubi peccatis. Scopus ad quem collimo hic eſt: ut inprimis inſerviam illis, qui paullo plus triennium huic peregrinationi indulgere, linguam etiam Gallicanam juxta alia exercitia addiſcere cupiunt. Illis fere quinque diverſa itinera ex mea delineatione ſuſcipienda ſunt. Primum in adventu in hoc regnum ex Germania, quod Aureliæ aut Biturigibus finit: Secundum, per accolas Ligeris populos Nannetas uſque, inde Rupellam, Burdigalam, & reflexa profectione Pictaviam: Tertium per Lemovices, Petrocorios, Vaſconiam, Galliam Narbonenſem, Provinciam, Delphinatum, Lugdunenſem terram, Burgundiam, Pariſios uſque: Quartum in Angliam & Belgium, abeundo per Normanniam, redeundo per Picardiam: Quintum per aliam Burgundiæ partem, Lugdunum, inde per Sabaudiam & Helvetios in Germaniam. Lutetia & Lugdunum bis accedendæ tibi, tum etiam pro-

pter navigandi commoditatem Aurelia Ad alia loca ut ſæpius revertaris ex mea delineatione non eſt. Tempora his itineribus ita definivi: Finge te primi anni æſtate aut etiam autumno primum abſolviſſe; Aureliæ, Biturigibus & Molinis omne impendiſſe tempus uſque ad extremum Majum ſecundi anni: Quinque ſequentes menſes oportet de ſecundo itineri, interjungaſque ex libitu tuo aliquoties in amœnioribus tractus Ligerini urbibus; Pictavii hibernes; Æſtatem tertii teras in vicinia: Autumno ejuſdem quartum iter conficias; hibernes Pariſiis: Primo vere quarti anni in Angliam & Belgium abeas, redeaſque: ſub autumnum ejuſdem quinto revertaris in patriam. Quod ſi igitur primo primi anni vere exiſti, & extremo autumno quarti redis, tribus annis & dimidio peregrinatio tua per hæc regna, reſpublicas, principatus, conſtabit. Atque hæc ita notavi illis, quos non finis aliquis particularis ad certa loca ducit: qui tantum temporis huic peregrinationi indulgere & poſſunt & volunt. Qui neceſſe habent breviori tempore hunc curſum conficere, ſecundum & tertium conjungere, quartum aut totum aut ex parte recidere poſſunt. Quin & quibus aliâ, putà per Helvetios introitur, adverſo itinere ductricibus fere his iiſdem pagellis ferri poſſunt. Nec dubito, ſi quis inacceſſa loca quædam relinquere neceſſe habeat, vel ideo eas ipſi gratas futuras, quod vel animo quo pe-

dibus

dibus nequit, ipſarum ductu evagari poſſit.

Verùm agè, quia per Galliam in hoc libello circumduceris, nec præ negotiis licuit primum, ceu deſtinâram, librum, qui de ea in genere tractaturus erat, vel attingere; habe tibi pauciſſimis verbis, eorum quæ prolixiùs hanc in rem Paulus Merula part. 2. Coſmogr. lib. 3. capitibus aliquam multis ſcribit, epitomen.

GALLIÆ & Gallorum nomen, ſive à γάλα quod lac notat, ſive à Galatâ Herculis filiâ, ſive aliunde ductum ſit, jam eſt per antiquum. Antiquius tamen inſuper Celtarum & Celticæ vocabulum, quod Galliæ ſpeciatim tributum, imò tandem ejus uni ex tribus parti, olim toti ferè Europæ competit. Ephorus enim apud Strabonem Orbem in quatuor partes diducens, eam, quæ verſus Auſtrum ab Æthiopibus, quæ ad Aquilonem à Scythis, quæ in Occidentem vergit, à Celtis habitari dixit. Francia à Francis Germaniæ populis qui Gallias inſederunt & antiquis incolis ſe miſcuerunt, hodie vernaculo Gallorum magis, quàm Galliæ nomine venit? Ab Occidente habet Pyrenæos montes, & Oceanum Aquitanicum; à Septentrione, Oceanum Britannicum; Caletas uſque, hinc verſus Ortum, Flandros, Arteſios, Hannonios, Leuceburgos, Lotharingos, Comitatum Burgundiæ, Helvetios, Sabaudos, Pedemontios habet vicinos mediterraneos: ad Meridiem alluitur mari mediterraneo, quod Gal-

cum vocant. Atq; hi termini ejus antiquitus iidem fuerunt, excepto, quod verſus Ortum ad Rhenum uſque, montem Juram, & Alpes protenſa, Belgii potiorem partem, Lotharingiam, Sabaudiam, tractumque cis-Rhenanum comprehendebat. Sita eſt inter 41. & 52. *latitudinis;* 20. & 38. *longitudinis gradus. Adeoque ea eſt Regni hujus amplitudo, ut licet non nomine, reipſa tamen complura in ſe compræhendat regna. De diviſione ejus in Bracatam & Comatam, hujuſque in Belgicam, Celticam, & Aquitanicam ago ſap.* 1. *de Burdigala. De alia Auguſti in XVII. provincias; vide Mer.* Coſm. part. 2. lib, 3. cap. 19. *Aëris eſt temperatiſſimi & ſaluberrimi. Raræ contagiones peſtiles ipſam infeſtant. Cui commodat forte quòd & cibo & potu delicatiori ſalubriorique corpus infima etiam plebs nutrit, quam aliæ gentes frequentiùs hoc malo adfectæ. Fertiliſſima hodieque, perinde ac Cæſaris temporibus, hominum genitrix. Uber terræ habet pinguiſſimum. Adeoq; fideliter cuſtodit cognomina ſua à Polybio ipſi data, ut ſit* πολύοχλος & σιτοφόρος. *Ubi enim feracius frumenti arvum invenias Pictonio, Santonio, Bituricenſi tractu, Burgundia, Picardia, Normannia, Belſia. Linum & Cannabem magnâ copia producit. Nec alia eſt regio quæ tantum ejus ſufficiat rudentibus & velis navigiorum. Arboribus pomiferis Normannia, Picardia, Britannia inprimis, (ubi ob vini defectum potum ex*

pomis

pomis ſibi exprimunt) amygdalis, nucibus, ficis, oleis, Auraicis, Granatis, Auſtralior Gallia abundat. Sylvas caſtaneiferas in Lemovicibus, Petrocoriis, Arvernis & confinib. habet. Vina in pleraque Gallia naſcuntur generoſiſſima. Britanniæ, Normanniæ, & Picardiæ, trigæ provinciarum nobiliſſimæ, ea aëris frigiditas negat. Vix credi poteſt quantum vini Garumna, Carantono, Ligeri efferatur ad Anglos, Belgas, Germanos Septentrionales. Centies mille circiter dolia Burdigalâ ſola quotannis efferri ſolita retulerunt mihi. Pabula paſſim ſaltuſque videas nutriendis gregibus & armentis. Hinc carnium, lactis, butyri, caſei, lanæ tanta copia. Volatilibus abundat. Tantum caponum, gallinarum, pullorum quotidie paſſim abſumitur, ut ſi in aliis regionibus unico anno perinde fiat, metuendum ſit ne ſpecies intereat. Gallinæ Numidicæ gregatim paſcuntur. Lepores, cuniculi, perdices, turdi nuſquam frequentiores. In Pictonio complures ſunt ſylvæ, quas ſi tranſeas cuniculorum numerum, ac ſi gregatim paſcerentur, circum luſitare non levi oculorum voluptate perfuſus conſpicies. Equos in Britannia, & Vaſconia generoſos producit Gallia graciliores tamen & ſeſſoribus magis idoneos quàm trahendis plauſtris & carris: cui uſui ex Germania haut pauci adducuntur. Venationes cervorum, capreolorum, aprorum paſſim habet, quis tamen præcellunt Germani-

cæ. Venæ metalli feræ in Gebennicis ſunt jugis. Aurum etiam, licet modicum, effoditur tamen. Vir doctus in Satyrico, cùm retuliſſet ea, quæ Gallia aliis populis miniſtrat, eleganter hæc ſubjicit: His & aliis dotibus aurum quod in venis ſuis vix habet, largiſſimoque proventu excipit, ut qui illud anxia & crudeli diligentia effodiunt, qui ab extremo devehunt Sole, plerumque videantur Gallicæ felicitati familiari. *Fidem his verbis fecerint nummi aurei exotici, quibus in Gallia nihil communius. Planities maxima in Celtica Belgicaque Gallia, inprimis in Picardia, Campania, Bituricenſi tractu, Turonibus, Pictonio, & adjacentibus regionibus. Montoſa tamen alibi ac inprimis in Arvernis, Lemovicibus, Petrocoriis, Delphinatu, Provincia, Burgundia, alibi. Montes celebratiores ſunt*, Cebenna *in Arvernis plurimorum jugorum, cujus pars* Tartara *haut procul Lugduno*: Vogeſus *limes Burgundiæ & Lotharingiæ, vulgo* Mont de Faucilles: *Jura, hodie multinominis majoremque partem mons Germanus & Helvetius. Alpes in Delphinatum & Provinciam procurrunt, Pyrenæus in Narbonenſem Galliam. Sylvas habet plurimas in Cenomanis, Britannis, Biturigibus, Andinis, agro Bolonienſi, Veromanduis, Picardis, Burgundia, Lemovicibus, Petrocoriis, Forenſibus, Borbonia, &c. Mari adluitur gemino, hinc Mediterraneo, inde Oceano Aquitanico, & Britannico,*

quæ

quæſitum commodiſſimum rei nauticæ efficiunt, & qui (*verba ſint viri docti*) claſſes per omnis nominis maria litoraque poſſit emittere, *ſi Galli quàm equis tam navali induſtriæ aſſueſcerent, ſpeſque ut ſubitas ita longas, ferre poſſent. Portus maris habet nobiliſſimos, inprimis in Provincia, Aquitania, Santonio, Britannia, Normannia, Bononienſi & Caletenſi agro. Fluvii potiſſimi ſunt quatuor*: I. Sequana, *vulgo*, la Seyne, *in Burgundiæ Ducatu oriens, recipiens in ſe Icaunam, vulgo* Yonne, *Matronam* la Marne, *Æſiam, cùm ante ſe miſcuiſſet Axona: Rothomagum uſque valde æſtuans & majora navigia geſtans. II.* Ligeris, *Rex fluviorum Gallicorum, & cui nullus longitudine par. Ortus ipſi in Velaunis. Influunt ipſum potiſſimi hi fluvii navigabiles: Elaver, vulgo* Allier, *in Cebennis ſcaturiens, piſcoſſimus*; *Carus* le Cher, *Indrus, Vigenna, Lera & Meduana, vulgo* la Mayne. *III. Garumna, æquoreus amnis, cui ſe jungunt Tarnis*, le Tar, *Egircius* le Guers, *Oldus* l'Old *& corruptè* Lot, *Duranius aut Dordonia, vulgo* la Dordonne, *æquoreus & ipſe. IV. Rhodanus, qui cum ſuis omnibus in Mare ducit Ararim* la Saone, *Iſaram & Druentiam, vulgo* Durance. *Lacuum qui Galliam contingunt, maximus eſt Lemanus*, le lac de Geneve, *quem Rhodanus perfluit. Sæpe cum nulli in ſuperficie ſtant venti, proprio ſuo, qui interiore fundo latere perhibetur,*

valdè

valde exagitatur: quem accolæ la Vaudaiſe appellant, Alius eſt inter Maſſiliam & Arelate, vulgo l'eſtang: Aſtromela Plinio: λιμνοθάλαττα Straboni dictus. Alius Abatacinus in Arvernis prope Clarimontium, quem depingit Sidonius. lib. 2. Epiſt. 2. Fontes infiniti in Gallia ſcaturiunt. Ex iis quidam admirandi. Prope Gratianopolin eſt, qui ſine intermiſſione flammas per medias undas evomit. In vicinia Encoliſmæ ſcaturigo (Carentelus Latinis, vulgo Touvre dicta) integrum flumen ejaculatur. Juxta Clarimontium Arverniæ fons eſt Saulſe, cui immiſſa lapideſcunt: lapideſcit & ipſa aqua. In Petrocoriis alius fluxum & refluxum ſentiens. Calentium Medicarumque aquarum paſſim obvios recenſere nihil attinet. Acidulæ paſſim; inprimis in pago Bougues prope Nivernium fundatiſſimæ. At pergendum ad incolas, illorumque genius intuendus. Quà ſacra, olim Cæſar retulit, religionibus valde deditam Galliam, prolixè etiam quos Deos coluerint recenſet. Sacris præerant Druydes, cujus nominis origo Germanica eſſe creditur. Abditos habitabant ſaltus, non mandabant literis ſed memoriæ, & ferè verſibus comprehenſa, tradita ſua. Quercum arborem ſacram habebant, ac inprimis viſcum in ea natum, quo de vide Plin. l. 16. N. H. Controverſiarum publicarum & privatarum judices, decreto ipſorum non ſtantibus interdicebant ſacris, cui interdictum, anathema habebatur. Hæc

olim

olim. Hodiernus, quà Chriſtiana ſacra, genus ipſorum à vetere non abludit. Funeſtæq; multorum annorum clades teſtatum fecerunt, cui dogmati adhæreant, citius vitam quàm id ipſis eripi potuiſſe. Adminiſtrationem Reipublicæ, quàm ſæpe & quibus occaſionibus variaverit, cùm à Julio Cæſare ſubacta Gallia Romano imperio ut provincia adcreviſſet: ſub Honorio à Vandalis, Suevis, & Alanis occuparetur, hi rurſus à Gotthis ejicerentur, tandem ſub Valentiniano Romanorum imperium in Gallia totum exſpiraret, Francorum naſceretur, & per tres regias familias Merovei, Caroli Martelli, Hugoniſque Capeto etiamnum ſuperſtitem, ad illam granditatem qua nunc conſpicitur excreſceret, ex diffuſioribus Hiſtoricorum commentariis petendum, quos contraxit Merula Coſmogr. part. 2. lib. 3. cap. 16. *Status Regni Monarchicus eſt. Rex naſcitur, Maſculus ſemper, Lege Salica ita volente. Mirus ſubditorum amor & cultus Regis. Chriſmate perenni ſacræ ampullæ Rhemenſis plerunque, aliquando Majoris monaſterii Turonum* (*vulgo* Marmonſtier) *Rex, cum inauguratur, inungitur. Scrofulas contactu ſanat. Regis filiorum primogenitus Delphini: (cauſſam promo cum de Delphinatu ago) ſecundus, Aurelianenſis; tertius Andini Ducis nomine appellantur. Officiarii Regis familiares ſunt, Magnus Chambellanus, Magnus Magiſter, Magnus Scutarius, Magnus Venator, Præ-*

vo-

voſtus aulæ, centum nobiles, aliique. Officia alia, ſtatum Politicum concernentia ſunt ferè hæc: Magiſter equitum, ſive major domus olim, Comeſtabilis *poſt dictus: Duodecim Pares Franciæ, ab Hugone Capete veriſimiliter inſtituti. Sex Laici ſunt; Burgundiæ, Normanniæ, Aquitaniis DUCES, Flandriæ, Campaniæ, Toloſæ COMITES: Sex Eccleſiaſtici, Archiepiſcopus Rhemenſis, Epiſcop. Laudunenſis, Epiſc. Lingonenſis DUCES: Epiſcopi Catalaunenſis, Noviomagenſis, Bellovacenſis COMITES. His ſacrandi Reges jus eſt. In Laicorum, qui defecerunt locum ſeliguntur alii Principes, cum ſacra Rhemenſia peraguntur. Sunt præterea* Quatuorviri (*olim quidem*) *præfecti militum, hodie* Mareſcalli *dicti, à* Maer, *quod antiquitus equum*, & ſcalk *quod peritum artis ſuæ notabat. Numerus tamen hodie poſt pacem inter Henricum Magnum & Fœderatos factam auxit.* Ammiralium *voce origine Arabico, Græca, poſſes thalaſſiarchum, aut Latinè præfectum maris reddere.* Equites Ordinum *D. Michaelis à Lud. XI. anno* 1469. & *S. Spiritus, ab Henric.* III. *anno* 1579. *inſtitutorum.* Gubernatoris *per provincias & urbes*, & Locum tenentes regii. *Magnus Artillariæ Magiſter, Capitanei cataphractorum equitum. Heraldi, aliique, quorum ferè officia ſunt militaria. Alia togata magis ſunt*, Conſilium ſecretum, *conſtans Principibus inprimis ſanguinis*

nis, tum aliis, Antiſtibus etiam, Cancellario, Juriſperitis, Magiſtris requeſtarum aliis. Conſilium Financiarum *curam ærarii agens.* Parlamenta *ſive tribunalia ſuprema & ἀνυπεύθυνα octo.* Pariſienſe, *ſolum olim & ambulatorium à Rege Philippo Pulchro Lutetiæ fixum:* Toloſanum, Gratianopolitanum, Burdigalenſe *à Car.* VII. *inſtituta;* Rhedonenſe *ab Henric.* II. *Quis nunc poſt duorum regnorum unionem acceſſit ſupremus Senatus Benearnenſis in Caſtro-Palo. Subalternata his ſummis tribunalibus ſunt paſſim alia, quæ* ſedes præſidiales *vocant, à quibus provocatur ad Parlamenta.*

Cæterùm igneæ naturæ in commune ſunt incolæ, & in quibus flava fere bilis prædominetur. Hinc illa ingeniorum acumina. Hinc prompta & in arena capta conſilia. Hinc ſubitæ & ſæpe vehementes iræ. Hinc ſimultatibus compoſitis, ſecus ac nonnullis populis aliis, fida pax & amneſtiæ damnatum omne odium, velutique infuſa aqua reſtinctum incendium. Indoles alioquin ipſis (verbis ferè alienis hoc effero) adſpeciem virilis elegantiæ magis, quam ullis mortalibus facta. Oris intrepidi habitus, motuſque atque geſtus, qui totum corpus deceat: atque hæc non imitanda, ut maxima adfectent, gentibus exteris, etſi vicinis, niſi quos genius ſuus indoli admovet. Pudor ruſticus incognitum in pueris etiam apud ipſos vitium. Hilarius jocandi facilitas, eloquentia extempora-

pora-

poranea & in ſummo ore nata nullam gentem in commune magis ornat. Audivi ſæpe fœminas primarias de rebus graviſſimis, Politicis, Ethicis, Phyſicis, aliis expedite & ornate differentes: quippe enim hujus generis libri vernaculo ſermone, qui technologica Latinorum Græcorumque vocabula agnoſcit infiniti proſtant. Proni promptique erga exteros illorum animi, inprimis ſi quis triſti & moroſa ſerietate ſepoſita ipſorum genio ſe conformet.

Qua convictum, genium ſuum minime defraudant. Munditiei inſternendis menſis ſtudent. Menſas in medio cubiculi collocant, ut cuivis liber, uti acceſſus, ſic etiam ſit abitus. Cibis utuntur opiparis & ſapidis, vino ſinceriſſimo, non mero tamen, ſed probe dilutio, ne (quod facillimum) hepar incendat. Ac ita prandent cœnantque, ut teſtentur ſe ut vivant edere, non ut edant vivere. Convictus in aliquot horas producti ingrati ipſis. Ebrioſitatem & ad compotandum provocationes deteſtantur. Mane plerunque elixis; veſperi aſſatis veſcuntur carnibus: quod nec valetudini conſervandæ inidoneum. Obſoniis aliis & leguminibus rarius, quam Germani. Qum abhorrent ab haut paucis, quæ alibi in deliciis. Nec opponetur tibi de braſſica ſive integra, ſive minutatim conciſa, acetoque macerata nec carnes raphano marino ſaporatæ, quæ hujuſmodi alia aliorum palata non ingrata. Fumo induratas carnes; poma,

pyra

pyra, rapas, ſimiliaque ad ſolem aut ignem ſiccata raro videbis. Braſsica rapiſque plerumque cum oſſis veſcuntur. Cardui, aſparagi, Artiſcocci, & hujuſmodi alia ſuo tempore frequenter apponuntur. Jentare mane antequam exeant ipſis receptiſſimum, ſed modice, nec niſi vini poculo hauſto & panis bolo comeſtio. Naturam hoc roborat, animum exhilarat, cruditates ſtomachi conſumit.

Caminis non fornacibus ad frigus diſpellendum utuntur. Res inſueta illis qui fornacum vaporibus calefieri ſoliti. Interim ſanitati conducibilior: quod vapores illi caput gravent, fotiſque in hypocauſto ſi prodeant, laxum corpus auram quamvis frigidiorem exhorreat. Mihi, ut dimidiata calefactio ad caminum primitus parum grata accidebat, ſic Lugduni biennio poſt ad fornacarii vaporis fotum relato tepor ille vix tolerabilis; præter ſpem fidemque erat. Quod perinde mihi accidit, cum plumeis ſtragulorum operturis deſtituere, & poſt denuo iis involverer. Adeo conſuetudo altera plerunque eſt Natura. Sed omnia hujuſmodi, & aliæ, inprimis Academias & Univerſitates concernentia, ut referam, tempore excludor.

Qua itinera, tutiora ea in hoc regno ſunt quam alibi. Cauſsam neſcio an adſecutus ſim, quod ſclopeta geſtare viatoribus prohibitum, præter apparitores, qui equites bini plerunque vias publicas obire ſolent

lent · *quos fulminatricibus his machinis armatos quadruplum tantum latronum, ſi in illos incidant non ſuſtineat.*

Quà commoditates proficiſcendi. Lutetiâ in complura loca eunt redeuntque currus meritorii. Equi conductitii ubique inveniuntur, exceptis locis ubi curſus ordinarii ſunt diſpoſiti, iique duplices: Celeres, quos poſtas *vocant. & lentiores,* les relais. *Nec exigua eſt commoditas quam præſtant fluvii, Ligeris, Garumna, Rhodanus: dum tamen, quà poſteriores duos, non cuivis obvio ſed perito nautæ committas; Rhodano propter rapiditatem, Garumna, propter nimium æſtum, & periculoſas ſæpè jactationes. Antiquitatum monimenta præclara in hoc regno viſuntur, maxime tamen in Gallia Auſtraliori. Palmaria duco hæc. Amphitheatrum Nemauſenſe, Pontem Gardium, Arcum Marii Arauſionenſem. Templum Dianæ Nemauſi, Baſilicam Plotinæ vulgo* la maiſon carree *ibidem, ſtatuas & lapidem Viviſcum in Baſilica Burdigalenſi, Palatium Tutelæ ibidem, Turris in ponte Carantoni Santonibus, Statuas Romanas & Deorum à Gentilibus cultorum tripudium in horto Domini de Ramondis Conſiliarii Burdigalæ. Muros Narbonis antiquis inſcriptionbus ubique plenos. Amphitheatrorum & Theatrorum reliquias paſſim alibi.*

Rara etiam quædam, inprimis in patria noſtra, hinc inde in hac profectione Gallicana invenies, pretio mediocri (alibi care æſtimata) præſtinanda. Maſſiliæ ex teſtis margaritarum & corailis varia artificioſiſſime fabricata, tum ex Oriente diverſas merces Turcicas allatas: Montſpelii electuarium pretioſiſſimum Alkermes, pulveres odoratos: Carcaſſonæ pectines ex buxo mire elaboratos: Montalbani, Montſpelii, ac inprimis Caſtelrautii, & Molinis Borboniorum thecas cultrorum, forficum, ſimilium inſtrumentorum elegantiſſimas. Lemovicibus exquiſitiſſima fratrum les Mabreaux *dictorum admiraberis opera.*

Hanc de Gallia in Genere rhapſodiam eodem fere momento typis, quo calamo concipiebatur, commiſſam, ne omnino nihil horum haberes, itinerario meo præmiſi. Cum otium erit, aut negotiorum minus, non pigebit me in hanc orbitam reverti, & uberiore fortè magiſque proficuo ſermone peregrinantem te comitia VALE.

JOD. SINCERI
ITINERARIUM GALLIÆ ET FINITIMARUM REGIONUM.

Exgreſſus ex Germania in Galliam.

CUm civibus meis Germanus ego hoc itinerarium Franciæ & finitimarum regionum ſcribam, operæ pretium facturum me opinor, ſi ſub initium conſilium aut opinationem meam promam, quà ex parte ingreſſus in hoc regnum fieri & debeat, & pleriſque omnibus Germanis, aut qui Galliæ reſpectu ultro Germaniam, etiam commode poſſit. *Quà ex Germania in Galliam exiri conveniat.*

Sunt qui putent Belgium prius adeundum, cum inferioris Germaniæ civibus, quia vicinum, tum ſuperioris, quia deſcenſus Rheno promptus, & ſine magno ſumptu, populoſque & urbes alluat perluatque, quos adiſſe non abs re ſit. Iſthic, ajunt, juxta liberalia ſtudia, quæ tantum non ſedem domicilium ſibi figere in illo terrarum angulo voluiſſe nuper viſa fuere, in exercitiis aliis nobili juvene dignis & lingua Gallicana ea poſſunt fieri initia, quis pulcrum opus poſt ſuperſtrui poſſit in media Gallia. Sunt, inquam, qui ſic faciendum exiſtiment: ſed me adſenſum mini- *Non per Belgium.*

minime præbente. Nam potiſſimus peregrinationis Belgicæ fructus ſic inde indeptu non eſt aut certè mancus; Converſatio cum civibus & hoſpitibus, inprimis in convictu in diverſoriis. Vix enim in utriuſque Belgii aliquot potioribus urbibus decimam quamvis partem colloquiorum & diſcurſuum audias convivandum haberi non lingua Gallicanâ. Hac deſtitutus aut κωφὸν πρόσωπον ſis neceſſe eſt, aut per interpretem ſciſciteris quæ aguntur, aut tui cauſa ab ipſis, in ſermone tibi cognito (ſed qua pudoris jactura?) recenſeatur denuo, flagitandum. Præmittendam igitur noveris peregrinationem Gallicanam Belgicæ: ut ab illa tibi ſit adminiculum hujus.

Non per Helvetios. Sunt qui per Helvetios in hoc theatrum enitantur & aut ſubſiſtant in Allobrogibus, ceu ejus veſtibulo, paraturi ſibi ſermonis aliquantulum ſuppellectilem: aut audacter recta ad Rhodanum, ejuſque ſecundo flumine delati in Galliæ Narbonenſis florentiſſimas urbes contendant, ibique ſub initium morentur: utrobique propter victus tolerabile pretium, alicubi etiam propter locorum delitias, non ſic alibi præſentes. Sed nec hos te ſequi velim. Incidis enim hic in illas regiones, quæ Gallico ſermone immane quantum corrupto utuntur: quem ſi ſemel inbiberis, nulla vi & diligentia poſtea in meditullio Galliæ, & ubi ſermo populi elegantiſſimus floret, excutias. Recidiva dialectus ſemper repullulat. Ac novi haud paucos amicos meos, qui exactis compluribus in hac ora menſibus, & hic lingua diſci cœpta, poſt in elegantioris linguæ Galliam conceſſere, nunquam non biennio etiam & triennio poſt ſermonem expeditiſſimum alioquin turpantes indelebili hac pronunciationis macula. At fucum faciunt & hunc maculæ ceruſſ hanc illinunt: Primores populi & illi quibu exteri convivere ſolent, nihil trahunt à vulgi idio-

idiotiſmo, ſed pure loquuntur, & vel ipſi in umbilico Franciæ elegantioribus vocabulis, & pronunciationi terſiori aſſueti, vel domi converſatione illorum, qui olim in hujuſmodi locis linguæ vernaculæ vitia emendarunt, uſi, hoc veluti ſiphat exuerunt. Credamne? Credam, ſed ut ille oculatis manibus, ſic ego auribus. Credite potius hoc mihi, quorum animis hæc perſuaſio hæret, altius teſtam recentem hoc odoris imbibiſſe quam ut elui tralatitia aſpergine poſſit omnino. Demus tamen recoctos nonnullos plane, quod fieri poteſt in melioris luti ingeniis, ſed rarioribus. Adeone exterorum converſationem arctè conſtringitis, ut manipulo tantum veſtri ſelectorum ex omni cœtu quis, cum quis vivat, deambulet, garriat, contentus eſſe debeat? Non, non. Cuivis ex omni populo loquendum: maximis, medioxumis, minimis. Lixas & calones, illos inquam qui ixionios aſſaturarum orbes ad focum gyrant, ſæpe neceſſitas eſt alloqui. Obvios quoſque in urbe & circa, cum deambulatur, & hoc & illud & iſtud, quod occurrit, ſciſcitandum. Quod ab his audias, crede mihi tenacius ſæpe hæret, quam quod ſub ferulæ terrore Orbilius aliquis cirratis ſuis intrudat. Ac novi equidem pueros nobiles, qui in Principum Germanorum miniſterio fuere in Gallia, qui citra doctoris operam citius in culina ad focum & expeditius ſermonem comprehenderunt, quam qui inabdito ad demorſoſque ungues partinaciam hujus linguæ frangere, ſuccum ipſius in ſe convertere voluere. Quod ei rei dico, non ut exemplum te ſequi velim & ductum magiſtri ſpernere, ſed ut pateſiat non prætervolare tantum aures, quod minimus quiſque & contemptior loquitur.

Qua igitur, ut ad rem tandem veniamus, ingrediendum? Eligendam hic reor illam viam, qua ſub initium ſalutare poſſis Regni metropolin

polin Pariſios. Ut inhabites illam tam recens regni hoſpes, auctor non ſum: ſalutatam tamen velim. Vis rationem? Ea eſt. Hoc & gratiam & auctoritatem tibi conciliabit apud populum indigenam, ubicumque poſtea ſedem ad tempus figes. Ut enim recenſeas Italiæ, Germaniæ, aliorumque regnorum urbes plurimas tibi viſas, nil tamen eſt quod tantopere ipſos titillet, ac fuiſſe Lutetiæ, vidiſſe Regem & Reginam, Principes & Dynaſtas aulæ, fanum & Mauſoleum ſanct. Dionyſianum, arceſque regias vicinas. His multorum ex populo ſatiabis poſtea aures & devincies animos: Hanc cum ſalutaris, ad locum migrandum, ubi cultior paullo ſit ſermo, & in illo hærendum.

ITINERIS
Deſignatio.

Sed per Lotharingiam. ERe itaque eſſet Argentorato (ubi devia ſermonis aut certe lecturæ, initia facta non improbem plus rigidæ non exigam) recta ire Nancejum Lotharingiæ metropolin. At proprio equo uti te velim, ut quo libeat declinare poſſis, abſque omnibus impedimentis & ſarcinis, iiſque, ſi tranſportando quæ ſint, potius quavit mercede veredario Lutetiam uſque commendatis.

Zabern. Primi diei itinere in extremam hac parte Germaniæ urbem Tabernas, vulgo *Zabern*, viſa ante è propinquo in tranſitu arce *Kocherſperg*, nuperis bellis Argentinenſibus famigerata; pergendum. Urbs nunc claret ſede Epiſcopali Argentinenſi, ſita in extrema Alſatiæ planitie ad montium, qui ab ea Lotharingiam diſterminant,

nant,

nant, radices. Parva ea, ſed ab hoſte tuta, nec
facile obſidenda, ſi vicinam arcem, in montis
cacumine ſitam probeque & ipſam munitam,
& ex qua ſubjecta planities tormentorum icti-
bus infeſtari poteſt, habeat faventem. Vidimus
hic in ſuperioris templi muro ingredientibus
ſiniſtro, nobilis matronæ monimentum, quod
ob familiæ in me merita, ſi indictum hic pate-
ret, ingratus ſim. Id vero eſt: *Nobilis matrona,
Anna VVielandin Auguſtana, pietatis, integrita-
tis, ac pudicitiæ rarum exemplar, moritur anno
1551. menſ. Aug. die 29. Ætatis vere 40. Cui ma-
ritus VVolfgangus Relingerus Carolo V. Imp. ac Fer-
dinando Rom. Hung. ac Boh. Regi fratribus à Conſi-
liis, in ſummo dolore mœſtus charitatis ergo P.*
Egredientibus Lotharingiam verſus conſpici-
untur adhuc munimentorum urbis defenſio-
ni in Argentinenſi bello excitatorum, in collis
ad dextram crepidine, reliqua. Paulum pro-
vectis offert ſe mons præaltus & adſcenſu dif-
ficilis ſuperandus. Vocant Germanico Idioma-
te *Stegam*: quod fere adſcenſum reddere poſ- *Stega.*
ſis. Circumeundus olim erat mons ex hac
parte invius: ſed à Wilhelmo tertio Epiſcopo
Argentinenſi anno Chriſti 1520. vi facta via
eſt & tranſitus: Epigraphe adſcendentibus ad
dextram hoc teſtante.

Superato monte tranſeundus Pfaltzburg Pfalz-
primus Lotharingiæ ab hoc ingreſſu pagus burg.
peramœnus; ubi nec hoſpitari malim ſit ma-
ture Argentina profectis. In nuperis bellis ag-
gere jacto munitus, & præſidium in ea habi-
tum fuit.

Sarberga inde lapidoſâ viâ profectis ſeſe of- Sar-
fert, oppidum, poſt pagus *S. George*, ubi mirum borg.
hoſpitii vocabulum, *point d'or point d'ar-
gent*: & tandem oppidum amœnum, quam- *Blanc-*
quam non ita magnum, *Blancmont*, Germanis *mont.*
Blanckenburg dictum. Arx hic eſt diffuſa &
magnifica ad ſiniſtram introitus: ad dextram

è regione arcis hoſpitium in quo tolerabili pretio lautiſſime vivitur. Danda igitur opera tibi, ut ſecundo hic pernoctes, certus, ni mutarunt, in toto hoc itinere Pariſienſi melius haut unquam tibi (ſæpius enim expertus loquor) futurum.

Luneville. Hinc *Lunevillam* per planitiem perges oppidum non inelegans, & terreis evectis propugnaculis munitum: poſt fanum S. Nicolai, vulgo Niclaſburg/ aut *S. Nicola*, ad Murtam fluvium loco peramœno, plano & fertili. Viſu dignisſimum hic eſt templum vaſtæ & excelſæ molis, columnis gracilioribus ſuſtentatum quam ut ſuſtinendo tanto oneri pares putentur. Turre gemina ſuperbit, in quarum altera Caroli Lotharingiæ Cardinalis, Metenſiſque Epiſcopi, cui Prioratus titulo parebat hæc Eccleſia, in ſummo culmine ſymbolum, obeliſcus cum hedera circumplicata, & inſcriptione, TE STANTE VIREBO. Servatur hic D. Nicolai Patarâ ex Lycia oriundi, & Myræ (Lyciæ urbis) Epiſcopi manus articulus, auro multis gemmis interſtincto incluſus. Hinc primum nata loci religio advenas ad ſe traxit: quorum confluge tandem in eam excrevit amplitudinem, ut nunc, licet mœnibus nondum ullis circumdetur, urbis cultiſſimæ, addo & ampliſſimæ, faciem potius præ ſe ferat, quam pagi: ea eſt ædificiorum venuſtas, diſpoſitus viarum incolarum multitudo commerciorum & opificiorum frequentia.

S. Nicolai.

Duobus hinc milliaribus abeſt Nancejum Ducatus Lotharingiæ metropolis. De qua antequam referam, age de Lotharingia in genere videamus.

Lotharingia. Provinciæ nomen à Lothario, Ludovici Pii nepote quaſi *Lotharis regnum*, Olim Auſtraſia dicta, & latior multo, quam hodie: cui ad Occidentem oppoſita fuit Weſtraſia, ſive Weſtria, quam poſt corrupte Neuſtriam dixerunt. Quæ omnia

omnia vocabula Gallicarum rerum ſcriptoribus frequentata. Limites Lotharingiæ ſunt hodie, ad Ortum, Alſatia; à Meridie, Burgundia, ab Occaſu, Campania; à Trionibus, Arduenna ſylva cum Leuceburgiis & Treviris. Regio montoſa & ſylvis denſiſſimis hinc inde obſita. Amœniſſimas tamen habet valles, & alicubi etiam in aliquantam planitiem ſe porrigit. Frumenti & vini affatim generat. Nec deſunt ei plurium metallorum venæ, thermæ (quarum celebratiſſimæ ſunt quas Germani Plumbersbadt vocant) ſalinæ, Stagna & fluvii piſcium abunde ſuggerunt. Fluviorum potiſſimi ſunt Moſa, Moſella, Saravo, Murta.

Moſa ex Vogeſo Galliæ monte ortus Verdunum, Sedanum, Maſeras, Leodium, Trajectum, Roremundam & Venlojum alluit, & in Batavia haud procul ab oſtio, quo mari influit, communes cum Rheni brachio facit undas & prope Dordracum cum marinis miſcetur.

Moſella ex monte pariter Vogeſo ſed orientaliori oritur haut procul Araris fontibus. Tullum, Metas, Treveros prælapſus prope Confluentiam Rheno ſe miſcet. Celebratus docto elegantique carmine ab Auſonio. Imperante Domitio Nerone, foſſa cœpta fodi, qua Arar & Moſella jungerentur, & navigabilia inter ſe Occidentis & Septentrionis littora fierent Vide Cornel. Tacit. XIII. Annal.

Savarus, Sarra etiam dictus, hodie Sar prope Salmenſes ortus prætergreſſus plura oppida, quorum haut pauca nomen ab ipſo mutuarunt prope Aug. Treverorum Moſellæ ſe jungit.

Murta, receptis in ſe pluribus amnibus, relictiſque fano S. Nicolai & Nancejo, Moſellam loco plano inter prata paulatim accedit, & longo tractu, æquali quaſi curſu, comitatur, relicta inter utrumque alveum exigua admodum terra, donec tandem paulum ſuper Candejam

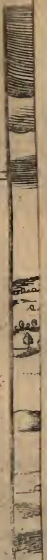
arcem, quæ in dextra rupe poſita, pago ſibi cognomini impendet, facto cum Moſellæ alveo angulo acutiſſimo aquis ejus miſcetur. Quæ totidem verbis notat Paulus Merula *pag.* 2. *Coſmogr. lib.* 3. *cap.* 44. cui & haut pauca alia hic à me ſcripta, licet mihi non incognita, accepta refero.

Lotharingia olim populos habuit Mediomatrices, quorum metropolis Diviodurum, hodie *Metz* appellatur: & Leucos, quorum urbs Tullum, hodieque priſcum nomen ſervat.

Regni titulo olim inſignita fuit, at non diu. Hodie ab aliquot ſeculis Ducatus eſt. Duces noviſſimi ſunt ex familia Bullionea. Ex horum ſtirpe ſunt Duces Guiſii, Aumaliæ, Mayennæ, Janvillæ, Aiguillonii, Mercurii, regni Francici Principes.

Comitatus, Baronatus & Dominatus Lotharingiæ diligenter notat P. Merula *alleg. cap.* 44. *pag.* 632. Et notare huc illa non eſt mei inſtituti, videturque mihi tempus nunc eſſe Nancejum luſtrandi.

Nancy. Urbs hæc vulgo *Nancy* appellata, ſita eſt in ripa Murtæ in planitie peramœna haut ita procul in montes ſurgente. Gemina hodie eſt, Antiqua, & Nova, haut ita pridem antiquæ adſtrui cœpta, nec etiamnum perfecta penitus. Magnificum in antiqua eſt palatium Ducum Lotharingiæ. Monſtrari ſolet cubiculum ipſius Ducis, quod per ambulacrum compluribus Regum & Principum pictis effigiebus decoratum aditur. Ex alia parte in atrium deduceris, ubi menſas duas precioſiſſimas, marmoream alteram, longitudine & latitudine admirabilem: alteram ex argento inaurato, plurimis artificioſiſſime inſculptis figuris & emblematis, quis ſingulis ſui verſus latini adſcripti, ornatiſſimam. Deduceris poſt in conclavē, in quo pretioſiſſimi tapetes immani numero magnificentiæ plus quam regiæ, tibi explicabuntur, & oſten-

oſtendentur. Videbis ibidem ex ligno ſculptam hominis effigiem, in qua omnes tori & muſculi mobiles ex prætenuibus particulis conſulti ſunt. Viridarium in propugnaculo amœniſſimum adjacet. In propinquo arci eſt ædes D. Georgii, in qua monimentum Caroli Audacis, Burgundiæ Ducis, cæſi, cum duplici epitaphio verſibus elegiacis ſcripto: quæ nunc ad manus non ſunt. Alterutri ſubſcriptum memini hunc inſuper verſum:

Ecce leo cecidit, jam pax quaſita vigebit.

Multorum in iſta æde Ducum monimenta videbis. Inter alia eminet illud Renati, victoria contra Carolum potiti. Armamentarium viſitur hic probe inſtructum, inprimis tormentis bellicis æneis: in quorum numero videbis unum immenſæ longitudinis, & cui par, excepto uno in arce Dubriana, in Anglia, non viderim. In ſtabulo Ducis equi aluntur generoſiſſimi. Ante area eſt & arena in qua curſus equeſtres ad orbiculum celebrantur: locus non inelegans. Urbs vallo craſſiſſimo, quod exterius murus robuſtiſſimus fulcit, & foſſa profunda lataque cingitur, tum propugnaculis plurimis (non omnibus tamen ad hodierna muniendi præcepta ædificatis) munita, tantum inexpugnandæ ſpeciem præbet. Quæ quidem propugnacula ejus ſunt altitudinis, ut vicini montes parum urbi obficiant. Hoſpitem in hac urbe laudo, ad inſigne cervi, vulgo *au grand cerf*: virum non, ut ille, qui Divi ex Lycia oriundi imaginem in inſignibus oſtentat, iniquum & ſine ratione alieno inhiantem. Diſtinguitur antiqua hæc urbs à nova munimentis ſuis antiquis & foſſa.

Nova haut paulo amplior, quin & nitentior eſt vetere viarum diſpoſitu ad perpendiculum ordinato. Templum excitari cœptum, cui perfecto pauca alia amplitudine certabunt. Mœnibus ſtupendi operis & ad regulas ho-

diernas ordinatis, foſſaque profundiſſima ambitur. Ex propugnaculorum uno eminus oſtenditur in loco paluſtri crux lapidea erecta, cui inſertam dicunt inſcriptionem Gallicam in ærea lamina cædis Caroli Audacis teſtem. Paulo longius in loco prælii commiſſi viſitur ſacellum cum cœmiterio in quo tabulæ æreæ verſus Gallici inſcripti, hiſtoriam atrociſſimi prælii continentes.

Notat Merula ad radices montium pagum eſſe *Marche ville*, cujus incolas perfidia aliquando in ſuum Ducem, quem hiſtoriæ Fridericum II. appellant, notatos ferunt, atque ea de cauſa quotieſcumque cum reliquis Principum domeſticis epulari contigit, panem eis inverſum apponi conſueviſſe. Idem addit, ibidem rudera rotundæ turris, in qua Dux, quem dixi, ex venatione ſubductus ad triennium detentus memoretur.

Iter Nancejo Luteti-am duplex. Unum qui è recta ducit negligendum.

Nancejo Pariſios recta iri ſolet per Campanos & Meldas, via quæ ad has te ducit urbes, & & hæc loca potiora.

Toul.

1. Tullum urbem Epiſcopatus titulo ſuperbam, anno 52. cum Metenſi & Verdunenſi ab Henrico II. occupatam. Templum hic elegans, inque eo ſepulcrum D. Bernhardi & coronam ſuſpenſam ad exemplum fere Weiſſenburgenſis videre eſt.

S. Auby.

2. Pagum S. *Auby*, ubi in adventantes inquiritur, an ſclopeta, aut merces prohibitas portent.

Bar le Duc.

3. Bar-le Duc, urbem in edito colle ſitam, cui ſubjacet in planitie ſuburbium elegans, quod tranſeundum. Urbs hæc *Bar* cum adjectione *le Duc* vocatur, ad differentiam urbium cognominum, quæ ſunt *Bar ſur Seine*, & *Bar ſur Aulbe*. Metropolis eſt territorii Barrenſis, quod vulgo *le Barrois* vocatur. Hic elegantiſſima conficiuntur gladiorum manubria. Unde rari tranſeunt, qui non aliquid eorum emant.

4. La

4. *La Maiſon rouge*, paucorum tectorum vicum in limitibus Campaniæ. Unde per 7. leucarum campos Catalaunum, hodie *Chaalon* pervenies.

5. *Chaalon ſur Marne*. (eſt enim cognominis alia *Chaalon ſur Saone*. in Burgundia.) urbs eſt ampliſſima turribus pyramidis in modum faſtigiatis eminens, ædificia albent, quod cretacea terra conſtent. Mercurialis frumenti & pannorum linteorum negotiationem exercet Epiſcopatus titulo ſuperbit, tum Comitatus, & dignitate Paris Franciæ. Extra portam qua itur ad Matronam fluvium in proximo præterlabentem area lata eſt & arboribus hinc inde opaca, amœna civium deambulatio. Sunt hic in proximo campi Catalaunici, in quibus exercitus Attilæ prælio horrendo cæſus fuit, ab Romanorum duce Ætio, Theodorico & Merovæo Gothorum & Francorum Regibus, circa annum Chriſti 450. Nec adſtipulandum iis qui crudum hoc prælium transferunt in Cathalanos campos prope Tholoſam, aut in Arverniam ad vicum Cathalacenſem: ut pulcre hoc diſputat P. Merula 2. *part. Coſmogr. lib.* 3. *cap.* 23. *pag.* 499. certiſſimo argumento quod Ligerim non tranſierit Attila, & Ætio incumbente Aureliani obſidionem ſolvere & retrogadi coactum conſtet ex hiſtoriis. Unde & Ætio *liberatoris Ligeris* nomen. Sidon. 7. *epiſt.* 12. Tum teſtimonio Sidonii *Carm.* 7. *Chaalon*

Etiam terrificis diffuderat Attila turmis
In Campos ſe Belga tuos.

Quid igitur quæramus hos Campos penes Celtas, Aquitanos aut Narbonenſes?

6. *Monceau* arx regia duabus leucis Meldis diſtans. Splendidiſſima ea eſt, hortique adjacent & vivaria amœniſſima, In tranſitu raptim videri ea poſſit. *Monceau.*

7. Meldæ vulgo *Meaux*. Qua de urbe paulo poſt.

Alterum iter per diverticulum: quod præferendum Ac per hæc loca quidem rectum iter Lutetiam eſt. Sed quæ tibi in eo obviant tanti non habeo, ut non potius per diverticulum ad dextram eundum tibi ſuadeam. Et hoc etiam eſt, quamobrem propriis equis rectius iri puto, quam curru meritorio. Vix enim redipiſci dabitur occaſionem loca hæc aditu digniſſima inviſundi. Vellem igitur Nancejo ad has te declinare urbes, quæ ſequuntur.

Pontamouſon. Pontamuſſum prima eſt. Cui nomen eſt à ponte, quo Moſella in ea tranſitur, & adjacente monte vitifero *Mouſon.* Academia claret, & docuit hic olim Petrus Gregorius Tholoſanus, magnus ille vir ſcriptis æternitati ſacratis. Sita eſt in loco peramœno & fertili, Forum habet ampliſſimum & quadratæ figuræ. Interſecatur & duplex fit urbs Moſella interfluente, utraque tamen ponte connectitur: unaque alteram magnitudine & ambitu excellit, haut longe ſecus ac fit in Moſæ Trajecto Brabantiæ. In minore parte Jeſuitarum Collegium eſt diſcipulis frequentiſſimum.

Metz. Metæ, olim Diviodurum Mediomatricem dicta urbs, vulgo *Metz*, unde & territorium circumjacens noviſſime *le pays Meſſin* appellatum. Urbs olim regia & metropolis Auſtraſiæ, hodie Epiſcopalis, Romani haut ita pridem Imperii, ſed à Rege Franciæ anno 1552. cum aliis occupata.

Caſtellum in editiore loco Rex fieri fecit munitiſſimum, quod & tutandæ & in officio continendæ urbi ſufficit. Exteris ægre introitus patet. De hac urbe Petrus Divæus hæc in itinerario notat, excerpta in Coſmographiam ſuam à P. Merula, pag. 633. quis non videbaris fraudandus: *Metenſis urbs in amplaſita eſt planitie, quam Moſella in varios diviſus alveos irrigat: & pars quidem ejus muros ad lævam lambit, pars & eoſdem ſubit, ut civium uſibus inſerviat, atque ſic diviſim fluit ad inferiorem uſque*

eorum

eorum ambitum, ubi recepto Sella altero fluvio qui dextram urbis partem alluit, in unum denuo alveum colligitur. Sed ſitu imprimis ipſius urbis delectabantur. Cum enim agrum late circumjacentem planum habeat, ejus tamen area paulum prominet, ut in eo veterum rationem in condendis urbibus agnoſcas. Ad ſummum quippe templum multis gradibus aſcenditur: juxta quod forum rerum venalium altiorem totius areæ partem occupat, & ab eo undique verſus muros paulatim deſcenditur, prærupto tantum una parte clivo, ubi vias duas lapidibus ſtratas ſic diſpoſitas videas, ut altera per alterius domorum culmina excurrat. Templum D. Stephani nomen tenet, qui civitatis eſt patronus: pulcerrimum verò opus, ſi quod aliud toto hoc itinere vidimus, & ſua mole ſpectabile, quodque raro accidit, omni ex parte conſummatum. Dicebatur in eo fuiſſe Crucifixi ligneam imaginem totam laminis aureis ſuper inductam. Vidimus labrum Porphyreticum rubei coloris, magna capacitatis pedes X. longitudine excedens, in quo luſtrales aquas adſervant. Sunt & alia in hac eadem urbe ſumptuoſa templa, & multa erant in ejus ſuburbiis, inter quæ D. Arnoldi Baſilica, Imp. Ludovici Pii Auguſti, Caroli filii & filiarum aliquot Pipini Regis ſepultura celebris. Omnia hæc abſumſit belli rabies, ita ut ſuburbii ne veſtigium quidem nunc ſuperſit, neque ultra muros quidquam præter campeſtria videas.

De hac urbe ſufficiat tibi hæc Divæi purpura panno meo interſuta. Quin & ex eodem hoc tibi habe, de antiquis in vicinia aquæ ductibus, quos vulgus imperitum comminiſcitur, pontem à Diabolo ſtructum: *In hoc itinere pagus eſt* Jovy *vulgò dictus montium radices &* Moſellum, *ubi quantacunque eſt inter montes utroſque, qui ripas ambiunt, diſtantia, aquæ ductum antiquitus fuiſſe indicant ejuſdem quæ adhuc exſtant, reliquiæ. Arcuum adhuc reſtant multi ſuntque ex albo lapidi, in laterum formam diſſecto, & nonnulli*

Aquæ ductuum rudera proj[illegible]

quoque ejuſdem operis in adverſa ripa cernuntur. Incolæ adferebant in eodem loco fontem hodieque eſſe quamvis hos arcus (ſolitâ inſcitia) ponti inſervviiſſe putantes, & ab hoc pago in montis ipſius jugo minores alios arcus fuiſſe dicebant, qui verſus urbem Metenſem, quæ uno hinc diſtat miliari. excurriſſe viderentur. Altitudo juxta ripam pedum eſt circiter 60 unde conjicere eſt quanta totius operis moles fuerit. quantaque altitudo arcuum qui in ipſo erant fluminis alveo, quorum hodie nihil ſupereſt. Referebant iidem incolæ, ſuperiorem arcuum partem planam omnino eſſe, cementoque rubei coloris inductum: & in ejus medio domunculam non ita multis ab hinc annis fuiſſe, ab utraque parte patientem, quam nos partem tectis fuiſſe qua tubus tegeretur, ſuſpicabamur.

Sedanum hinc pergendum, quo antequam pertingas loca partim vinetis arvoque frugifero læta, partim ſaxis aſpera & ſylvis dumetiſque horrida tranſeunda ſunt, & relinquendum paulo ad ſiniſtram oppidum non in elegans *Eſtain.* *Eſtain*, Lotharingiæ ditionis, cui adjacet caſtellum parvum, ſed probe munitum. Perinde *Mouſſon* ad ſiniſtram relinques *Mouſſon*, urbem non tam natura loci (collis enim editior ab una parte ipſi imminet) quam opere manufacto in primis verſus collem munitam. Prima hæc eſt Galliæ hinc venientibus, & præſidium habet militare: tum etiam apparitores regii in merces aut alias res portari hic inde prohibitas curioſe inquirunt. At utramque velim declines. Poſteriore duabus leucis abeſt Sedanum: *Sedan.* urbs hinc ad radicem montis, inde ad Moſæ fluenta ſita, vallo; propugnaculis foſſaque circumdata, cum caſtello ſtupendum in modum induſtria humana, maximè quà campos proſpicit, munito. Cum multum aſcenderis, jamque in ædificiorum culmine longe à terræ ſuperficie ſublatum te putabis, tum demum te in hortum deveniſſe miraberis. Deſpectus illinc

in lo-

Mazie
s.
barle-
ille.

mpa-
s.

Eſta

Mos
ſon

Sed.

in loca ſubjecta eſt talis ut vertigine laborare incipiat, qui in foſſas uſque intuitum projicit, Noviſſime immenſa & vix credenda rupis portio exciſa, ab illa parte, unde propius periculum imminebat: & nunc, præter quod pleræque geminatæ ſunt munitiones nova & tertia mœnia, relicto magno inter vetera ſpatio, circumduci cœpta. Vix molem mœnium huic ſimilem vidiſſe te teſtaberis. Agnoſcit ſupremum Principem Bullionæum, Franciæ Mareſcallum, Ducem fortiſſimum. Plateas urbs elegantes habet, ædificia ſuperba. Academia hic à Principe conſtituta. Alluitur Moſa. Si cui libeat diverticuli etiam diverticulum quære, adire poſſit *Maſieres*, urbem cum caſtello munitiſſimam ad Moſæ ripam: tum Charlovillam illuſtriſſ. Ducis Nivernenſis novam urbem. Mihi eæ viſæ non fuerunt: nec ex aliis conſtat, quid peregrinum in iis obſervare conveniat. Indicare tamen volui. *Mazieres. Charleville.*

Sedano à ſiniſtro Ducatus Retelenſis, cujus dominus hodie eſt illuſtriſſ. Dux Nivernenſis, in Campaniam progrediendum.

Campania, ut cognominis Italiæ regio, à latiſſimis in quos extenditur, campis nomen habet, vulgo *Champaigne*. Ab Ortu Lotharingi, Meridie Burgundi, Occaſu Inſula Franciæ, Septentrione Picardi conterminales ipſi ſunt. Nobiliſſimi olim eam habitarunt populi Remi, Tricaſſii, Lingones, Catalauni, alii, Cæſari aliiſque toties laudati. Regio Comitatus titulo olim claruit. Quando incœperit iſ fulgere in incerto eſt. Cum Comes Campaniæ unus ſit ex Paribus Franciæ, & vero Pares illos ab Hugone Capeto inſtitutos liquidum ſit, poterat videri ab Hugonis Capeti minimum temporibus, Comitatum hunc eſſe. Sed meminendum eſt Theobaldum Comitem Blœſenſem, Turonenſem, & Carnutenſem ab Hugone Capeto parium collegio adſcitum. Hujus poſteri ad- *Campania.*

quiſita Campania, nomen Comitum primo Trecarum ſive Tricaſſenſium, mox Campaniæ adepti, magis recenti hoc quam priſco in Hiſtoria venire cœperunt. Pulchre hanc in rem Paſquerius in libro, qui inſcribitur *Recherches de la France*, libr. 5. cap. 10. Dividitur hodie Campania in Inferiorem & Superiorem. Inferior Auſtralior eſt & Burgundos reſpicit, ubi Tricaſſium eſt cum aliis urbibus: ſuperior Septentrionalior. ubi Parcenſes, Catalauni, Remi. Qua ego iter feci frugum vinique generoſi feracem vidi. Magnam partem prope Catalaunum & Remos vaſtiſſimi ſunt campi, cretæ inſtar albicantes. Nullæ viſuntur, etſi procul circumſpicere poſſis, arbores, prata nulla, nulli profluentis rivuli. Hic probe advertas, ut ſic dirigas iter tuum quo bene ſtabulari poſſis non tu ſolum ſed & vector tuus. Qui hæc ſcribo malo meo expertus ſum in pago *Tenay*: cujus vectori equo loco avenæ, quam non habebant, ſiliginem devorandam propinârant in cœna ipſi fatali & ultima.

Remi, Remorum civitatem, olim Durocortorum appellatam, dictam volunt à Remo Celtarum Rege multiſque ante Romam ſeculis ab eo conditam. Urbs ampliſſima eſt muris candidiſſimis cincta, turribus præaltis eminus, ædificiis magnificis intus conſpicua. Templum Cathedrale B. Virginis dicatum unum eſt ex magnificentiſſimis totius Galliæ. Imprimis artificioſiſſima ſculptura elaborata eſt porta exterius in turris uſque ſummitatem. In hoc S. Nicolaus XI. Epiſcopus Remenſis, ſororque ejus S. Eutropia ab Hunnis cum pluribus aliis Chriſti nomen profeſſis trucidati fuere. In altero S. Remigii. olim D. Petro dedicato, ſacra ampulla & oleum cœleſte, quo Reges Francorum inungi à multis ſeculi ſolent, adſervatur: comiter etiam iis qui videre deſiderant, monſtratur. Viſuntur ibidem Regum & Dynaſtarum

rum quorundam epitaphia, quæ feſtinans non adnotavi. Hoc tamen memini in ambitu unius illorum capſulæ iſti in quo adſervatur ſacra ampulla proximi, duodecim Pares Franciæ in habitu ſolemni & quales comparere ſolent in ſolemnibus inaugurationis ex marmore ſculptos videri. Erectum fuit hoc templum à Clotilde uxore Clodovæi in memoriam rei quæ marito ſuo, tum ſponſo, contigerat, cum primus omnium Galliæ Regum Chriſto nomen daret & luſtralibus undis ablutus, oleo cœlitus miſſo à S. Remigio XVI, præſule Remenſi, inungeretur.

Remorum urbem egreſſus aliam terræ faciem videbis, & mox pratis herbitis luxuriantem, hortis floridam, viribus generoſiſſimum vinum propinantibus germinantem. Compluribus oppidis minus nobilibus pagiſque relictis tandem paulum ad ſiniſtram à recta via deflectendum & Meldarum civitatem ſalutandum.

Olim latinum Meldarum, hodie *Meaux* dicta eſt. Nomen vulgatum traxiſſe putant inde quod in medio aquarum Matronæ & fluvioli alterius, ut hodieque eſt forum ejus, ſita fuerit. Ego vero contra adſero, eſſe ex Latino Meldarum. Quippe enim pleraque omnia Latina, quæ Syllabam EL aut AL habent, in Gallicam inflexionem detorta reperiuntur mutaſſe eam ſyllabam in diphthongum AU aut triphthongum EAU, & ſi plurale ſit nomen adſumſiſſe X. *Meaux* agitur hic mihi idem ſonat, quod *Melda*. Urbs tractus ejus, qui inter Campanos, Burgundos, Gaſtinenſes & Franciæ inſulam jacens *la Brie* vocatur, & cujus appellatio in oppido *Brie Comte Roberi* ſervatur, ampliſſima. Epiſcopatu & Baillivatu inſignis. Primus Epiſcopus Meldenſis fuit S. Dionyſius, à quo ad religionem Chriſtianam converſi fuere, Eccleſia Cathedralis D. Stephano dicata, miſere in bellis civilibus *Meaux*

defor-

deformata etiamnum eam contemplantibus bilem ciet & dolorem exprimit. Ex hac urbe ſex millium Helvetiorum comitatu Carolus IX. Lutetiam tendebat, cum verſus illi, in vulgus noti, ſcriberentur:

Parco quingentis. quaſi prima corona ſecunda,
Meſsis mille ſuis ſunt fora lege paris.

In ſpeciem Latini: ſed revera Gallici. Hoſpitium hic commodum ad inſigne Trinitatis.

Quod ſi igitur ex præſcripto itinere Sedano, & Remis huc veniſti, exſpatiari te velim ad duas leucas, viſum arcem Regiam *Monceau*, in colle, unde proſpectus in vicinos campos eſt juncundiſſimus ſtructam, amatum Reginæ matri, Catharinæ de Medicis, ſeceſſum.

Paris Meldis unius diei iter reſtat Lutetiam per pagos amœniſſimos. Viſoque à dextris fano Sanct. Dionyſiano, & propius Noſocomio S. Ludovicano ædificio, regalem præ ſe ferente ſuperbiam ad foſſas ferè Lutetiæ poſito, ipſam urbium urbem orbiſque compendium. Pariſios intrabis & hoſpitium ſeleges tibi ad inſigne crucis ferreæ, vulgo *à la croix de fer*, in vico Sanct-Martiniano. Hic nunc vendere equos ſi emptores inveniantur, vel, prima adventus die tolerabili precio conſultiſſimum erit: cum quot diebus vereda Aureliam currant, mediocri pretio, quod præfixum ipſis, te eo delatura.

Quietis nunc forte cupidus es poſt tot dierum exantlatos viarum labores. Aſt ego nunc vel maxime inquietum te velim, & paucos dies in raptim luſtrandis præcipuis occupatum. Qualia ſunt Lupara arx regia, vulgo *le Louvre*, hortuſque regius contiguus, templa, imprimis Beatæ Virginis, vulgo, *à noſtre Dame*, & S. Genovefnæ ex cujus turri vago viſu obire totam urbem poteris; ſuburbium S. Germani, armamentarium, arx Baſtilla, area regia, palatium

Ta

tium Curiæ cum ſacello ſancto, & quæ hujus generis præcipua ſunt alia. Quin & è re eſſet adeſſe omnis generis exercitiis, ut vel ſolæ perſonæ & nomina illorum, qui ea docent, tibi nota fiant, & cum alibi inter populares tuos de iis verba feruntur, non plane mutuo & ignaro tibi adſidendum ſit. Fontembellaqueum, primam illam arcem regiam, tum Sanct Germanum vix illi ſecundam, una cum ſano Sanct. Dionyſiano adita non pœnitebit. Ac noris etiam hanc ob cauſam non negligenda tibi hujuſmodi, quia ſcæva poſſunt oboriri tempora, quæ forte reditum tibi in hanc urbem præcludant.

At quia morandum nunc non eſſe ibi dixi nec ego te hic moror, & tecum nunc abeo Aurelianum.

Strata ſilice majorem partem hæc eſt via, ſuntque ad eam plura oppida & pagi haut vulgaris elegantiæ: *Longiumán, Linas, Montléhery, Chaſtres.* Interjungere te hic paulo velim quod mihi comitibuſque meis ex ignorantia non factum doleo, & expatiari in propinquum huic oppido viridarium Domini de Chantelou, cui opere topiario omnia totius Galliæ alia cedere ferunt. Diligenter deſcriptum exhibet in itinerario Paulus Hentznerus JCtus: & ex eo Simon Schambergius in deliciis Galliæ, qui poſterior commodum incidit mihi in manus cum hæc ſcriberem: cum alterum nullibi reperire poſſem. Habe igitur illam deſcriptionem tibi, verbis & fide aliena.

Chaſtres & in vicinia hortus Domini de Chantelou.

1. Ad introitum ſtatim ſe obfert locus amœniſſimus, variis ambulacris diſtinctus, quæ diverſis exercitiis & luſibus inſerviunt. Portæ eſt inſcriptum:

Apertæ Muſarum Portæ,

2. Fortunæ effigies, cum hac inſcriptione, Fortuna virtutis Comes:

3. Hercules Prodicius, virtutis viam eligens, in hortos amœnos ingreditur relicta à tergo vitio-

vitiorum ſylvâ admodum ſpinoſâ.

4. Scamna; Sacrat Apollo Sedilia.

5. Judicium Paridis; Cui oppoſitum eſt ſtabulum, ex quo boves una cum Paſtoribus egrediuntur.

6. Janus bifrons in bivio collocatus.

7. Tres Gratiæ: Thalia, Aglaja & Euphroſyne.

8. Trophæum Herculis, ad quod ipſe Hercules, poſt exantlatos labores, qui ibi adumbrati ſunt, pronus in terra requieſcit.

9. Jupiter, Neptunus & Pluto in triangulo, his additis verſiculis.

Iupiter aſtra, fretum Neptunus, tartara Pluto,
Regna paterna tenent, tres tria quiſq; ſuum.

11. Copiæ Cornu.

12. Lecti ſternia Deorum orbiculatim collocata; Jovis, Veneris, Vulcani, Veſtæ, Mercurii, Cereris, Appollinis, Dianæ, Neptuni, Minervæ, Martis, Junonis, in quorum medio Jupiter eſt, qui ſacrificat munera Deorum. Hortulanus qui nobis aderat & hæc omnia monſtrabat, clavum terrâ abſconditum pede calcabat, quo facto, Jupiter hinc inde ſe commovebat, poſtea tacto quodam aculeo, Vulcanus, cum ſuis ſociis ſeu fabris ferrariis incudem malleis feriebant.

12. Hercules clavam manu tenens omnes ſecum trahit.

13. Maris ſpecula, cui additum:

Lumina noctivaga tollit Pharos æmula lunæ.

14. Lunæ defectus, & augmenta, in arboribus concameratis obſervata.

15. Lotis in arborem loton converſa & Cotici ruina. Vide hac de re Natal. Com. Mytholog. lib. 4. cap. 3. mihi pag. 198. cum ſeq. & lib. 5. cap. 15. mihi pag. 517. cum ſeq.

16. Theatrum cum tribus Comœdis, hoc addito:

Comœdi tres ſunt ſed amat tu 1 Paula, Luperce,
Quatuor, & Cophon Paulla Proſopon amat.)

17. Satyri & Hercules cubans.

18. Circe Procos ſuos in beſtias convertens.

19. Triclinium cum gladiatoribus octo ſigna capiens; Biclinia duorum lectorum pelvis, & alia multa, ex fruticum ramuſculis effigiata.

20. Buſtum, in quo olim corpora demortuorum comburebantur, cum imagine rogo impoſita, cui hoc diſtichon adſcriptum.

Ter circum accenſos, ſubjectiſque ignibus atris,
Decurrere rogos, conſtituere pyras.

21. Caſtra Romana cum foſſis & Imperatoris tentorio: Aderant etiam arietis, quibus aliquando Romani in bellis uſi ſunt.

22. Peridromus, ubi erant, qui curſu certabant, præſentibus Judicibus.

23. Avis in ſublimi poſita ad quam collimabatur ſagittis arcubus emiſſis.

24. Entellus & Dares pugnantes, de quibus Virgil. lib. 5. Æneid.

25. Antheus ſedens, de quo Virgil. 2. Æneid. cui adſcriptum:

Amabit Sapiens, cupient cæteri.

26. Orci adumbratio ex Virgilio deſumpta & adventus Æneæ Cerberum hoc addito:

Umbrarum hic locus eſt ſomni, noctiſque ſopora

27. Manlius ad portam Capenam, ubi magnus erat lapis.

28. Porta Numantana, ad quam D. Volupiæ fanum fuit, qua de re Plin. lib. 2. cap. mihi pag. 107. cui ſubſcriptum: In ara Volupiæ ſimulachrum Angenoræ.

29. Orator orationem ſuam ad populum recitans de Cathedra: cui hoc inſcriptum: In Concione pecus ovilium conſidet.

Ex oppoſito Imperator cum ſuis conſiliariis deliberat.

30. Effigies Aulici, cum hoc diſticho.

Vana Palatinos dum educat Aula clientes,
Dicitur auratis nectere compedibus.

31. Mulierum ſtultitia, quarum Principiſſa Moria, omnes auriculis aſininis & variis geſticulationibus repræſentatæ.

32. Arma Romanorum, clypei, pharetræ, haſtæ & alia in Caſtris ſuſpenſa.

33. Typus Bonitatis, & luſus digitorum, Italis uſitatiſſimus, par & impar dictus, vulgo *dell' amore*, Cic. in lib. de Divinat. vocat Micare digitis.

34. Circus maximus in quo bigis certatur, ubi Judex vexillum album manu tenens adeſt: Sunt quoque addita templa & palatia prope adjacentia.

35. Conſus, Deus conſilii, digito os premens, & cogitabundus quidnam dicere velit.

36. Caſtor & Pollux excluſi per Delphinum.

37. Bacchus in curru, quem Elephantes trahunt, antecedentibus & ſuccedentibus Bacchidibus.

38. Conjugium fratrum & ſororum ex lingno ſculptum & ſepi impoſitum.

39. Tibicen vapulans & coquus deliquens, hoc adſcripto:

Peccat coquus, Vapulat Tibicen; Explica.

40. Mezentii trophæum, de quo Virg. lib. 10. Æneid.

41. Pugna Cæſaris eleganter ſculpta, cum militibus inter ſe pugnantibus & tormenta explodentibus, motu artificiali.

42. Trophæum Marii.

43. Triumphus Romanorum, eo ordine obſervato, quem quondam in triumphis ſuis obſervarunt.

44. Stagnum in quo Inſula Delos.

45. Oc

45. Occaſio ex fruticum ramuſculis formata.

46. Tres ſapientes, primum tanquam Adoleſcentes, & pilam tractantes efformati, quibus hoc additum:

Non erimus his præſtantiores plurimum.

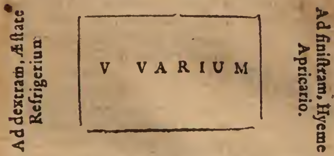
Poſtea viri effecti, ſtrictos gladios in manu tenentes, hoc adjuncto.

Fortes ſumus nos, fac ſi vis periculum.

Tandem ætate confecti, & ſcipionibus ſe fulcientes, hoc adſcripto.

Olim nos Iuventutem ſtrenuam egimus.

47. Fons aquæ ſalientis, quæ in Vivarium parvum decurrit, hoc addito.

48. Amphitheatrum in quo hominum & beſtiarum pugna, atque conflictatio.

49. Spoliarium, in quod gladiatores interfecti olim projiciebantur,

50. Eſt ibi fons ſalientis aquæ artificioſiſſime factus, in quo globus terræ, una cum mari, & inſulis in eo jacentibus adumbratur, quem ſphæra Cœli cum XII. Zodiaci ſignis ambit.

51. Januæ, per quam exitus patet, iſtud eſt inſcriptum, Homini diligenti ſemper aliquid deeſt,

Sed ohe! ne immoriaris his delitiis, Curſus aura vocat, provehendum eſt.

Stame

Eſtam-pes: Stamparum urbs te hoſpitem excipiet, vulgo *Eſtampes* dicta. Ducatus titulo gaudet. Templum hic dedicatum B. Virgini ferunt ideo, quòd aleator quidam eo in loco cum maledicta in eam jeciſſet, miraculoſe in continenti poſitus fuerit. Sequuntur præter alia ignobiliora loca inſtrata hac via *Angerville, Thoury, Arteney*, & tandem cum non parum viæ inter amœniſſima vineta & arboreta confeceris, Aurelia.

Orleans Hac in urbe quod ſub initium moneo, quietem tibi non invideo. Atque hic ex libitu nunc & pro commodo tuo ita conſtituas res tuas, uti quantum temporis inter acceſſum ad hanc urbem tuum & ſecuturi anni medium menſem Junium tibi ſuppetit, indulgeas Aureliæ, Biturigibus, Molinis Bojorum, & Nivernio. Quod ſi deſtinatum tibi ſit Biturigibus, ut plerique ſolent, majorem partem ſubſiſtere, ſaltem menſem huic urbi indultum, nulla ſecutura rei pœnitentia, quod ſpondeo, velim. Quippe enim genius loci videtur mihi aliquid traxiſſe à popularibus noſtris, qui in hac Academia ab aliquot ſeculis ſub privilegiis liliatis magno ſępe numero vivere conſuêrunt, ut minus quam alibi offendantur incolæ, ſi quis fortè magis ex patriæ ſuæ quam horum locorum inſtitutis vivat, ac inprimis ſi quem fortè liberalius vinum propinatum ſupplantet.

Belſia. Regio in qua urbs hæc ſita, vocatur Belſia, vulgo *la Beauſſe*, quæ in ſuperiorem, mediam & inferiorem diſpeſci ſolet. Vide Merul. pag. 2. Coſmogr. libr. 3. cap. 22. Ipſa Gennabum olim vocabatur, teſtante inter alios hoc Cæſare *de bello Gal. lib. 7. &* 8. inprimis vero Aimonio, qui lib. 1. cap. 5. *Genabus, ubi nunc Aurelianis*; ne quis cum vulgo Genabum quærat, ubi nunc Gedunum, vulgo *Gyan*: & Carnutibus accenſebatur, quorum horreum & forum dicta fuit

Aurelia à Druydis condita. Druydes condidiſſe eam creduntur initio, quis Carnutenſis regio,

ſylvis

ſylvis opaca, olim inhabitata. Parva ea ante, amplificata fuit ab Aureliano Imperatore. Non tamen in eam granditatem, qua nunc eſt. Nam urbis pomeria ſecundum prolata fuere, acceſſitque ei portio non exigua ad portam Burgundiacam mœnibus antiquis porta Burgundiacâ priſcâ rei fidem facientibus. Illam Aureliani amplificationem Belleforeſtius factam ait in gratiam Druydum conditorum, qui de ipſius imperio prædixerant. Inde etiam nomen aliud à vetere adepta eſt, ut Aurelianis & Aurelia vocari inceperit. Acclivis eſt colli è dextra Ligeris ripâ clementer aſcendente. Ipſa urbis mœnia Liger alluit, longitudinemque ejus tantum non recta linea deſignat, latitudine à ſuperiore angulo in figuram multangulam ſe diffundente, & rurſus ſe paulatim ad inferiorem coarctante. In medio fluminis objacet inſula amœniſſima, partim tiliis, ſi recte memini, latiſſimam umbram diffundentibus opaca, partim ædibus occupata. Hæc inſula ponte connectitur hinc urbi, inde ſuburbio *Pontereau* dicto, quod, uti & reliqua, & elegantiſſimum eſt & ampliſſimum, plurimaque diverſoria præbet ruſticis ex Solonia fruges advehentibus. Extremus pons propugnaculis turribuſque probè munitus eſt, & portâ præbet venientibus aditum. Ipſa urbs munita eſt aggere terreo muris craſſiſſimis, plures turres rotundas maſſa terrea repletas in foſſam protrudentibus, injecto. Bellorum civilium tamen tempore quam hinc inde tormentorum ictibus conquaſſata fuerint mœnia imprimis turres illæ ruinæ adhuc paſſim ſuperſtites loquuntur. Caſtellum ad eam excitatum fuit ſuperiori ſeculo, ſed ætatem non tulit, haut ita multo poſt temporis à civibus diſjectum. Res vitæ ſuſtentandæ neceſſarias deſiderat nullas: & inprimis vinum, quod ex circumjacente agro colligitur generoſiſſimis

Amplifica ta ab Imp. Aureliano.

Situs.

Pons.

Mœnia

Caſtellum.

Vinum.

Galliæ

Galliæ accenſetur. Sanitati tamen proficuum non creditur. Sicut etiam pincerdæ regio hoc Principi ſuo propinare vetitum perhibebant. Exportatur tamen Ligeri opitulante, & poſt mari in diverſas Europæ Septentrionalis provincias diſtribuitur, nomen ab urbe mutuans.

Amœna deambulationes. Deambulationes extra urbem ſunt peramœnæ inter vineas, quæ tamen nunc viridariis, nunc hortis fructiferis, nunc arvo frugum ferace interſtringuuntur. *Lingua elegantia.* Linguæ Gallicanæ elegantia hic & Blœſiis ea floret, ut palmam facile præripiant omnibus. Hinc Gallis Aurelianiſmus quod Græcis Atticiſmus. Puellæ inprimis excolere illam nituntur, ac cum æmulatione ita in ea excellere laborant, ut Pindarum ſe exprimere (*Pindarizer* vocant) gloriari auſint, quod & Merula in Aureliæ deſcriptione adnotavit. Illam tamen elegantiam turpant una atque altera vox & ſignificativa & conſignificativa, quas ut non facile indigenis eripias, monitus quam facillime evites.

Humanitas civium Humanitas maximorum minimorum erga exteros, ni quis ſua nequitia ipſis illam excutiat, ſumma eſt. Et Germani ipſi vix ferant, Germanis in media Germania laſciviam à quam Aurelianenſes quandoque conniventes tranſmiſere. Unum atque alterum forte exorbitans acciderit, quod cui bilem movere poſſit. Sed arbitratus omnia candide ante factum & circa id mitioris erit iracundiæ, & ex parte juſto dolori ignoſcet. Ita irritabiles certe qui trina vice cum illis vixi, non deprehendi, ut mereantur cenſeri vocabulo, quod in illos jacitur, . veſpas eos eſſe, vulgo *les gueſpes d'Orleans*.

Epiſcopatus. Sedem hodie, præbet hæc urbs Epiſcopo. Habuit inter alios præſules Anianum, quem vitæ ſanctitas Divorum numero intulit, urbis etiam tutelarem fecit. *Regnum olim.* Superbiebat olim Regni titulo, una cum Lutetia, Sueſſonum & Medio-

ma-

matricum urbe, cùm Clodovæus, & poſt cum Clotarius primus relinquerent quatuor filios. Sed quadrifidum hoc regnum non multo poſt tempori in unum Franciæ coaluit. Ducatus appellationem etiamnum retinet: qui ipſi primum datus fuit, cum à Joanne Rege, Philippo Comiti Valeſio in feudum concederetur. Sed moriente Duce Philippo & hic ejus titulus intercidebat, donec tandem illum redipiſceretur ſub Rege Carolo hujus nominis V. qui in perpetuum valitura lege ſanxit, ut ſecundo genitus filius Regis Ducis Aurelianenſis nomine cenſeretur, & hoc ſibi haberet Appennagium. Tribunali præſidiali & præfectura ſive, Baillivatu fulget, ſuntque ei ſubalternatæ urbes compluſculæ aliæ & oppida, quorum præcipua ſunt, uti Gallice vocantur, *Montargis, Baviency. Gyan. Lorris. Gergeau. Meun ſur Loire*, & in proximo alia. Comitia hic & Concilia aliquot inſuper celebrata dignitatem haut exiguam urbi conciliarunt. Academiam hic fundavit anno 1312, Philippus Rex Francorum Pulcher dictus, Legum & Juriſprudentiæ nutricem. Docuerunt in ea olim Joannes Robertus, & Guilielmus Fornerius, docetque nunc temporis cum aliis JCtis excellentiſſimis Rodolphus Gulielmi F. Fornerius, cujus perinde ac patris ſcripta in Juriſprudentiæ ſacello æternæ memoriæ conſecrata, extant. Magnus hic ſtudioſorum plerunque numerus, fere in quatuor nationes diviſus, quarum ſingulis ſuus eſt Procurator, Francorum, Germanorum, Normanorum, Picardorum. Procuratoris Germanorum officium trimeſtre eſt, quod ſplendido & ſumptuoſo in æmulationem convivo auſpicari moris eſſe cœperat, cui nunc audio, optimo exemplo, modum ſuum eſſe poſitum. Procuratori ſuus eſt adſeſſor, & calamus Nationis, tum etiam Sigilli cuſtos. Suus etiam eſt nationi Ærarius Quæſtor. Quin & octo Seniores

Ducatus hodie.

Sedes præſidialis.

Concilia & Comitia

Academia.

Procurator Germanorum

niores eliguntur, qui in conſilium vocantur, cùm res majores momenti deliberandæ veniunt. Bibliothecarii tandem ſunt duo, quorum eſt cottidie diebus profeſtis ab hora 1. ad 2. in bibliotheca comparere, libros petentibus indulgere, ab ipſis qui commodato eos ſumunt notam rei teſtem exigere: finito cujuſvis Procuratoris officio commodatos libros repoſcere. Cæterùm bibliotheca omnis generis libris eſt inſtructiſſima. Intellexi Hubertum Giphanium JC. auctorem fuiſſe ejus inſtituendæ. Inſignis me hercle commoditas exteris ſtudia etiam tractare volentibus, & quæ complures longum in tempus iſtis retinuiſſet, fuiſſet abſque catharmatis quibuſdam & Germanorum præſegmentis, quibus in hac urbe nequitiæ ſuæ ad tempus nidum ponere placuerat. Offertur Germanis adventantibus per Pedellum matricula Nationis. Cui mirum haut paucos nomina ſua eo uſque negare, ut vel cum incommodo abire malint, quàm in hanc civium ſuorum veluti Rempublicam adoptari: è qua tamen viciſſim commoda haut pœnitenda ipſis percipere licebat.

Templum S. Crucis

Ædificiis omnibus exſtat Ædes S. Crucis, miſerum heu in modum in bellorum civilium turbis ab iis, qui intempeſtivo religionis zelo in ædium divino cultui dicatarum ruinam præcipites ferebantur, tantùm non funditus everſa. Editiſſima ipſi impoſita fuerat turris, quæ & Rablæſio in ſcriptis ſuis Satyricis pro exemplo excelſiſſimæ fuit: ac in Germania Argentoratenſis eſſe ſolet. Integri ædificii icon ex charta glutine roborata, uti olim fuerat, monſtratur in ædibus civis cujuſdam prope hoſpitium ad inſigne ſicuti Francici. Centum & octaginta paſſuum eſt longitudo, latitudo quadraginta minus: Tanti operis pluſquam ſemidiruti reſtaurator eſſe voluit, qui Regnum perinde lacerum reſtauraverat, magnus

gnus

gnus Henricus IV. ſuaque & Reginæ manu primum lapidem poſuit noviſſimo anno Jubilæo. Atque hactenus quidem immani ſumptu non pœnitenda moles evecta conſpicitur, quæ tamen compoſita ad id quod reſtat parum videri alicui poſſit. Adeò unius diei ruina cùm reparari debet multorum eſt annorum, hominum, impenſarum.

Monimentum manumiſſionis in SS. Eccleſia.

Ad dextram introitus templi viſitur inſcriptio teſtis manumiſſionis in Eccleſia factæ; à viris doctis in ſcripta ſua relata. Ea talis eſt: EX BENEFICIO S. CRUCIS PER JOANNEM EPISCOPUM ET PER ALBERTUM S. CRUCIS CASATUM FACTUS EST LIBER ET LIBERTUS TESTE HAC S. ECCLESIA. Non quidem tot apicibus, ſed partim notis, partim aliis compendiis lapidi inciſa.

Hiſtoria miraculoſa.

Non temporo hic mihi; quin rem admiratu dignam huc ponam, verbis non meis, ſed Pauli Merulæ. Is ita infit: *Addam hic quod fidem excedere videtur. Memorant cives duos olim captivos fuiſſe apud Turcas viros Chriſtianos: de quibus cum ſupplicium eſſet ſumendum, pridie firmiſſimis arcis fuiſſe incluſos, eos autem, cum nocte, cui ſupplicii dies inluceret, majorem in modum ſe commendaſſent reliquiis S. Crucis, quas in Aurelianenſi urbe ſervari fama erat, una cum arcis ex tam longinqua regione Aureliam fuiſſe per aërem tranſportatos, intraque ædem poſitos S. Crucis. Mox, pulſantibus nullo movente campanis, factoque ab civibus concurſu, arcas ante altare fuiſſe inventas, apertis, captivos, qui apud Turcas adhuc eſſe ſe, quæque ad ſupplicium ſpectabant, jam parata putabant, prodiiſſe: re cognita, voviſſe ſe oblaturos ſingulis annis canales duas magnitudine qua arcæ fuerant, cerâ plenas. Quidquid ſit hujus miraculi in medio relinquo. Ipſe certè fieri oblationem hanc vidi pridie S. Crucis 2. Mai. atque adeò,*

ab coactis heredibus,hujuſmodi voti, majorum facto damnatis. Hactenus Merula.

Cœmiterium. Cœmiterium haut procul abeſt, amplum & viſu digniſſimum, in quo poſita epitaphia parem cum dicte æde fortunam ſubiêre.

Baſilica Baſilica urbis impoſitam ſibi habet turrim, ex qua nunc omnium optime deſuper urbis faciem arbitrari licet.

Palatium. Palatium ſive tribunal contiguum eſt Ligeri, nullius quidem ſplendoris, ſed vel ideo viſundum, qui amni plane imcumbit.

Ædificia. Ædificia privata ſatis ſplendida, inprimis interiùs, in hac urbe ſunt plurima. Cubicula ſtragulis ex ſtramine compoſitis fulcire etſi & alibi in Gallia tritum ſit, nullibi tamen quam hic ſolentius eſt. Id quod ſi non magnificentiam, certe nitiditatem & tutelam a frigore hyberno conclavibus conciliat.

Plateæ. Plateæ eleganti pavimento ex lapide quadrato minuſculo ſtratæ, nulla impuritate inambulantes maculant.

Areæ. Areæ complures majores minores, quarum celebratiores ſunt, *la place de l'Eſtappe*, *le Martroy*, (ubi ſupplicium de reis ſumitur, unde & nomen mutuata creditur) *Aigman*, *les Mottes*. Nonnullæ arboribus latiſſime ramos diffundentibus inopacantur: quod mihi præ omnibus aliis amœnitatem Aureliæ incomparabilem conciliare videtur. Jucundiſſimum eſt ſub hiſce laſſum ſtudiis aut negotiis animum hilari deambulatione in media urbe reficere,

Summa: ut uno verbo concludam. Merebatur hujus urbis ſplendor & amœnitas magni Regis de ſe judicium, qui interrogatus ab imperatore; ecquam regni ſui urbem reliquis præferret, reſpondiſſe jactatur AURELIAM. Cumque imperator, QUID LUTETIA? ingeminaſſet: Mundus eſt Lutetia, retuliſſe fertur, non urbs. In vulgus etiam notum eſt, eun-

eundem Imperatorem inviĉtiſſimum, cum per hoc regnum iter feciſſet tumultuum Gandavenſium reprimendorum cauſa, dixiſſe, quod quinque (alii 4. tantum cumulant) in Gallia notatu digna videris: Domum, *Rochefaucaut*: pagum, *Poiĉtiers*; hortum, *Tours*; urbem, *Orleans*; mundum, *Lutetiam*. Hæc ex ore vulgi huc tranſcripſi.

Mala ſuſtinuit plurima. Ut antiquiora taceam, ab Attila arĉtiſſimè obſeſſa & tantum non ad deditionem coaĉta fuit. Virtute tamen & fortitudine civium vim omnem viriliter ſuſtinuit, certâ etiam ſpe ſuppetiarum ab Ætio, Merovæo. Theodorico. Creduntur etiam preces ſanĉti Aniani, ſub id tempus Epiſcopi Aureliarum, civitatis conſervationi profuiſſe. Vide Sidon. Appollin. 8. *Epiſt.* 16. Cujus nomini & memoriæ ædificatum fuit templum, poſt cœnobium effeĉtum hodieque *S. Aignan* diĉtum. Nec minorem inſultum paſſa eſt ab Anglis, ſub regno Caroli VII. anno 1428. cum puella Aurelianenſis, de qua mox, ſuppetiatum ipſi veniret & obſidionem ſolveret. Parilem obſidionem tulit anno 1563. à Franciſco Guiſiæ Duce, nomine regis Caroli IX. quem cum ſcelerate Poltrotus interemiſſet, paĉto obſidio ſolvebatur: quo de noviſſima hiſtoriæ conſulendæ. *Mala.*

Aſt reſtant quædam particularia de hac urbe, non tacenda. Inprimis videre te velim ſtatuam Puellæ Aurelianenſis Joannæ Darciæ Lotharingiæ, ex pago *Vaucouleurs* oriundæ, ab ovium grege divinitus ad Aureliam obſidione liberandam, Regem in thronum ſuum reſtituendum vocatæ. Hiſtoria pluribus diverſorum auĉtorum libris conſignata eſt. Statua illa in ponte eſt talis: Beatæ Virginis imago eſt, Salvatoris ad ſepulturam deſtinati iconem ſinu & ulnis geſtans. Utrinque flexis genibus, hinc Carolus VII. Rex cataphraĉtus, inde puella armata & calcaribus equitis in modum *Puella Aurelianenſis.*

accincta, capillitio retro defluente ſupplicans. Inprimis hac de re leges libellum Pontamuſſi ante paucos annos à puellæ gentili, viro doctiſſimo, editum, in quo iſtius ævi ſcriptorum teſtimonia magno numero cumulantur, & qui ſuperſtitionis aut veneficii hic quid comminiſcuntur, refutantur. Quod perinde fit in Paſquerii libro cujus inſcriptio *Recerches de la France lib. 5. cap. 8.* Gladium puellæ vidi in fano Sanct-Dionyſiano inter alia κειμήλια iſtic adſervata. In rei liberationiſque memoriam ſupplicationes publicæ annuæ perpetuæ decretæ ſunt omnis ordinis dignitatiſque civibus, die 12. menſis Mai: ſoletque à toto gratulabundorum agmine in pontem procedi, & re divina peracta inde rediri in urbem. Plauſibile etiam diei feſto nomen impoſitum eſt *la feſte de la ville.*

Extra urbem viden-da Gergeau Jenaille

Ad quatuor leucas hinc Jargolium abeſt, vulgo *Gergeau*: oppidum parvum ſed munitum, & ponte tranſitum ſupra Ligerim præbens. Ab eo prope abeſt hortus amœniſſimus, arci *Jenaille* contiguus, generoſæ familiæ matronam agnoſcens dominam. Hunc ne relinquas inacceſſum. Præter alia videbis hic rupem miro artificio ex conchis, cochlearum teſtis, diverſi coloris & pellucidis lapillis, fabricatam, ejaculantem aquas, quæ variarum rerum repræſentant imagines.

Montargis.

Quin ſi liberius exſpaciari tibi ad paucos dies libeat, ulterius hac via pergas velim, Montargiſium uſque, urbem non nimis quidem amplam, ſed elegantiſſimam: *Diſtinctas internè vias mirere*: ut Auſonianum illud huc transferam. Per vineta amœniſſima urbem accedes, ex altera parte pratis adjacet latiſſimis. Arx urbi imminet regia, ampliſſima, rotundis turribus duodecim, ni fallit memoria, cincta, extra foſſam aggere jacto munita. Illam non licebat intrare, cum propter Condæi Princip-

mi-

militem in vicinia palantem excubiæ agerentur diligentiſſimæ, ac duæ etiam urbis portæ clauſæ tenerentur. Atrium habere dicitur omnium totius Galliæ ampliſſimum: ipſum Regem Henricum I V. pila majore in eo luſiſſe ferunt. Uni ex caminis hujus arcis inſculptam narrant hiſtoriam notabilem de cane, vindice homicidii in dominum ſuum patrati, cum recognito cædis auctore ipſum totum armatum collo prehenderit, & in Regis conſpectu, quaqua etiam vi ſe defenderet, obtruncarit.

Ex hac urbe erumpebit Henricus Guiſiæ Dux cum copiis ſuis, cum turmas illas copiasque Germanorum paſſim & inprimis prope *Auneau* conficeret.

Cæterùm in hoc diverticulo præteriſti Jargolium, & duabus poſt leucis *Chaſteauneuf*, Burgum elegantem cum arce: Cœnobium S. Benedicti, in ripa Ligeris ſitum, locum munitum, eminus vidiſti. Egreſſus ſylva tranſmiſiſti Lorriacum; vulgo *Lorris*, urbem parvam quidem ſed non inamœnam, quæ territorio vicino nomen dat, *le pays de Lorris*. Hinc per opaca inſidiiſque prompta loca, proceris arboribus prata ſepientibus perveniſti ad locum in quibus magnus etiam Germanorum numerus cecidit, & tandem Montargiſium te excepit. Videbis ex te alia an eadem via reverti Aureliam præſtet. Mihi non niſi ſemel hac via itum; nec reditum fuit. At hoc diverticulum ideo huic inſervi, quia ratio itinerum, quam tibi hic deſcribo, ea eſt, ut Montargiſium nunquam feratis. *Lorris.*

Scaturiginem aquarum, leuca diſtantem Aurelia, dignam quæ adeatur prædicant: nam ego non vidi. Nunquam ſicca, nunquam gelu concreta cernitur, & magna commoditate beat Aurelianenſes: quippe fons ſtatim in fluvium ſe diffundit, ad exemplum illius qui eſt *La ſource*

 in

in valle clauſa (Vaucluſe) prope Avenionem.

Amœniſſimus etiam eſt Domini *Eſcuyr* ſeceſſus. Ædificium elegans, viridarium hortuſque pulcherrimus : & in eo ad ripam fluvii *Olivet.* ambulacrum umbroſum. Seceſſus iſte eſt in angulo Oliveti, pagi amœniſſimi.

Hæc verè tibi, nec ex ullo adfectu, de Aurelia retuli. Cave tamen aut hic garritus meus, aut ullæ deliciæ ultra modum te hic morentur. Ut regnum luſtres, ne addicas te unicæ, licet præeleganti, urbi.

Avaricum Biturigum hinc te nunc evocat. Audi & auſculta. Commoditatem eundi tibi quot ſeptimanis fere diebus Mercurii tolerabili pretio (ni ipſe incaute pecuniam tuam proſtituis) præbebunt equi meritorii Bituricenſes, qui huc ſeſſoribus onerati cucurrere, domum, ni fortuitus obtingat vector, vacui reverſuri.

Solonia Solonia, vulgo *Soloigne*, à ſiligine, cujus ferax eſt, quaſi ſiligonea dicta, tranſeunda tibi. Vide de ea Merulam *pag.* 497. *&* 498. Nulla in hoc itinere videbis oppida, utram (duplex enim eſt) inſiſtas viam: & ſi pluvio aut hyemali tempore eo ibis, negotium tibi faceſſent lutum & aquæ, pluribus rivis viam interſecantibus. Sicco tempore commodiores non requireres vias. Hoſpitia tamen in pagis invenies commoda ex voto tuo. Utraque via ivi redivi aliquoties: Sed prætulerim hanc, ut eas *à la Ferté* ad 4. leucas. Ubi juxta habitationem terſam, hortum amœniſſimnm incolit Baro *de Senneterre*. Hic refectus præterita arce & vico adjacente *La Motte*, in loco paluſtri ſitis, veſperi pertinges *à Pierrefuit*. Inde occurrent tibi *Soiſme*, *Neuſui*, ubi prandendum, eminus ad dextram videbis apices arcis *Nanpay*, familiæ Caſtrææ dominos agnoſcentis, tranſibus *Loigny*, & tandem Biturigum Avaricum intrabis.

Bituriges vulgò Berry.

Sedes hic fuit Biturigum Cuborum, à quis indubiè emigrarunt Bituriges Viviſci, de quibus cap. 2, de Burdigala tango. Provincia hæc conterminos habet à Septentrione, Solonis, Belſiæ populum; ab ortu, Nivernenſem terram & ferè Borbonium; à Meridie, Lemovices; ab Occaſu denique, Pictonium, veniente in partem Turania. Comitatus fuit olim, poſt Ducatus. De Comitibus & Ducibus Bituricenſibus vide Merulam pag. 512. Præter frumenti viniſque copiam, paſcuis, pratis, indeque gregibus & velleribus abundant. Hinc textrinæ & negotiationi pannariæ tantopere invigilanti. Hinc vervicem etiam metropolis in inſignibus geſtat: Hinc incolæ etiam joculare adepti ſunt nomen, *les moutons de Berry*.

Bourges

Metropolis totius regionis olim Avaricum nominata fuit: hodie *Bourges*. Qui Avaricum fuiſſe credunt illic ubi nunc oppidum *Viaron*, confutantur ipſo loci ſitu: qui talis hodieque eſt Biturigibus, qualis à Cæſare in Commentariis deſcribitur. Avarici nomen, ab Eura fluviolo quo alluitur derivant. Ego N. L. fateor. Alluitur fluvio quem *Auron* vocant: hactenus catarractis factis navigabili, ut naves ſale oneratæ huc & Dunum Regis (*Dun le Roy*) oppidum 7. leucis altius ſitum, adſcendere poſſint. Areniſ tamen quotannis purgari ſolet hinc inde medius alveus, ne vadis naves hæreant. Porta qua in Pictoneum & Lemovices itur nomen habet à ponte quo fluvius hic ſtratus. Exeuntibus à ſiniſtra monſtratur locus ubi undis ejus ſuffocatus interiit Princeps Germaniæ unà cum præfecto ſuo: quos ferunt ideò periiſſe, quòd cum lintre veherentur canemque ſecum haberent, illum in undas ſæpe deturbando incautò mota lintrem everterent. Ulvâ & herbis paluſtribus unda impedita erat, ut natari non facilè poſſet. Enaverat tamen præfectus, Sed cum videret Dominum ſu-

Unde nomen Avarico.

Aureo. fluvius.

Princeps Germaniæ in undis periit.

ſuum laborare, ſuppetias ipſi laturus denuo aquis ſe committens unà cum ipſo periit. Ad dextrum latus, paullo exteriùs, oſtenditur parilis locus, dictus *la foſſe des Allemands*, à Germano iſtic ſuffocato. Alluitur etiam aliis ab altera parte fluviis, quis vicina tribus locis prata ita irrigantur, ut pediti, nedum equiti, difficilis ſit tranſitus, adeoque triplicia caſtra metari neceſſe ſit illum, qui urbem obſidione cingere velit. Una extra portam Borboniam, altera extra Pontis Auronii, tertia extra S. Privati. Urbs antiqua & conditoris incerti. Ex qua, incenſis una die 20, oppidis, Biturigibus Duce Vercingetorige C. Julio Cæſari reſiſtere placuit. Monſtratur adhuc locus inter vicos *Solange & Nohant*, ubi Vercingetorix caſtra contra Romanos poſuerat. Vineis tamen & pluteis turribuſque admotis vi ſumma expugnata, & ad 40. Gallorum millia in ea cæſa fuere.

Veteris Avarici deſcriptio. Sed ut fuerit potiſſima illo etiam tempore hujus provinciæ, urbs, longè tamen minor fuit hodiernâ. Merulæ verbis deſcriptionem tibi depromo: *Veteris paulo ſequior quàm hodierna, urbis fuit ſitus. Ad paludes ſcil. vergebat, cujus etiam nunc cum admiratione viſuntur muri, propemodum integri, ſolidiſſima materia, ut paſſim veterum Romanorum opera, conſtructi. Initium capiunt ab turri quam magnam vocant, pergentes per medium D. Stephani templum, plateam, D. Ioannis Campeſtris, portamque Gordianam uſque ad Novam, cui olim ab S. Andrea nomen: Inde per plateam Amphiteatri, vulgò* des arenes, *ſe ad portam Turonenſem extendunt. Hinc autem porrecto ambitu verſus portam D. Pauli, paulatim turrim, quam dixi, repetunt. Poſtea prolatis variè pomœriis ita fuit hac urbs amplificata ab Carolo Magno & aliis, ac jam nunc cum maximis & munitiſſimis Galliæ civitatibus contendat, Formam habens oblongam,*

ampliſſimam, ſpacioſiſſimam. Munita eſt 80. editis craſſiſque turribus. Inter eas principem tuetur locum, quam ante magnam dixi appellatam, la groſſe tour, *ab inſolita craſſitudine, minoribus undique turribus muroque & foſſis profundiſſimis, Philippo II. Auguſto Galliarum Rege circa annum 1190. curante. cincta Forma eſt rotunda, magna altitudinis. Aliam omnino ſimilem fuiſſe ajunt, ſed dirutam, à binis turribus Biturigibus nomen inditum fabulantes: Et laudat antiqui Grammatici carmen Galameus:*

Turribus à binis inde vocor Bituris.

Hæc talia potior aliis perſuaſa magis quam mihi. Hactenus Merula.

Aſpectus urbis exterior.

Aurelia & Iſſoduno venientibus urbis aſpectus magnificentiæ præ ſe fert multum: Duno Regio, parum. Illinc enim acclivis colli tota patet. Hinc vix eminentiores apices videas.

Loci commoditates. Vinum Bituricenſe.

Urbi vicinus ager & frugum leguminumque & vini optimi proventu commendatiſſimus eſt. Aurelia venientibus & ejus urbis vini guſtu corruptis non adeo Bituricenſe hoc temetum ſapit. Sed paucorum dierum aſſuetudo & valetudinis commodum paulatim gratiam ſaporis conciliabit.

Paſcua lætiſſima, carnes; ſylvæ vicinæ, lepores & volatilia; fluvii ſtagnanteſque aquæ, piſces & anates, horti, olera & fructus menſis ſubminiſtrant. Hinc illa mediocri vivendi commoditas: maxime ſi quis conducto hoſpitio ipſe rem familiarem inſtituat. Id quod tamen nemini ſuaderem, niſi minimum 4. ſint convictores.

Acidulæ.

In ſuburbio S. Privati fons eſt acidularum quo æſtivo tempore matutinis horis magnum hominum numerum confluere videbis, ab illo ſanitati præſidium quærentium. Calculo laborantibus inprimis conducibilis fertur.

Linguæ elegantia fere eadem (certe

quàm proximè accedit) quæ Aureliæ. Nec mirum, quippe enim in ipſo centro Galliæ ſita creditur: monſtraturque tilia centri index.

Templum S. Stephani. Ædificiis omnibus ſupereminet templum D. Stephani, deſtinatum quidem ruinæ olim, ſed incolume conſervatum. Moles magnifica, ſtructuræque elegantia vix ulli in Galliis ſecunda. Ornatur exteriùs artificioſe inſculptis lapidi hiſtoriis biblicis, quas tamen turpavit civilis belli licentia. Imminet uni ex portis templi ſculptura noviſſimi judicii: ubi expanſo Abrahæ ſinu excipiuntur beati: ad quod curioſi advertere ſolent. Turres duæ harumque una excelſa &elegans huic ædi junguntur; in qua ceu totius urbis ſpeculâ, cum turbæ ſunt in regno, excubiæ aguntur diligentiſſimæ & equitum ad urbem tendentium numerus totidem ictibus campanæ ſignificatur excubantibus ad portas. vexillo, quod erectum eſt in turri, verſus illam portam, unde acceditur, declinato. Subtus alterum inſuper viſitur templum, ſed exiguius: nec ibi quidquam ferè videas præter ſaxeas imagines hinc inde mutilatas.

Sacellum in hoc templo eſt, pone chorum generoſiſſimi Herois Claudii Caſtræi Gubernatoris Bituricēſis, Aureliani. &c. ſtrenui pro ſex regibus noviſſimis, in bello Ducis.

In feſto 3. Regum, videbis iſtic ſtellam ex una templi parte in aliam obverſam ambulantem, impoſito igne lucidam.

Templum D. Petri. Videri meretur & D. Petri templum, vel ob hoc, quod humati in eo fuere ſummi JCti Duarenus, Contius, Cujacius: nullo tamen monimento, quod doleas tantis viris poſito. Carbone pia manus notaverat hunc verſum:

Hic jacet æternis victurus Contius annis.

Quiſquis es auctor hujus verſus, non indicta aliis pietas tua abiit.

Inpri-

Inprimis verò adeas ſacellum ſanctum, vulgò *la Sainčte Chapelle*: conditum à Joanne Biturigum Duce, Regis Caroli V. fratre, ad exemplum Pariſienſis. Sepultus is hic: item Joanna Lud. XII. ſponſa. Suſpenſa iſtic corona lychnigera perelegans. Cervus in proximo conſtitutus eſt ex ligno, magnitudine ea, qua captus unus à Biturigum Duce fertur, ibique tibia Gigantis. Hujus ſacelli κειμήλια ne inviſa relinquas. Videbis hic vaſa aurea, argentea, & dubiæ incognitæque materiæ, gemmis interſtincta, miræ elegantiæ, tum coronam Ducis Biturigum & alia. Sacello contiguum eſt palatium olim Ducum Biturigum, nunc regium & juſtitiæ tribunal magnificè extrui cœptum, ſed ex parte tantum abſolutum. *Sacellum ſanctum.*

Haut procul nunc abes à famoſa illa magna turre, pluribus aliis circumcincta, tutela urbs ab ea parte qua ſiccus, & planus ad eam eſt aditus. Saxeæ huic moli vix ullam æques aliam. Accedunt ferè turres Norimbergenſes juxta portas ædificatæ: tum etiam turris, Conſtantiæ appellata, Aquæmortenſis in Gallia Narbonenſi. Quis ædificarit non conſtat. Attila, orbis terrore, furente, metu ejus excitatam quorundam eſt opinio. Nam ut à Julio Cæſare ſit, nulla fides ſit ab hiſtoria, nec ſuſpicio à ſtructuræ modo. Quis muris, turribus minorum gentium aliis & foſſa cinxerit, verbis P. Merulæ antè ſeculi. In imo geminus in hanc aditus eſt: ex urbe, ponte & porta ſatis patula: ex foſſa urbis, janua anguſta, qua intraverant olim illi qui clam occupaturos ſe pacto cum quibuſdam initio turrim ſperabant, ſed à Caſtræo, urbis & turris præfecto, cæſi, capti, diſſipati. Quomodo detectæ inſidiæ, iiſque per inſidias alias obviatum fuerit, ex quovis incolarum reſcire potes. Superior pars unicum eumque anguſtum habet aditum. Viſitur iſtic ba- *La groſſe tour.*

liſta miræ magnitudinis: tùm clauſtrum ex ligno clathrato ferreiſque laminis roborato inſtar caveæ conſtructum, in quo Ludovicus Dux Aurelianenſis, poſt Rex ejus nominis XII. quòd Caroli VIII. Germanæ matrimonium abnuerat, captivus detentus fertur. Puteum etiam oſtendunt profundiſſimum, & perpetuarum aquarum. In ſummo ejus tormenta bellica tutandæ urbi conſtituta ſunt. Perpetuum hic habetur præſidium.

Baſilica urbis. Baſilica urbis ad extremum Avarici antiqui in medio ferè urbis hodiernæ collocata eſt, à tergo habet vicum Auguſtinianorum, olim foſſam urbis ab ea parte.

Collegium Ieſuitarum. A Baſilica collegium Jeſuitarum angiportu ſeparatur.

Amphitheatrum. Amphitheatri nec rudera nunc quidem, ſed locus tantum apparet, hodie dictus *les arenes*.

Domus Iacobi Cordi. Privatas ædes plurimas habet ſplendidas & magnificas. Omnes tamen antecellunt quæ à conditore ſuo Jacobo Cordo, theſaurario regio, dicuntur *la maiſon de Iacques Cœur.* Vixit is ſub Carolo VII. Atriis & cubiculis pollent ſplendidiſſimis. Tot luminibus diem haurire eas perhibent, quot diebus annus diſtinguitur. Horum unum in vitro elegantiſſimè picto tibi exhibet ſolemnem Regum Galliæ inaugurationem. Ex his ædibus ſub terra ad aliquot millia paſſuum abire poſſe fama eſt.

Area. Areas complures habet hæc urbs patulas, quarum tamen maximæ duæ ſunt. Una S. Petri, arboribus ad lineam duplici ordine poſitis peramœna. Ambulacrum hic eſt ſtudioſorum. Alterius nomen excidit, eſtque pratum latiſſimum in inferiore urbis parte ad paludes vergente, prope portam S. Privati.

Hortus Mercerii. Hortum hic adeas Domini Mercerii JCti. in quo videbis effigies plerorumque omnium

Anteceſſorum Bituricenſium, qui in ſcriptis in jus civile nomen ſibi quæſiverunt.

Ex lapidicinis in via Dun-le Regienſi ſaxa cæduntur ædificandis domibus. In illis in magnum ſpatium excavatis obambulare, cum calet, non injucundum eſt. *Lapidicina.*

Dignitate fulget urbs Archiepiſcopali. Archiepiſcopatus de primatu Aquitaniæ contendit cum Burdigalenſi: de quo in Burdigala noſtra. *Archiepiſcopatus.*

Academiam habet celeberrimam, & cui vix ulla totius Galliæ par. Erecta ſub regno Ludovici, cui Sancti nomen inditum. Docuerunt hic jurisprudentiam Andreas Alciatus, Eguinarius Baro, Petrus Rebuffus, Franciſcus Balduinus, Fr. Duarenus, Antonius Contius, Hugo Donellus, Fr. Hotomannus, Jacobus Cujacius, Joh. Mercerius. Nomina eorum in auditorii JCtorum pariete notata: icones, quod modò retuli, in horto Mercerii appenſi ſunt. Magiſtratus hodieque pretioſi hujus theſauri magnam, quo laudari meretur, curam gerit. *Academia* *Anteceſſores*

Tribunal juſtitiæ hic eſt præſidiale & Bailliavatus, cui ſubalternantur Iſſodunum, Miliodunum, Dunum Regis & alia loca. *Sedes præſidialis*

Mala ſuſtinuit plurima, toties à Romanis, Gothis aliiſque expugnata: toties etiam incendio in favillam redacta. Ipſa ædificia jacturæ factæ teſtimonium perhibent in vico S. Privati, tum & propè pontem Auronium, & alibi: quæ ejuſdem ætatis & ad eundem modum tumultuariè excitata unuſque facilè dignoſcere poteſt. Revixit tamen ſemper, & caput ex cineribus altius extulit. *Mala.*

Quod ſi quandoque tædium urbis vitare, exercitorumque moleſtias refectione aliqua abſtergere velis, tria loca ſunt in quæ diverſis vicibus excurrere poſſis. *Extra urbem viſenda.*

1. Boibellam: Olim ignobilem pagum, ſuæ *1. Boibella.*

ſuæ tamen juriſdictionis & regiæ exemptum. Nunc poſtquam ab illuſtriſſ. Nivernii Duce ad illuſtriſſ. Sullianum pervenit, pulcherrima urbs ædificari cœpta eſt, ordine aptiſſimo diſpoſitis plateis. Palatia dicas ædes ad forum collocatas. Merebatur tantum opus in fertiliori ſolo, nec in hoc dumis & vepribus obſito angulo incipi. Præſtitit tamen magnus Princeps, quod pollicitus vulgò fertur, ſe ex furum & latronum (huc enim fugere ſoliti fuere, quo regii apparitores ipſos non inſequebantur) receptaculo redditurum elegantem urbem. In gratiam Magni Regis Henrici IV. qui liberalitate ſua opus juvabat, nomen ipſi inditum *Henrichmont*. Antiquæ appellationi *Boibelle* originem præbuiſſe ajunt rem fortuitam, quæ iſtic contigerit. Regem nempe cum Reginâ in his ſeceſſibus, venatui operam dediſſe. Reginam neſcio quomodo à comitatu aberraſſe, & fatigatam tandem in hunc perveniſſe locum, ubi è fontis ſcaturigine aquam hauſtam urceis fœmina paupercula domeſticis uſibus aſportabat. Quam cùm Regina ſitibunda rogaſſet hauſtum ſibi indulgeret ex urceo ſuo, illam (admiratam inuſurpatam oculis faciei habituſque pulchritudinem) porrecto urceo reſpondiſſe, *boi belle*, quod latinè ſonat, *bibe bella*. aut *pulchella*. Reginam poſt in rei & refectionis ſuæ memoriam templum iſtic ædificaſſe, cui pagus adcreverit. Fides ſit penes vulgum, in cujus ore hæc ſive hiſtoria ſive fabula natat.

2. *Melun*. 2. Miliod unum, vulgo *Melun*. Oppidum non inelegans: cui adjacet arx antiqua, nunc ruinis deformata. Si legitimo tempore huc exieris videbis in paludibus ad ſiniſtram myriades anarum ferarum, jucundum oculis ſpectaculum.

3. *Iſſoudun*. 3. Iſſodunum; urbem Ducatus Bituricenſis ſecundam, ſatis amplam, arce pluribuſque tam

in urbe quam ſuburbiis, templis ornatam; Baillivatu & ſede præſidiali, & ipſam inſignem, amœniſſimoque tandem loco ſitam. Habet & illa turrim ſuam, Bituricenſi æmulam, quam parili nomine *la groſſe tour* indigetant. Sed ea utriuſque comparatio, quæ catulorum cum canibus, hædorum cum matribus. Præteris in hoc itinere *Coudray* arcem peramœno loco ſitam, cui ſpatioſum adjacet vivarium. Tranſis etiam oppidulum *Charroux*: quod Merula ait ex plurimis indiciis (ad quæ tamen ego non adverti) antiquiſſimum parere.

Caſtres & Argentonium longius abſunt, quam ut animi cauſa eo tibi eundem ſuadeam. Utraque muris & propugnaculis firma, arcem habet munitiſſimam. Illa thermis, hæc antiquitatibus & in primis turre Heraclii, cui inſculpta effigies tauri cum his verbis, VENI VICI, clara.

Quod ſi forte Biturigibus Pictavium movendum tibi ſit, obiter hujus itineris ducem hanc tabellam hic appendam. Loca tranſeunda ſunt hæc. *In Biturigibus, Pictavium.*

Iſſodunum. 7. Leucæ.

Caſtellum rufum, *Chaſteauroux*, ad Indri fluenta, cum arce ſplendida. Comitatus titulo fulget. Hodie eſt illuſtriſſimi Principis Condæi. Hucuſque pluvio aut hiemali tempore viæ ſunt peſſimæ. Superata una poſt leuca incipit terra eſſe glareoſa, nec pluvio etiam cœlo itineri faciundo inidonea 7. leucæ.

Tranſitis *Luant* & *Nuret*, Melam pervenies. 6. leucæ.

Tranſitis pariter *Sirou, Ruffet*, & Creuſa fluvio, *Blanc en Berry*, oppidum in colle ſitum te excipiet. 6. leucæ.

Ingrande in ripa fluvii, cujus nomen excidit, qui pontone ſuperandus, poſt tranſmittenda eſt 2. leucæ.

Totidem leucis diſtat oppidulum *S. Savin-*

pera-

peramœno loco ſitum, & ubi mediocri pretio in Baucidis & Philemonis ædibus bene vivitur. 2. leucæ.

Chavigny in hoc itinere ſequitur oppidum ampla arce ſuperbiens. 4. leucæ.

Pictavium, meta itineris, hinc 5. leucis abeſt.

Sunt qui tribus diebus æſtivo tempore totum conficiant. Tribus & dimidia commode abſolvi poteſt. Ut prima nocte te capiat Caſtellum rufum. Secunda, *Blanc en Berry*; Tertia, *Chavigny*. Sed revertamur in orbitam.

Quo Biturigibus abeundum. Exacto jam Aureliæ & Biturigibus tempore uſque ad Paſchatos feſtum, Gallice credo balbuties. Alio igitur tranſlatum te velim, ubi loqui tibi incipiendum: hoc eſt, in urbem minus popularibus tuis celebratam. Hanc tibi nomino Molinas Borboniorum. Recta ut pergas auctor non ſum. Quid enim, excepto, Duno Regio (quo animi cauſa etiam Biturigibus excurrere licebat) videas præter ſylvas, dumeta, & pagos non ignobiles?

S. Amande. Maturè velim exeas Avarico & aut tumultuario ſumpto in itinere prandio, aut uno itu quod ego feci, feſtines in urbem Ducis Sulliani S. Amandam: amœnō loco inter vineta lætiſſima poſitam. *Monron.* Huic in proximo adjacet arx *Monron*, regia ejuſdem Ducis, ab ipſo in aream veteris collapſæ, eo, quo nunc conſpicitur, modo ædificatam, & robuſte, foſſis rupi inciſis, & ex lapide inde exempto propugnaculis exſtructis, munitam Præſidiariorum quidam Germanicè callent, qui libenter gratificabuntur tibi luſtrandi illam cupido, uniuſque horæ impendio, dum cœna paretur, videbis omnia.

Ainay. Ad duas leucas hinc abeſt *Ainay* pagus cum arce ſatis firma & munita, generoſæ familiæ dominum & cognominis agnoſcens. Quo non niſi temporis quid ſuperſit, exitum

à te velim. Nos iſtic fuimus propter familiaritatem, quam cum ejus filio contraxeramus Molinis: quamquam ſub ipſius abſentiam.

Bourbon Archambaut. *Unde nomen.*

Sanct-Amandâ velim te rectâ tendere Borbonium: oppidum cum arce, quæ regioni & familiæ nunc regiæ nomen dedit. Urbs hæc cognominem habet aliam trans Ligerim in Burgundia ſitam; diſtinguuntur tamen adjectione, & hæc noſtra vocatur *Bourbon Archambaut*, alteram *Bourbon Lancy*: indubiè à duobus fratribus Borbonii Baronibus, quorum alter *Archambaut*, hanc; alter & natu major *Anceaume*, illam hæreditario jure obtinebat. Niſi fortè *Lancy* dictum, quaſi *l'ancien*, quod fratri natu majori obtigerit. Arx in rupe edita & acceſſu difficili ſita, munita eſt non improbè: niſi quod vicinos habet montes altiores. Quin & murorum opera interrupta agnoſces. In ea ſanctum ſacellum *la ſainƈte Chapelle* ad exemplum Pariſienſis à Joanne Borbonii Duce excitatum. In illa cuſtoditur pars S. Crucis, ſpina coronæ Chriſti criſtallo incluſa, viſunturque admirabiles cum picturæ in feneſtrarum vitro, tum ſtatuæ & ex ligno & ex marmore affabrè laborato. Thermæ hic ſunt ſaluberrimæ in medio oppidi, jam inde à Romanorum tempore celebratæ.

Arx. *Sanctum ſacellum.* *Thermæ*

Hinc quatuor leucis diſtat Molinum metropolis tractus Borbonii, urbs amœniſſimis totius Galliæ adnumeranda.

Borbonia.

Borbonius tractus ab occidente conterminos habet Lemovices Marchicos, ac ex parte Bituriges; à Meridie, Forenſes & partim Arvernos; à Septentrione, Nivernenſes & Bituriges; ab Ortu, Burgundos. Boii, Æduis olim accenſiti, hanc regionem habitarunt, vide Cæſarem 1. de bell. Gall. Oppidum illorum idem nominat Gergoviam lib. 7. Regio bonam partem ſylvis collibuſque occupata:

ſæpe

ſæpe ubi nullæ ſunt ſylvæ, propter numerum arborum quis campi & vineta diſtinguuntur, ſylvæ faciem præ ſe ferens. Omnibus quæ ad victum neceſſaria, in primis piſcibus, tam propter ſtagna, quam propter piſcoſum Elaverum, addo & Ligerim, ſapidiſſimis abundat. Quos Dynaſtas olim hæc regio habuerit patior referre alios, contentus indicare Regiæ familiæ hodiernæ initia. *Ludovicus* IX. quem vitæ morumque ſanctitas Divis intulit, duos habuit filios, duarum regiarum familiarum Valeſiæ & Borboniæ auctores, *Philippum* tertium, regni hæredem, & *Robertum* Clarimontii Comitem, patremque *Ludovici* primi Ducis Borbonii: Philippo Rege Ducatus titulum provinciæ impertiente. Ludovici hujus filii fuere duo, *Petrus* Dux Borboniæ, & *Iacobus* de Ponthieu Comes ſtabilis Franciæ. Ex quorum poſtgenito prodiere illi Borbonii ad quos ſceptrum Galliæ noviſſime unà cum Navarræo pervenit. Luſtremus hic utrumque familiæ ramum.

2. Petrus

2. Petrus filios habuit
- 3 Ludovicum Bonum ex quo nati
  - Ludovicus Comes Clarimontii qui ἄπαις obiit.
  - 4 Joannes cujus filii.
    - 5 Carolus qui genuit
      - 6 Joannem II, qui obiit ἄτεκνος.
      - Petrum Suſannæ hæredis Ducatus patrem.
    - Ludovicus Comes Montpenſerius, qui genuit Gilbertum patrem Caroli Comitis Montpenſerii & poſt Ducis Borboniæ VII.
  - Jacobus
- Jacobum

Huic Carolo, Comiti Montpenſerio, Borboniæ Duci ſeptimo,& ex Ludovici I.filii primogeniti linea ultimo ſuperſtiti maſculo, nupſit Suſanna Petri filia, & patrui Joannis II. heres. Idque ex conſilio illorum qui caute prævidebant futurum ut lites ipſi moverentur de hæreditate patrui, niſi maſculo ex eadem familia matrimonio jungeretur: quippe ſuperſtitibus ſexus fœminei aliis, pari gradu venientibus. Nupta igitur Carolo Ducatum ipſi dotem attulit, liteſque illæ, quamdiu ſuperfuit ſopitæ quieverunt. Ipſa conjugi ſuo abſque liberis præmortua Louiſa Sabaudica, Caroli V. Ducis Borbonii ex filia Margarita neptis, mater Franciſci I. de hæreditate defunctæ conjugis litem ipſi, tanquam proximior movit. Quod eo indignationis Carolum redegit ut ad Caroli V. Imperatoris Rom. partes tranſiret. Ob quod factum Ducatus confiſcatus domanio Regis adcrevit. Reliqui ex ſecunda linea inſignia tantum retinuere, & nomen gentilium: quos ecce! inſerta hic charta exhibet:

[○]

Moulins. Unde nomen. Metropolis provinciæ eſt Molinum, vulgo *Moulins.* Nomen indubie à moletrinis, quæ fuiſſe poſſunt in præterfluenti Elavero, fluvio navigabili & piſcoſo, in cujus dextra ripa ſita eſt. *Adſpectus urbis & ſitus.* Biturigibus adventanti & jam ex vicino ad dimidiam leucam colle deſcendenti jucundiſſimum ſpectaculum præbet amœnitas ejus verno & æſtivo tempore. Urbem, hortum aut ſylvam appelles, ambigendum tibi, adeo perpetuum videtur arboretum, turribus & ædificiis hinc inde eminentibus diſtinctum. Urbs exigua eſt, ſed ſuburbia habet ampliſſima & elegantiſſima octo: quorum pars mœnibus cum olim, tum in his noviſſimis turbis ante biennium cincta eſt. Plateas habet mundas, ædes elegantes. Quin jam ante triennium demum

M
lii
V
m
..
ſi
bi.
ſu

mum dejectis multarnm ædium projectis primaria platea reddita fuit latior. Hortis privatorum & viridariis tam ſuburbia quam loca exteriora abundant amœniſſimis. Prata duo unde venit & unde abit Elaver ſunt latiſſima, *Champ.bonnet* dicta, in quis diebus feſtis, cœlo ſudo inprimis ſub veſperam florem civitatis obambulantem videas: non ſecus ac Andegavi in prato Germanorum, & Lugduni in areâ *bellecourt* dicta. *Champ Bonnet.*

Templa primaria ſunt B.Virginis; & D. Petri. Jeſuitarum collegium eſt in ſuburbio ante portam quæ Pariſios ducit, ſatis amplum & diſcipulis frequens. *Templa.*

Arcem Ducum olim ſedem, nunc regiam, habet ampliſſimam: in cujus xyſto Ducum Borboniæ pictæ ad vivum effigies, nunc vetuſtate obliterati cœptæ conſpiciuntur. Fons in area eſt elegantiſſimus. Eſt illic cubiculum in quo monſtratur pictura Gigantis, cujus oſſa quædam Valentiæ in Delphinatu oſtenduntur. Dotalitium Reginarum Franciæ eſt Ducatus Borboniæ, quæ viduæ aulam ſuam hic habere ſolent. *Arx regia.*

Hortum arx adjacentem habet amplum & amœnum. Fons in eo eſt ſalientis aquæ inſtar artiſcocci. Domuncula in eodem eſt aquis circumdata, quæ per pontem aditur. Pons ille ita fabricatus eſt, ut niſi clavo ferreo muniatur, qui illo incedunt, in ſubjectas undas decidant. Quod fortuito meo tempore accidit tribus Anglis ſine ductore horto inambulantibus: quorum priores cum caſu decidiſſent, tertius, ne non omnis comes eſſet fortunæ, ultro ſecutus in eaſdem aquas valde lutoſas proſiluit. Poma Aurantia & citrea, cum ſimilibus fructibus, in ſeparata horti parte educantur. *Hortus regius.*

Vivarium ab urbe leucæ plus minus ſpacio abeſt, vulgo *le parc* vocant, in quo jucunda eſt deambulatio. *Vivarium.*

Cæte-

Amœnitas circa urbem. Cæterum quacunque exeas ex hac urbe, ſemper occurrent tibi ambulationes amœniſſimæ. Octiduum te circumducerem, nec ſemel eandem viam, niſi ad urbis exitum, repeterem.

Fabri cultrarii. In ſuburbiis & præcipuè illo quod à Carmelitarum conventu nomen habet, magno numero fabri degunt, qui cultros & forfices laudatiſſimæ bonitatis conficiunt. Cum primum novi hoſpites advenere in diverſoriis, ſiſtunt ſe fœminæ vænum merces illuc exteris offerentes.

Billardus. Hic ad tempus ſubſiſtere volenti tibi conſilio aderunt (quæ ſunt humanitate erga exteros) nobiliſſimus Dominus Billardus de Corgenay, vir eruditiſſimus, Poëta Latinus & Gallus optimus, arcis Regis Capitaneus: tum vir optimus N. Corderius, tam pater quam filius, mercator, vulgo *Monſieur Cordier.* Ex his de habitandi commoditate reſcire poteris, aliaque humanitatis officia expectabis. Nec fugere te velim hic publico conſiliarii regi & cauſarum criminalium Judicis officio fungi *Gaulminum*, virum juvenem quidem adhuc, ſed *Gaulminus.* nulli in Galliâ, varia eruditione nunc ſecundum. Cui meritas, ſed nondum condignas laudes cecinimus, quæ in Germania excuſæ leguntur. Hunc vidiſſe, adiiſſe, allocutum eſſe, gaudio tibi, ſi literas & literatos amas & æſtimas, erit & gloriæ. Quin nec magni illi-*Duretus* us viri Dureti, qui juri juſtitiæque hic præſidet, nomen indictum relinquendum. Mirantur virum hunc, qui linguarum theſaurum deque earum originibus ſcripta ab eo edita le-*La Vale* gerunt. Addo & N. de la Vale, Coſmographum regium, cujus de inſtitutione Principis liber exſtat Gallicè editus, apud omnes merito in ſummo pretio. Meretur & is flori virorum hujus loci accenſeri. Plures non cumulo. Hi multorum inſtar hic nunc conſpician-

ſpiciantur. Adi ipſos, alloquere, audi.

Humanitas & Comitas incolarum.

Contrahetur tibi hic facillimè familiaritas cum juvenibus indigenis: cum quibus hilariter abſque omni ſeria & moroſa triſtitia vivere te velim. Is enim genius eſt hujus loci. Duceris ad convivia, ad honeſtas recreationes, in hortos, ad choreas. Et obtinget tibi inter Veneres etiam Molinenſes, non Veneres linguæ Gallicanæ non inamœnum exercitium.

Gubernator.

In extremo deſcriptionis hujus urbis addo: Hodie & urbi & provinciæ præfectum illuſtriſſimum Dominum Sanct-Geranium, Paliſſæ Dominum, virum in tanta dignitate humaniſſimum, quem bis tranſeuntem ſalutavimus. Peregrinorum amantem prædico. Nos certè commendarat Billardo, locum ſuum abſentis tenenti, ad inſtar ſanguinis neceſſitudine ſibi junctorum. Cujus etiam commendationis fructum tulimus erga obtrectantes & calumniatores, qui tantum non capitis nos, invidia & æmulatione ſtimulos ſubdente, ſi licuiſſet, accuſaſſent.

Exeundum hinc in Avernos

Unum reſtat, mihi, quod doleo, neglectum, tibi non inſuper habendum. Egrediaris hinc cum comitibus, ſi quos habes, conductitiis equis in Arvernos, celebratiſſimos illos veteribus etiam populos, & inprimis videas urbium illam trigam: Clarimontium, Montferrant, Rion, eſſe ex elegantiſſimis totius Galliæ feruntur: tum deeſſe alia quæ ad ſe allicere poſſint hominem per hoc regnum peregrinantem. Quod ſi tempus & commoditas tua fert, poſſis per Forenſes (*le pays de Foreſt*) viſo fano S. Stephani, vulgo *S Eſtienne* Officina illa armorum & ſclopetorum quam iſtic locorum commoditas aquarum tum carbonum, qui iſtic eruuntur, copia erigi fecit, Monbriſonium, Sanct Germanum la Vale (loca vinis generoſiſſimis nobilitata) & Rohanam (Bur-

gus

Rohana. gus omnium totius Galliæ elegantiſſimus audit: certe multas urbes elegantia antecellit) in ſiniſtra Ligeris navigabilis ripa primum, & inde per Paliſſam oppidum cum arce amœnum, Molinas reverti. De iſtis locis (Rohanam & Paliſſam excipio) mihi non aditis, nil quod referam habeo, ac mera aliena de iis adfuere nolo.

Nevers Molinis ſub finem Mal valedicas, & Nivernium abeas: vulgo *Nevers*. Ab urbe nomen ſuum à fluvio Niverni, vulgo *Nyeure* dicto hic in Ligerim exeunte, adeptâ territorium appellant *le pays Nivernoys*. Noviodunum, oppidumque Æduorum ad ripas Ligeris opportuno loco poſitum Cæſari vocatur. Regio paſcuis abundans, unde & incolæ rem pecuariam potiſſimum, quod exerceant, habent. Fluviis navigabilibus irrigatur tribus, Irauna (*Yonne*) Elavere, & Ligeri. Comitatus olim, nunc Ducatus titulo fulget. Qui Carolo Joannis Niv. Ducis filia, ditionum hærede unica, Ludovico Gonzagæ Marchione Mantuano, nubente, dotis nomine marito ceſſit. Ille multis præclarè, fortiterque geſtis, hæredem & virtutis & ditionum reliquit Carolum Gonzagam decus Principum, hodieque, ac utinam diu ſuperſtitem. Quanta in hoc principe ſit erga quoſvis, ſumma tamen dignitate ſuâ illibatâ, humanitas vidimus in aliis, experti fuimus in nobiſmet ipſis cum anno cIɔIɔcxı. menſe Septembri Biturigibus eò exceſſiſſemus, viſum ſolemnitatem Baptiſmi Principis recens natæ, ac duas iſtic hebdomadas ſubſiſteremus. Mirum hoc, quod officialibus ſuis omnibus & prætorianis Helvetiis imperarat, acceſſus in quævis loca liber exteris nobis concederetur, in quæ ipſi pateret. Ne dicam quem ſeſe exhibuerit cum in baletto (ſic vocant) typus trium gruum novemque pygmæorum exhiberetur: & aliquoties, cum Comœdiæ agerentur. Venereris hunc Principem,

pem, &, ſi licet tibi, cum ipſius cubiculario Ægidio Polens Moſæ Trajectino familiaritatem, ſive hic ſive Pariſiis illum offenderis, contrahas Rei pretium feres.

Adſpectus urbis exterior. Urbs eminus & inprimis ex Borbonia venientibus magnificum præ ſe fert, propter turrium celſitatem, adſpectum.

Templum D. Cyri. Templum Cathedrale eſt D. Cyri, ſatis amplum & ſuperbum, turris ei juncta ſaxeis imaginibus exterius mirum in modo decorata. In choro ejus collocatum eſt monimentum marmoreum Ludovico Gonzagæ Nivernii, &c. Duci, idque in duplici tabula. In ſuperiore hæc leguntur.

D. O. M.

Hic invicti ſepeliuntur manes Heroes inclyti, fortiſſimi & imperterriti Principis Ludovici à Gonzaga, caſtiſſima, pientiſſima & illuſtriſſima Henrica Clevienſis Principis, Nivernia, Retulia Ducis conjugis meritiſſimi. Hoſtium quondam domitor acerrimus, certa ſuorum ſalus innumeros hoſtes parva ſape manu fudit, artem omnem obſeſſam, vi aut virtute cepit: Senex Alpes jam nivibus ſepultas ſuperavit; utilitatis publica, fidei Catholica incremento & Henrici IV. pracibus urbi Camera *hoſtium innumeris copiis obſeſſa opem tulit, Carolo Gonzaga Clevienſi unico filio annos nato XV. Principe ſtrenuiſſimo & impavido imperante, patre non inferiora ſecuto. Dei & Eccleſia ſereniſſimus hoc monim. aterna memoria poſuit Iohannes Talaus illuſtriſſ. Domina Medicus obſequentiſſimus & ordinarius.*

Tabula inferior ad dextram (nam ad ſiniſtram adhuc vacua) hæc exhibet.

D. O. M.

Perenni memoriæ.

Pientiſſimi, ſapientiſſimi, probiſſimi, æquiſſimi, ſtrenuiſſimi, fortiſſimi & invictiſſimi Principis

Domini Ludovici Gonzagæ Nivernenſis & Retellenſis Ducis, Principis Mantuani, Campaniæ, Belgicæ, Celticæque Proregis meritiſſimi, quem præconiorum & laudum omnium titulis vere majorem veritatis ipſa adſerere, palam prædicare, ſeu civilis, aut bellicæ diſciplinæ gloria, quibus & Divo noſtro Ludovico Francorum Regi, nec non Catoni Ariſtidi & Fabio Maximo componere, imo & anteferre non erubeſcet. In hoc enim diuturno Gallici Imperii morbo & gnoſticis & nuper inauſpicato fœderatis perduellibus, regio inhiantibus diademati ob idque omnia ſuſque deque verti procurantibus bellum utriuſque perenne Dux impiger indixit, geſſit, & de manubiis eorum optima ſpolia plurima ſummo Chriſtiani totiuſque orbis applauſu victor ovans reportavit, atque fide ipſa fidelior Princeps, Principum ſuorum ERRICI II. FRANCISCI II. CAROLI IX. ERRICI III. ERRICI IV. *Regum potentiſſimorum auſpiciis conſecravit, quibus quidem jure agnationis & adfinitatis proximus, tum imperii ſacris & naturæ legibus obnoxius ſceptri Gallici ad extremum halitum adſertor indefeſſus & propugnator acerrimus indeſinenter exſtitit. Quippe qui viribus, opibus, conſilio, armis, ingenio, manu, ope, opera, velis & remis contenderet in re Chriſtiana & maximè augenda Gallica, cui ſe totum voverat, dicarât, ſacrârat, ita ut extremis vitæ diebus jam diu æger & continuis bellorum laboribus exeſus, turbulentiſſimis temporibus per longiſſimos terrarum anfractus Romam verſus à Chriſtianiſſimo* ERRICO IV. *vero Hercule Gallico & Galliarum Alexicaco, ad beatiſſ. Clementem VIII. Pontificem Max. legatus periculoſiſſimi itineris tædia non recuſarit. Tantæ molis erat tantos animis Principes firmandæ pacis ergo optime convenire. Aſt ut non capax urna tam magni nominis ac famæ Ducis, ſit nec faſti nec tabellæ votivæ omnes annalium ſuorum gloria. Huic enim multa à multis certatim literatis dicata ſunt opera, ut poſteritatem nihil è tot præclaris*

vitæ

vitæ generoſiſſima facinoribus latere unquam poſſit. Iſtud ergo hic noſſe ſatis ſiet. Dux noſter ille inclytus tot exantlatis laboribus annos LXI. emenſus quorum triginta fœliciſſima & ininterrupta ſacri Hymenæi copula cum illuſtriſſ. Princ. lectiſſ. Heroina D. HENRICA *Clevenſi, Nivern. & Retell. Duce tranſegerat, tribus è quinque jugalis tædæ pignoribus, illuſtriſſ. & generoſiſſ. filio.* PR. CAROLO, *dilectiſſ. & illuſtriſſ. natibus* CATHARINA *&* HENRICA *ſuperſtitibus totus Chriſtum ſpirans in ipſo penè bellici procinctu placidè & fortiter vita ceſſit circa IX. KAL. Novembr. anno à Virgineo partu* 1595. *Hinc tam earum caput chariſſimi conjugis chariſſima conjux æternum adſiduo lacrymarum obruta imbre, tot viduata ſolatiis pientiſſimi liberi tanto orbata parente jugiter mœſtiſſimè lugentes ſuô & Galliæ luctuoſa imò & totius Chriſtiani orbis tam lugubre funus planctu proſequentis nomine hoc Epicedion huic quid ſibi ſua dilectiſſima Ducîſſa ſuiſque Mauſoleo ingenti vivens paraverat P. P. C. C. P. T.*

In eodem è regione introitus, cum à ponte aſcenditur, notavi hos verſus antiquis literis lapidi inciſos;

Erras ſi ſperes, quod plus te diligit heres,
Sub terra poſitum, quàm tute diligis ipſum,
Da bona quæ tua ſunt, poſt mortem quæ tua
non ſunt.

Ad ſiniſtram ejuſdem introitus ſacellum elegans videbis familiæ Fontenaicæ. Ejus foribus hoc inſcripſere diſtichon:

Dum vivis ſere, meſſis erit tibi plurima, lapſo
Tempore quod ſeritur ſemen inane perit.

Alias ædes ſacras, quarum unæ excitabantur, cum illic eſſem, prætereo, tu ex te ipſo viſes. Collegium etiam habet hæc urbs Jeſuitarum.

Arx hic & illuſtriſſ. Ducum Nivernii ſatis ſplendida antiqua, cui nunc nova ædificia cum *Arx.*

area figuræ quadratæ latiſſima accedunt, opus tanto Principe auctore dignum. De illo in ſolemni baptiſmi feſto cujus ante memini legi hos Poëtæ cujuſdam verſus inſcriptos tabulæ portæ triumphali interiori ad ſiniſtram appenſæ. Inſcriptio erat talis : *Nivernii nova facies, illuſtriſſima excellentiſſimaque Duci Longevillaa vices gerenti.* Nempe enim nomine Reginæ illuſtrem puellam ſuſcipiebat ex fonte luſtrico. Iſti inſcriptioni ſuppoſita pictura arcis Nivernenſis, cum area contigua, noviſque ædificiis. Verſus hi erant :

En tibi magna Ducum priſca hac noxa mœnia
ſurgunt.
Quæ veteri poſito tegmine lauta vides.
Sic Conſtantium Byzanti priſco novavit.
Pergama, quem frater pectore & ore refert.

Inprimis viſu dignum eſt *le cabinet du Prince.* Menſa ibi marmorea maximi pretii: cui ejuſdem materiæ impoſita tabella, viſu penetrabilis ſi ſoli aut lychno obvertatur, in qua natura & ars elegantiſſimas ad ſtuporem uſque picturas exhibebant. Nivernis picta in tabula appendebat parieti. In proximo ambulacro picti erant omnis generis homines res quaſvis viles venum Lutetiæ circumferentes & proclamantes: *les cris de Paris.*

Extra urbem eſt nemuſculum cum area ludi, quem *pallemaille* vocant, locus ad æſtivum calorem evitandum accommodatiſſimus.

Pons. Nec prætereo pontem quo Ligeris ſternitur, qui antea longiſſimus nunc propter frequentem Ligeris eluviem magnam partem à non multo temporis porrectior cernitur.

Tulit hæc urbs Joannem Raviſium Textorem, congeſto epithetorum Latinorum theſauro celeberrimum.

Hoſpi-

Hoſpitium in hac urbe tibi ſit ad lilii inſignia, *à la fleur de lis*: ubi tolerabili pretio optime vivitur.

Unam atque alteram ſeptimanam, ni forte longius tempus commoditas tua tibi indulget, hic ſubſiſtere non abs re foret. Exſpatiabundus interea luſtrare poſſes acidula Bugenſes (*Bougues*) totius Galliæ celebratiſſimas, hinc ad 2. leucas diſſitas. Sub hoc tempus numerum illuſtrium perſonarum iſtic valetudini operam dantium videbis. *Deciſam* etiam oppidum Ducis Nivern. in medio Ligeris munitiſſimum adire poſſis, & quæ forte alia ab aliis ſuadebuntur tibi loca. *Bougues.* *Deciſe.*

Jam medius eſt Junius, ex noſtra temporis diſtributione. Conſcendas lembum, Aureliam uſque conductum. Deſcendens videbis à dextris vineta lætiſſima, & miliare plus minus profectus videbis jungentem ſe Ligeri Elaverum. Pagis è re nata nuncupatur *Conflans*. Qui Molinis Elavere huc feruntur tranſeunt locum qui vocatur *la ruë de paradis*: cui alius propinquus, *la ruë d'enfer*. Quin terreſtri itinere qui feruntur cognominem poſteriori locum tranſeunt, hyberno tempore aut pluvioſo cœlo ſuperatu difficilimum. Confluentiâ præteritâ primum oppidum quod te excipiet eſt Caritæum, vulgo *la Charité*, ſæpe laudatum in hiſtoriis bellorum civilium, inprimis annis 1577. quo ab Henrico Andegavenſi, Guiſio, Nivernio, & Aumalio, Ducibus, nomine Regis Car. IX. obſeſſum, oppugnatum & per deditionem occupatum fuit. In dextra Ligeris ponte ſtrati ripa colli accumbit, vinum generoſiſſimum producenti. *Conflans.* *La Charité.*

Secundum eſt Sancerra, quamquam ad 500. plus minus paſſus Ligeri abſit. in monte ſitum, cujus radices fluvius lambit, Diverſoriũ *Sancerre.*

Una dicta. ad ripam eſt, vulgo *le port du S. Thiebault*: à fano S. Theobaldi in proximo. Sancerram dictam rentur quidam quaſi *ſacrum Cæſaris*, quod Cæſari, alii quaſi *ſacrum Cereris*, quod Cereri hic dicatum fuerit templum. Aliis, quis diſplicent hæ etymologiæ Xantodurum appellare placuit. Ex Thuani hiſtoria en brevem ha-
Situs. be tibi ſitus ejus delineationem: *Sancerra in Bituricenſi agro, ſive Sancerreum caſtrum, ſicuti vicas Sigebertus, quod olim Rogerio Epiſcopo Bellovacenſi patrimonii jure competebat, anno Chriſti* 1014. *Odoni Campaniæ Comiti pro Comitatu Bellovacenſi compenſationis titulo attributum jura ſucceſſionis tandem ad illuſtrem Buelliorum familiam pervenit cum eadem Comitatus prærogativa. Oppidum* 500. *à Ligeri ſubjecto paſſibus monti uberi ſolo & tritici ac vini, quod inter generoſa Galliæ vina numeratur feraci prælto & omni ex parte arduo inſidet, poſitu ideo firmiſſimum, ovali forma ac pene rotunda, ſed infirmo à munitionibus muro, qui* 8. *aut ad ſummum* 9. *turribus etiam comprehenſis iis, quæ portas urbis tegunt, diſtinguitur, ambitu* 2500. *paſſuum ſpatium complectitur. Quatuor portis, Cæſariana Vetere, Andreana & Anſerina intratur, Africo obverſa Avaricum Biturigum provinciæ metropolim ſpectat. In ſummo arcem habet Cæſarea & Anſerina porta interjectam, cui alterum montis jugum de nomine ulmi lupini dictum, ad Meridiem oppoſitum imminet.* Et quæ
Fames Sancerrana ſequuntur alia plura magis continentia hiſtoriam obſidionis famis incredibilis, quæque Samaritanæ, Jeroſolymitanæ & Numantinæ, quæ à multis vix creditur, recenti exemplo fidem adſtruat, poſtquam à cibis non humanis, ad carnes humanas etiam de-
Fœmina Sancerra maſcula. ventum fuit. Deditione facta Caſtræus, dux exercitus, muris oppidum exuit. Fœminæ hic pleræque immanis ultra ſexum ſtaturæ. Dicitur etiam maſculi quid animi ipſis inſitum. Certè ſtrenuas ſe in obſidione præſtitiſſe con-

ſtat.

ſtat. Vidimus unam etiamnum ſuperſtitem quæ ſclopetum geſtans & excubias egerat, & adſultibus obſidentium repellendis crebro inter fuerat. Mœnia reparari cœpta erant,ſed ab opere deſtitum.

Reliquum Ligeris,hinc Aureliam uſque non navigavi. Prætereundum tamen tibi Gedunum,vulgo *Gyan* (quod haut pauci Genabum veterum eſſe opinantur, refutati à Scaligero, & in Coſmographicis, à Merula) urbs non ignobilis: & poſt Jargolium, *Gergeau*, de quo ſupra. *Gyan.*

Aureliam reverſus habitatam olim tibi urbem,quieti paucorum dierum non injucundæ te dare, & cum amicis olim tibi paratis converſari, ſi bona gratia abiſti, poteris. *Orleans.*

Hinc commoditas quotidiana eſt tibi Blœſios deſcendendi, modico æris.

Tranſeunda tibi hic oppida Magdunum, (*Mehun ſur Loire*, ad differentiam cognominis ſermone vernaculo in Biturigibus *Mehun ſur Yeure* oppidi) Baugentiacum, vulgo *Bogency*: utrumque in dextera Ligeris ripa, & hoc poſterius ſitum loco valde amœno & fertili: quo 7.leucæ numerantur. Huc exteri quandoque Aureliam ſecedere ſolent vitandi ejuſdem patriæ civium ſodalitatem & linguam Gallicam fidelius exercendi. Sex inferius leucis abeſt oppidulum perexiguum *S.Dieu.* Qui tempori comparere volunt,hic egrediuntur navi,& vel conducto carro, aut ſi licet, equis vel etiam, ſi minus ſunt delicati, pedites abeunt, in vicinam arcem, *Chambourt*, & inde Blœſiam. *Mehun ſur Loire.* *Bogency.* *S. Dieu.*

Arx hæc adjacentes hinc atque hinc habet terras frugum feraciſſimas, ſylvas feris abundantes, pagos & oppidula frequentiſſima. Cœpta fuit magnificum & vere regium in modum, à Magno Franciſco I. cum ex Hiſpanica captivitate reverſus Madriti iconem prope Pariſios etiam poneret: ſed non perfecta, *Chambourt.*

licet XII. annis continuis 1800. operarii in ea occupati eſſent. Architectura operis ſtupendæ eſt elegantiæ. Eminus accedentibus jucundum præbent adſpectum turriculæ & camini in ſpeciem turricularum eminentes. Teſtudine adſcenditur duplici latiſſima, & ſic ut qui hinc atque inde una progrediuntur colloqui poſſint, neutri alteris viſi. Gradus ſunt 274. Cum in ſummo es, per medium foramen pilam, pomum, vel quidvis aliud recta projicias per relictum ſpacium in medio, in imum uſque. Rivulus prælabitur piſcifer: qui circumduci cæptus, ut cymbis ars circumiri poſſit. Parietes carbonibus nomina ſua inſcribentium ubique turpati, & quod riſum omnibus exprimebat, Friſii neſcio cujus Videbranci in omnibus angulis plus centies ſcriptum legimus.

Bloys. *Situs.* *Pons.* Tres hinc leucæ reſtant via amœniſſima Blœſiam conficiendæ, vulgo *Bloys*, urbem Comitatus titulo claram, in dextra Ligeris ripa coli adclivem, cui in ſiniſtra oppoſitum eſt ſuburbium, quod Pons ſaxeus (in quo pyramis anno 1598. erecta, cum inſcriptione, dirutum in bellis civilibus pontem ab Henrico Magno reſtauratum teſtante) urbi jungit. *Aëris ſalubritas.* *Commoditates loci.* Aër hic totius Galliæ ſaluberrimus, ut & Reges valitudini operam dantes, hic vivere prætulerint, & regum liberis educandis hic locus æque ac Ambœcia deſtinatus fuerit. Agri circum vitibus, ſegete, arboribus fructiferis veſtiti: fontes limpidiſſimi, rivuli pellucidi & grato murmure obſtrepentes. Vinum commendatiſſimæ eſt bonitatis & ſalubritatis. Terra ſigillata, bolis Turcicis virtute æquipollens in vicinia effoditur. Agriculturæ & negotiationi inprimis operam dant incolæ. Artificia inſigniora ſunt aurifabrorum, quorum inprimis horologia commendantur, & ephippiariorum: quippe enim vicinæ

vicinæ venationes pelles capreolorum huic artificio neceſſarias affatim ſubminiſtrant.

Lingua Gallica puriſſima, non in urbe ſolum ſed ruri, & in vicinis oppidis. Profitetur hic illam exteris Maubaſius, cui hujus profeſſionis palmam tribuunt exteri. Extant præcepta ejus & obſervationes, eruditè, nec ad vulgi modum, ſcripta: magis tamen proficua aliquantum progreſſis, quam incipientibus. Incolæ erga peregrinos comes humani & officioſi: munditiei & elegantiæ perquam ſtudioſi. Plateæ hujus urbis ſunt anguſtæ, nullius regulæ aut ordinis, nitidæ tamen & ſine luto. Ædes ſaxeæ, cæruleo lapide, quem ardeſiam cum vulgo voco, tectæ. Arce regiâ ſplendida ſuperbit. Antiquam condidiſſe ſcribitur Gedon cognatus Rollonis Roberti, primi Normanniæ Ducis: ſed hodiernæ conditores fuere Ludovicus XII. & Franciſcus I. quorum ſymbola hinc inde, illius erinaceus, illius ſalamandra conſpiciuntur. Introitus exhibet tibi Ludovicum XII. equitem, cum adſculpto erinaceo, & his verſibus:

Lingua elegantia. *Incolarii mores.* *Plateæ, ædificia.* *Arx regia.*

Hic ubi natus erat dextro Ludovicus Olympo,
Sumſit honorata regia ſceptra manu:
Fœlix quæ tanti fulſit nuncia Regis,
Gallia non alio Principe digna fuit.

Viſitur in arce molettrina equis agitata: locus ubi Dux Guiſius obtruncatus, alius ubi frater ejus Cardinalis captivus detentus, & obſcurus alius ubi fauces ipſius laqueo eliſæ fuerunt. Ambulacrum in quo Regina mater Cath. Medicea ſpatia conficere ſolebat: cubiculum, in quo mortua; & aliud, in quo per elegantes picturæ aliquot & inprimis ſex tabulæ omnis generis eduliorum, carnium, piſcium, avium, fructuum, &c.

Hortus regius. Arci proximus eſt hortus regius amœniſſimus in duas partes diviſus, ſuperiorem & inferiorem. Xyſtum (galeriam vocant) 300. paſſuum longitudine, in eo videbis noviter ab Henrico Magno exſtructum, cui ſubeſt cryptoporticus ex altera parte hortum inferiorem ſpectante aperta. Extra hortum ambulatio eſt amœniſſima inter arbores iſtic aliquot ordinibus poſitas, uſque ad ſylvam quæ mediæ leucæ ſpatio abeſt. Ex horto ſuperiore in inferiorem duplex eſt deſcenſus, & iſtic duplex ciſterna: fons etiam ſcaturientis aquæ ligneo tecto artificioſe fabricato obtentus. In inferioris horti ambulacro deſtituta conſpicitur ſculptura cervi, cornu 24. ramorum geſtantis, Ludovici XII. tempore capti.

Templum S. Salvatoris. Templum juxta arcem videas S. Salvatoris, ubi Comitum Blœſenſium Ludovici & Guidonis, aliorumque Principum magnifica cernuntur ſepulchra, Sacellum in eo eſt, in quo condita, abſque ſplendore tamen, Regina mater.

Sphæriſterium. Sphæriſterium etiam hic eſt rarum, 57. paſſus longum, relatum: pro maximo habetur totius Galliæ. Audivi tamen perinde dici de S. Germaniano.

Aquæductus. Aquæ ductuum in vicinia admirandæ viſuntur reliquiæ, tanti in latitudinem & altitudinem ſpatii, ut tres equites una ingredi poſſint: Romanorum indubie opera.

Orcheza. Duabus leucis abeſt locus quem Orcheze vocant: an ab orcheſtra Romanorum? Horreum C. Julii Cæſaris fuiſſe incolæ ajunt.

Extra urbem viſenda. Si forte aut commoditas tua, aut loci elegantia, incolarum comitas aëriſque ſalubritas te invitent ut hic moras nectas, poſſis in vicina loca ſequentia:

1. Buzy, 1. Buzy, arcem 3. leucis diſtantem magnificam

ficam & amplam. In medio areæ columnæ impoſita eſt imago Regis Davidis æneæ, magni pretii æſtimata: quæ Roma jam fere ante ſeculum eo tranſlata traditur. Imperatorum & Regum imagines ibidem videbis quam plurimas: tum & monachi illius qui princeps pulverem tormentarium & conſequenter bombardus invenit. Foſſam terræ ſigillatæ, & Orchezam uno eodemque itu accedere poſſis.

2. Vindocinum, vulgo *Vendoſme*, olim Comitatus, hodie Ducatus titulo inſignitam urbem cum territorio *le Vendoſmois* dicto, Comites & Duces recenſui cum Ducibus Borboniæ ſupra. *Vendoſme;*

Ad radices montis in convalle ſita eſt in ripa Leræ, vulgo *le Loir*, valde piſcoſi. Mons oppoſitus vina ſuppeditat optima. Caſtellum adjacet quatuor propugnaculis munitiſſimum. Mirum referunt de lacu in vicinia: qui 7. annos aquis ſtagnat, ſeptem alios ſiccus eſt: & cum ſiccus, apparent ſpecus & abyſſi, quis ſtato tempore aquæ revertuntur. Revertentibus undis, ex certis obſervationibus incolæ prægnoſcunt fertilitatem ſequentium 7. annorum. *Lacus mirabilis.*

3. Caſtrodunum *Chaſteaudun*, oppidum cum arce in edito colle ad ripam Leræ præter fluentis: natura loci, nec non opere munitum. Suburbia habet majora & ſplendidiorum ædium ipſa urbe. Dirutum miſere fuit in noviſſimis bellis civilibus; ſed à civibus reſtauratum, ut recte hoc inſignibus ſuis adſcripſerint ſymbolum: *Extincta reviviſco.* *Chaſteaudun,*

Sed pergendum in noſtro itinere, & navicula denuo intranda.

Viſa ad ſiniſtram arce *Chaumont*, ſuperbe eminente, & præteritis multis habitationibus ſubterraneis, Ambœcia, vulgo *Amboiſe*, te capiet: oppidum eo loco ſitum, qui nulli amœ- *Chaumont.* *Amboiſe:*

nitate & ſalubritate cedat, cui una cum Blœſia regum librorumque regiorum ſelectum fuerit ſeceſſui. Minus amplum ſed nitidarum eſt ædium. Vineta in proximo ſunt & ſylvæ, unde opiparæ menſis delitiæ. Luſtranda hic

Arx. arx validiſſima, in contiguo monte collocata. Miraberis turrim craſſitiem è Ligeris ripa uſque dum montis cacumini reſpondeant excitatarum.

Cornu cervi monſtratur in ſacello arcis ſuſpenſum immenſæ magnitudinis & multorum ramorum. Sunt qui verum, alii qui arte fabricatum dicunt. Fides ſit penes illos. Duceris in atria, cubicula, armamentarium tormentis grandioribus refertum, locum ubi ſubita & miſerabili morte Car. VIII. obiit. Picti in pariete conſpiciuntur conjuges duo magnæ & proceritatis & craſſitiei, cum pari ovium Indicarum. Neſcio cui officio in arce præfuerant. Ipſis mortuis, & par hoc beſtiarum vitæ paulo poſt deſiiſſe fuerunt:

Tribus hinc, & 12. Blœſia, milliaribus arx

Chenonceau. diſſita eſt *Chenonceau*, à Regina Cath. Medicea ædificata: Non vidi. Splendidiſſima eſſe fertur & videri ibi ſtatuam Scip. Africani ex Lydio lapide pretioſiſſimam; alias aliorum marmoreas non parvi & ipſas pretii omnes ex Italia magnis impenſis allatas. Alia ipſus videris, ſi eo excurrere è re tua putes.

Ambœcia deſcendentibus præter ibitur

Mont-louys. Burgus *Mont-louys*, nullarum fere ædium ſuperficie terra extantium, ſed aliquot centuriarum quæ rupi inciſæ, quod mirum inſolitis ſpectaculum, caminos tantum in viridi ceſpite exporrigunt. Paſſim hujuſmodi pagos integros & dimidios videas in Turania & vicinis regionibus.

Tours. Mox aderit Cæſarodunum Turorum, vulgo *Tours*. Urbs in illa regione ad confluentiam

Lige-

Turania. *Unde nomen.* *Urbis ſitus & elegantia.* *Archiepiſcopatus.* *Negotiatio.* *Clades Saracenorum.*

Ligeris & Cari(*le Cher*) ſita, quæ propter amœnitatem incomparabilem hortus Franciæ audit: Ortelio etiam omnium totius orbis amœniſſima vocari merita: vulgo *la Touraine*, cujus incolæ *Tourangeois* vocantur. A Turno Virgiliano nomen ſunt qui derivent, ab eodemque arcem exſtructam narrant, ſepulchrum etiam ejus in propinquo oſtendant. Alii ad Trojanos convolant. More multarum gentium a celebratiſſimis his populis famam ſibi & auctoritatem conciliandi. Urbs eſt nimis quam elegans, plateas habens longas & mundiſſimas, ædes parietum exteriorum partem majorem ardeſia veſtitas. Figura ejus oblonga eſt. Metropolitana eſt, interque alios antiſtites agnoſcit B. Martinum & Gregorium Turonenſem, pluresque habet ſuffraganeos, fere omnes Britannorum, Andium, & Cenomanorum, notatos aliis. Parlamentum Pariſienſe regnante Henrico III. huc tranſlatum. Viget hic negotiatio ſerica & lanificii magno lucro mercatores ditans. Diverſa colorum tinctura, inprimis ſeriei, cui par nulla alibi in Gallia hujus negotiationis ſuſtentaculum eſt. Sunt & ſui incolis reditus pinguiſſimi ex agris, vineis, hortis, pratis. Nobilitavit urbem clades memorabilis, quam in campis vicinis accepit numeroſiſſimus Saracenorum exercitus ab inclyto Heroe Carolo Martello. Mirum eſt, ait Merula, ruſticos ejus rei tanquam nuperæ memoriam conſervare.

Templum D. Gratiani.

Templum elegantiſſimum eſt Divi Gratiani, opus Anglorum. Horologium in templi angulo poſitum videbis, quod inter alia dies anni, ſeptimanæ, lunæ incrementum & decrementum oſtendit. Miſſæ officium tintinnabula parva ſonant: ad quem ſonum aperitur porta, qua presbyteri quidam ordine procedunt. Sacellum pone chorum eſt elegans & colu-

colu-

columnis è ligno tornatis auroque obductis decorum. Duabus prominet turribus ex quis in urbem & circa eam deſpectus jucundus.

Templum D. Martini. Aliud templum amplum quidem ſed obſcuriuſculum S. Martino dicatum: in quo buſtum viro ſancto erectum, clathris ferreis circumunitum. Tabulæ illic hi verſus impoſiti:

Impia relligio furtis agitata malignis
Oſſa viri ſancti hic igne cremanda dedit.
Crudeles fuerant diro Phlegetontis ab amne
Exciti tantum qui potuere nefas.

Perpetratum hoc fertur 8. Cal. Jun. 1562. ſub Rege Carolo IX. Item:

S. Martinus ad lectorem.
Tantum olim confeſſor eram, nunc igne crematus:
Gente mala oblata eſt laurea martyrii.

Quid venerationis viro ſancto tribuerint antiquitus, inde patet quod ut fertur, cum ſolennia vel pacis vel matrimonii fœdera percutere voluerunt poſteri Pharamundi, id fecerint ad ejus reliquias hic ſervatas. Organum Muſicum elegans & altare magnificum huic templo ſunt ornamento.

Templum S. Saturnini. In æde S. Saturnini artificioſè depictam obſervabis hiſtoriam reſurrectionis Dominicæ.

Arx. Arx ad Ligerim vetuſta eſt & ruinis deformata, cuſtodia illuſtriſſ. Ducis Guiſii nobilitata. Paucis antequam iſtic appelleremus, diebus turris in foſſam noctu prolapſa erat, cujus ruina quatuor captivos oppreſſerat.

Suburbia. Suburbia pulchra & ampla habet, eorum unum trans-Ligeranum eleganti ponte urbi connexum. Divertendum in ſuburbio ad Ligerim accidentem ſitu. Duo iſtic hoſpitia ſunt, ad inſignia trium Regum & trium Maurorum: meo tempore utrumq; dominam agnoſcebat viduam

quarum alteram matris Alemanorum joculari vocabulo appellabant. Altera Goguelina cognominabatur, penes quam equi curſores quos poſtæ vocant ſtabulabantur. Nos quatriduum cum Goguelina ſubſtitimus, nec meminimus nos mediocri pretio lautius exceptos fuiſſe unquam in Gallia.

Cabinet de Monſieur le Chantre.

Luſtres in hac urbe pinacothecam (*cabinet* vulgo vocant) Canonici cujuſdam, *Monſieur le Chantre* dicti, optimi ſenis, rebus rariſſimis refertam. Inter alia iſthic viſuntur: lapis quo circumciſi Judæorum infantes: ſcyphus ex cornu rhinocerotis, nil venenoſi in ſe admittens: varii ſchyphi pretioſiſſimæ materiæ, unuſque ex ſuccino: manus ex lapide, ubi vena apparet inſtar veræ donata à Rege Hiſpaniæ nobili cuidam à quo redempta: Lares duo: imago Alexandri Magni: cornu cervi marini: ſceletos infantis, duos cum dimidio articulos digitorum æquans; vixiſſe & luſtricis undis adſperſum dicunt: Chamæleon: ſicli Judaici: ſerpentium immanium pelles: duo baſiliſci: pannus ex ligno textus, in quo Indi ſylveſtres ſomnum capiunt: pictura gehennæ artificioſiſſima: lapis Pontarbe, qui filo circumligatus in ignem ſi projiciatur, à flammis immune præſtat filum: numiſmata vetera aurea, argentea, ærea plurima: & alia multa.

Alia rara.

Vidi ab aliis adnotatum penes procuratorem, quem diu in Hiſpania & India peregrinatum, tria rara viſa fuiſſe, Rolandi gladium, Librum in pergameno Geographiæ Hydrographiæ artificioſiſſime ſcriptum & pictum, membrum maſculum Monocerotis; majoris contra toxica efficaciæ quam cornu. Horum nihil ipſius cognovi: fraudandus tamen non videbaris rei relatione.

Le callemaille.

Exſpatieris hic in locum ludi quem *Calle-maille* vocant. In vera Tempe deductum te putabis,

tabis, & obſtupeſces ad loci amœnitatem. Plus mille paſſus æquat longitudo, arborum latiſſimarum ſeptem ordinibus loco opacitatem adſerentibus. Cum pluit, ludo interdictum eſt pœna X librarum: nec niſi area probe exſiccatâ vel inambulare licet.

Extra urbem viſenda.

Quin & paulo longius extra urbem ne contemnas ad hæc viſere loca:

1. Marmonſtier. Templum.

1. Majus monaſterium, vulgo *Marmonſtier*, trans Ligerim, quo lembo conducto exiri ſolet. Cænobium ampliſſimum, amœniſſimum, monti accubuum. A S. Martino fundatum ſcribitur. Templum iſtic perelegans, tribus feneſtris in modum roſæ ædificatis jubar diei ſplendidiſſimum hauriens. Multis gradibus aſcenditur in domum Abbatis; ex qua proſpectus jucundiſſimus. Cuſtoditur hic ampulla olei cœlitus delati Regibus inungendis, ſimilis Rhemenſi. Inunctus eo fuit Henricus I V. illam tamen alteram facilius quam hanc, uti videas, obtinebis. Cui rei cœlo miſſa fuerit ſciſcitantem docebunt.

S. Ampulla.

2. Pleſſis.

2. Arx *Pleſſis* cubiculis ſuperbis diſtincta, ambulacris ſive galeriis belliſſimis ornata. Rex hic degere ſolet, cum in Turonibus agit. In medio hortorum ſitam dicas. Viridarium habet amœniſſimum. Haut longe abeſt templum S. Coſmi, ubi Ronſardus, Poëtarum Gallorum Homerus, ſepulchrum nactus

3. Capucini.

3. Monaſterium Capucinorum transfluvium in monte noviter ædificatum. Ædificium amplum & pulchrum.

4. La cave gout tiere.

4. *La cave gouttiere:* caverna diſtans ab urbe 2. leucis. Faces lumen alluveant opus eſt intrantibus. Summum intus frigus medio æſtu: hyeme tepet. Deſuper guttatim deſtillat aqua & cadens in lapidem duriſſimum

vixque

vixque malleis confringendum congelatur.

5. Longius ab hac urbe evagari volenti adiri digniſſimum eſt oppidum *Loche ſur Indre*, cum caſtello rupi duriſſimæ impoſito, inacceſſibili & vix expugnando. Primæ huic tribuuntur inter fortalitia Gallicana. In propinquo illic cœnobium eſt *Beaulieu*, ubi inter alia notabis pyramidem ſaxeam literis Gothicis inſcriptam. Neque etiam longe hinc diſtat arx *Paulmy* una ex ſuperbiſſimis & amœniſſimis totius Galliæ. Quin & Chinonum patria Rablæſii & locus in quo ad Regem Carolum VII. perducta primum Joanna Darcia puella Aurelianenſis. *5. Loche ſur Indre.* *6. Beaulieu.* *7. Paulmy.* *8. Chinon.*

Turonibus deſcendendum eſt Salmurium, *Saulmur*, urbem Ducatus Andegavini. Exigua eſt qua muris cingitur, ſed ſi ſuburbia elegantiſſima hinc atque inde, tum in ponte & tranſ-Ligerim adnumeres, maximis accenſenda. Ponte pulcherrimo ſtratus eſt fluvius eſtque in ejus initio area amœniſſima, quotidie, cum ſudum eſt, magno inambulantium numero celebrata. Inſulæ aliquot ordine habitatæ. Suburbium trans-Ligeranum munitum eſt vallo & foſſa; pons, turre craſſa & prægrandi. Urbs ad radices montis ſita eſt, in cujus culmine arx fortiſſima eminet. Propugnacula, *eſperons*, tria habet verſus urbem ex ſaxis quadruis prægrandibus. Campos verſus aggerem habes terreum foſſa circumductum: opus inchoatum. Nullibi vidi amœniorem proſpectum, quam ex hac arce, in Ligerim & planitiem ſubjectam latiſſimam, arboreto jugi viridem. Urbis mœnia ſunt elegantiſſima, & ſibi, turribuſque quibus interſtinguuntur, perpetuo reſpondentia. Urbs una eſt ex illis quæ in ſecuritatem datæ illis quis à Religione nomen inditum: qui & templum hic habent elegantiſſimum, Germanis, *Saulmur.* *Pons.* *Arx.* *Proſpectus ex arce.*

Belgis

Belgis & Anglis valde frequentatur, propter loci amœnitatem & victus tolerabile pretium; tum quod plerorumque exercitiorum, quæ exteri addiſcere ſolent, magiſtri hic inveniuntur. In extremo ſuburbii, qua Liger adlabitur, ſacellum eſt dicatum *à noſtre Dame d'Ardillier*: quod valde celebratur ab ægris, propter miracula, quæ dicuntur edita in corporibus morbidis. Libellus ea de re extat Gallicè ſcriptus. Ex eadem parte ad medium milliare ſunt lapidicinæ, in quis ad mediam leucam ſub terrà inambulare poſſis. Cum calet maximè, iſtic frigebis. Cave tamen ſudans aut nimis æſtuans ingrediare. Ex altera parte pratum longiſſimum eſt *le Chardonnet* dictum: quo tranſmiſſo accedes ad Abbatiam S. Floriani: ædificium ſuperbum, munitum, foſſis circumdatum. Monſtrantur ruinæ duæ factæ duobus tormentorum ictibus, cum ab Admiralio Colinio obſideretur & per deditionem caperetur. Reverſus ab hujuſmodi ambulationibus indubiè ſub hunc æſtum ſities velleſque propinari tibi poculum vini ex cella bene frigida deprompti. Abi ad inſigne mori. *au meurier*, vix alibi refrigerium tibi obtinget magis ex voto tuo.

Noſtre Dame d'Ardillier.

Lapidicinæ.

Chardonnet.

S. Florian.

Extra urbem viſenda.

Medio circiter Julio huc pervenis, ex ratione viarum à me deſcripta. Subſtitum hic oportet ad medium circiter Auguſtum.

Duplici interim vice hinc in vicina loca aditu digniſſima excurſum abs te velim: idque mox ſub adventum tuum, cum hoſpitium conduxeris, antequam tamen in illud te transferas, ut bidui aut tridui ſumptuum compendium facias:

I. La Fleche.

1. *La Fleche*, urbem amœniſſimo ad Meduanæ flumen *Mayene*, loco ſitam. Dignam quæ Muſis inhabitetur. Henricus Magnus hunc conceptionis ſuæ locum ædificio & palatio pluſquam regio ornatiorem reddidit: quod Jeſui-

tis habitandum conceſſit. Triplex eſt area, triplex ædificium, templum magnificum. Tribus Regibus, cum regiis ſatellitiis excipiendis ſufficeret. In ſacello ſupra gradus alteris ſuſpenſam capſulam auream aut deauratam in cordis figuram factam videbis . quâ cor Henrici IV. conditum adſervatur, Hoſpiteris ad inſigne 4. ventorum, *aux quatre vents* : Bene lauteque tibi; pro mediocri pecunia erit. Diem in itum, aliam in moram, tertium in reditum impendere oportet, niſi bono vectore utaris & valde maturè Salmurio exeas, ceu ſeci cum meo comite, ut ire, videre, redire biduo poſſis. In oppido *Boga* non ineleganti refectio & tibi & vectori tuo ſumenda.

2. Uno itu bidui ſpatio ſi ſummo mane exeas, poſſis accedere hæc loca: Arcem *Breſay* foſſa profunda & cavernis ſubterraneis innumeris circumdatam, atque ideo difficulter, ſi præſidium & commeatum habeat, etſi ſuperiora omnia ſint ſolo æquata, expugnabilem. *2. Breſay,* Monſtratur ſphæriſterium collapſum in quod olim ex loco ſatis alto ceciderat vigilum unus, qui ſtationem iſtic agens obdormiverat. Hortus contiguus elegans eſt, & inprimis cupreſſetum. Reficiatur modico fœni & avenæ vector tuus, ut ſufficere poſſit quo Juliodunum, *Loudun*, urbem cum arce, quæ à Cajo Julio Cæſare condita creditur, moveas. *3. Loudun.* Accerſas ad te virum optimum & non ineruditum, olim cum iſtic locorum agerem, hoſpitem meum *Monſieur du Peyrat*, exterorum amantem. Ex illo curioſitati tuæ, qua hæc loca ſatiſfiet. Laudatus eſt panis croco coloratus, quem, qui ex vicinis oppidis negotiorum gratia huc abeunt, domum redeuntes liberis aut amicis afferre ſecum ſolent. Cum eo Pictavio moviſſemus, & amicos noſtros, per miniſterium ducis noſtri revertentis, hac ambroſia beaſſemus; unus ex illis ludibundus epigramma ad

me

me Pictavia amandabat, quod fere excidit. Erat tamen præter propter ſale:

Cur Leodunenſes croceato vivere pane
Malint, quàm ſolito, dicite vos hodie.
Vos qui Ludani mavultis degere ruri,
Quam cum candidulis vivere Pictonibus.

(Interjectum erat integrum adhuc diſtichon quod excidit.)

Ignavum fucos genus à præſepibus arcent
Muſa, vos fucis vivere non pigeat?

Cui ludibundus ſimiliter reſcribebam:

Quæris amet croceos quare vicinia panis,
Meque hodie *modum diſſolviſſe velis.*
Quare ita feſtinas? qui me, cum longius abſum,
Dicere vult hodie, *quærere debet* heri.

Ac inſuper:

Cur fucos adeò noſtra perſtringitis urbis,
Quos tamen hinc minime vos petiiſſe pudet?
Ede mihi cauſas, ſic nulla perederit unquam
Fuligo faciem, candide Picto, tuam.

Non ægre feret cum videbit hæc, candidus ille animo revera, non æquè facie, Picto, me jocorum noſtrorum hic meminiſſe, & videbit memoriam ſui penes me adhuc eſſe integram & illibatam. Præter hanc meliorem hujus orbis notam, eſt & alia totius territorii Juliodunenſis (*Loudunois* vocant) quod prægrandium gallinarum copia infinita abundant: *les poulles de Loudun* appellant. Prandio hic
4. ſumpto ejuſdem diei veſpera Tovarſium
Tovars Principis Trimolliani urbem cum arce ſplendida pergere poſſis: in colle ad fluvium.....ſitam. Duas treſve horas matutinas impendere potes urbis & arcis magnificæ, in qua hortus perelegans, luſtrationi. Poſt in tranſitu viſo ad
Dovay leucæ circiter ſpatium horto Principis pera-
Amphitheatrum. mœna tendas Dovæum, *Dovay*, pagum oppidi in modum amplum & ædificiis ornatum. Ubi videbis amphitheatrum XXII. graduum

maximam partem rupi nativæ inciſum abſque ulla externa, uti Merula loqui amavit, materiatione calcis, arenæ, lignorum. Juſtus Lipſius *lib. de amphith. quæ extra Romam, cap.* 6. addit aliquid amplius quam pagum fuiſſe hunc locum, cum ex hoc non pagani operis monimento, tum ex viæ antiquæ publicæque reliquiis, quæ ex pago eodem pertinuit ad pontem Cæſarianum, vulgò *Pont de Se:* cujus viæ pars adhuc variis locis conſpicitur, pars autem maxime corrupta eſt, lapidibus in ædificia abſumptis: Plura vide apud Lipſium allegato loco. Solent etiamnum incolæ quotannis exhibere in eo Comicos ludos.

Quod ſi non ſuperat tibi tantum temporis ut omnia hæc nunc adeas, itum ſaltem velim Dovæum. Cætera obire poſſis cum Pictavii eris.

Salmurio tandem deſcendendum in oppidum cum arce in inſula Ligeris ſitum, *Pont de Se.* Sunt qui pontem Cæſaris appellatum velint: alii à Germano derivant, ut ſonet pontem ſtagni: quod Ligeris iſtic latiſſime ſe diffundens magis ſtagni quam fluvii faciem præbeat. Inde parvâ leucâ diſtat Andegavum, quo pedites ire ſolent, conducto ſarcinatore impedimentis portandis. In qua urbe quod reliquum eſt Auguſti, & Septembrem integrum ſubſtitum velim. *Pont de Se.*

Provincia Andina ſive Andegavenſis, vocatur vernacule *Anjou.* Termini ejus ſunt ab Ortu, Turones, à Meridie, *Pictones*: ab Occaſu, Britanni, à Septentrione Comitatus *la Val* & Cenomani. Regni antiquitus, poſt Comitatus, tandem Ducatus titulo inſignita. Comitum, qui plerique aut Fulcones aut Gotefredi vocati, ſucceſſionem vide apud Merulam pag. 490. Ego enim feſtino. A Rege Johanne Ducatus factus & filio Ludovico *Anjou.*

con-

conceſſus, hos agnovit Duces. Ludovicum I. Ludov. II. Ludov. III. Renatum, Carolum: quorum hiſtoriam habes in libello Franciſci de Clapperiis de Comitibus Provinciæ. A tempore Ludovici XI. Coronæ Franciæ, reunita & appennagium tertio nati filii Regis facta fuit, cui inde Ducis Andini nomen. Multa habet flumina, & ſunt qui ad 40. numerent. Montes, colles, vineta, nemora, ſylvas, prata, eryceta, ſtagna, lacus, rivulos, fontes hic non requiras. Vinum album celebratiſſimæ eſt bonitatis: *le vin d'Anjou.*

Angers. Situs. Caput Provinciæ eſt Andegavum vulgo *Angers*, urbs Meduanæ flumine interiecta & ex utraque ripa in crepidinem exſurgens. Longo & eleganti utrinque ædificiis majorem partem obſito ponte urbis utraque pars con- *Arx.* jungitur. Arcem habet in editiori loco fortiſſimam, foſſa profunda & rupi inciſa circumdatam. Ambiunt illam 18. turres craſſæ & rotundæ, colore lapidum ſubnigro horrendæ. Conditor ignoratur. Ajunt ædificatam à Regina Siciliæ, Rege Comite Andium abſente & cœptorum ignaro. Reverſum ipſum, ut paria conjugi faceret, ædem D. Mauritii excitaſſe. Alii Angelorum opus rentur. In arcem exteris facilior eſt aditus quam indigenis. Tranſeundæ aliquot portæ & pontes antequam intus ſis. Cumque unum pontem ſuperaris, illum elevant atque egreſſum obſervant, antequam ulterius intromittaris. Viſuntur aliquot tormenta in vallo collocata, quis inſignia & nomen Ducis Brunſvicenſis, tum aliorum Dynaſterium inſculpta. Inter alia in duobus leguntur hæc verba.

Der Wollſack ben ich genant /
Mich hat Graff Hoyer zu Mansfeld
Graff Wilhelm uff Dillenburg zu
einem Willkom geſant.

Machi-

Machina, præterea oſtenditur ex ea parte quæ præcipitium eſt verſus præterlabentem Meduanam, qua immenſi ponderis ſarcina à duobus facillimè ex imo attrahi poteſt: licetque ipſis interquieſcere, quam libet, ſine metu, ne relabatur onus.

Templa plurima habet, quîs excelſiſſimæ junguntur turres: unde proverbio jactatur de hac urbe: *Baſſe ville, hauts clochers: Riches putains, pauvre Eſcoliers.* Duo priora vera obſervavi.

Primum & Cathedrale Templum eſt dicatum S.Mauritio, tribus turribus eminens, quarum media cum veluti arcui impoſita ſit & communibus cum exterioribus duabus ſuſtentetur fundamentis, ſunt qui pro miro narrent, ſe vidiſſe turrem in aëre pendulam, nullo fulcro terræ junctam. Precioſum cuſtodiri in eo ajunt theſaurum, qui publice exponitur in Feſtis majoribus iiſque pauciſſimis. Quædam ejus, & inter alia gladium D. Mauritii vaginæ argenteæ inditum, vidimus. Una ex hydriis Cananæis oſtenditur in choro, coloris rubei ex lapide jaſpidi non abſimili: quam Renatus Rex Siciliæ & Solymorum, Jeroſolyma huc aſportari curaſſe perhibetur. Sepultura hic eſt Regis Renati, cum hoc Epitaphio, ineleganti quidem nec bene metrico pio tamen:

Templum D. Mauritii.

Regia ſceptra luis rutilis fulgentia thronis
Dum quondam recolis, preſſa & nunc pulvere cernis.
Marceſcunt flores mundi laudes & honores;
Gloria fama levis, pomparum faſtus inanis.
Una parit Reges & vulgus terrapotentes:
Quas dedit hæc, repetit: mortalia cuncta recondit.
Mors dominis ſervos, & turpibus æquit honeſtos,

Unus

Unus erunt cumulus, Rex paſtor, inerſque peritus.

Imago Regis ab ipſo picta iſtic poſita cernitur ad inſtar ſceleti: induta habitu regali & coronam geſtans. Ipſe Aquis Sextiis obiit.

Templum D. Iuliani. In templo D. Juliani in tabella picta eſt imago B. Virginis, cum hac inſcriptione: *Ceſte preſente image eſt faicte au patron de celle qui eſt reveree & honoree en l'Egliſe de noſtre Dame de populo à Rome, qu'y fit Monſieur S. Luc, dorant lavis de la Vierge Marie, comme appert par la bulle qui eſt au reliquaire de l'Egliſe de ceans, à l'honneur de la dite Dame, Maiſtre Iean de Pontoiſe archepreſtre de la Fleche & Chainoine de ceans à fondé toutes les craſtines de ſept feſtes de ladite Dame* 1531. Cuſtoditur iſtic & oſtenditur tunica S. Licinii Epiſcopi & Comitis Andegavenſis, quæ 32. circiter annis citra ullius corruptionis veſtigium in ſepulchro delituerat. Mille & quod excurrit jam ab eo tempore elapſi ſunt anni. Cingulo ipſius hæc verba inſcripta legi: *Cingulum fidei me divina circumcingat cuſtodia, Atque ſuis undique inviсtiſſimis muniat armis.* S. Juliani ibidem imago inaurata viſitur. Tum lapis coctilis ex ædificio ædis Laurettanæ. In cœmiterio lapidi, qui pro baſi eſt impoſitæ cruci, leguntur hæc inſcripta: *Vxori optima T. Flavius Auguſt. lib. Aſiaticus.*

Templum S. Cyri. Extra urbem, qua Meduana adlabitur in ſiniſtra ripa ædes eſt D. Cyro, *S Cerge* dicata, ubi duo altaria cum imaginibus artificioſè ſculptis notabis. In altero eſt hiſtoria reſurrectionis Dominicæ: in altero ſepultura & adſumptio B. Virginis, ubi inter alias imagines videbis unam faciem avertentis quam dicunt referre ipſum ſculptorem magiſtrum, ideoque averſam ſuam voluiſſe faciem, quod non eſſet Catholicæ Romanæ religionis.

Ex

Ex adverſa ripæ parte in colle, Capucinorum cœnobium è fundamentis recens extructum eſt loco amœno. Rex ipſe Henricus IV. primum lapidem jecit ſub altari. Rei teſtimonio æneæ tabulæ hi verſus inſculpti iſtic leguntur. *Capucini.*

Ce grand Henry qui rend nos jours ſi beaux & calmes,
Dont le front eſt orné de lauriers & de palmes,
Pour marque memorable à la poſterité
De ſon zele envers Dieu, & de ſa pieté,
Deſſoubs ce grand Autel mit la premiere pierre
Et voua ſon deſir & ſe vœux en ce lieu,
Monſtrant que ſi ſa main fut ardente à la guerre,
Son cœur ne le fut moins au ſervice de Dieu.

Propius etiam urbem (de omnibus enim templis referre nimis prolixum eſſet) viſitur hortus contiguo xyſto ſive ambulacro Regis Siciliæ Renati, Ducis Andium, manu picto. Ædes in proximo ſunt, ſeceſſui & recreationi ejuſdem factæ. Inſignia regia ex ſaxo inſculpta lapidi in muro exteriori poſita adhuc cognoſces. Nunc à pauperculis incoluntur, & vel ideo merentur videri ut pateat ἀυπέρχεια & modeſtia veterum in tam ſublimi fortuna poſitorum. *Hortus & xyſtus Regis Siciliæ*

In ſuburbio quod Salmurium ducit in medio hortorum oſtenduntur ruinæ & locus theatri quondam *Grehan* nunc dicunt. Numiſmata vetera frequenter iſtic eruuntur. *Theatrum.*

Extra urbem ad hæc viſi ſolet loca: *Extra urbem viſenda.*

1. Dimidio paulo plus leucæ abeſt lapidicina, ex qua id genus lapidis cœrulei & fiſſilis ædium tectis obducendis, quod ardeſias vocant eruitur. Miræ profunditatis foſſa eſt. Aquam educunt machinis robore equino circumactis. Quies huic machinæ nulla toto anno, niſi Paſchatos feria prima. *Les pierreries.*

2. Arx Briſſacenſis recens ædificari cœpta, *Briſſac.*

 & bo-

& bonam partem abſoluta, cum vivario adjacente. Quatuor leucis Andegavo abeſt.

3. *Verger.* 3. Arx *Verger*, ex alia parte ad 3. miliaria, ni fallor, abeſt. Dicunt magnificam eſſe, ipſe eam non vidi.

4. *Excurſus in Britanniam,* 4. Solent qui hic agunt exteri commodo tempore exire viſum Britanniam, ac inprimis *Rhedones, Dinan, S. Malo, S. Michel, Auranches, &c.* Tui nunc arbitrii eſt an commode facere id poſſis: notiſque poſt occaſionem parem oblatum tibi non iri. Quin Andegavum revertentes Cenomanos (*Mans*) & Fleſchinam tranſire ſolent. Quod ſi tibi faciundum putes Salmurio eo exire nihil attineat. Sufficit mihi indicaſſe de hoc itinere, cui faciundo ſuppetit quod decerpas ex tempore Andium civitati indulgendo.

Andegavo cum inchoante Octobre diſceſſum, & ſecundo Meduanæ flumine ulterius deſcenſum ex mea itinerum deſcriptione oportet.

Roche-fort. A ſiniſtro navigantibus confectis quatuor leucis patet turris ſemiruta arcis fortiſſimæ Rupis fortis (*Rochefort*) ſub finem bellorum civilium deſtructæ: & ex qua Andegavenſes valde vexati fuerant ab illis qui eam tenuerant.

Mon-tejan. *Ence-nys.* Noctu diverti ſolent nautæ in pago *Montejan*, ſi nomen recte notavi, ubi utrinque Ligeris ripa arce eleganti decorata eſt. Præteribis poſt *Encenys*, oppidum cum arce, & tandem Nannetum Britanniæ urbem ingredieris.

Britannia. Britannis nomen inditum volunt à Britanno, uno temporibus Herculis ex Regibus Galliæ, teſte Parthenio. Galliæ Belgicæ populus una cum Ambianis, Morinis, & Bellovacis à Plinio memorantur. Inde in adverſam inſulam Albionem conceſſiſſe, nomenque ipſi

Bri-

Britanniæ dediſſe putantur. Illa vero noſtra Galliæ pars, ubi olim Nannetes, Rhedones, Veneti, Diablintes, Oſiſmii & alii, Britannis à Maximo tyranno, quem Auſonius Britannum latronem appellat *carmine de Aquileja*, habitanda conceſſa fuit, quod eorum favore & auxilio Gratianum Imper. extinxiſſet: quod factum circa annum Chriſti 376, refert Sigebertus. Ex quo tempore Britanni hunc incoluerunt Galliæ Angulum: in quem multo major quoque Britannorum vis cum ſuis Epiſcopis migravit, cum Angli Albionis partem tenentes, reliquum nullo non immanitatis genere oppugnarent. Sic una ante Britannia in duplicem abiit: & fere Britannia major, tranſmarina; minor, ciſmarina vocata fuit. Sermo etiam Britannicus relictus in ea Albionis parte quæ Wallia vocatur. Quæ linguæ communitas vel ſola gentium cognationem arguere poſſet. Britanni & Brittones: & Britanni & Britones, & Bretones inſuper appellati fuerunt. Pulchre hæc & alia diſſerit Vinetus ad Auſonium. Provinciæ hujus confines ſunt à Meridie, Pictones; ab ortu, Normani, Cenomani, & Andini: Cætera clauduntur mari Britannico. Gemina eſt; ſuperior & inferior. In illa Gallice loquuntur, in hac antiqua Celtica, uti viri docti colligunt ex vocibus Celticis, quas priſci ſcriptores laudant, etiamnum iſtic ſuperſtitibus. Aremorica vocata fuit olim pars ad mare vergens: vid. Plin. 4. *Nat. hiſtor. cap.* 17, Cæſ. *lib.* 7. *bell. Gall.* nominis etymologia Britannicâ. *Armor* enim priſcis Britannis ſignificabat *ad mare*. Comites ſuos habuit & poſt Duces: quorum genealogiam vide apud Merulam pag. 542. 543. Nonus ultimuſque Ducum fuit Franciſcus II. cujus filia deſponſata quidem fuit Richardo Walliæ Principi, & poſt Maximiliano I. Imperatori: ſed nupta Carolo VIII. & poſt

Ludovico XII. Galliæ Regibus, ad coronam Franciæ Ducatum hunc tranſtulit.

Nantes. Urbs Nannetum, vulgo *Nantes*, non adeo eſt ampla: ſed munitiſſima, muris, turribus, propugnaculis, foſſis. Infimo loco ad Ligerim caſtellum habet fortiſſimum. Suburbia etiam aggere jacto circumducta ſunt. Epiſcopalis ſedes hic eſt. Sepulchrum Franciſci II. ultimi Ducis Britannicæ in templo (neſcio an Auguſtinianorum) vidimus magnificum, à Michaele Columbo artifice peritiſſimo factum. Urbs Mercurialis eſt propter commoditatem portus in Ligeri, qui æſtum marinum nunc ſentire incipiſſet. Adſcendunt huc uſque naves in Oceano ambulare conſuetæ, ſed non maximæ: quis ad 4 aut 6. leucas inferius hærendum. Ponte ligneo longiſſimo tranſitur hic Ligeris. Hoſpitium probum habuimus *au chapeau rouge* in ſuburbio.

Commoditas Rupellam eundi. Rupellam hinc eundem cum tabellione, qui quot ſeptimanis eques it & redit. Abitus dies eſt Mercurii. Quod ſi tamen præfeſtines, antevertit tempus. Solvuntur 10. 11. 12. Franci, prout conveniri minimo poteſt cum ipſo, pro vectura & victa, Tertia die te iſtic ſiſtet. Tranſibis burgum *Montaigu*, ubi arcis rudera, & aliquam multos ignobiles pagos. Hos annotavi: *S. Ieorge.* 7. leucæ: *Fargen.* 2. *Chantonay*, 3. *Longon*, 3 Rupella. 7.

Pays d'Aulnis. Rupella in tractu Alnetenſi aut Alniſienſi, ut alii malunt, inter Pictonium inferius & Santonium, (quanquam huic olim accenſebatur) & Oceanum Aquitanicum ſita eſt. Vulgo *le pays de Aulnis* vocatur, nomine, ceu vulgus opinatur, inde ipſi indito, quod Francorum rex quidam Anglos bello perſequens dixiſſe fertur, ſe rebus ſuis ſatis ſuperque proſpecturum, ſi ſingulis diebus hoſtibus ſaltem unam territorii ulnam (Galli *aulne* dicunt) eripiat. Sed antiquior videtur. *Alniſienſis pagi* appel-

appellatione quam ut hanc etymologiam ferre poſſit. Vide Mer. *pag.* 520. Alio vocabulo ab urbe territorium hoc *le Rochellois* appellatur.

Urbem ſex circiter ſeculorum putant, eique ædificandæ portus commoditatem præbuiſſe anſam. In Anglorum fuit poteſtate: ſed illis expulſis regno Franciæ ſe jungens ampliſſima à Carolo V. anno 1362. meruit privilegia: quorum potiora, de non exſtruendo iſtic caſtello, non alienanda urbe à corona Franciæ, facultate monetam cudendi, non cogendo ad contributionem, & quæ ſunt hujuſmodi alia. Majorem urbis habet magiſtratum, annuum & primum, quem eligunt 24. Scabini: quos omnes officium nobilitat, ſi poſt à mercatura abſtineant. Electio ſic fit: tres quotannis nominantur, ex his unus à Rege approbatus ſolus electus cenſetur. Major ille quotieſcunque in publicum prodit, ſtipatus eſt ſatellitum tunicis bicoloribus inductorum numero: quandoque & ſenatorum aliquos laterones habet. Juriſdictionem tamen habet limitatam & de rebus nocturnis tantum cognoſcit: Divinæ à Præſide ſive vicario regio dijudicantur. Appellationes recta Pariſios, nec Burdigalam, devolvuntur. Summa, ſuperiorem non agnoſcit Major cum Senatu alium præter Regem & Principes ſanguinis. *La Rochelle.*

Munita ante fuit mari, paludibus, & qua terra adiri poteſt, muris, turribus, propugnaculis, ſed antiquum ad modum factis. Deſcriptionem hujus munitionis elegantem habes apud Thuanum *hiſt lib.* 5. *in hiſtoria anni* 1573. Suſtinuit tamen ita munita obſidionem arctam & diuturnam anno 1573 paſſa plurimos inſultus infeſtiſſimos, inprimis ad duo propugnacula Evangelii & fœminarum dicta. Nunc magnam partem novis mœnibus & *Mœnia.*

propugnaculis ad hodiernas regulas circumvallata, opere abſoluto vix ulli munitiſſimæ urbi cedet.

Portus. Portum habet inter mœnia non tamen multarum navium capacem: clauditur catena ex turrium alterutra in alteram ducta, quæ hinc inde ad introitum collocatæ ſunt craſſiſſimæ. Laxare catenam & aditum aperire mane unius hominis opus eſt, adſtringere veſperi & claudere portum non pauciorum quinque: idque certa machina huic rei facta. Præfectus catenæ à ſingulis navigiis grandioribus quæ exeunt quinos habet aſſes, à minoribus duos & dimidium. Piſcatores revertentes mari capturæ ipſum participem reddere tenentur: cui rei corbis iſtic fune demittitur & immiſſum attrahitur.

Plateas habet amplas, nitidis & ſplendidis ædificiis ornatas aliquot: ſed nonnullas fœtidas & inelegantes.

Incolarum genius. Incolæ in commune agreſte olim hominum genus, (verba fere ſunt magni viri) mercaturæ ac rei nauticæ deditum, quæſtus avidum, ac natura ſuperbum, poſtea cultu & uſu paulo mitigatum. ſuperioribus tamen bellis, ac in primis noviſſimo ſuarum virium facto periculo audacius redditum. Hodie inſolentem ſe gerit erga adventantes fæx populi ad portas excubias agens, ut niſi retecto capite totum excubitorum ordinem, etſi longum, tranſeas, periculum tibi ſit ne ex equo deturberis. Illuſtrium familiarum Germani non ſemel hoc experti, frontemque adeo periſſe de rebus mirati fuere. Primores tamen populi ab his moribus mihi viſi ſunt alieni. Nec dememini quid humanitatis cum iſtic eſſemus nobis ab ipſo urbis Majore, cui aliunde commendati fueramus, exhibitum fuerit: cum ſtipatus quatuor ſenatoribus & ſatellitio ordinario cinctus ad nos in hoſpitium viſere, noſque

hinc

hinc inde circumducere dignaretur. A fæce igitur hujus populi caveas tibi, à flore nihil metuas, imo omnem humanitatem expectes. Arcem olim habuit, ſed diruta jam olim fuit. Nunc in area vicina templum noviter excitatum elegans, figuræ ovalis. Ligneum opus lapideo impoſitum viſu inprimis digniſſimum: tignis ita invicem nexis, ut, etſi nullis in medio ſuſtententur fulcris, mutuo ſe ſolis muris impoſita ſuſtentent.

In Baſilica urbis juxta Henrici IV. effigiem ad vivum expreſſam, videbis genus navigii ex arborum corticibus, quo ſylveſtres Indi uti dicuntur. *Baſilica.*

Salis ejuſque candidiſſimi conficiendi miram prope urbem obſervabis artem & induſtriam, ex aquâ marina in factis ei rei lacubus & areis hyberno tempore concluſa, retenta, & ſolibus æſtivis exſiccata. *Salis confectio.*

Si quo excurrere hinc tibi libeat, adire poſſis inſulas in mari ad 4. aut 5. leucas propinquas, quarum duæ præcipuæ ſunt *L'Iſle de Rays & Oleron* vini frumentique feraciſſimæ. *L'Iſle de Rays. Oleron.*

Terra exire poſſis viſum fortalitium *Brovage* cum portu maris contiguo: tum & urbem *Taillebourg*, cum caſtello munitiſſimo, Ducis Tremolliæ. *Brovage. Taillebourg.*

Quin & audio id vicinia Hollandis quibuſdam petentibus à Rege Henr. IV. indultum fuiſſe, haut exiguum terræ eluvie marina obtectum induſtria ſua ab undis liberare & frugibus feruntur paſcuiſque idoneum reddere: (veluti nuper in Bemeſtero Hollandiæ Borealis lacu factum vidimus) immunitare inſuper ad multos annos ipſis à muneribus patrimonialibus conceſſa. Rem probe ſub manus ſucceſſiſſe, & re nato vocabulo id territorii in vulgus parvam Hollandiam vocari perhibent. Unus diei jactura ne patiaris te

abſterreri, ne in ipſa Gallia Hollandiam videas.

Mornac. Rupella mari te abire velim Mornacum uſque ad xiv. leucas. Vecturæ pretium ordinarium ſunt 12 ½ aſſes. Inde meritoriis totidem ſolidorum mercede conductis, Rojanum ad Garumnæ æſtuarium ſitum oppidum contendes.

La tour de Cordan. Hinc non pœnitebit te enavigaſſe ad turrim Cordanam, *la tour de Cordan*, pharum prænobilem ſcopulo impoſitam, & haut ita pridem Henrici Magni juſſu renovatam. Geminus hic ante oſtium Garumnæ ſcopulus. Aſellos vocant. Septentrionalior, *Nordereſel*: Auſtralior cui turris Cordan impoſita, *Sundereſel* Belgis vocatur. Indubie promontorii Curiam ſunt reliquiæ. Haut procul hinc adfuit inſula Antros, & in continenti Noviomagus altera Biturigum Viviſcorum urbs, idem fatum cum Curiano experta, de quis retigit in Burdigala. *cap.* 2.

Bourdeaux. Rojano æſtu maris accedente gemino, ſi mediocriter ferente vento utaris, Burdigalam præterita Blavia adſcendes, itinerum duodecim & dimidi ſolidorum mercede in caput conſtituta. Seligas tibi peritum nautam, nec cuivis obvio fidas. Nec enim ludus eſt Garumnam navigare.

Burdigalam ſeorſim depinxi: Blaviam etiam & loca alia vicina inſervi, abſtineo igitur ab iis hoc loco.

Plaie. Cum ſatis temporis ocello urbium Burdigalæ dediſſe te putaveris, redeundum Garumna Blaviam uſque, Blaviæ conducendi equi Santonas: quouſque merces fixa. 4. Francorum: ſicut in itinere nutrias tutemet ipſe vectorem tuum, donec Santonibus in hoſpitio ad inſigne crucis albæ reddideris.

Petit niort. Sex leucis Blavia abeſt *Petit niort*, ubi prandendum *à la fontaine*. Bene hic tibi erit, & vide-

vi
pe
Do
mi
un
I
ſer
guo
cis,
bon
Urb
ex R
lant,
Æli
non
collis
tiere
ſer
ent,
eiam
ſq
ſi no
ab ut
re m
ceda
Q
conn
urbe
V
urbe
vera
grap
dun
conf
rum
alii S
te S
Gor
pro
ta

videbis hoſpitio ruſtico contiguum hortum peramœnum. Dominum loci audivi vocari Do. *de Mirambeau Seigneur de Ver* : Filiam Domini *de Mirambeau* duxerat in matrimonium, unde ipſi nomen cum dote obvenit.

Duabus hinc leucis præteribus arcem *Plaſſacum* Ducis Eſpernonii cum vivario contiguo: & veſperi confectis iterum duabus leucis, excipieris hoſpitio ſuburbano nitido & bono *à l'eſcu de France*, in urbe *Pons* vocata. *Ponts.* Urbs cognomines ſibi agnoſcit dominos, quos ex Romana Pontiorum familia oriundos volunt, veriſimilitudinem faciente inſcriptione Ælii Pontii nomen præ ſe ferente: mihi tamen non viſa. Arcem habet fortiſſimam, in ſummo collis ſitam. Cæterum diviſa eſt urbs in Superiorem, S. Vivani dictam, fere deſolatam: & Inferiorem, quam *les Haires* & S. Martini vocant. In imo collis alluitur fluvio Seugna, qui etiam interſecat urbem inferiorem, compluribuſque ibi ſternitur pontibus: à quibus fortaſſis non inepte ariolari poſſis inditum urbi & ab urbe Dynaſtis nomen. Ita natura & opere munita eſt, ut non inidonea bello urbs eſſe credatur.

Quatuor leucis ſuperatis Mediolanum Santonum, vulgo *Saintes* primariam Santonii urbem intrabis.

Vox *Santonus, Santoni*, *Santones* : gentem, *Santonium.* urbem & provinciam ſimul notat. Hodie vernaculo idiomate provincia, *Saintonge*; gens incolæ, *Saintongeois*; urbs, *Saintes*, audiunt. Sunt qui initialem literam X, non S, conſtituant: lepide à Trojanis ſe ortos, quorum fluvius *Xanthus*, hinc evincere nitentes, alii *Sainctes*, exarant, inde decepti, quod cum tot Santoni Epiſcopos alioſque indigenas Sanctorum numero illatos habuerint, inde urbis & provinciæ populique nomen aliquin Sanctitatis traxiſſe credant. Contigui huic provinciæ

populi ſunt ad Septentrionem. Pictones & Alniſienſes; ad Orientem, Encoliſmenſes & Petricorii: claudunt illam à Meridie, Garumna; ab Occaſu, Oceanus Aquitanicus. Terra, ſi qua uſquam in Gallia, omnium rerum uſibus humanis inſervientium, feraciſſima. Bonitas illa invitarat olim Helvetios, ut patriam relinquere & huc migrare inſtituerent. Migraſſent etiam, ni conatui ipſorum omni vi reſtitiſſet Cæſar, & reverti eos in ſedes ſuas compuliſſet. Vide quæ de Ebromano horreo Paulinorum, cap. 6. in appendice de Burdigala noto.

Saintes. Mediolanum Santonum, ſive Santonus, hodie *Saintes*, urbs totius provinciæ princeps, ſita eſt ad Carantonum fluvium ponte ſtratum. Adſurgit in vicinam uſque rupem, in qua caſtellum munitiſſimum. Templum cathedrale D. Petro conſecratum, opus Caroli Magni, cujus ſtatua media in muro ejus oſtenditur, à ruinis, quibus ſub bellis civilibus deformatum, nupera reparatione vindicatum eſt. In ſacello Marchionis Piſani à Principe, cui inſerviebat, interfecti monimentum videre eſt; cum & teſtudinem, qua aſcenditur in turrim, ab imo uſque ad ſummum probo artificio viſum tranſmittentem. Penultima alphabeti litera Y ædificium hoc inſignitum eſt, in muro exteriore. Indicem eam literam dicunt eſſe quod Carolus Magnus tot templa in Gallia ante hoc excitarit, quot hanc literam præcedunt aliæ. E regione templi palatium eſt Epiſcopi.

In ſuburbio templum aliud eſt S. Eutropii, primi Doctoris Chriſtiani in his locis, cujus etiam caput iſtic adſervatum, ſi tangatur, morbos diverſos miraculoſe pellere creditur. *Antiquitates.* Antiquitatem urbis, & quod Romani hic degere amarint, teſtantur operum, quæ excitârunt, reliquiæ: 1, Amphitheatri, prope urbem. 2, Aquæ-

Aquæductuum, ex alia parte pariter extra urbem. 3. Arcus in ponte Carantoni antiqui artificii ex prægrandibus ſaxis quadratis, cui inciſa hæc verba, uti adnotavit ea Elias Vinetus Santonus jam ante medium ſeculum: hodie enim plura abſtulit tempeſtatum injuria: C. JULIUS C. JULI OTVANEUNI. F. RUFUS. C. JULI. GEDOMONIS NEPOS. EPOSTERO VIDI. PRON. SACERDOS ROMÆ ET AUGUST.... AD ARAM QUÆ EST AD CONFLUENTEM PRÆFECTUS FABRUM. D. ſic exhibet hanc inſcriptionem Vinetus. Hodie vix mediam partem literarum ignoſcas. In domuncula huic arcui contigua, ſtationariis militibus deſtinata, effigies eſt inſculpta ſaxo, ſed vetuſtate valde adeſa conditoris, uti ajunt, hujus arcus.

Commoditas Santono eundi Pictaviam, Pictaviam hinc eundi duplicem habes commoditatem. Tabellarius inde quot ſeptimanis huc venit die Martis, hoſpitans *aux quatre fils Aymon, au bourg des dames*, niſi mutavit. Poſtridie abit, & 10. circiter Fanorum mercede vecturæ & victus pretio Pictaviæ te die Veneris ſiſtet: Angeriacum etiam, ſi urgeas, tranſibit. Altera eſt meritoriorum equorum, vulgo *realts*: quos in hoſpitio *à la croix blanche* accipere oportet ad 13. leucas uſque in pagum *S. Legére Mele*: puer adjungitur pedes, nec opus eſt equitem inſuper conducere. Conveniri poteſt, nullo ob id mercedis auctu, ut tranſeatur Angeriacum, vulgo *S. Iean d' Angely*, urbs ad ſiniſtram extra viam rectam, muris, turribus, & propugnaculis probe munita. *S. Iean d'Angely.* Suſtinuit obſidionem acerrimam anno 1569. regnante Carol. IX. Diſtat Santono quatuor leucis; novem, Rupella. Gubernat urbem nomine regio illuſtriſſimus Dux Rohanenſis, Princeps erga exteros humaniſſimus. Huc ſe conferre, & viri optimi, cujus nomen excidit, Advocati convictu uti ſolent Germani,

qui Pictavio vitandi conterraneorum quotidianum ſodalitium ſecedere volunt.

Luſignan. Melæ alii equi Luſignanum uſque ſeptem leucis diſtant oppidum, nobile hiſtoria Meluſinæ, ſub bellis civilibus miſere deformatum. 40. aſſibus conducuntur: quos permittere nobis noluere ſine equite inſuper conductitio adſumpto. Luſignano duo, quinque Leucarum, curſus reſtant Pictaviam; primariam Pictonii urbem; finem ſecundi à me tibi præſcripti itineris: ubi hibernandum tibi duco.

Urbs hæc caput eſt Pictonii, vulgo *Poictou*, ampliſſimæ Galliarum provinciæ. Ab Ortu, Bituricenſi tractui, & fere hinc atque inde Turonibus & Lemovicibus confinis eſt, Britannis & Andibus à Septentrione; à Meridie Encoliſmenſibus & Santonibus: ab Occaſu alluitur Oceano. Incolæ ejus Pictones, antiquiori vocabulo quam ut à Pictis Angliæ populis deſcenderit, vocantur, vernacule *les Poictevins*. Solutioris vitæ homines hic invenies extra cultiores urbes, quin & vere ruſticam ſermonis dialectum: qua etiam impreſſos libros vidi. *Pictonium.* Deſierunt tamen ejus qui in potioribus habitant urbibus. Numeroſa & ſtrenua pollet, ſi qua alia regio: nobilitate, frugum vini, lini feraciſſima: pecore, piſcibus & volatilibus feriſque, & inter hæc leporibus & cuniculis inprimis abundans. Olera hortorumque fructus minime deſiderat. Hinc lauti illi & delicati convictus, Viperæ confectioni theriacæ utiles in hac regione, & inprimis in rupibus & dumetis circa metropolim inveniuntur: quarum numerum pharmacopœi Venetias ſæpe ablegare ſolent. Aquitaniæ olim accenſebatur, quæ regni ſub Gothis cenſebatur titulo, poſt Ducatus. Novem Duces refero *penult. cap. de Burdigala*. Inter alias prærogativas, gaudet hæc provincia immunitate

Luſi
gnan

Tib.
niun

à gabella. Dividitur hodie in inferiorem, quæ ad mare vergit, & Superiorem, quæ Orientalior, metropolim habens Pictaviam. Tres in hac provincia numerantur Epiſcopatus, Pictavienſis, Malcacenſis, Luxonenſis, & ſub illis 42, Abbatiæ, & 120, parœciæ.

Auguſtoritum olim Pictonum, hodie Pictavia, vulgo *Poictiers*. primæ in hac provincia urbi nomen eſt. Colli, qui hinc Clanifluentis, inde paludibus, ſtagniſque circumdatur, incumbit. Perexigua pars (Trancheam vocant) nullis alluitur undis, atque inde etiam in campos planities eſt. Forma, ad quam ædificata, mira eſt & incerta, pro loci ingenio. Situs ejus facit ut nec facile obſidenda nec expugnanda credatur. Accedit amplitudo ejus, quæ par fere eſt Pariſienſi: magna tamen parte vineis, hortis, pratis relicta. Cauſſam rei perhibent, quod olim Rex Dagobertus ob certa admiſſa, deſolaverit eam penitus & ſale inaratam obſeverit. Antiquitus longe ab hoc loco condita erat, non ita procul Caſtelrautio. Locus etiamnum audit *le vieil Poictiers*, h.e. vetus Pictavia: fidemque rei faciunt reliquiæ murorum antiquorum. Urbs Epiſcopatu, Academia & Sede præſidiali claret. Quæ dignitates ſingulæ ſummos viros habuere ſibi præfectos, & hæc ultima decus illud Juriſprudentiæ Andream Tiraquellum. Regitur à Conſule ſuo ſive Majore urbis, quem vulgo *le maire* vocant. Eligi ſolitus annuatim: & ſolemne die Cypriani & inſequentibus, convocato ad id Senatu & matronis puelliſque primoribus, convivium non ſine tripudiis & jubilis celebrans. Majoratus dignitas nobilitatem tribuit, & durante officio Major vocabulo primi Baronis Pictaviæ inſignitur. Senatus 100. capitum, quorum 25. Scabini, & 75. Cives, ad 500. uſque libras ἀνυπωθύνως judicant: excurrens ſumma appellabilis eſt;

Poictiers. *Situs.* *Dignitas.*

Tem-

Templum D. Petri. Templum hic eſt ſtructuræ magnificentiſſimæ ex lapide quadrato duriſſimo, D. Petro ſacrum: à D. Martiale primum ſed non tam auguſto opere excitatum, ad factam ſibi divinitus revelationem de S. Petri martyrio. Uti hodie extat, opus eſt Henr. II. Ducis Normanniæ, poſt Anglorum Regis & Aquitaniæ Ducis, ad inſtinctum conjugis cœptum, ſed vix ducentis annis poſt perfectum. Cuſtoditur in eo pars barbæ D. Petri, Roma allata per D. Hilarium Epiſcopum Pictavienſem, cum ex concilio contra Arrianos celebrato reverteretur. Ictibus aliquot tormentorum petita fuit murorum hujus templi pars ea quæ ortui obverſa eſt, vix tamen ſui veſtigium globi reliquerunt, ea lapides ſunt duritie.

Beatæ Virginis majoris. Aliud eſt B. Virgini dicatum in foro magno, quod vocant *Noſtre dame la grande.* Conſtantini Imp. equitis & gladium manu tenentis ſtatua exterius in ea parte muri quæ foro obverſa eſt, conſpicitur his verſibus ſubſcriptis:

Quam Conſtantini pietas erexerat olim,
Aſt hoſtis rabies ſtraverat effigiem.
Reſtituit veteres cupiens imitarier hujus,
Vidus eques templi cœnobiarcha pius.

Quotannis uxor Majoris urbis ſolemniter pallium pretioſiſſimum in hoc templo feria Paſchatos ſecunda dedicare ſolet.

D. Hilarii. Aliud inſuper eſt in ſuperiore urbis parte D. Hilario ſacrum: ubi ex pergula turris quadratæ jucundiſſimus in ſubjecta proſpectus. Sarcographus hic oſtenditur in quo cadavera 24. horis conſumi dicuntur. Adfricato ferro, valde putet. Goffridi etiam dentati filii Meluſinæ ſepulchrum oſtendunt. Eſt conclave in hoc templo, ubi adſervatur truncus arboris excavatus, bile D. Hilarii, *le berceau de S. Hilaire.* Huc mente captos deducunt, & ſtatis

era-

orationibus ſacroque aliquoties peractis, in illum lintrem dormitum ponunt: creduntque ſanam illos mentem recipere. Hinc qui dementiæ alter alterum arguere volunt, ablegant ſe mutuo ad cunas D. Hilarii. Similia jculariter in Narbonenſi Gallia dicunt de *S. Tubery.*

Præter has pluresque ædes ſacras alias, ædificia & opera publica alia ſunt viſu digna: *Arx.*
1. Arx in imo urbis prope portam D. Lazari trianguli forma conſtructa: cujus area & tres fortiſſimæ turres mœnibus urbis junctæ ſuperantur.

2. Palatium curiæ, arx olim. Atrium iſtic ampliſſimum, cujus laquearia nullis columnis ſuſtentantur. *Palatium.*

3. Rudera amphitheatri, operis Romanorum, vulgo *les arenes.* *Amphitheatrum.*

4. Collegium, inque eo auditorium JCtorum, amplum & magnificum, noviſſime regnante Henrico Magno ab illuſtriſſimo Duce Sulliano Prorege Pictonii nomine regio reſtauratum. *Collegium.*

5. Rudera aquæductuum extra urbem. *Aquæductus*

6. Scaturigio fontis vicina Clano prope propugnaculum quod *la platte forme* vocant, unde aqua ab aſinis in urbem portatur & venditur, cum fontibus deſtituatur. *Fons.*

7. Pinacotheca pharmacopæi Domini Content, variis iiſque raris rebus refercta. Edidit ipſe de ea librum verſibus Gallicis, figuris æri inciſis ornatum. *Le cabinet de Monſieur Content.*

8. *La pierre levee,* lapis prægrandis & 60. in ambitu pedum, quinque aliis impoſitus: Rablæſio in ſatyrico ſuo laudatus. Ferunt B. Radegundam illum capite, quinque reliquos ſinu huc tuliſſe. *La pierre levee.*

9. Ad leucæ paulo plus ſpatium abeſt ſpecus in rupe, cujus ima alluit Clanus, vocatum *paſſelourdin.* Difficillimus & cum extremo periculo *Le paſſe lourdin*

culo in id eſt aditus,reditus tamen adhuc difficilior. Sub bellis civilibus ruſticos huc refugium ſuum habuiſſe, & præ metu inſequentium militum, licet calceis ligneis indutos, citiſſimo tamen curſu ſe huc recepiſſe ferunt. Referebatur nobis moris olim fuiſſe uti conjuges novelli nuptiarum feſtivitate finita huc exſpatiarentur & in id ſpecus viſerent. Sed deſitum fuiſſe hujus moris, poſtquam novella quæ marita ex præcipitio illo prolapſa miſere periiſſet.

Luſſaldus. Amicitiam hic contrahas cum Davide Luſſaldo, vulgo *Monſieur Luſſaut*, pharma copæo viro optimo & Germanorum amantiſſimo, Germanicæ etiam linguæ pergnaro. Laudabis fidum pectus & animum commodi tui ſtudioſum. Non abs re itaque eſſet è regione fere ædium ipſius hoſpitari, ad inſigne campanæ cœruleæ, *à la cloche per ſe*, ut vicinitas anſam familiaritatis cum ipſo contrahendæ ſub adventum tibi præbeat.

In hac urbe tranſmiſſa hyeme tot ſine dubio poſſides amicos populares, ut metus ſit non ſolum ne non proficias amplius in lingua Gallicanâ, ſed & ne didicitorum obliviſcare. Fuge ergo, uti Avarico Biturigum ſuperiori anno fugiſti, in locum amœnum quem, & ubi cum indigenis honeſta familiaritate uti poſſis. Habes Tovarſium, habes Juliodunum, viſas, ſi fors, cum Salmurio excurreres ſuperiori anno urbes. Nolim tamen primo has adeas. Sunt alia loca, quæ fortè placebunt præ illis. Sin minus, illa tibi ſemper reſtant.

Bonnivet. Ut una fidelia non unum dealbes parietem, conductitio vectore petas Bonnivetum arcem ad 4. leucas Pictavio diſſitam magnificentiſſimè à Thalaſiarcho Franciæ, regnante Franciſco I. exſtrui cœptam, & ex parte perfectam. Miraberis architecturam ultra fidem elegantem. Dolendum non integre abſolutam eſſe.

Con-

Conſummatæ non alia comparari poſſet totius Galliæ.

La foſſe S. Pierre.

Hinc tribus leucis abeſt *la foſſe S. Pierre*: elegans & ipſa, ſed non parilis architecturæ. Inſuper munita haut mediocriter. Portæ arcus elegantiſſimus eſt. Hortus amœniſſimus, firmo muro circummœnitus, in quo præcipue obſervanda ſunt foramina diſplodendis ſclopetis ita facta, ut vix obſervari poſſit exterius, unde ictus exploſi ſclopeti venerit.

Chaſtelraut.

Duæ prægrandes leucæ hinc reſtant Caſtelrautium, urbem in ripa Vigennæ ſitam, Ducatus titulo nobilem, probe munitam, ædificiorum tamen ſplendore nullo, unas atque alteras ædes excipio. ſuperbientem. Officina potiſſimum eſt cultrorum, forficum & ſimilium. Ponte hic novem arcuum eleganti tranſitur Vigenna, ædificati cœpto à Regina Catharina de Medicis. Longitudo 230. paſſuum eſt: latitudo, 66. Abſolutus eſt regnante Henrico IV, ſub præfectura Pictonii illuſtriſſimi Ducis Sulliani, uti inſcriptio in turribus tranſfluvianis poſita teſtatur. Una ſcaturigo prope mœnia urbis, incolarum uſibus aquas ſufficientes præbet. Extra urbem rudera ſunt vetuſtæ arcis, in quibus certum genus lapillorum perelegantium invenitur quos *Diamant de Chaſtelraut* appellant. Politi veros adamantes æmulantur. Hortus etiam unus atque alter extra urbem in propinquo eſt elegans.

Champigny.

Hac urbe luſtrata, ſeptem leucæ conficiendæ ſunt Campinium, vulgo *Champigny*, burgum elegantem cum arce pulcherrima Ducum olim Montpenſeriorum vivarioque ampliſſimo. Hic locus, ſi quem unquam conſpexi ipſiſſima ipſa eſt amœnitas. Des operam uti poſſis hic tibi ſimilem Molinenſi ſeceſſum ad aliquantum temporis conſtituere, & inſinues te in habitantium animos. Rus, hortum & urbem ſic ſimul habitaveris. Urbani enim

hic

hic ſunt homines, comes & liberales. Quod ſi commoditatem hic habitandi non invenias reſtat Juliodunum, quatuor leucis, & inſuper Tovars aliis quatuor diſtans, loca olim forte tibi viſa.

La feſte de Dieu à Angers. In horum locorum uno eris ſub feſtum corporis Chriſti, pridie cujus velim te Andegavi appellere (ſumptus quidem alicujus res eſt, ſed ejus pretium feres) viſum ſolemniſſimam hujus diei celebrationem. Quatuor facularum accenſarum millia præcedunt à totidem civibus geſtatarum. Religioſorum & preſbyterorum ordo procedit longiſſimus. Quot inhabitantium ſunt tribus, (numerus excidit) totidem ex ligno tornato eleganterque picto circumferuntur ab octonis bajulis robuſtiſſimis hiſtoriarum ſacrarum ſculpturæ. Tanta ſolemnitas originem habet à Berengario, qui cum eo loci myſterium cœnæ Dominicæ maligne allatrarit, ut expiari poſſet, viciſſim tantam venerationem quotannis ei habendam exiſtimarunt. Adfuiſſe volupe erit. Quippe enim unum eſt ex potiſſimis tribus, quæ ſub unum idemque fere tempus in his regionibus maxime notanda jactantur: *la feſte de Dieu à Angers, les rogations à Poictiers, la mairie à la Rochelle.*

Montcontour, Revertens Pictavium ex hoc diverticulo tranſeas oppidulum *Montcontour*, in cujus proximo videbis campos prælio: quo Collinii exercitus fuſus fuit, nobiles. In pago *Grimodiere* ſcaturiginem videbis aquarum tam largiter prorumpentium, ut ad viginti uſque paſſus adſcendant, & tum demum objice repulſæ prono curſu deſcendant & ad totidem paſſus molendinorum rotas circumvolvant. *Mirbeau.* Tum Mirabello, vulgo *Mirbeau*; oppido cum arce munita viſo, Pictavia te reducem ſub finem Augusti accipiet. Eminus jam ante per literas poſſis tibi comites inſiſtendi itineris, con-

conciliaſſe. Minimum ſitis quinque, octo ne excedatis. Utamini equis meritoriis & duce inſuper itinerum conducto: & conveniatur vobis de pretio vecturæ & victus in dies ſingulos. Meo tempore 64. aſſes quiſque pro ſe & vectore ſuo; tum quotam ſuam 64. ſolidorum pro adſumpto duce ſolvebat. Multis moleſtiis hoc peregrinantes eximet, ac inprimis nulla iis cum hoſpitibus altercatio eſt. Quod ſi, qui comites tibi obtingent, Rupellam & urbes alias vicinas non viderunt & eo egreſſum Pictavia ſuum deſtinatum velint, tu interim aliâ viâ loca viſu tibi nondùm uſurpata nec pedibus trita adeas: & Burdigalæ diem præfigatis, qua denuo jungamini, aut certe iſthic prior appellens alterum expectet.

Terram Encoliſmenſem, vulgo *Angoumois*, Lemovicenſem, vulgo *Limoſin*, Petrocorienſem, vulgo *Perigord*, tranſeas.

Encoliſmam, vulgo *Angoûleſme*, non vidi ſed recta Lemovices perrexi; nec igitur verba faciam, niſi de itinere mihi confecto. Si huc etiam tibi declinare animus, inſtructio tibi ſufficietur ab amicis Pictavienſibus. Inprimis ne dememineris prope Encoliſmam nobilem illam & incomparabilem aquarum ſcaturiginem *Touvre* dictam videre. *Angouleſme.*

Pictavio duæ leucæ conficiendæ Savinium, tres in pagum *au temple* dictum: ubi ego à prandio egreſſus pernoctavi hoſpitio ſatis bono.

Hinc una leuca diſtat *Sinot* pagus, juxta quem cœmiterium infinitis cippis obſitum, adeo ut fabulati fuerint poſt neſcio quem exercitum cæſum pluiſſe iſtic tumulandis mortuis lapides: vocat *Le grand Cimitiere.* Una leuca *Luſſac*, oppidum prope Vigennam, duabus poſt *Molimes* pagum præterivi, & tandem tribus parvis inſuper confectis in pago *Buſſer* pranſus, duabus leucis mediocribus, Bonnive- *Sinot.*

tum,

Billac. cum, poſt totidem aliis ſed grandioribus confectis Bellacum oppidum in colle declivi juxta Vigennam ſitum, ducentarum ædium perveni ac ibi pernoctavi. Poſtridie tertiæ leucæ finis fuit *à la maiſon rouge*, atque exinde quartæ Lemovicum.

Lemovicium. Urbs hæc Lemovicii (vulgo *Limoſin*) caput eſt regionis, quæ Vicecomitatus nomine inſignis Biturigibus, Borboniis, Arvernis, Petrocoriis & Pictonibus ambitur. Aſperior eſt aliis hactenus viſis. Vinum producit, ſed ignobilius. Ex frugibus inprimis ſiliginis ferax eſt, nec tamen ubique. Fructus alios fert immitiores. Caſtaneis abundat. Incolæ minus ſunt culti, fœminæ deformes & laudatæ caſtitatis: nec ea eſt libertas juvenibus cum puellis converſandi, quæ alibi in Gallia: ut ſæpe matrimonio jungantur, qui nunquam ante ſermonem miſcuerunt. Induſtrios hic invenies homines & otium deteſtantes: ſobrios etiam nec deliciarum avidos, atque inde μακροβίους. Linguam loquuntur horridam, & quam vix intelligat è media Gallia oriundus. Conſtituunt Lemovicum duplex, Superius cujus caput *Limoges*; Inferius quod vulgo vocant *la marche de Limoſin*, in quo tres celebratæ ſunt urbes *Tuille, Brive, Uzarche*: quarum ultima circumluitur Vezera, præterque amœnitatis laudem natura & opere eſt munitiſſima, uti jactent, *Qui a maiſon à Uzarche, a chaſteau en Limoſin.*

Limoges. Lemovicum igitur, vulgo *Limoges*, ſuperioris Lemovicii metropolis, urbs Mercurialis & populoſa, inter colles vitiferos prope Vigennam ſita, colli adclivis partim ima partim ſumma ejus operit. Turres præaltas & accuminatas eminus venientibus oſtentat. Muris foſſisq; non improbe munita. Ædificia habet excelſa ſed lignea, nec tamen inelegantia: cujuſmodi fere hinc inde in Saxonia inferiore videas,

Caſa-

Cæſaris ævo una ex magnis & potentibus fuit: quem vide lib.7. & 8 Sphæriſteria hic pariter obſervavi habere parietes ligneos. In ſummo urbis fons eſt largiter promanantis aquæ, qui hinc inde rivulos per urbem diſpertit diverſis plateis emundandis. Templum cathedrale D. Stephano dicatum eſt, conditum à B. Martiale, Chriſtianæ doctrinæ primo in his oris doctore. Epiſcopatu & ſede præſidiali fulget.

Vidimus hic & ſalutavimus artifices duos incomparabiles *les Mabreaux* fratres: qui credi nequit quam ſubtilia conficiant opera. Inter alia vidimus par cultrorum ſubtiliſſimè elaboratum, uti tamen ligni aliquid ſcindere poſſes, cum vagina duorum receptaculorum & catenula aurea 120. orbiculorum. ponderis duorum granorum. Vir quidam nobilis cum de veterum quadriga muſcæ ala obtecta retuliſſet alteri horum quæſiviſſe ſe dicebat, ecquo pretio illam æſtimaret. Quatuor millibus coronatorum reſpondenti regeſſerat, ſi mille coronatos ſibi promitteret, ſeſe ſimilem facturum, nec niſi opere perfecto obvium poſtulaturum. *Les Mabreaux.*

Lemovicibus profecto, tranſito, *Neſon*, quo quatuor ſunt leucæ minimæ, prandium tibi præbebit *la fargue* pagus. quo inſuper duæ minimæ reſtant leucæ. Unde quatuor prægrandes conficere habes per loca inculta & ſylvas ad oppidum *Tuviers*: ubi primarium hoſpitium ad inſigne S. Jacobi. Hinc Perigordium reſtant 5. leucæ conficiendæ.

Petrocorium, vulgo *le pays de Perigord*, provia; ab Orru, Arvernos: Septentrione, Lemovices. Occaſu, Santones: Meridie, Vaſcanes vicinos habens, montoſa eſt & petroſa: unde haut dubie ipſi & populo nomen. Sylvis hinc inde atq; inter alias, haut paucis caſtaniferis, obducta, vicino Lemovicio in pleriſqueſimilis. Vinū tamen inprimis in valle quā Lilla fluvius *Perigord.*

per-

perlabitur, & collibus hinc inde ſurgentibus producit longe nobilius. Botanicæ operam dantibus perquam eſt commoda, propter ſimplicium copiam. Thermæ etiam ſunt ei ſaluberrimæ. Aër puriſſimus, morbi rari, contagia rariſſima. Fluviis & rivis abundat, ex queis omnis generis piſcium copia ſuppetit. Quin & moletrinis & officinis Vulcanicis, quas creberrimas habet, fluvii & rivi iſti valde conducunt. Notant mira quædam videri in hac regione. Ac inter alia fontem propagum Marſan. Pliniano in epiſtolis ſimilem, quod fluxum & refluxum ſentiat. Scaturiginem præterea aquarum prope oppidum Lindam, ſimilem Grimdœrianæ Pictonum, quæ undas quas ejaculatur ad 50. pedes ſurſum protrudat, antequam repulſa prono curſu prolabantur. Tum vero inprimis prope oppidum *Miramont*, cryptam eſſe vulgo *le cluſeau*, aut 5. aut 6. leucas ſub terra protenſam. Eſſe ibi atria & cubicula pavimento Muſaici operis ſtrata, altaria & picturas; fontes & fluvios: ac inprimis unum alvei ad 100. aut 120. pedes lati, rapide procurrere. Ultra conſpici longe lateque patentem adhuc planitiem, ſed neminem eo progredi auſum: Non niſi magno numero cryptam intrare plurimis adſumptis facibus lumen præbentibus obſcuritati cavernæ, cui alias nullum, niſi ab introitu lumen. Similem in terra Comingica eſſe notant cryptam, ſed non tam vaſtæ amplitudinis. Veneri in utraque ſacrificia peracta credibile eſt. Hæc mihi non viſa, lecta tamen apud alios non tacenda hic viſa fuerunt.

Crypta ſubterranea.

Petricorii urbs primaria eſt Perigordium: Veſuna olim nuncupata: vulgo *Perigueux*. Urbs Epiſcopalis. In valle peramœna ad Lilæ fluenta, montibus undique ningitur. Antiquiſſimam & à Nohæ poſteris in Galliam profectis conditam & Japhet appellatum, tra-

Perigueux. *Antiquitas.*

tradunt. Ut de ima iſta antiquitate taceam, novitiam non eſſe, & olim longè hodierna ampliorem fuiſſe teſtantur tot fornices arcuati, columnæ, reliquiæ ædium in ruinas datarum.

Duplex ea nunc eſt, altera ab altera centum & amplius paſſuum ſpacio diſcreta. Altera in ruinis antiquæ Petricorii ædificata hodie Civitas *la Cité* vocatur: Altera urbs, *la ville*. Civitatem habitat Epiſcopus. Iſtic etiam ſunt Amphitheatri, figura ovali exſtructi, rudera; Hodie *les Rolphies*, aut *Cacarota* vocant. Haud procul inde abeſt turris antiquum VESUNÆ, nomen in vocabulo *Vuſonne* aut *Vyzonne* retinuens. Rotunda ea eſt & ampla, muro in craſſitiem 7. circiter pedum, in altitudinem centum. Clavis ferreis exterius armata, interius cemento duriſſimo, ex calce & lapide coctili facto ſuffulta, non janua aditum, non feneſtris lumen admiſit. Dubium inde natum, cui uſui fuerit. Acceſſus ſubterraneus per duas cryptas in eam inventus eſt, & creditur ſacellum fuiſſe Veneri dicatum. *Amphitheatrum. Vuſonne.*

Urbs perangustas habet & fœtidas pleraſque plateas, nec ſuperbientes multo nitore ædes. Templum cathedrale antiqui operis & architecturæ: quinque fornicibus crucis figuram exprimentibus. Hoſpitium tibi ſeligas in ſuburbio ad inſigne Angelorum, *aux Anges*. In liberiore futurus es aëre, quam ſi ad ſignum B. Magdalenæ in urbem divertas.

Fœminas in commune nuſquam quod ſciam vidi deformiores, multas etiam defectu corporis conſpicuo laborantes, verbi gratia, gibboſas, claudas, luſcas, & veſtitu inſuper deformitatem augentes. De vulgo tamen loquor ſolum, & forſan de primoribus familiis eſt intelligendum, quod Merula tantopere formam

formam commendat ſexus fœminini. Dialectus linguæ Gallicæ hic eſt ex peſſimis una.

Hinc Liburnam defluit Lilla, & interſecat vallem amœniſſimam, ſed non valde latam, pratis, agris, vineis conſpicuam. Inprimis jucundum ſpectaculum oculis præbent ulmi & quævis alia excelſiſſimæ arbores vitibus maritatæ. Ipſas arbores botriferas credas. Amœnioribus totius Galliæ locis hic accenſeri meretur.

Montenſier. Prandio hic ſumpto & viſis videndis pernoctare commodum erit in pago ſatis ampla *Montenſier*, tribus leucis diſtante. Hoſpitii inſigne excidit, ſed prope flumen eſt, & pro loci dignitate optimum.

Muſsidam. Hinc tribus leucis abeſt oppidum *Muſsidam*, cujus mœnia in bellis civilibus, an. 1569. ut retulere, tormentis bellicis valde quaſſata fuerunt. Probum hic hoſpitium *à cheval blanc.*

Montpont. Tribus iterum leucis diſtat *Montpont*, oppidulum amœnum ducentarum ædium. Proſpectus ex aggere iſtic eſt amœniſſimus in ſubjectam vallem.

Liburna. Sex jam, ſed breviores, leucæ reſtant Liburnam, urbem non magnæ quidem antiquitatis, ſed per elegantem. Ædes fere ardeſiis, quas vocant, tectæ. Præterfluit Dordonius, naviger & æſtuoſus. Tranſlatum huc quandoque fuit Parlamentum Burdigalenſem propter luem contagioſam Burdigalæ graſſantem.

Fronſac. Vicinam habet arcem *Fronſac*, in cacumine montis ſitam, & haut ita pridem ultra mœnia antiqua, vallo, foſſaque circumductis, propugnaculiſque latiſſimis munitam. Dominus ejus eſt S. Pauli Comes. Liburna deſcendendum navi ad arcem *Braire* dictam, quo duas leucas numerant. Inde quatuor adhuc reſtant, per terram duobus maribus Dordonia & Ga-

Garumna concluſam (vulgò *le pays entre deux mers* vocant) Burdigalam uſque conficiendæ. Quò ſi forte juſto tardiùs pervenias, in citeriore Garumnæ ripa hoſpitari potes perbene ad inſigne S. Sp.

Hic, ſi illâ viâ egreſſi fuerunt Pictaviâ comites tui, illos expectes oportet, aut, quod malim (vidiſti enim olim Burdigalam) tu ipſis expectatus venies, & referes cùm de incultiſſimis locis, tum de valle amœniſſima & fertiliſſima, & imprimis de duabus tribuſve (ſi & Enculiſmam acceſſiſti) nobiliſſimis urbibus tibi viſis.

Quòd ſi forte nemo ſit ex comitibus, qui alio quàm tui itinere pergere velit, Burdigalam denuo jam viſere nihil attineret, præſtaretque Liburna ad ſiniſtram declinare, & viſere ad hæc loca *Sainte Foix, Bergerac, Marmande, Neoac, Agen*, & poſt proſequi iter tuum, uti poſtea adnotaturus ſum.

Fuere qui Gallicæ peregrinationi adjunxere Hiſpanicam, & adſumpto interprete hinc Bajonnam, inde per Navarræ regnum in Caſtiliam perrexere, per Perpignianum tandem in Galliam reduces. *Excurſus in Hiſpaniam.*

Alii breviori diverticulo facto Bajonnam uſque, inde Caſtrum-Palum, vulgò *Pau* Benearniæ metropolin, Henrici Magni nativitate celebrem, arce ſuperba hortoque amœniſſimo nobilem contendant, & vel Neraco, ubi idem Henricus Magnus educatus, adito & tranſito, vel Toloſam profecti, in orbitam noſtram revertantur. *Excurſus in Benearniam.*

Neracum, ut obiter hoc ex aliorum obſervationibus, addam, Ducatus Albretani metropolis, oppidum eſt prædives. Arx ibi eſt magnifica. cum viridariis & hortis amœniſſimis: in qui ambulacra inter cupreſſos, lauros, granatos. Oſtenditur hic cupreſſus omnibus aliis eminentior, manu Henrici IV. plantata,

Omen indubiè faſtigii regalis. Videas iſtic fontem Delphino dicatum, ejuſque inſcriptionem non illepidam.

Iter Burdigala Toloſam. Marmande.

Cæterum rectà iter Burdigalâ Toloſam eſt, ut tranſeas Cadillacum, quo de in Burdigala 5. leucis, Fanum S. Macarii, vulgo *S. Macaire*, 5. leucis; *Reole*, duabus; Marmandam urbem non inelegantem, ubi hoſpitium ad inſigne 3. Regum, in quo non ſolum lautiſcibis, ſed & baſiis (hunc morem à multis annis obſervant) excipieris ultroneis, 3. leucis: *Tonnam*, tribus, *Aiſguillon*, unâ: Portum S. Mariæ, unâ, (in proximo hujus oppiduli ex monte ſubjectam planitiem Amphitheatri modo in monte undique ſurgentem, arvo, vineis, pratis, hortis diſtinctam velim contempleris & admireris.) *Agen*, duabus; *Magiſtaire*, tribus; *Malauſe*, ubi fluvius tranſmittendus, duabus; *Caſtel-Sarraſin*, duabus; *Griſole*, quatuor; Tholoſa, duabus; Omnia hæc inquam, tot, quot notavi, leucis ab ſe invicem diſtantia loca.

Satius tamen eſſet ad ſiniſtram declinare, & Maloſa abire Moiſſacum, unâ leucâ diſtantem urbem; Montalbanum, tribus; *Fronton*. tribus; *Caſtelnau*, unâ; S. *George*, unâ, Toloſam, duabus.

Ad tres in hoc itinere urbes aliquid notandum: Aginnum, Moiſſacum, Montalbanum.

Aginnum, Nitriobrigum olim caput, nunc metropolis eſt Comitatus Aginnenſis (vulgo vocatur *la Comté d'Aginnois*) vernaculè *Agen* dicta. Urbs Epiſcopalis, Sede præſidiali clara, perantiqua (teſtantibus hoc ruderibus priſcorum operum de quîs vide Cheſneum *parte 2. p. 124. Antiq. Gall.* qui in hujus urbis deſcriptione eſt amplus) ad ripam Garumnæ ponte olim hic ſtrati, in terrâ, quam ſumen Galliæ vocare poſſis, ſita. Templa hîc duo antiquiſſima, cathedrale unum, S. Stephano;

colle-

collegiale alterum, S. Capraſio dicatum. Natus hic & denatus, orbis miraculum, JUL. CÆS. SCALIGER. Ædes Scaligeranæ viſuntur adhuc è regione cœnobii Cordeliorum, ſive Franciſcanorum.

Moiſſacum urbs Cadrucii antiquiſſima. In ripa Tarnis poſita eſt, qui dimidia leuca inferius Garumnæ limpidas aquas volventi turbidas ſuas, diſcrimine manifeſto, miſcet. Templum iſtic pulchræ eſt ſtructuræ: introitus ejus columna marmorea affabre elaborata fulcitur. Septentrionem verſus mons ipſi adjacet vineis totus obductus. D. Cyprianum in cœnobio S. Benedicti ſepultum ajunt. Pons olim hic fuit lapideus: nunc ſegmina ejus ſtantia jacentiaque conſpiciuntur, & turris integra verſus urbem: Plateas habet latas & eleganti pavimento ſtratas. Hoſpitium hic in ſuburbio *à l'eſcu de France*. *Moiſſac*

Mont-Albanum, vulgo *Mont-aubam*, urbs eſt Epiſcopalis, perinde in ripa Tarnis ſita. Suburbium habet transfluvium, in quo diverſorium primarium, *aux trois marchands*, ponte elegantiſſimæ ſtructuræ urbi connexum, valloque & foſſa aquis repleta munitum. Claram ipſam reddidit obſidio triplex ſub bellis civilibus fortiter ſuſtentata. Nuper novis ex coctili lapide mœnibus eincta & amplior reddita fuit. Accenſetur nunc munitiſſimis Galliæ urbibus. Floret hic officina fabrilis machæropœorum, uti Molinis & Caſtelrautii. Fons elegans in propugnaculo portæ nomen inde adeptæ *de la fontaine*, decem ſiphonibus aquas limpidiſſimas ejaculans. Haut procul mœnibus abeſt mons, ſi bene notavi, *ſau montaigne*, aut non longe abſimiliter dictus, vinum producens celebratiſſimæ bonitatis. *Mont-auban.*

Alias Cadurci (vulgo *Quercy*) urbes tibi non adeundas prætereo. Niſi quod addo, regionis metropolin eſſe Duveonam Caducorum, vulgo

 Cahors,

Cahors, Epiſcopatu & Academia florentem. Tum propè oppidum Martellum in Cadurcorum finibus eſſe oppidum Uxelloduni, *le puech d'Vſoldum*, in editiſſima & præcipiti rupe ſitum: multa venerandæ antiquitatis indicia præ ſe ferens. Cum quo notant egregiè convenire deſcriptionem auctoris lib. 8, de bello Gallico, Cæſaris commentariis additi. Ait Merula, vix ruſticum reperiri qui de loco interrogatus non reſpondeat.

Atque hæc eſt, triga illa urbium, de qua aliquid garrire volui, antequam ad magnam illam Toloſam, Languedôcci caput & ab hac parte initium tecum ferrer.

Languedocium, Languedocii nomen, ut de ineptis haut paucorum derivationibus taceam à linguæ dialecto, quâ à reliqua Gallia diſcriminatur, inditum. Diſcrimen illud eſt vocularum *ouy* & *oc*: quarum illa Gallorum, hæc Languedocciorum propria, adfirmativam *ſic* aut *ita* exprimit: ut ſit *Languedoc* quaſi *langue d'oc*: cui poſſis oppone *Langue d'ouy*. *Lingua torta gubernamentum* Francos hanc provinciam nominaſſe Merula refert. Licet hanc nominis rationem impſobet Paſquerius *lib.* 1. *cap.* 3. & à Lingua Gotthica per tranſpoſitionem nominatam contendat. Ab Oriente Rhodano à Provincia ſeparatur: à Meridie alluitur mari mediterraneo, partim Pyræneum etiam attingit: à Septentrione Arvernos & Forenſes, ab Occaſu Vaſcones agnoſcit accolas. Regio Galliarum, æquatori omnium maximè vicina, unum cum Provincia. Attingit enim ferè 42. gradum elevationis poli.

Fructibus immitius cœlum non ferentibus abundat: quales ſunt poma aurea & Punica, citrea, amygdala, ficus, olea. Vina optima in ea naſcuntur, & ad longè diſſitas gentes portari ſolita. Excellentiſſimum eſt album quod Frontiniacum producit *le muſcat de Frontignac*. In

Toloſa,

Lan
guedo
cium.

Germaniam delatum vocant *Muſcatum Lugdunenſe*, quod Lugduno ea feratur. Iſatidem ſive Glaſtum, herbam vulgò *paſtel* dictam, raris locis provenientem, tingendis pannis neceſſariam abunde producit. Montes & rupes obducuntur libanothide ſive rore marino, magis quàm juniperus in Germania, aut æquè ferè ac ſentes & ſpineta, frequenti: inter cujus arbuſta hinc inde ſerpunt, ſpica nardi aliæque optimi odoris herbæ. Quin & tam hic, quam in Provincia, uſum ligni præbet ros marinus convectus, calefaciendis cubiculis. Saliceta tamen & aliorum generum arboreta minùs invenias frequentia. Nec etiam pratis & paſcuis irriguis abundat. Unde eſt quod pluris æſtimatur caro bubula & ovina, quam alibi, magiſque frequentes ſunt ex volatilibus cibi. Linguæ dialectus in hac Galliæ parte viget peſſima: ut qui Gallicum ſermonem didiciturus in hæc loca penetrat & diu ſubſiſtit, peſſimè ſibi conſulat. Habitarunt olim hanc provinciam celebratiſſimi populi Volcæ Tectoſages & Volcæ Arecomici, Velauni, (nomen hodieque exſtat in vernaculo tractus vocabulo *Valay*) Helvi ſive Albenſes, quorum ager hodie *Vivarais*, urbs verò Alba Auguſta olim, *Aubenas* audit: & alii plures, de quîs vide prolixè Merulam *part.2.lib 3.cap.32.*

TOLOSA princeps olim Volcarum Tectoſagorum urbs, poſt etiam diu regni Gotthici caput (unde etiam Reges Toloſæ ſæpe vocantur, qui Gotthorum) nunc totius Galliæ nulli quàm Lutetiæ ſecunda, nomen antiquum fideliter retinet. A Tholo, uno ex poſteris Japheti ſunt qui conditam primùm & appellatam velint; alii ad Trojanos citeriores antiquitatis indagine convolant. Curis his nimis ſollicitis me non miſceo, & ſat habeo dixiſſe Romanis Gallias ſubjugantibus popu- *Toloſa.*

lum & urbem floruiſſe: olim ampliſſimam & ingentis ambitus fuiſſe æque ac hodie, teſte Auſonio in urbibus ibi:

Coctilibus muris quam circuit ambitus ingens.

A Romanis decoratam Amphitheatro & Capitolio, honore, qua poſterius præter Toloſam, Narbonem, Carthaginem novam, nulli urbium indulto. Illius veſtigia adhuc exſtant: de hoc dubitatur an non ſit arx illa rotunda, quæ conſpicitur prope locum, Inquiſitionis vocabulo appellatum. Jovis Hammonis templum fuiſſe volunt, quod Beatæ Virgini conſecratum; Appollinis, quod D. Quintino. Ab illo etiam plateam nomen adhuc cuſtodire putant quæ Portaria dicitur, quaſi porta Arietis. Urbs eſt ampliſſima, elegans ædificiis ex lapide coctili ſtructis conſtans. Garumna perfluens geminam facit. Una tantum, quæ major, Languedocii eſt portio; altera, quæ minor, Vaſconiæ. Ponte ligneo junguntur. Saxeus magnæ molis jam à longo tempore ædificari cœptus eſt, eo uſque perfectus ut columnæ arcuum aquis jam exſtent, & unus arcus plane ſit perfectus. Populoſiſſima eſt, victum ubere circumjacentis terræ copioſiſſimum ſuggerente.

Comites Toloſæ. Habuit olim Toloſa Comites ſuos Pares Franciæ. Sed Alphonſus S. Ludovici frater ducta Johanna filia Raimundi Comitis, herede comitatus, ἄπαις moriens ipſum Galliæ Regem heredem ejus fecit.

Parlamentum, Academia, Hodie imprimis duo uniones ornant hanc urbem, Parlamentum totius Galliæ ſecundum, & Academia magna ſtudioſorum frequentia affluens, hodie Juriſprudentiæ maxime nutrix, Privilegiis ampliſſimis dotata eſt à Joanne 22. & Innoc 6. Pontificibus. Quis licenter abutuntur, qui ſub obtentu illorum latrocinia exercent in tranſeuntes tam Gallos quam exteros

ros alios, & ſine reſpectu, poſito omni pudore in maximos, medioxumos, minimos graſſantur. A quibus caute caveant ſibi qui luſtrandi urbem in vicis publicis obambulant.

Templum cathedrale D. Stephāno dicatum ante paucos annos igne conflagraverat. Ortum id ex incuriâ æditui, qui faces nondum probe exſtinctas ciſtâ concluſerat, quæ reſumpta flammâ omne quod ligneum fuit abſumpſere. Reſtituta nunc eſt plane & pro ligneo operimento, obtegitur fornice lapideo. Campana hic viſi dicitur ex maximis, quæ viſuntur ullibi, una. In periſtylio vidi epitaphium Paſchalii & Guilielmi Philandri, cujus curæ in Vitruvium exſtant. *Templum S. Stephano.*

Collegiale templum (opus mirandùm) oſtentat D. Saturnini, munitiſſimum. In ſummo diſpoſita ſunt tormenta bellica, ad defenſionem urbis & comprimendos tumultus, ſi qui oriantur. Interius ita ædificatum eſt, ut etſi plurimæ eæque multangulæ columnæ laquearia ſuſtentent, nemo tamen intus ullibi occultare ſe poſſit, ut non bombardarum ictibus deſuper pugnantium pateat. Pone chorum XII. Apoſtolorum videntur ſtatuæ ligneæ: quæ dicuntur genua flexiſſe, cum duo mœchanici prætereuntes blaſphemias jacerent in Chriſtum Salvatorem. Tabula è regione appenſa miraculi hujus exhibet relationem. D. Jacobi imaginem uſque ad terram ſe demiſiſſe perhibent, quam cum puella prehendiſſet ſine ullis adminiculis ſurſum cum illa abiſſe, & in locum ſuum eam repoſuiſſe. In fornice ſubterraneo plurimorum Apoſtolorum & ſanctorum corpora & capita cuſtodiuntur, ciſtis ex argento deaurato incluſa. De quîs viſum admiſſi accipiunt literas patentes cum 492. annorum indulgentiis. Supra introitum notabis hoc diſtichon: *S. Saturnini.*

Omnia ſi luſtres aliena climata terra,
Non eſt in toto ſanctior orbe locus.

In choro clauſtrum eſt cancellis ferreis circumdatum, ubi S. Saturnini corpus ciſtæ argenteæ auro obductæ incluſum jacet. Homo quidam ſacrilegus noctu ex parte, quâ cancelli aliquamtulum patent, ſe intromiſerat & deraſo hinc inde argento retrogredi nequiens poſtridie comprehenſus & in area ante templum combuſtus fuerat.

Aurū Toloſanum. Locum hic oſtendunt quo olim lacus fuit, in quem moniti à Sacerdotibus ſuis projecerunt Tectoſagi aurum rapinis, ac in primis è templi Delphici, Duce Brenno, dereptione quæſitum ut averterent à ſe peſtilentiam qua adfligebantur. De auro Tholoſano, in proverbium tracto, poſſeſſores ſuos magnis multante malis, en tibi Juſtini locum lib. 23. *Tectoſagi cum in antiquam patriam Toloſam veniſſent, comprehenſique peſtifera lue eſſent non prius ſanitatem recuperavere, quam aruſpicum reſponſis moniti aurum argentumque bellis ſacrilegiiſque quæſitum in lacum Toloſenſem mergerent. Quod omne magno poſt tempore Capio Romanus Conſul abſtulit. Fuére autem argenti pondo centum millia, auri pondo quinquies decies centum millia, quod ſacrilegium excidii cauſſa Capioni exercituiq; ejus poſtea fuit, Romanos quoq, Cimbrici belli tumultus, velut ultor ſacra pecunia, inſecutus eſt.* Alia de eodem vide apud Agell. & Strabonem.

Noſtre dame d' Aurade. Aliud templum eſt Beatæ Virginis, *à noſtre Dame d' aurade,* ubi baptiſterium ex ſolido marmore nigro, venulis candidis interſtincto, Gradus, quis ad illud adſcenditur, pariter ſunt marmorei. Altare in eodem videbis ex ære magnificum. Ex turre contigua contemplari potes ſitum & figuram urbis, tum etiam planitiem circumjacentem.

Alias ædes ſacras complures, & quæ in illis, ſciens prætereo: niſi quod innuo S. Dominici me-

mereri ut videatur. Licet enim ſit parvum, elegantiſſimum tamen eſt.

Baſilica urbis Capitolii nomine donata ædificium eſt præmagnificum. Ad introitum milites & apparitores ſunt deſtituti, penes quos deponere oportet arma. In porticu areæ ad ſiniſtram depictum conſpicies Carolum IX. In loco eminentiori è regione introitus collocata eſt ſtatua Henrici Magni cum hac inſcriptione: *Henrico Magno pacis cauſsâ armato publicorum ædificiorum magnique patriæ operis reſtitutori magna Toloſa regni olim alterius caput, regnum quæ Franciæ augere maluit, cum patris & ſuis ſub pedibus regiis ſuorumque hinc inde Capitolinorum inſignibus inſignique ſubactorum amante animorum & faucibus mali ereptorum nota hoc opus debuit dicavit.* 1606. 1607. *Baſilica urbis.*

Ac ſiniſtram interioris introitus depictus eſt Ludovicus Galliæ Delphinus Carol. VII. filius, qui matrem ſuam Reginam in eodem equo ſecum geſtans cum patre Toloſam ingreſſus eſt. Anno 1142, 1143. Tabula picta fuit anno 1569. renovata 1613. Ad dextram iſtic intratur in atrium in quo Senatus Toloſanus congregari ſolet, in cujus angulo dextro collocata viſitur ſtatua fœminæ ex candido marmore cum hac inſcriptione in æs inciſa: *Ludi florales Toloſani.*

Epitaphium CLE. ISAU.

CLE. ISAU. L. ISAU. F. EX PRÆCLARA ISAU. FA. QUUM IN PP. CÆLI. OP. VI: TAM. DELEGI CAS. Q. ANNIS L. VIXI FOR. FRU. VINA. PISCA. ET HOLITO P. S. IN PUB. USUM STATUIT C. P. Q. T. L. G. HAC LEGE, UT QUOD ANNIS LUDOS FLO. IN ÆDEM PUBLICAM

QUAM IPSA SUA IMPENSA EXTRUXIT CELEBRENT RHOSAS AD M. EJUS DEFERANT ET DE RELIQUO IBI EPULEN. QUOD SI NEGLEXE. SINE COFISCUS VENDICET CONDITIONE SUPRADICTA. H.S.V.F.M. UBI R. I. P. W. F.

Quatuor florum picturæ erant huic inſcriptioni ſubjectæ ni fallor erant *Aquileja, roſa, gareophilum*, & neſcio quis quartus.

Celebrantur hi ludi Florales, olim paſſim per urbes Gallicorum conſueti, quotannis die S. Crucis, menſe Majo, nomenque antiquitus impoſitum etiamnum retinent *les jeux Floraux*. Proponitur juvenibus materia, ex qua verſus in vernacula lingua componunt. Præmia victoribus ſunt floſculi ex argento confecti, Convivium lautum poſt incuria inſtituitur, & impenduntur 400. circiter libræ. Januæ qua introitur in locum convivii hujus, inſcriptum,

VITÆ SOCIA VIRTUS
MORTIS COMES GLORIA.

In parvo, quod vocant, conſiſtorio in angulo ſiniſtro viſitur pictura S. Saturnini, urbis patroni à plebe trucidati & à tauro per urbem tracti, uſque ad locum ubi ejus nomini dedicatum eſt templum: unde nullis ictibus dicunt abigi potuiſſe taurum. Eadem pictura amplior viſitur introitu templi cujuſdam *à la grand rue*, per quam tractus dicitur. In eodem conſiſtorio Regis & Reginæ ab Epiſcopo conſponſorum pictura eſt. Sub illorum pedibus in medio hanc conſpicies figuram:

Formula antiqua ibidem marmori nigro inſcripta: VIDEANT CONSULES NE QUID DETRIMENTI RESPUBLICA CAPIAT. Supra quam formulam picturam videbis hieroglyphicam juvenis laureati & clepſydram manu tenentis à cujus dextra conſiſtit Prudentia, cujus humeros ſtryx inſidet, &c. ſubſcripto tetraſticho:

Vir medius ſertum geſtans & clepſydra, ſphera
Stryx, oculos ſceptro crus quoque ſaxa gerens.
Provideas vileſque notant hæc, tempora lauro
Ut tua Phœbeâ cingere poſſit Honor.

Vidimus ibidem cubiculum pictorum, variaſque inibi picturas. Inter reliquas effigiem Pſyches Apuleianæ, ad lucernæ lumen incognitum ſuum maritum Cupidinem cum ſomno ſopitus jaceret, contemplantem.

Capitolinorum effigies habitu ſolemni indutorum paſſim in atriis & area Baſilicæ collocatæ viſuntur; quibus pingendis pictores iſti habentur.

Superbum non minus ædificium eſt Pala-

Palatium Curiæ. tium Curiæ Parlamentalis, atriis, auditores, cubiculis diſtinctum ornatiſſimis: Philippi Pulchri, Gall. Regis opus, ut notant.

Moletrinæ. Ac uti ad humiliora te deducam, exſpatieris in locum qui *Bazade* dicitur. Moletrinas iſtic videbis miro artificio & modo à noſtris planè diverſo conſtructas. Rotæ non erectę & pendulæ, ſed jacentes circumvolvuntur & longè minoris ſunt circumferentiæ quam communes aliis locis uſurpatæ. Quindecim rotarum fuerat: undis, cum iſthic eſſem, valde laceratum, exundante XIV. May, anno 1622. Garumna.

Viridarium. Viridarium in propinquo extra urbem eſt amœniſſimum. Solet ab exteris adiri, mihi non viſum: indicari tamen debuit.

Quod ſi ex hac urbe Lugdunum quid curatum velis, commendes viro cui nomen *Montault. devant les penitens bleus*, à quo fideliter expeditum.

Viſis igitur his quæ notavi tibi & forteaaliis quæ faventior ſors inſuper mihi incognita; tibi faciet cognita, magna hæc urbs linquenda tibi erit, & tranſeunda minorum gentium aliquod oppida. Primum, ubi refectio ſumenda in hoſpitio ad inſigne B. Virginis eſt, *Ville Franche.* Magnus hic glaſti proventus. Septies anno colligi dicebant, & ultra 100000. Coronatorum lucro anno totam regionem beare. Secundum tranſeundum *Caſtelnau d'Arcy.* Notabis hic magnum numerum moletrinarum vento agitatarum. Uber terræ circa eam fœcundiſſimum. Tertium perinde tranſeundum ſolum *Ville nouvelle*, Quartum *Ville Pinte* cibum potumque tibi exhibebit. Quintum *Ville-Seiche* tranſmittet te ſolum, & Carcaſſona melioris notæ urbs adventantem hoſpitio exceptum medium fortè diem retinebit.

Ville Franche · *Caſtelnau d'Arcy.* · *Ville pinte*

Carcaſſona. Nomen urbi à multis ſeculis hæſit Carcaſſo-

Carcaſſum, Carcaſſio veteribus nonnullis etiam citra geminationem literæ S. dicta. Urbs Epiſcopalis, gemino. Una, *la Cité*, in monte ſita, unicâ portâ aditum præbens, muris turribuſq; craſſiſſimis, foſſis præfundis cincta, ac inprimis loci inſuper ingenio munitiſſima. Arma ad introitum relinquenda ſunt. Cathedralis hic Eccleſia S. Eraſmi. ubi ad altare notabis picturam martyrii ejus. Extra urbem in muro videbis lapidi inſculptam effigiem fœminæ, quæ obſtiterat ne traderetur urbs Saracenis. Hanc & inferiorem interfluit Atax, vulgò *Aude* dictus fluvius, ponte ambas ripas connexas. Inferior urbs vallo, foſſis & propugnaculis firmis eſt munita: ordine, quod jucundum viſu, platearum pulcherrimo ædificata. In medio urbis forum, inque medio fori quatuor plateas viſum ad mœnia uſque tranſmittentes videbis. ædificia pleraque omnia ſunt lignea. Cæterum ſi ex ſaxo eſſent vix elegantiorem urbem videres in tota Gallia. Pectines hîc capſulæque & alia ex buxo aliiſque lignis magno numero artificioſè elaborant, & parvo pretio venum tibi adferunt in hoſpitium, quod eligas *à la poſte:* pro diurno convictu equitis & equi ſolvuntur 40. ſolidi.

Hinc abiens prandium cum comitibus meis ſumpſi in pago *Mours* (alii ſolent interjungere in oppido *Leſignan*) & poſt per anguſtas montium fauces, ubi ros marinum fortuitus herbæque odoriferæ aliæ jucundam nobis auram adſpirabant, in planitiem haut inamœnam progreſſus Narbonem extremam hac parte Galliarum urbem intravi. *Mours.* *Leſignan.*

NARBO & Narbona dicta fuit olim: quod nominis habere putatur, vel à Narbone antiquo Galliæ Rege; vel à Nerbone fluvio. Nomen etiam ſuum communicavit provin- *Narbo.*

cia

ciæ, in qua ſita eſt. Inſuper appellata fuit aliis diverſis nominibus.

Atacinorum Decumanorumque colonia. 1. *Atacinorum Decumanorumque colonia.* Idque partim ab Atacinis, populo Narbonenſis Galliæ dicto, vel ab Atace fluvio, vel Atace vico à quo & Varro Atacines; & ex quîs duobus hæc colonia conflata.

Martius Narbo. 2. *Martius Narbo.* An à Marcio Rege, quo & L. Portio Catone Coſſ. colonia huc deducta? An à Deo Marte? Hoc præ illo. Fortè quod ex Martiæ legionis veteranis colonia conſtiterit. Ac licet quinta legio, non decima legatur Martia dicta: quid vetat ne ſuſpicemur & decimæ hoc nomen inditum fuiſſe? quod & Vineto probatur. Fortè etiam inde, quod propugnaculo eſſet Provinciæ Romanorum: quod ſirmat Sidonius in Epiſtolis, cum ſcribit: *Dum apud Narbonem quondam Martium dictum, ſed nuper factum, moras necto.* Cur nuper factum? Nempe quod fortiter Gothorum obſidionem ſuſtinuerit. Commendationes etiam Narbonis à Cicerone & Mela profectæ, cum Martium appellant eodem collimant, quod bello ſuſtinendo & hoſtibus reſiſtendo peropportunus ſit locus. Cicero quidem pro Fontejo: *Eſt in eadem provincia Narbo Martius colonia noſtrorum civium ſplendor populi Romani, ac propugnaculum iſtis nationibus oppoſitum & objectum.* Mela lib. 2. *Sed antiſtat omnes atacinorum Decumanorumque colonia: Unde olim iis in terris auxilium, nunc & nomen & decus eſt Martius Narbo.*

Iulia Paterna. 3. *Iulia Paterna,* Subintellige colonia. Deducta illa eo fuit C. Julii Cæſ. Dictatoris auſpiciis. *Paterna* additur, ne Julii filii, hoc eſt, Octaviani Auguſti putetur. Marmor effoſſum in ipſa urbe, & nunc in exteriore parte turris ædibus Archiepiſcopi contiguæ infixum, continens dedicationem altaris Auguſto jam inter Divos relato factam, hac de re loquitur

quitur: cui inſcripta verba ecce hîc exhibeo:

Titio Statilio, Lucio Caßio Longino conſulibus, decimo Calendas Octobres, numini Auguſti votum ſuſceptum à plebe Narbonenſium in perpetuum.

Quod bonum fauſtum, fælixque ſit Imperatori Cæſari Divi filio Auguſto, Patri patriæ, Pontifici Maximo, Tribunitia poteſtate triceſimum quartum, conjugi, liberis gentique ejus, Senatui populoque Romano, & colonis, incoliſque coloniæ Iuliæ Paternæ Narbonis Martii qui ſe numini ejus in perpetuum colendo obligaverunt. plebs Narbonenſium aram Narbone in foro poſuit: ad quam quotannis nono Calendas Octobres, qua die eum ſeculi fælicitas orbi terrarum Rectorem edidit, tres equites Romani à plebe, & tres libertini hoſtias ſingulas immolent, & colonis & incolis ad ſupplicandum numini ejus thus & vinum de ſuo ea die præſtent. Calendis quoque Iannuariis thus & vinum colonis & incolis præſtent. Septimo quoque, Idus Ianuarias, qua die primum imperium orbis terrarum auſpicatus eſt, thure, vino ſupplicent, & hoſtias ſingulas immolent, & colonis incoliſque, thus vinum ea die præſtent. Et pridie Calendas Iunias, quod ea die Titio Statilio Tauro, Marco Æmilio Lepido Conſulibus, judicia plebis Decurionibus conjunxit, hoſtias ſingulas immolent: thus & vinum ad ſupplicandum numini ejus colonis præſtent. Exque iis tribus equitibus. Romanis ..... libertinis unis ....

Hîc effracto marmore pauca quædam interciderant. In parte altera hæc leguntur.

Plebs Narbonenſis aram numinis Auguſti dedicavit legibus iis, quæ infra ſcripta ſunt.

Numen Cæſaris Auguſti patris patriæ. quando tibi hodie hanc aram dabo dedicaboque: his legibus hiſque regionibus dabo dedicaboque quas hic hodie palam dixero. Uti infimum ſolum hujuſque aræ titulorumque eſt, ſi quis tergere, ornare, reficere volet, quod beneficii cauſa fiat, jus faſque eſto. Sive quis

hoſtia

hoſtia ſacrum faxit, qui magmentam nec protollat, idcirco tamen probi factum eſto. Si quis huic aræ donum dare augereque volet licito. Eademque lex ei dono eſto, quæ aræ eſt. Cætera leges huic aræ, titulíſque eadem ſunto, quæ ſunt aræ Dianæ in Aventino. Hiſce legibus, hiſque regionibus ſic, ut dixi, hanc tibi aram pro Imperatore Cæſare Auguſto patre patriæ, Pontifice Maximo, Tribunitia poteſtate triceſimum quintum conjuge, liberis genteque ejus, Senatu populoque Romano, colonis incoliſque coloniæ Iuliæ Paternæ Narbonis Martii, qui ſe numini ejus in perpetuum colendo obligaverunt, doque, deditoque ut ſies volent propitium.

Urbs in pretio habita fuit Romanis, quippe qui Amphitheatro, Capitolio, aquæ ductibus, balneis eam decorârint. Proconſulum etiam erat ſedes. Hodie eſt Archiepiſcoporum. *Car. 23.* Præclarum ejus elogium cecinit Sidonius carmine phaleuco, Vallo, mœnibuſque ac propugnaculis firmiſſimis munito inter prima totius Galliæ fortalitia numerant, Antiquæ tamen formæ munitiones ſunt, nec ad regulas hodiernas ædificata. Planities circum eſt maxima & fertiliſſima. Atace fluvio ſecta gemina quaſi ſit urbs. Pons eſt ſuper illum, inſtar platea; ædibus utrinque deſpectum in undas eripientibus. Ædificia continet elegantia, & areas habet patulas.

Templũ S. Juſt. Templum S. Juſti ædificari cœptum miræ magnificentiæ, & quod defenſioni urbis conducat cum turre contigua 400. graduum: in cujus faſtigio jucunda eſt inambulatio. In templo Organon muſicum eſt elegantiſſimum, diſtributum in utrumque parietem & columnas intermedias: nec tamen niſi unâ follium eademque animâ inflatur. Monimenta ſuperba multorum Archiepiſcoporum ibidem exſtant. In pretio habetur pictura reſuſci-

ſuſcitationis Lazari: in qua hæc notanda obſervant: 1. Siniſtram manum Marthæ in genua provolutæ. 2. Dextram Chriſti. 3. Canos & barbam D. Petri. Picturam inchoavit Michael Angelus, perfecit Sebaſtianus Venetus. Referebatur nobis, Regem pro illa obtuliſſe 8000. coronatos, & voluiſſe Pariſios eam transferre: cum renueretur conditio, miſiſſe pictorem qui tranſumptum indè Lutetiam ferret. Annum eum impendiſſe in hanc operam ajebant. Sacella elegantia videbis plura, quorum unum extremi judicii & purgatorii ſculptura elegantiſſima exornat.

Antiquitatis monimenta ſunt infinita in muri, & propugnaculis, in quæ nemini conſcendere licet ſine permiſſu gubernatoris, qui expreſſè interdicere ſolet admiſſis, ne quidquam deſcribant. Forte ne quis ſub hac prætextu munimentorum figuras & altitudinem demetiatur. Cæterum facillimè, qua eſt humanitate, indultum ab eo impetrabis. Divertimus ad inſigne Angeli, & perbene lauteque viximus. *Antiquitates.*

Diei itinere hinc diſtas Perpignianum, prima Hiſpaniæ urbs, eo non pauci, ut poſſint vel libatam ſaltem Hiſpaniæ ſibi fuiſſe oram gloriari, excurrunt.

Aſt nunc ob extremo hoc Galliarum angulo, paulatim in interiora ejus retrogredi oportet.

Narbonâ Biterras contendenti Atax tranſmittendus eſt, & mons, de quo gloriari ſolent: *j'ay veu d'une montaigne quarante & deux villes:* nempe ideo quod *Carante* pagus, urbeſque Narbo & Biterræ conſpiciantur.

Biterræ alias Bœterræ, vulgo *Beziers*, urbs eſt colla ſita ad cujus radices præterfluit Orba fluvius. Templum hic D. Lazari eſt elegans, ex cujus propinquâ areà proſpectus jucundiſſimus eſt in circumjacentem regionem. *Beziers*

Jeſui-

Jeſuitæ collegium hîc habent amplum & magnificum. Hoſpitium lautum ad inſigne Crucis albæ: in cujus horto rudera antiqui theatri adhuc viſuntur. Adventantes hoſpites nomine pauperum compellunt tres quatuorve puellæ ex primis & venuſtiſſimis, ipſorumque indigentiæ ſubveniens rogant. Des pro facultatibus, certus eadem die (ſecus ac alibi in Languedoccio, ubi polluſturis & choreis impendunt) quicquid dederunt in Ptochotrophio reddituras. Caſtellum etiam hic ſed adeo non munitum. Inſcriptiones etiam quædam, aliis notatæ, mihi non viſæ.

S. Tubery. Recta ſi Monſpelium hinc contendas, fanum S. Tubery tranſeundum. In monaſterio illic clauſtrum eſt in quo ad 14. dies mente capti cuſtodiuntur, poſt in ſacello ſubterraneo propinquo, ſacro adſunt, donec mens ipſis ſana redeat. Hinc joculare illud: *Allez à S. Tubery pour devenir ſage.*

Pezenas Altera ex parte (quam præfero) ad lævam medii diei itinere abeſt Piſcena, vulgo *Pezenas*. Urbs elegans cum arce, nec mediocriter munita. Haut procul fluvio, *Leyraut* dicto. Comes ſtabilis Franciæ prope urbem in ſeceſſu campeſtri degit: vocant *la Grange*, hortus amœnus adjacet. Parvo inde diei itinere Monſpeſſulanus Muſis Gratiiſque dicatus abeſt: ubi ad inſigne equi albi commodè divertes.

Montpellier. Monſpeſſulanus, aliis Monſpelium, vulgo, *Montpellier* urbs dicta putatur quaſi mons puellarum, eo quod tot vetuſtate pollentibus quamvis pleriſque omnibus ſubfuſcis, abundet puellis, Agatham Plinii, aut Agathopolin qui hanc eſſe volunt, rectius facerent, ſi id nominis oppido, quod hodie Agde dicitur tribuerent. Sita eſt partim in colle partim in planitie, muris cincta elegantiſſimis & firmis. Unius leucæ diſcrimine mediterraneo mari diſtans; ut mirer Munſterum, P. Merulam, & hodie atq; heri

S.Tu
berj.

Peze
nas

Mot
pelli

ber
ſto
reas
ad i
tian
lis a
teſt
cred
cond
do te
tur,
bra d
antic
Arar
eund
U
celel
ſlore
bion
Hiſp
Avic
bane
ſimp
copia
prius
bis i
Laur
perg
tia,
mus
inſc
Ger
I
tot
ſlu
Ti
na
Ra
de
in

heri ſequaces alios æquè pertinaci ac manifeſto errore ad 10. leucas à mari removere. Plateas habet anguſtas & ædes excelſas: idque ad inhibendum radiorum ſolarium vehementiam. Qualiter etiam veteribus Romanis à Solis æſtu ſe defendere commodum viſum fuit: teſte Tacito 15. *Annal.* his verbis: *Erant qui crederent veterem illam formam ſalubritate magis conduxiſſe, quoniam anguſtia itinerum & altitudo tectorum non perinde ſolis vapore perrumperentur, ac nunc patulam latitudinem & nullâ umbra defenſam valentiore æſtu ardeſcere.* Nec ſecus antiqui Lugdunenſes præcipuis cis & ultra Ararim aliquot plateis illarumque ædibus ad eundem modum opacitatem conciliarunt.

Urbs Epiſcopatu, & inprimis Academia celebris. Nec tamen aliæ literæ æque in illa florent ac ſtudium Medicinæ. Cauſa citra dubium eſt, quod ſub tempus quo Saracenis Hiſpania pulſis erecta. Arabum ac inprimis Avicennæ & Averrois diſcipuli huc migrabant, tum quod in vicinis montibus infinita ſimplicium alibi vix aut raro inveniendorum copia ſuppetit. Nolim hinc moveas non viſâ prius electuarii *Alkermes* confectione. Videbis ipſam penes Pharmacopœum induſtrium Laurentium Catellanum, Germanicæ linguæ pergnarum, cui haut pauca humanitatis officia, cum iſthac tranſiremus, accepta referimus. Officina etiam ejus verſibus Germanicis inſcripta eſt: teſtibus ipſius in Germaniam & Germanos adfectus. *Academia.* *Alkermes.* *Laur. Catellanus.*

In hoc theatrum Aſclepiadeum undique ex tota Gallia & externis etiam locis confluunt, qui huic ſcientiæ nomina dederunt. Titulis etiam inſigniti, & tiara Doctorali Donati abeunt. Notant alii candidatos tunica Rableſii indui ipſiſque inclamari: *Vade & occis de Cain:* explicatione mira addita, in quam inquirere in loco potes. Chirurgi etiam & phar-

pharmacopœi exercitia ſua diſputationum habent diebus Dominicis: logicis quidem terminis, ſed ſermone vernaculo, uti Lugduni ſolent.

Julius Pacius ICtus. Juriſprudentiæ ſtudium etſi non ita floreat, nec tamen omnino jacet: retinere iſthic fugientem Aſtrejam JCto celeberrimo Jul. PACIO à Beriga, qui compellantes ſe humaniter admittit.

Templũ D. Petri. Ædes magnifica hic fuit D. Petro dicata, ex ſaxis quadratis prægrandibus conſtructa. Sed in bellis civilibus maximam partem diruta. Aliquot ſeptimanarum obſidionem ſuſtinuere in ea Catholici, tormentis denique ab una parte in janua domus è regione poſitis probè concuſſa, & commeatu deficiente deditionem fecerunt.

Dicaſteriũ & Collegia. Minoris non ſunt magnificentiæ Dicaſterium, vulgo *la chambre du Roy* appellatum: Collegium Medicum, Regium, & quod *du vergier* appellant.

Ceram hîc dealbant, & id genus coloris quod *verdet* appellant conficiunt, quod paucis alibi locis æquè gnarè & gnavè perficiunt. Officina etiam hæc urbs eſt cultrorum, forficum, & hujuſmodi inſtrumentorum quæ integris thecis circumferri ſolent. Vitrea vaſa pulcherrimè picta venalia habent: & hujuſmodi infinita alia.

Magelonne. Ad duas Leucas hinc abeſt arx *Magelonna*, in inſula, Epiſcopum Muntpeſſulanum dominum agnoſcens. Equis pergi poteſt Villam novam uſque in pagum circummunitum, & inde uſque ad ſtagnum Volcarum, Laterram Plinio olim dictum, ad 300. paſſus circiter à pago diſſitum: unde equi reducuntur in pagum, & ſtagnum lembo tranſmittitur. De hoc *Laterra, ſtagnum.* ſtagno Merula notat ex Caroli Cluſii ad Abr. Ortelium literis. *Rectè Poldus,* (nempe Lataram Pomponii eſſe Caſtellum *Lates*,) *Nam*

Lates

Lates *etiamnum vocatur hoc caſtellum vico adjacente, vicinum ſtagno Volcarum, qua Ledum flumen in ſtagnum labitur. Id ſtagnum aliquot milliaria in longitudinem porrigitur, cui aliquot vici & oppidula adjacent. Nonnullis locis* Eſtang *ab indigenis appellatur, qui piſces in altiori ſtagni gurgite captos praferunt aliis, quod cœnum adeò non reſipiant. Littus maris quod incoli* playe de la mar *dicunt, ſtagnum à mari ſejungit. Aqua tamen marina fluxum quibuſdam in locis in ſtagnis prabet: & haut dubiè id ſtagnum tutiorem à piratorum atque hoſtium incurſionibus eam Gallia Narbonenſis oram reddit.* Præſidium in Magelonna noſtra habetur aliquot militum, caneſque prægrandes inibi aluntur & mordaciſſimi. Notiſſima eſt in vulgus fabula de Petro Provinciali, quem conditorem; deque pulchrâ Magelonnâ, quam hic ſepultam ferunt. Magnum quem JCtum, Rebuffum alii, alii Placentinum ſepultum hic notant. Tum eſſe intus duos fontes, ſalſum unum, alterum dulcem. Urbis hîc fuit olim & portus maris, ſed illa à Saracenis deſtructa, hic arenis nunc ingeſtis repletus. Qui huc exire volent, rectè fecerint, ſi literas commendatitias ſecum adferant. Hinc Frontignacum vini Muſcatellini feracem, in montem & Caſtellum Seti, & Thermas vicinas uno itu ire & in urbem redire poſſis. *Frontignac.* *Mons Seti.*

Monſpelio Nemauſum abitum velim, ſed itinere non recto & tranſito Ponte Lunello, quo Vidrola fluvius, *Viduarle*, viatores tranſmittit, contiguo hoſpitio totius Galliæ optimo habito olim celebratiſſimus, ad dexteram flectendum, prætereundus hortus peramœnus Domini de Bartenſier, qui arcem habet in propinquo. E regione ferè tranſ-Vidrolam ſita eſt urbs Maſſiliargues. Superatis poſt aliquot pontibus & tranſmiſſa turre ſatis forti, quem *la Carbonniere* appellant, *Pont Lunel.* *Marſsiliarg.* *la Carbonniere.*

præ-

præſidium, 5. aut 6. militum ſemper habente, ibique pedagio ſoluto, Aquas mortuas, vulgo *Aigues mortes* intrabis, urbem prope oſtium Vidrolæ ſitam, figuræ quadruæ, non improbe muro ex quadratis ſaxis & turribus fortiſſimis quindecim munitam. Præminet inter alias Turris Conſtantiæ decima ſexta numero, extra ordinem & numerum poſita, aditum ponte pendulo præbens: olim pharos, cum mari urbs allueretur, nec portus eſſet arena occupatus. Arcem tamen potiùs quàm turrim diceres. Secunda ab hac eſt Reginæ, *la tour de la Royne*, muro tamen & ordine reliquarum contenta. Leucæ ſpatio hinc abſunt ſalinæ, vulgò *Salines de Begays*, quæ ex turri Conſtantiæ proſpicienti imagines montium candidorum tibi præſtabunt. Munimentum etiam prope eſt *le fort de Begays*.

Aigues mortes.

Turris Conſtantia.

Salines de Begays.

Hæc urbs anno 1422. à Duce Aumico (qui erat à partibus Burgundi & Sabaudi contra Carolum VII.) occupata fuit, inque ea collocatum præſidium Burgundorum, qui tamen trucidati fuere à populo & totum Languedocium in poteſtatem Regis redactum. Monſtrari adhuc ajunt locum, ubi ſalliti fuerunt Burgundi, *la cave des Bourguignons.* Refert Serres *in vita Carol. VII. pag. mihi* 603.

☞ Tribus prægrandibus leucis hinc abeſt fanum S. Ægidii, vulgo S. *Gilles.* Oppidum nobile Comitatus titulo & triplici templo, ſibimet invicem ſuperſtructo. In ruina id templum nunc jacet; teſtimonium furoris civici. Magnificum fuiſſe ex marmoreis columnis patet, quas ſculptæ imagines ornant. Ego duplex tantum fuiſſe ex ruderibus cognoſcere potui.

Iſtagela

In ſylva vicina *Iſtagela* viſitur cathedra lapidea, ex qua creduntur Druydes (qui fere ſylvas inhabitabant) populo conciones habuiſſe.

Hinc

Hinc tandem Nemauſum, fidelem pulcherrimarum antiquitatum cuſtodem pergas.

NEMAUSUS Volcarum Arecomicorum metropolis, vulgò *Nimes.* De illa ita meminit Strabo: *Caput Arecomicorum eſt Nemauſus, longè inferior Narbone, ſi peregrinam negotiantium turbam ſpectes, ſin rempublicam multo præſtantior. Nam viginti quatuor habet pagos popularium præſtantes viris quibus & Latii jus. Ita ut Nemauſi invenias Romanos qui ædilitatis & quæſturæ honorem ſint conſecuti, eamque ob cauſam gens ea cum præfectis Româ miſsis nihil habet negotii.* *Nimes.*

A Nemauſo Herculis filio conditam volunt. Ampliſſima olim fuit, teſtantibus muri veteris ruderibus. Septicollem ad exemplum Romæ fuiſſe perhibent. Montem vicinum in quo annoſa illa turris, vulgò *Tourremaigne*, (ſive turrem magnam ſive Romanam Latinè ſonare dicas) aliis *Tourremille*(quod una fuerit ex mille turribus, quæ urbem circumdabant) olim comprehenderat. Ab illa magnitudine hodie multum abeſt, in anguſtum coacta, inque planitie jacere contenta, nec in occupatos olim colles adſurgens. Cæterum elegantes ædes non exiguo numero hic videre eſt, plateaſque & amplas & longas. Extra urbem ab ea parte, quâ planities eſt, horti & oliveta amœnitatem ſummam præbent. Licet unicuique per hortos pro lubitu deambulare: nec domino prohibendi jus eſt. *A quo condita.*

Degit hic vir eruditus Chriſtianus Piſtorius Germanus, Profeſſor, qui ſolet Germanis adventantibus adeſſe & de viſu dignis referre. Ego brevis ero & ſumma tantùm capita notabo eorum quæ vidi ἀξιομνημόνευτα: *Chr. Piſtorius,*

Palmarium omnium duco Amphitheatrum in figura ovali 470, paſſus continens, 63. arcuum: quod Antonini opus eſſe non dubitatur,

cui

cui paternum genus ex Tranſalpinis Gallis & Nemauſo fuerat. In iſtius amphitheatri ſtructura obſervabis. I. Par gladiatorum ſaxo inciſum, II. Lupam altricem Romuli & Remi, III, Vultures qui Romulo & Remo Urbs ſundamenta jacientibus olim apparuerunt. IV. Priapos duos alatos, vulgò *les vits volans* dictos, quibus inſidet vetula freno illos regens. Variæ rei jactantur explicationes. Acceſſerim illis qui putant Romanos ſub hac figura hieroglyphica, quod apertè raròfaciebant, victoriam Gallis ſuam tacite exprobraſſe. V. Capita duo taurorum aut urorum ad portam, quâ intrabatur olim. VI. Duas turres ad hodiernum introitum poſitas à Nobili quodam, qui poſtquam diruta eſſet à Saracenis, Gotthis, Vandalis urbs, amphitheatrum occupaſſe & ex eo ſolo reſtitiſſe: idque cum poſteris per aliquot ſecula poſſediſſe dicitur. Hodie area interior domunculis hominum pauperculorum occupata eſt.

Lamaiſon caarree.

Jungo amphitheatro ædificium antiquum quod *la maiſon carree* vocant. Forma ejus eſt ἑτερομίκης, quadrata quidem, ſed quæ in longitudinem nonnihil vergit. Latera decem columnis fulciuntur; frons, & pars fronti obverſa, ſex. Tectum ex magnis lapidibus compoſitum eſt, deambulantibus accommodum. Plotinæ id excitatum à Trajano dudum viri docti demonſtrarunt: inprimis ex Spartiano in Hàdriano, ubi inquit: *Per idem tempus in honorum Plotinæ Baſilicam apud Namauſum opere mirabili exſtruxit.* Et ex veteri inſcriptione, quam A quis Sextiis exſtare ferunt, in qua non Baſilica, ſed ædes ſacra dicitur: PLOTINA. TRAJANI. UXOR. SUMMA. HONESTATE. ET INTEGRITATE. FULGENS. STERILITATIS. DEFECTU. SINE. PROLE. FECIT. CONJUGEM.

QUI. EJUS. OPERA. ADRIANUM. ADOPTATUM. IN. IMPERIO. SUCCESSOREM. HABUIT. A. QUO. IN. BENEFICII. MEMORIAM. NEMAUSI. ÆDE. SACRA. MAXIMO. SUMPTU. SUBLIMIQUE. STRUCTURA. AC. HYMNORUM. CANTU. DECORATA. POST. MORTEM. DECORATA. EST. Subtus cella eſt, in qua initium cryptæ ſive meatus ſubterranei, quo Arelatum uſque veteres Romani pedites & equites ire potuerunt.

Templum Dianæ. Tertium eſto templum quod Dianæ, alii Veſtæ fuiſſe opinantur. Duo in illo columnarum ordines operis antiqui & artis exquiſitæ. Propinquus fons eſt, lacus tamen habens faciem magis, quam fontis. *Fons Dianæ,* Fontem Dianæ ſunt qui appellent: alii lavacrum Veſtalium fuiſſe opinantur. Sunt qui aquas ejus per meatus ſubterraneos ex Gardo huc penetrare credant. Quidquid ſit, perennium eſt undarum & pellucidiſſimus, ut Apono cum jungere non fuerit veritus Auſonius: quo vel ſolo argumento non adſentior viro doctiſſimo, qui alium fontem Auſonii fuiſſe adſerit, & ex proximis collibus in urbe ductum, ejuſdem fati cujus Divona Burdigalenſis fuit.

Porta Coronæ, Quartum Porta Coronæ, ubi præter plures alias inſcriptiones viſitur hæc formula ſubſtitutionis: *Si qui ex iis qui ſupra ſcripti ſunt, cum moriar non vivet, ſive poſt mortem meam morietur, tum qui reliqui erunt in eorum locum, qui mortui erunt, alios per ſuffragia ſubſtituant, quos digniſſimos putaverint, dum non minus in perpetuum triginta ſint, liceatque iis qui præſentes eſſe iis dieb. non potuerunt in locum ſuum convivam ex amicis ſuis mittere ejuſque me ſol et claves duæ penes aliquem libertorum meorum & curatorum cujuſq; anni ſint ſubſtituti Frontius Maternus, C. Li-*

nius Sotericus, A. Fulvius Tarentinus, L. Iulius Coſmas, T. Claudius Etæmus, P. Acilius Philodeſpotus, C. Caninius Eutychus, Q. Iuventius Venuſtus, L. Valerius Cupitus.

Antiquitates compluſculæ alia. Breviter: ultra hæc videnda reſtant:

Columna Franciſco. I. erecta, cum Salamandra.

Statua Geryonis, Hieroglyphicum amicitiæ.

Collegium fundatum ab Henrico II. Ad cujus introitum ſcripti ſunt hi verſus,

Anno poſt tercenta undaque luſtra ſecundo.
Septembris nono hunc merſerat unda locum.

Linea ſubducta notat quouſque fluvius aquarum ex fonte, illo ſive Dianæ ſive Veſtæ pertigerit.

In veſtibulo ædium quarundam privatarum aliquot aquilæ ſaxis inſculptæ viſuntur in pariete, capitibus truncatæ, Gotthi ita mutilaſſe creduntur, in Romanorum odium, & ſignificationem imperii nunc divulſi, nec ſub uno imperante conſtituti.

Statua Cynthiæ, & compluſculæ inſcriptiones in ædibus Domini *de la Beſſerie.*

Statua Mimi Hiſtrionis in proximo diverſorio ad inſigne pomi.

Triſte in angulo plateæ cujuſdam monſtratur lignum: arbor patulos expandens ramos, ex qua ſuſpenduntur qui malefactis ſuis laqueo ſuffocari meruerunt.

In horto extra urbem ductus ſubterranei, qui à ponte Gardi aquam in urbem tranſmittebant.

Hæc & alia vir optimus Dn. Piſtorius in charta connotata ſolet tranſeuntibus communicare.

Pont du Gard. Ad quatuor leucas abeſt hinc ſtupendum illud humanæ induſtriæ opus Pons Gardius. Pons appellatur à parte ſui inferiore, qua tranſ

itum-

itum hominibus & jumentis præbuit: Cæterum ſuperius aquæductus: Gardius à fluvio Gardo, cui impoſitus. Triplex arcuum eſt ordo. Inferior ſex tantum continet, medius, undecim; ſuperior triginta. Incumbit his canalis ſex pedum in altitudinem, trium in latitudinem contectus prægrandibus ſaxis. Altitudinem operis qui metiti fuere, notant eſſe 82. pedum. Quis magnam hanc molem excitarit non conſtat: nec etiam mentio ejus ulla fit à ſcriptoribus antiquis. De eo ita cecinit Theodorus Beza:

Montibus impoſitos cantavit Græcia montes.
Pyramidum oſtentat barbara Memphis opus.
Plus eſt quod cernis, triplicis conjungere pontis
Fornicibus montes ſic potuiſſe duos.
Et plus eſt (victam quo ſe natura fatetur)
Impoſuiſſe ipſis flumina fluminibus.
Et rurſum hoc plus eſt contempto laudis honore
Artificem nomen ſubticuiſſe ſuum.
Mire opifex quod tu feciſti, ſit licet ingens,
Quod non feciſti, plus ego miror opus.

Haud procul ab hoc ſive ponte ſive aquæductu abeſt ſpecus in monte capaciſſimum, in quo pranſum, cum hic eſſet, ferunt Regem Henricum IV.

Duplici via Nemauſo huc itur. Molem illa egredi quæ ad dextram declinat, etſi paulo altera ſit compendioſior. Sic enim montes nullos tranſcenderis & per vicos & rura amœniſſima perrexeris.

Viſo ponte Gardi Belloquadram ad dextram declinandum, vulgo *Beaucaire*, urbem in dextra Rhodani ripa ſitam, mercatu diei S. Magdalenæ nobilem. Arx ipſi juncta eſt in edito colle munitiſſima. Propugnaculum extra arcem monti vicino oppoſitum fortiſſimum, in quod aditus eſt ex arce muris munitus ab ea *Beaucaire.*

parte, ubi duas excelſas & craſſas exporrigit turres.

Taraſco Belloquadræ oppoſita eſt in ſiniſtra Rhodani ripa, ubi ſe ipſi miſcet Durantius, Taraſco, urbs probe munita cum arce elegantiſſima. Inſula noviſſimis annis in medio Rhodano nata eſt inter has urbes. Olim proverbium erat:

Entre Beaucaire & Taraſcon,
Non repaiſt ny brebis ny mouton,
Non plus qu'entra Tain & Tournon.

Arx, Arcem ædificavit Renatus Rex Jeruſolymæ & Siciliæ. Ejus & Reginæ effigies in interiore area arcis exſtant cum hac inſcriptione:

Renatus D.G. Ieraſa Domina Ioannalem & Sicilia Rex Regina Sicilia.
Divi Hieroes Francis liliis cruceque illuſtres incedant jugiter parantes ad ſuperos iter:

Structura magnifica eſt ex ſaxis quadratis. Tecto nullo obtenditur, ſed ambulacrum latiſſimum habet in faſtigio: in quo aliquot depoſita tormenta bellica. Inde deſpectus in urbem peramœnus: quæ ſinuata efficit figuram lunæ arcuatæ.

Templum D. Martha Primarium templum eſt ad D. Martham. In illo monſtri effigies chartacea hominem deglutiens, cum hoc epigrammate:

In laudem beata Martha hoſpita Ieſu Chriſti
A Caſſoleti Bellicadrenſis carmen.
Suſpice multipedem ſquammoſum deinde draconem,
Auritum cernas dentigerumque caput.
Terror erat populis, horrendum nomine monſtrum.
Caudatumque animal glutivorumque pecus.
Martha tamen ſævam rabiem ſerpentis & iras
Perdomuit, loro continuitque brevi.
Cujus in hoc templo reſidet venerabile corpus.
Sanctaque ſunt Chriſti membra ſepulta manu.

Oſſaque

Oſſaque ſunt tandem rutilanti incluſa metallo.
Nobile regali munere fulget opus.

Primam hanc Provinciæ ab hac parte intras urbem. De ea itaque pauca præfabor in genere.

Gallia Narbonenſis tota à Romanis devicta & Provinciam redacta nomen illud ut in pleraque ſui parte perdiderit, in hoc tamen tractu ubi Maſſilia & Aquæ Sextiæ cum aliis urbibus, hodieque retinet : ut oſtentet ſe primam dignitate, & cui κατ' ἐξοχὴν hoc vocabuli competat fuiſſe Provinciam. Quouſque patuerit tango cap. de Burdigala. Hodie ab ortu finit ad Alpes & Varum fluvium : ab Septentrione Delphinates vicinos habet : ab Occidente, Languedoccium. Veniſſæ Comitatum & Arauſionenſem Principatum : ad Meridiem, mare Gallicum. Fructus præter ſegetes (ut Merulæ verbis, quod & ipſe notavi, referam) profert non ſolicitâ curâ nobiliſſimos. Uvarum paſſarum ficuumque tanta hic copia, ut potiori Europæ ſufficiat. Ros marinus, myrtus, juniperi baccæ, aliaque id genus larga hic manu ab Natura proveniunt. Caſtaneæ nuſquam majores. Mala Citria, Cydonia, Granata : item Crocus, oryza, ſimiliaque pleno ibi cornu funduntur. Vires generoſiſſima dant vina. Solum denique paſſim gratum, ferax, benignum. Cœlum mite, clemens, & valde purgatum. Hæc Merula. Addo ego : Portus maris habet nobiliſſimos, in quos ex Oriente pretioſiſſimæ & raræ merces, ex Barbaria nobiliſſimi equi adferuntur. Comitatus titulo claret. Hiſtoriam XII. Comitum (quorum bona pars ex familia Angedavina) eleganter deſcripſit FR. CLAPPERIUS JCtus Provincialis : qui libellus ſeparatim olim, nunc junctim cum ejus Deciſionibus Fiſcalibus editus ſufficiet tibi hac de re ſcire volenti. Carol. III. ultimus Provinciæ & Forqualquerii Comes

Ludov. XI. Gall. Regem inſtituit heredem. A quo & ſucceſſoribus regno Franciæ unita fuit. Vide hanc in rem pulchra quædam apud Fr. de Clapperiis *Deciſ. part.* 1. *Cauſ.* 1. *quæſt. unica*. ubi etiam inſtrumentum unionis.

Arles,

Taraſcone in ſiniſtra Rhodani ripa Arelatem deſcendendum.

Theline & Mamillaria dicta:

Theline olim, cum Græci has oras inhabitarent, & Mamillaria dicta Feſtus Avienus:

Arelatus illic civitas attollitur,
Theline *vocata ſub priore ſeculo Grajo incolente.*

Inſcriptio quæ in columna legitur Arelate in ædibus matronæ Vallenſis:

SALVIS DD. NN
THEODOSIO. ET
VALENTIANO
P.F.V. AC TERTIUM
SEMPER AUG. XV.
CONS. VIR INL
AUXILIARIS PRÆ
PRÆTO. GALLIA
DE ARELATE MA-
MILLARIA PONI. S.

M. P. I.

Quam ſic interpretandam ariolatur Iſacius: *Dominis noſtris Theodoſio & Valentiano piis fœlicibus victoribus ac triumphatoribus ſemper auguſtis decimum quintum Conſulibus viris illuſtribus auxiliaris præfectura prætorium Galliarum de Arelate Mamillaria*(ſic enim ſcriptum fuiſſe retur)*poni ſupra mille paſſus juſſit.* Atque hoc nominis forte obtinuit propter terræ uber aut urbis formam: quam rationem nominis in Thelina Miſnorum *Ciza* ſunt qui reddant, Vide

Vide prolixe Joan. Iſac. *Itin. Gall Narbon p.* 66. *& ſeqq Merul. part.* 2. *lib.* 3. *p.* 590.

Gallula Roma. Gallulam Romam vocat Auſonius in urbibus, vel quod colonia Romanorum quam'maxime genitricem ſuam æmularetur, ut Merula opinatur: Vel, ut Iſacius, quod in voce Roma (quæ ut Romulus & Remus à ruma ſeu mamilla denominata) alludat tacite ad Mamillariæ aut Thelines appellationem: cui ingenioſiſſimæ conjecturæ & ipſe ſubſcripſerim. *Colonia Saliorum & Sextanorum.* Colonia Saliorum & Colonia Sextanorum dicta fuit, quod olim ex Saliis antiquiſſimis Galliæ populis examina huc deducta: & quod multo poſt ſexta legio hic ſtativa ſua habuerit.

Conſtantina urbs. Conſtantinam urbem appellatam voluit Flav. Conſtantinus Imperator: cujus ea de re conſtitutionem non ob nomen urbis, ſed ejus encomium ex Scaligeri Auſonianis lectionibus ecce hic tranſcribo:

IMP. FL. CONSTANTINUS AD Agricolam præfectum prætorio Galliarum.

Saluberrima magnificentia tua ſuggeſtione inter reliquas Reipubl. utilitates evidenter inſtructi, obſervanda provincialibus noſtris, id eſt, manſura in ævum auctoritate decernimus, quod ſperari planè ab ipſis provincialibus debuiſſet. Nam cum propter privatas & publicas neceſſitates de ſingulis civitatibus, non ſolum de ſingulis provinciis vel honoratos confluere vel mitti legatos aut poſſeſſorum utilitas aut publicarum ratio exigat functionum maxime opportunum & conducibile judicavimus, ut ſervata poſthac quotannis conſuetudine in conſtituto tempore, in Metropolitana i. e. in Arelatenſi urbe incipiant ſeptem provinciæ habere concilium. In quo plane tam in ſingulis quam in commune conſulimus

primum ut optimorum conventus ſub illuſtri præſentia præfectura. ſi id tamen ratio publicæ diſpoſitionis obtulerit, ſaluberrima de ſingulis rebus poſſint eſſe concilia. Tum quicquid tractatum fuerit, & diſcuſſum ratiociniis conſtitutum nec latere potiores provincias poterit, ut parem neceſſe eſt inter abſentes æquitatis formam juſtitiæque ſervari. Hinc plane præter neceſſitates etiam humanæ converſationi non parum credimus commoditatis accedere, quod in Conſtantina urbe jubemus annis ſingulis eſſe concilium. Tanta eſt enim loci opportunitas, tanta eſt copia commerciorum, tanta illic frequentia commeantium, ut quicquid uſquam naſcitur, illic commodius diſtrahetur. Neque enim ulli provinciæ fructus ſui facultate lætatur, ut non niſi hac propria Arelatenſis ſoli credatur eſſe fæcunditas. Quicquid enim dives Oriens, quicquid odoratus Arabs, quicquid delicatus Aſſyrius, quod Africa fertilis, quod ſpecioſa Hiſpania, quod fæcunda Gallia poteſt habere præclarum, ita illic exhiberi affatim, quaſi ſibi naſcantur omnia, quæ ubique conſtant eſſe magnifica. Iā vero de curſu Rhodani & Turoni recurſu, neceſſe eſt, vicinum faciant & pene conterminum, vel quod ille præterfluit, vel ille quod circuit. Cum ergo huic ſerviat civitati quidquid habet terra præcipuum ad hanc vel navi, vel vehiculo terra, mari flumine deferatur quicquid ſingulis naſcitur quomodo ſibi non multum Gallia noſtra præſtitum credant cum eadem civitate præcipiamus eſſe commentum, in qua divino quodam munere commoditatum & commerciorum opportunitas tanta præſtatur? Si quidem hoc rationabili plane probatoque conſilio jam & vir illuſtris Petronius obſervari debere præceperit. Quod interpolatum vel injuria temporum, vel deſidia Tyrannorum reparari ſolita prudentia noſtra auctoritate decernimus, Agricola parens chariſſime, atque amantiſſime. Unde & illuſtris magnificentia tua, &c.

Latinis Arelas, Arelatus & Arelate, vulgo *Arles* dicitur. Condita eſt à Phocenſibus, de quis

quis paulo poſt ad Maſſiliam dicam. Urbs eſt ampliſſima, unica hodie & ſimplex: olim interfluente Rhodano duplex & ponte connexa, teſte Auſon. in urb. & Caſſiod. 8. epiſt. 11. Gothos alteram una cum ponte deſtruxiſſe autumant.

Scinditur hic Rhodanus in duas partes, quarum dextram Aquas Mortuas uſque pergentem illicque ſe mari miſcentem foſſam Marianam; inſulam vero, quam efficit, *Camargues*, quaſi Campum Marii vocant. Ideo quòd Marius hîc caſtra habuerit, foſſaque ſive canali iſto munierit. Id quod tamen ridet Merula *p.* 592. *Foſſa Mariana. Camargues.*

Hodie Archiepiſcopi ſedes hic eſt. Primus præſulum, fuit D. Trophimus, D. Pauli Apoſtoli diſcipulus, qui primus in Gallia Chriſtianæ fidei fundamenta jecit.

Viſu & aditu digniora hic ſunt, quæ ordine enoto.

1. Templum S. Antonii, in quo reliquiæ ejus argento deaurato incluſæ, exuviæ item crocodili. *Templum S. Antonii.*

2. Alio in templo, ni fallor Sancti Trophimi, vidimus ſepulchrum Ferreti JCti & Archiepiſcopi Arelatenſis, cui inſcripti hi verſus:

Quiſquis ades & morte cares, en reſpice plora,
Sum quod eris, modicum cineris: pro me, precor, ora.

3. Memini & extra urbem nos ductos in templum pervetuſtum, ubi in cœmiterio monimentum antiquiſſimum Ducis Sabaudi iſtic ſepulti. Literæ vetuſtate exeſæ ſunt. Inſculptos notabis duos gryphes, cervum, duos centauros, & leonem. In templo oſtenditur inter alia ſepultura Rolandi Caroli Magni nepotis. Cuſtoditur etiam illic ſaxum cancellis ferreis incluſum in quo conſediſſe dicitur beata Virgo Salvatorem noſtrum lactans. *Templum extra urbem.*

4. Spatio perexiguo & quod quadrantem leucæ conſtituat, Montis majoris diſtat hinc *Mont-majour.*

monaſterium, in montis petroſi, qui paludibus circumdatur, parte Orientaliori. Locus ſatis eſt munitus: turri quadrata excelſa ſuperbiens, cujus vertex pinnis diſtinguitur, & turriculam in angulo eminentiorem geſtat ad exemplum phari Aquæ-mortenſis. Monſtratur iſtic crypta Trophimi in qua ſacra peregit: Foramen, in quo ſe occuluit infidelibus adproximantibus: lapis excavatus, in quo ſomnum cepit: & alius, in quo veſtimenta poſuit. Chorus à reliquo templo ſeparatur cancellis ferreis elegantiſſime fabricatis. In cella ſubterranea oſſa ſunt militum occiſorum in prælio inter Car. Magnum & Saracenos commiſſo: In peri ſtylio ſepultus eſt Dynaſta, qui neſcio cujus generis (certe ex grandioribus) piſcium primo captum ſibi in recognitionem debitum monaſterio legavit. Ibidem ad introitus dextram videbis effigiem lapideam Joannæ Reginæ Jeroſol. & Siciliæ cum corona, & ſororis ſine corona ad ſiniſtram. Extra mœnia cœnobii in infima radice montis ſacellum eſt à Carolo Magno exſtructum. In quo hæc inſcriptio legitur.

Noverint univerſi quod cum ſereniſſimus Princeps Carol. Magnus. Francorum Rex, civitate Arelatam, quæ ab infidelibus detinebatur, obſediſſet, & ipſam vi armorum cepiſſet & Saraceni in eadem exiſtentes pro majori parte aufugiſſent in montaneam Montis majoris & ibidem ſe retraxiſſent, & in eadem ſe muniſſent, & idem Rex ibidem cum exercitis ſuo veniſſet, pro ipſis debellandis & ipſos debellando triumphum de ipſis obtinuiſſet, & de ipſo Deo gratias agendo inſignum hujuſmodi victoriæ præſentem Eccleſiam in honorem S. Crucis dedicari fecit, & præſens monaſterium in honore ſancti Petri Apoſtolorum Principis dedicatum quod à dictis infidelibus penitus deſtructum fuerat & inhabitabile reductum, idem Rex ipſum reparavit & reædificavit, & monachos ibidem pro ſerviendo

viendo Deo venire fecit & ipſum dotavit, & plura bona eidem contulit. In quo quidem monaſterio multi nobiles de Francis ibidem devellantes ſunt ſepulti. Ideo fratres orate pro eis.

Carolus IX. Rex, & Regina mater cum obirent regnum ſuum, viſerant ad hoc ſacellum. Rex & miniſtri pedibus & gladiis metiri fuerant: dixeratque Rex ſimile ſibi videri Pariſienſi cuidam quod parens ipſius exſtrui fecerat. Sepulchra ibidem in area circa ſacellum viſuntur infinita rupi inciſa: quædam minora in quis fragmina crurum & brachiorum aliaque membra à corporibus abſciſſa repoſta fuerunt. Religioſi hujus monaſterii ſunt perhumani. Communicarunt nobis exemplum iſtius inſcriptionis, & generoſim inſuper vinum propinaverunt.

5. In ipſa urbe viſitur amphitheatrum ſexaginta arcuum, opus ad perfectionem ſuam nunquam deductum. Hodie à mechanicis inhabitatur. *Amphitheatrum.*

6. In proximo eſt cella vinaria publica, in qua exitus eſt meatus illius ſubterranei, quo Nemauſo huc iri potuiſſe ſupra indicavi. *Cella vinaria publica.*

7. Porticus duo ſtructuræ Romanæ prope Carmelitarum Cœnobium. *Porticus.*

8. Baſilica urbis, cum novitiis inſcriptionibus ſupra introitum. *Baſilica.*

9. Palatium Regum Burgundiæ olim, hodie Ducis Guiſiæ Proregis in Provincia. *Palatium.*

10. Pyramis ex ſaxo ſolido 60. pedum, ut dicunt. (exſtant tamen hodie tantum 24.) in loco extra urbem quem *la Roquette* appellant. Vulgo fertur ara lata (à qua nomen habeat urbs) iſthic fuiſſe, in qua Dianæ immolari fuerint quotannis juvenes duo & ſanguine illorum populus adſperſus. *Pyramis.*

11. In collegio duæ ſtant columnæ, opus Roma- *Columna Romana*

Romanorum, & ſaxum prægrande, quod alii credunt aram illam latam fuiſſe. Non procul hinc abeſt turris in qua Dianæ ſupplicarunt priſci. Et turris inſuper alia, ad quam uſque eluvies aquarum pertigit olim, ut interitum urbis metuerint incolæ. Sub turri hac 5. oſtenduntur portæ triumphales Romanorum, nunc obturatæ.

Porta triumphales.

Noſocomium.

12. Noſocomium hic dedicavit Carolus IX. ampliſſimum anno 1573. Cal. Mart. & reditibus dotavit. Munda eo in ſunt atria & cubicula. Monimentum in area vidimus, venerandæ antiquitatis tumbum, 4. ſpithamas latum, 13. longum. Cornu copiæ illi inſculptum, & hæc verba fuerant inſcripta:

Cæcilia D. F. Aprulla.
Flam. deſignata col. dea
D. Aug. voc. ⊖ an. 14. mens. M.
II. dies Maritus uxori
piiſſima poſuit.

Ajebant Maſſilienſem quem, Conſiliarium an preſbyterum neſcio, certe antiquitatum amantum voluiſſe Maſſiliam tranſportare. ſed ne 30. quidem equis loco moveri potuiſſe: cum tamen in hoc hoſpitale levi labore vectum fuerit.

Le Cabinet de Monſieur Agath

13. Aurifaber hic habitat, cognomine Agathus, qui pinacothecam habet rariſſimis & pretioſiſſimis rebus refectam. Singulari libello edito quicquid in ea adſervatur, comprehenſum eſt, unice hæc videri meretur. Videbis in ea picturam Arelatis ipſius Agathi manu eleganter factam.

Hoſpitati fuimus apud virum optimum, dictum *Paracan.* Nulla inſignia habent ædes. Quid enim hedera opus habet vinum, quod probum?

Tauri ſylveſtres.

Antequam hinc decedas dandum operam tibi ut videas quomodo unicus lanio ferocem & ſylveſtrem taurum proſternere poſſit.

Inſi-

Infiniti hujuſmodi tauri in vicinis pratis aluntur: de quis excerptum ex Petro Quinquetano Bellojocano, quod inſervit delitiis ſuis Scambergius, inde huc tranſcribi è re tua, Lector, putavi. Id tale eſt: *Quid totam Provinciam dictis commovere opus, cùm Inſula Arelatenſis agri plus quatuor millibus equarum alat, bovini vero pecoris millibus item non minus ſexdecim? quam copiam ego ſat ſcio alibi totis Provinciis, iſdemque cultiſſimis deſiderari. Ingens numerus, ferocia par, leviter irritati hominem perſequuntur acerrime prompta ſalus equiti, ſi haſtile, aut certandi animus minus præſens ſit. præcipiti fuga elabi, pediti, niſi forte ſuper ſint audacia vireſque repellendi ſtratum ſubito humi corpus. Neque enim impetus aut inſignis violentia niſi adverſus ſtantia. Sunt qui dicant eandem ipſis eſſe cum urſis naturam, nimirum non ſæviendi in cadavera, quodque ſi quis anhelitum tantiſper inhibeat, dum furens animans poſtratum corpus olfacit abiturum innoxium. Cæterum nos frequentiſſ. experimento vidimus, eorum multos, cum jacentia corpora, pronoque incubitu pertinaciter ſolo hærentia, conſequi non poſſent, pedumque frontiſque ictibus contudiſſe. Nec ambiguo quin qui jacebat ſpiritum cupidiſſime comprimeret, nimirum vulgatiſſimo remedio & vel in ea neceſſitate unico.*

Arelate profectus Campos lapideos à multis ſeculis celebratos tranſire neceſſe habes. *Campi lapidei,* *Les Craux*, vernacule appellant: quo de vocabulo quid Cambdenus & Iſacius notent vide in *Itin. Gall. Narb. p.62*. Qui hos Campos in numerum montium Galliæ referunt videant qua ratione faciant. Nulla certe planities his planior eſſe poſſet. De iis hæc Strabo: *Inter Maſſiliam & oſtia Rhodani campus eſt à mari circiter C. diſſitus ſtadiis, diametro ejuſdem quantitatis forma orbiculari. Is lapidoſus*

ab

ab eventis dicitur. Eſt enim plenus lapidum, qui manum implere poſſint infra quos gramen naſcitur abunde paſcui pecoribus ſuppeditans. Tota quidem qua ſuperius adjacet regio ventis eſt expoſita. In hunc autem maxime campum Septentrionalis ventus incumbit ac defertur violentus & horribilis. quo ferunt & lapides agitari ac volui, & homines de vehiculis deturbari. ac vi ſtatus armis veſtibuſque denudari. Ariſtoteles ait à terramotibus quibus ob ejiciendi vim Braſton nomen eſt, lapides in ſuperficiem egeſtos in cava loca confertim delapſos eſſe. Poſidonius lacum fuiſſe dicit, qui cum fluctuatione quadam exaruerit, ideo in plures diſſipatus ſit lapides. ſicut fluminum lapillos & littorum ſcrupos, ſimiles inter ſe magnitudine levitateque. Sane uterque probabilem rei rationem expoſuit. Neceſſe eſt enim lapides qui ſic conſtituuntur nonper ſe aut humidi alicujus concretione oriri, ſed fragmina magnorum ſaxorum continentibus rupturis avulſa. Æſchilus quidem intelligens difficulter cauſſas rei exponi poſſe, aut ita ab aliis accipiens in fabulam detorſit. Nam apud eum Prometheus Herculi exponens iter à Caucaſo ad Heſperidas, in hanc loquitur ſententiam:

Veniens ad impavidas Ligurum quoque copias,
Ibi bellicoſus etſi ſis, tamen hoc ſcio,
Satis arduo tibi conflictabere prælio,
Fato jubente deſtitui te ſpiculis,
Tellure ſaxa nec poteris avellere
Rigida ſoli ſuperficie fidentia.
Miſerebitur tuas Iupiter anguſtias
Videns, rotundorum & plenam lapidum nive
b em polo ſubtendet, atque umbra ſolum
Teget: hiſce tu lapidibus armatus ferum.
Facile Liguſticum fundes exercitum.

S. Martin. In mediis campis ad 3. leucas viculus eſt *S. Martin*, ubi refectio ſumitur. Præterito poſt

Nirmas

Nirmas, oppidulo in montis vertjce ſito quartæ leucæ terminus eſt, S. *Chamas*, oppidulum ubi mons, qui id à ſtagno ſeparat, perfoſſus tranſitum præbet. Hoc egreſſus tranſibis pontem, cui utrinque arcus inædificatur, ipſique inſcriptum: CEDONIUS C. F. FLAVIUS FLAMEN ROMÆ ET AUGUSTI TESTAMENTO FIERI JUSSIT ARBITRATU CEDONEI VENÆ ET ATTEI RUFI.

Stagnum poſt circumeundum & 5. leucis ſuperatis in oppidulo Pinnes interjugendum: à quo 3. leucis abeſt Maſſilia. *Pinnes.*

Marſeille. MASSILIA, vulgo *Marſeille*, Phocenſium eſt Colonia, ab ipſis Cyri tyrannidem, regnante Romæ Tarquinio, condita. Claſſis Phocenſis ductores fuerunt teſte Juſtino *lib.* 43. Furius & Peranus. Hi cùm Regem Segoregiorum Senanum, in cujus finibus urbem Maſſiliam condere animo agitabant, eo die occupatum in apparatu nuptiarum filiæ Gyptis, quam more gentis, electio inter convivas genero, nuptum tradere illi conſuetum erat, conveniſſent, & ad nuptias & ipſi invitati comparuiſſent: introducta virgo cum juberetur aquam porrigere ei, quem virum vellet eligere, omiſſis aliis, ad Græcos converſa aquam Perano porrigit. Quo facto ex hoſpite gener evaſit, & locum condendæ urbis à ſocero accepit: Cum his mores cultiores, lingua Græca, & ſtudia artium liberalium, cultura etiam agrorum & vinearum exquiſitior in has oras migraverunt. Contractus hic Græca lingua ſcribi ſolitos, inque publicis privatiſque rationibus Græcum ſermonem uſurpatum fuiſſe (cauſſa cur Helleniſmus etiamnum in Gallica lingua frequens) & nobiliſſimos quoſque Romanos antequam ad Atticas epulas proficiſcerentur, hic veluti in promulſi de guſtum *A quis condita.* *Maſſilienſes Græcè locuti.*

guſtum elegantiarum literarum & diſciplinarum percepiſſe, & alia de frugalitate & modeſtia Maſſilienſium, tum de Reip. inſtitutis vide pulchre apud Strabonem *lib.*4. *de ſitu orbis.* Amicitia & fœdus Maſſiliæ cum Roma fe- re fuit à cunabilis: ac laudatiſſimum eſt exemplum fidei, quod Roma à Gallis capta, & Capitolio obſeſſo cum pacem à Gallis redimerent Romani, Maſſilienſes funere publico hoc proſecuti fuerint, & omne aurum argentumque publicum privatum contulerint ad explendum pondus Gallis promiſſum. Alia de antiquis Maſſilienſibus leges apud Merulam *pag.* 593. *& ſeq.* Pro meo inſtituto hæc libaſſe ſat eſſe.

Fœdus cum Romanis.

Maſſyli Africani.

Cognominis Maſſylorum fuit populus in Africa: & dubitatur de utris intelligendum ſit proverbium πλεύσειας ἐς τ̃ Μασσαλίαν. Ac eſſe de noſtris intelligendum contra Eraſmum volunt Ritterhuſ. *ad Opp.* 3. *Hal.* eumque ſecutus Ludov. de la Cerda *ad* 4. *Æneid. Virg. verſ.* 478. nec non Iſacius *Itin: Gall. Narb. pag.* 52. Cæterum non noſtri Europæi, ſed Africani ſunt Maronis Maſſyli equites, & gens Maſſylia Lucani, ſine freno ephippioque equis inſidens, quos tamen alii in Gallicana hac ora maritima, magis nauticæ quam hippeuticæ operam dante, perperam quærunt.

Portus

Hodie emporium eſt nobiliſſimum, euntque inde in Orientem Tripolin, Alexandriam, &c. quotidie redeuntque naves. Munita turribus, mœnibus, ac propugnaculis fortiſſimis. Portus hic natura fabricatus eſt tutiſſimus, quo nomine palmam inter omnes alios obtinere dicitur. Introitus eſt anguſti, qui tamen paulatim ſe latius diffundit: Lacydon olim vocatus, teſte Strabone ac Mela. Ad introitum turris eſt craſſa, in qua tormenta diſpoſita ad impediendum illos qui vi intrare velint,

velint. Catena etiam ex illa in adverſum littus ducta ipſum claudit. Quin & exterius tria ſunt fortalitia in rupibus & inſulis mari exſtantibus. Proximum vocatur *le Chaſteau d'If*, ſcopulo impoſitum, totus quidem ſcopulus munitus eſt: in Auſtraliori tamen parte arx ipſa quadratæ figuræ, ut in medio aream relinquat, ædificata eſt. Una ex turribus fortior eſt, geſtans turriculam ſeu ſpeculam eminentiorem. Poſita iſtic ſunt duo tormenta bellica majora hoſtili incurſui avertendo. Præſidio 80 aut 100. militum cuſtoditur. Præfectus arcis meo tempore erat *Monſieur de la Plane*, vir humaniſſimus, quem convenimus. Ex hac arce duo reliqua fortalitia contemplari poteris, nec opus eſt ut eo uſque excurras. Ad dextram quod eſt, vocatur *Rattonneau*, fortiſſimum & longe ampliùs: ad tuitionem ſui requirens 300. minimum milites. Ad ſiniſtram eſt fortalitium S. Johannis, *la fortereſſe de S. Iean*, turris rotunda, craſſa & ampla, cuſtodita 25. militibus.

Chaſteau d'If.

Rattonneau.

Proximius urbi & in continenti poſitum eſt caſtellum, quod vocant *Noſtre Dame de la Garde*: unde & urbi quodque circa urbem, in continenti, & mari imperant machinæ bellicæ: Signis etiam porrectis appulſus & abitus navium indicatur. Munitiſſimum eſt loci & hominum ingenio. Viginti tormenta majora & omnis generis arma cum commeatu ad ſui defenſionem habens. Sacellum in eo videri meretur. Oſtenduntur etiam etiam exuviæ duo crocodilinæ. In proximo eſt templum B. Virgin. quo multi peregrinantes confluunt. In portu ſemper aliquot triremes conſiſtunt, quas, imprimis regiam, *La Royale*, intrare, non abs re ſit. Videbis variis operis deditos remiges, ſive ſclavos, quos vocant, & in primis Muſica ipſorum recreaberis:

Noſtre Dame de la Garde.

qua

qua non inſuper habebunt te in hoſpitio tuo beare.

Ultra portum eſt Ædes S.Victoris: ubi cuſtoditur S.Victoris Maſſilienſis caput ex argento deaurato magni ponderis ad 600. uſque libras: A latere ejuſdem materiæ conſiſtunt angeli: caput item S.Caſſiani fundatoris, coſta Lazari, barba Ap. Pauli, arcula Mariæ Magdalenæ, qua geſtaverat unguentum quo pedes Salvatoris inunxerat, & plura hujuſmodi alia. Crypta & ſacellum B.Mariæ Magdalenæ in quo 7. annis ex Aſia mari huc cum fratre D. Lazaro primo Maſſ. Epiſcopo & ſorore Martha, profecta, pœnitentiam egiſſe dicitur, Lapis ibidem eſt, in quo recubuit, quem febri abigendæ conducere ajunt. In periſtylio monſtratur puteus in quo Diabolum, qui in forma coci ſervierat, ſuffocatum narrat. Audies rem ex illis qui in loco ſunt. Prolixè hujuſmodi referre nil attinet.

Primarium quod in hac urbe notari mereatur. Portum, & quæ circa eum, jam ſcis. Eamus etiam, ſed curriculo ad alia, quæ fere ſunt iſta.

Templum B.Virginis.

1. Cathedrale templum B.Virgini dicatum, magnificæ ſtructuræ. Divi Lazari reliquiæ iſtic cuſtodiuntur.

2. Porta regia cum inſcriptione teſtificante urbis libertatem à tyrannide defenſam: quæ talis:

Quo tandem caſu cecidit Caſalius, urbi
Libertas nondum cognita ſera fuit
Occiſus juſtis Liberta eſt Caſalus armis,
Laus Chriſto urbs Regi, libertas ſic datur urbi.

Accidit hoc XVII. Febr. 1596. Hiſtoriam qui vult, legat librum qui inſcribitur *Hiſtoire des derniers troubles de France*; ſub initium anni 96. pag. mihi 63. & ſeqq.

3. Ædes

3. Ædes Ducis Guiſiæ, in qua excepta fuit Regina cum mari huc appelleret. *Ædes Ducis Guiſiæ*

4. Palatium Curiæ. *Palatium.*

5. Jucundum eſt ex parte continentis contemplari tot hortos ædibus decoratos è planitie ampliſſima ſurgere in montes vicinos. Numero 1800. excedere dicuntur. *Horti.*

6. Nec prætereundum rara quædam diverſorum generum ex cochlearum & concharum Teſtis, coralliis & ſimilibus, inprimis vero cochlearia & pocula iſtic confici & mediocri pretio venalia proſtare. *Opera rara.*

7. Vidimus virum 45. circiter annorum monſtruoſi & enormis capitis. Quatuor pedes rotunditas ejus æquabat: pondus 70. librarum credebatur. Minimæ cæterum erat ſtaturæ & macilentus adeo ut oſſa eute tantum tecta putaſſes. Incedere præ nimio capitis pondere non poterat. Loquebatur ſed debili & pluſquam fœminina voce. *Capito.*

Novem milliaribus Maſſilia Italiam verſus abeſt Telonum vulgo *Tolon* : oppidum quod portus ampliſſimus, Maſſilienſi major ſed minus ſecurus nobilitat. Sed huc te mea delineatio non vocat. *Tolon.*

Aquas ſextias vulgo *Aix* 5. leucarum diſtantem urbem pergendum tibi. AQUÆ, ab aquis calidis, terra iſtic erumpentibus; SEXTIÆ, à C. Sextio Calvino, qui victis Saliis hanc urbem condidit & Romanum præſidium in ea collocavit. Cæſus ad hanc urbem eſt à Cajo Mario Cimbrorum numeroſus exercitus. Urbs hodie Provinciæ metropolis, parlamento & Archiepiſcopatu fulget. Ampla eſt & ædificiis conſtat magnificis, plateis latiſſimis. Vix inventu eſt in Gallia quæ elegantia ipſam ſuperet. *Aix.*

Plurima hic ſunt templa. Principale & Cathedrale eſt S. Salvatoris, *S. Saveur*, Baptiſte-

rium

rimum elegans in eo, octo columnis ex ſolido marmore oblongis circumdatum. Ingreſſui imminet ſtatua perelegans D. Michaelis. Palatium Curiæ magnificum habet, erectum à Franciſco I. & aream ſpatioſam juxta. Thermæ à quis nomen ſumpſit, ſunt in privatis ædibus.

Ædes perelegantes à Civitate Duci Guiſiæ, Provinciæ Proregi donatæ, adiri merentur. Pinacotheca plurimis numiſmatis aliiſque rebus rariſſimis referta viſitur penes quem. Dn. *Ferrier* an *Perrier* dubito, dictum.

. Antiquæ inſcriptiones, columnæ, & alia hujuſmodi, hinc inde inveniuntur. Locus etiam oſtenditur ubi caſtrametatus fuerat Eſpernonius, cum hanc urbem obſideret.

Aquis Sextiis tribus leucis abeſt *Laumas* oppidum: hinc Urgenum 5. leucis; inde prætérita arce vulgò *Chaſteau de Renard* dicta, & tranſito Durantio rapido & periculoſo fluvio, totidem aliis Avenionem pervenitur.

Salon des Craux. Obiter hoc addo Maſſilia recta Avenionem pergentibus *Salon des Craux*, oppidum elegans cum caſtello tranſiti. In templo S. Franciſci Epitaphium viſitur Noſtradami, ſummi proximè elapſo ſeculo, Mathematici, quod tale: *Oſſa Michaelis Noſtradami unius omnium mortalium dicto digni cujus penè divino calamo totius orbis ex aſtrorum influxu futuri eventus conſcriberentur. Vix an. 62. M. 6. D. 17. obiit an. Salutis 1567. Quietem poſteri ne invideant. Anna Pontia Gerena Salonia conjugi opt. V. F.*

Attinges jam duos diſtrictus Franciæ ſceptro exemptos, alterum Comitatus Veniſſini, Principatus Auraici nomine alterum inſignitum.

Comitatus Veniſſa Comitatus Veniſſæ, ſive Avenionenſis vulgo la Comte de Veniſſy, ab Ortu & Meridie, Pro-

Provinciæ; à Septentrione, Delphinatui, ad Occidentem. Rhodano confinis eſt. Poſt Romanos Gothis, Burgundis, Francis, Imp. Romano Germanis. Regibus Arelatenſibus, iiſque Comitibus Provinciæ ſucceſſive paruit. Donec tandem Joanna Regina Neapolis & Siciliæ in Pontificem Romanum Clem. VI. ipſum alienavit. Cauſſam rei alii aliam adferunt. Merula ait factum ad compenſationem tributi Romanæ ſedi per multos annos non ſoluti nomine regni Neapolitani, quod ſedis Apoſtolicæ eſt feudum. Franciſcus de Clapperiis in hiſtoria de Comitibus Provinciæ ideo Joannam hoc feciſſe ait, ut Ludovico Tarentinorum Principi Conſobrino ſuo, cui primo marito interfecto, nupſerat, Regis nomen conciliaretur, his verbis: *In eamque cauſſam Pont. Max. Clementi VI. & Romanæ Eccleſiæ Avenionem civitatem cum territorio omni & juriſdictione, 80. millibus florenorum auri Florentiæ vendidit. anno 1348. Die 9. Iunii: ſed id non ſine ſuſpicione fiduciariæ aut ſimulatæ venditionis, ut illa venditione pellectus Pontifex nomine regio maritum Ludovicum cohoneſtaret. Nam ſola pretii ſoluti confeſſio, nulla autem pecuniæ numeratio intervenit.* In tempore non conveniunt. Et in atrio quodam Palatii, ubi effigies Pontificum qui Avenione reſederunt, hoc legitur: CLEMENS VI. AVENIONEM SANCTÆ APOSTOLICÆ EMPTIONIS TITULO ACQUISIVIT, ANNO MCCCXLIII. Adde Cheſneum in Antiquitatibus Franciæ.

Regio frugum & fructuum, ſi qua ullibi, eſt fertiliſſima, & inſuper ex optima byſſi pannorumque tinctura, tum moletrinis papyro conficiendæ paratis lucrum pecuniarium præpingue ſentit. Commoditatem ei rei fluvii & rivi frequentes præſtant. Hinc tot in ea urbes

urbes & oppida elegantiſſima. Fluviorum, quis alluitur, potiores ſunt Rhodanus, Durantius, Sorga.

Avi-gnon AVENIO, vulgo *Avignon*, metropolis eſt Comitatus: ab eo tempore quo Romam Pontifices reverſi fuere, ſede Legati Apoſtolici (qui triennio quovis mutatur, & XII. Helvetiorum ſtipatur pediſſequo) Archiepiſcopatu & Academia (in qua Paulus Caſtrenſis, Andreas Alciatus & Æmilius Ferretus docuere) clara. Sita eſt in ſiniſtra Rhodani ripa, à parte qua accedit flumen rupes eſt editiſſima, in qua prope ædiculam S. Martini duo tormenta bellica collocata ſunt. Ponte longo 1220. paſſuum, 23 arcuum, jungitur Neapoli, aut villæ novæ oppido in adverſa ripa ſito. Totus fere eſt Juriſdictionis regiæ. Mira narratur hiſtoria quomodo à S. Benedicto in rapidiſſimi hoc fluminis alveo ædificatus fuerit: quam vide in Cheſnei antiquitatibus, libr. 5. c. 9. Hodie pars ejus bona fluminis impetu disjecta conſpicitur. Circuitus ejus eſt ampliſſimus murique eam ambiunt elegantiſſimi, ſimiles Salmurienſibus. Monpeſſulanis & Aquæ-mortenſibus. Ædificia habet magnifica. Septies ſeptena olim hic numerata fuere, *Palatia*, *Parochia*, *Xenodochia*, *Monaſteria fœminarum*, *Collegia*, *Conventu*, *Porta*. Numerus tamen in quibuſdam hodie fallit.

Templa Templa hic complura ſunt elegantiſſima: in quis fere hæc notanda:

1. Ad D. Magdalenæ Epitaphium tale;

Vnſer Leben vnd Ende
Steht alls in Gottes Hände.

D. O. M.

Hic jacet clarus & nobilis VVilhelmus Theodorus Nothaſt de Homberg, ex nobili illuſtrique

Nothhaſſtorum de Homberg Germanorum familia ortus, cui ſummo quondam deſiderio Gallorum urbes ac mores cognoſcere cupienti, cum prope muros Avenionenſes inopinata æſtuantis Rhodani & funeſta inundatio ſupremum diem infœliciter attuliſſet, incredibile ſuis reliquit deſiderium & acerbum dolorem omnibus, præſertim cum peregre extincto poſſe juſta perſolvere pro ſua pia voluntate diffiderent. Veruntamen defuncti pietatis & nobilitatis inprimis conſpicuæ atque etiam patriæ dulcis memor Nobilis Bartholomæus Solighoferus Sancto Gallenſis ſuus popularis, poſtremum illi amicitiæ officium ac funus curavit, atque in S. Stephani ad D. Magdalenam templo, hoc monumentum familiæ inſignitum ſtemmatis parentum impenſis poſuit & F. F. Obiit anno Domini MDXCVI. die XI. Iunii, Ætatis vero ſuæ XX.

2. In templo Fratrum prædicatorum Epitaphium Ferreti JCti.

3. In S. Martialis, Epitaphium ſuperbum Cardinalis Ambiani, ibidemque imagines omnium Abbatum Monaſterii Cluneati, inter quos fulget Rex Poloniæ, cujus effigiei hæc epigraphe adjecta: *B. C. Poloniæ Rex in Galliam ſecedens Cluneatæ monaſticæ vitæ ſe addixit & profeſſione amiſſa frater Carolus vocatus & Diaconi ordinem ſuſcepit. Anno ſui monachatus tertio à Polonis requiſitus, S. P. diſpenſatione à voto abſolutus regno inaugurari meruit, his tamen conditionibus: 1. ut Poloni ſingulis diebus Mercurii jejunent, unica tantum refectione contenti. 2. ut omnes rotunda corona in morem Monachorum utantur. 3. ut nobiles feſtis ſolemnibus dum ſacra peraguntur, ſtolam è collo ſuſpenſam ferant. 4. ut ſingulis è plebe per ſolvant obolum in lucernarum uſturam Romæ. Anno milleſimo quingenteſimo primo.*

4. Inprimis Celeſtinorum ædem viſitare te velim & in ea notari Epigraphium Clem. VII, Pon-

Pontif. altare ex ſolido marmore. In crypta ſubterranea ſepulchrum Petri antipapæ : ubi fontis ſcaturigo, varios morbos ſanare credita. Tabula in qua fruſtillatim diſcerpti pueri reſtitutique depicta hiſtoria, qua de referam paulo poſt. Pictura Sceleti à Renato Siciliæ & Neapol. Rege, cum abiturus in regna ſua longinqua à ſubditis Avenionenſibus ut memoriam ſui relinqueret, rogatus, eſſet, effigiat: ſimilis Andegavenſi, qua de ſupra pag. 128. Tabella etiam viſitur inibi Ludovico Valeſio filio Caroli Ducis Aureliorum ſuſpenſa, cum his verſibus.

Ille ego qui gnatus patruus ſum, frater avuſque
Regem non habui regia ſceptra tamen.

In eundem ſenſum Gallici duo ſunt verſus, quos non enotavi. Horti templo contigui duo ſunt peramœni.

5. In Franciſcanorum templo Petrarchæ amica LAURA tumulata eſt. Atque hæc de ædibus ſacris.

Palatium hic Pontificum eſt vetus & amplum.

Introitus exhibet quatuor architectorum effigies. Monſtratur atrium igni & pulvere nitrato ſubjecto, uti narrant, disjectum : nunc ſphæriſterium pilæque minoris luſus. Aliud item, in quo Pontifices electi fuerunt, hodie pilæ majoris luſui deſtinatum. Aliud inſuper, in quo vice legatus ſedis Apoſt. audire ſolet ſe compellatum miſſos pulchre ornatum, in quo hi verſus ;

Qui varias operum moles, turritaque paſſim
Mœnia dimenſa ſuſpicis artis opus :
Ingreſſus noſtras humiles ne deſpice ſedes,
Quærimus ex ſola commoditate decus.

Complura reſtant alia, quæ huc, cum dictis verſibuſque inſcriptis enotare longum eſſet.

Turris

Turris ibi præalta, & in ſummo data opera foramen factum, collocando tormento ad infeſtandum liberum pontis tranſitum. Ex hac neſcio an alia infans prolapſus miſere in fruſtra disjectus à Petro Antipapa reſtitutus dicitur. Tabulam in Celeſtinorum æde cujus rei picturam continentem ſuſpenſam ſupra retuli. Sacella etiam templi cum audientia Rotæ adiri merentur, ac vicinum armamentarium.

In collegio JCtorum cathedræ inſcriptum uotabis: *Seſſio Æmilii Ferreti; Peritum orno, imperitum dedecoro.*

Judæorum magnus hic eſt numerus, qui Synagogam etiam ſuam habent, in qua quotſeptimanis à Monacho concio habetur (ea enim conditio hic morari volentibus præſcripta) ſi forte quem converti obtingat: *Iudæi.*

In faſtigio domus cujuſdam collocatum eſt caput Cardinalis, qui malignis artibus neſcio cujus nominis Pontifici toties dolores & morbos conciliabat, quoties ejus imaginem, quam ſecum geſtabat, articulis pungebat:

Alia aliis notata, mihi non viſa, ut donum RegisRenati, aream *placepia* dictum, XII. Imperatorum ex marmore effigies & quæ hujuſmodi ſunt plura, indubies ſcies cum viro CL. humaniſſimoque D. Henrico Bacmano Medic. Doct. Germano familiaritatem contraxeris: quod inſuper te habere nolim.

Caveas hic pulpamenti Terentiani venditores & proxenetas, qui ſe ſiſtent tibi quamprimum urbem ingreſſus fueris. Noriſque merces illos corruptiſſimas vænum exponere.

A Judæis mirum ni negotium tibi faceſſetur, qui alterius generis nec vivas merces tibi adferent & omni conatu loculos tuos

oppugnabunt: quis tamen facilior expugnatu eſſe poteris quam alteris.

S. Andre. Fortalitium trans Rhodanum prope Villam Novam oppoſitum Avenioni eſt fanum S. Andreæ, in edito loco ſitum munitiſſimum cum loci ingenio, tum propugnaculis & præſidio perpetuo.

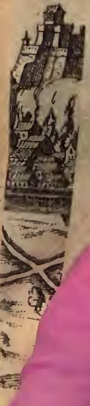
Huc breviter de Avenione, metropoli Comitatus Veniſſini: qui tres alias urbes Epiſcopales continet, Carpentoractum, Cabalionem, & Vaſionem: vulgo *Carpentras*, *Cavaillon*, & *Vaiſon*: prætereaque, oppida complura minora amœniſſima.

Avenione cum es, imo antequam ad illam accedas (nec enim valde divertendum eſt à recto itinere) memineris Vallis clauſæ, vulgo *Vaucluſe* dictæ. Seceſſus hic fuit Fr. Petrarchæ *Vaucluſe.* quoties meditationibus Philoſophicis dedere ſe voluit. Rupes eam undique cingunt & ſcaturigines aquarum limpidiſſimæ largiſſimæque.

Ex hoc Comitatu egredieris in Principatum Arauſienſem, cui nomen à primaria urbe, quæ Arauſio Cavatum, minus Latine Araica, *Orange.* vulgo *Aurange* aut *Orange* audit. Terra feraciſſima omnium frugum fructuumque. Crocum etiam copioſe hic creſcit. Sola poma Auraica deeſſe dicuntur, ut proverbio jactetur: *En Orange il n'y a point d'Orenges*: ſi modo veritas ſua proverbio conſtat. Principes nuperi Arauſionis fuere ex familia Cabillonenſi & Claudia Cabillonenſi Principatus herede Renato Naſſovio nupta, ex Naſſovienſi, quos hodieque dominos agnoſcit. Urbs ad fluvium Argennam, vulgo *Argente*, ſita olim longe amplior fuit, indicium facientibus veterum murorum reliquiis. Secundanorum colonia. Arcem habet fortiſſimam & multorum præſidiariorum capacem. Tres areas in ea ſunt: *la vignaſſe*, *le donion*, *la cortaine*. Puteus in ea immanis profun-

ORA

ſunditatis. Proſpectus inde in VII. Provincias: Languedoccium, Provinciam, Delphinatum, Vivareſium, Arverniam, Forenſes & Arauſienſem terram.

Antiquitatis monimenta hic ſunt Arcuum Marii, (ſic vulgo vocant) Theatri & Templi Dianæ reliquiæ.

De arcu & Theatro hæc amico meo Arauſione communicata fuerunt Gallice ſcripta, unde quo quam potui exſcripſi. Hiatibus ignoſces.

Les Romains jugeans la ville d'Orange digne de leurs monuments ils l'embellirent de ce grand arc triumphal dreſſé cent ans avant la Nativité de noſtre Seigneur Ieſu Chriſt à l'honneur de C. Marius & Catulus Luctatius Conſuls Romains apres la victoire obtenue par eux ſur les Teutons & Alimbrons Cimbres, qui furent vaincus pluſieurs fois en bataille rengee, ainſi que les hiſtoriens & marques dudit monument teſmoignent, & de faict les combats & batailles s'en puvent encor remarquer par les ouvrages relevez du coſté de midy & Septentrion ou l'on voit les repreſentations des pavois, picques, targes & autres ſortes d'armes des Romains, des navires briſees, des cordages, des maſts tridens, & autres pieces ſervans à la navigation. Mais principalement les noms deſdicts Marius & Catulus qui ſe liſent fort apertement en deux endroicts, & par la figure des gens à pied & cheval les uns rendant le combat, les autres emportez par l'effort & fureur de la guerre. On void auſſi en un coing dudict arc la figure de Marcha Sirenne Pithoniſſe tenant le doigt à l'oreille, de laquelle ledict Marius ſe ſervoit pour la prediction des choſes à venir & ſuccez des batailles, la faiſant conduire avec honneur & reverence dans une litiere veſtue d'une grande robbe de pourpre, & aſſiſter aux ſacrifices, l'ayant en admiration à cauſe des merveilles qu'on diſoit qu'elle avoit faict à Rome en preſence de la femme dudict Marius. *Arcus Marii.*

ainſi que Plutarque & autres hiſtoriens ont laiſſé par eſcrit, & à l'oppoſite du coſté de Septentrion tirant au levant on void la marque de l'enſeigne & triflame des Romains appellé labarum, *lequel ils faiſoyent porter par cinquante Chevaliers. qu'ils appelloyent* præpoſitos labarorum, *les jours des batailles & combats, en laquelle enſeigne conſiſtoit une partie de l'honneur & de la grandeur de l'empire. On y voit auſſi la forme & la figure de toutes les pieces, deſquelles les meſmes Romains ſe ſervoyent en leurs ſacrifices. On void auſſi ſur le midy les effigies des Chefs de leurs ennemis meſme en triumphe, ayans les mains liées par derriere, & le nom du Roy de ceſte grande armee des Barbares appellé Tauro-Bacchus comme teſmoigne quelque hiſtorien, ſe trouve eſcript ſur une grande pierre dudict baſtiment, qui eſt cheute par l'injure du temps, duquel nous n'avons autre teſmoignage que celuy qui en a eſté laiſſé par ceux qui nous ont precedez. Mais en tout ce baſtiment, il ſemble qu'il n'y a rien de plus remarquable, que la ſtructure & la magnificence du grand portail, ... qui eſt au milieu des deux autres petits arc baſtis des grandes pierres avec leur pilaſtre, ... chappeaux friſez, & autres ouvrages admirables. Or les plus grans combats qui ſont repreſentez audit arc ſe firent en Provence pres la ville d'Aix, & encor comme aucuns eſtiment avec quelque apparence pres d'un lieu qu'on appelle Pourrieres, ou les meſmes Romains laiſſerent les marques de leurs victoires par les monuments qu'ils y firent dreſſer l'Antiquité deſquels ſe veid encores malgré des ans: c'eſt quoy on a parlé depuis touſiours en memoire de ceſte grande journee, & les combats qui furent faicts en ce quartier la; & ſe parle encore du triomphe de Pourrieres. Mais ainſi il y a apparence que partie des ennemis fut vaincue pres du lieu ou le triomphe fut dreſſé. Car il y a un quarter du terroir de ladicte ville d'Orange, boutiſſant la riviere du*

Rhoſne

Rhoſne qu'on appelle Martignant par abus & corruption du mot, qui vray ſemblable derivé de Marius pluſtoſt que de Mars, comme aucuns eſtiment. L'on dit qu'une partie des Romains y campa & fit ſejour quelque temps, pour remarquer la contenance de leurs ennemis, & ſ'accouſtumerent à leur façon de faire, & pour avoir plus de commodité de fortifier leur champ, & le munir de toutes ſortes de munitions de guerre & de vivres, vaincre par le temps & par la patience des Barbares, & deſtourner ce grand orage qui devoit aller fondre ſur Italie. Marius fit faire un canal en la dicte riviere du Rhoſne appellé depuis Foſſa Mariana, *pour rendre à bord des Navires plus aiſé, & forma de grand retranchement ſon champ attendant l'opportunité pour commencer de venir aux mains, & donner ſur l'ennemy: comme il fit lors qu'il le vit porter en deſordre. En ſomme, cet arc triumphal eſt admirable, tant par ſon antiquité que pour la rareté des ouvrages revelez, qui repreſentent leſdictes batailles.*

Leſdicts Romains pour gaigner la bonne grace du peuple, embellirent auſſi la dicte ville d'Orange, d'un cirque qui eſt au pied de la montagne en forme de theatre, que le vulgaire appelle Cire *par abus, ayant devant & en perſpective un des plus beaux ponts par des murailles qui ſoit en Europe tenant 18. cannes de hauteur. 64. & un quart de long, qui revient à 227. pieds francois, duquel les jeux & combats ſe faiſoyent tantoſt des hommes ſeuls, & tantoſt avec les beſtes ſauvages, comme Ours, Taureaux, Lyons, Pantheres, quelques fois les hommes combatoyent entre eux à cheval, dans ces lices & ſtades telles que celle qu'on void au devant dudit cirque, ce qui ſe peut verifier par les marques des baſtimens qui ſont encor au dehors d'iceluy par ou on void les ſieges des ſpectateurs faicts en forme de degrez, & en voutes baſſes tirant contre mont*

la montagne, ſervant pour toutes ſortes de perſonnes: mais principalement pour les chevaliers, leſquels ſieges eſtoyent appellez par les meſmes Romains Cannæ, *on y remarque encore par dedans & ſur le milieu des colomnes parquets capitaux & une cornice de marbre richement entaillée fort eſlevee. ou poßible eſtoit le lieu deſtiné pour le ſiege des Conſuls & autres perſonnes appellé* Podrum, *ou pieça eſtoit l'Orcheſtre la au le Magiſtrats ſe tenoyent, ou pluſtoſt ce devoit eſtre le ſiege des Empereurs ou leurs Lieutenans qui eſtoit eminent & eſlevé, appellé* Suggeſtum. *comme l'endroit ou ladicte cornice eſt poſee: laquelle marque la richeſſe de ces ouvrages, la dignité de la place deſtinee pour le ſiege des plus honorables perſonnes. Il y a außi pluſieurs arcs & portes en ladicte muraille, fermans ledict cirque du coſté de Septentrion, d'ont il y en a une au milieu tres-grande comme la principale, les autres eſtant tellement proportioné, & d'un coſté & d'autre, avec leurs pilaſtres, chapiteaux & cornices que cet edifice eſt du tout admirable. Mais il y a grande apparence que leſdictes portes qui ont eſté fermees depuis peu du temps, comme ſe void par le baſtiment d'icelles qui n'eſt gueres vieux, ſervant principalement pour le paßage des hommes & des beſtes deſtinees au combat, & c'eſt que les Hiſtoriens diſent,* aditus & portulas eſſe in theatris è quibus feræ imitebantur in theatrum & emittebantur. *Et quant aux beaux corps de logis qui ſont à chaſque bout dudit cirque, il y a apparence que c'eſtoyent ordinairement les Theatres & Amphitheatres, pour enſerrer beſtes ſauvages,* è quibus poſtea emittebantur ad venationem exhibendam, *ou l'un & l'autre ſervoit pour enfermer les gladiateurs, & les en faire ſortir pour entrer au combat ou d'homme à homme, ou avec les beſtes: Car quelques fois les hommes comme les priſonniers de guerre, & les Chreſtiens du temps des Empereurs, eſtoyent expoſez aux beſtes dans les Theatres, pour donner paße temps aut peuple,*

ple, que les Iuriſconſultes diſent en pluſieurs parts, in arenam aut ad beſtias damnari: unde arenarii dicebantur. *Laquelle ſorte de combat eſtoit extremement cruelle & effroyable, ſe faiſant de ſang froid. C'eſt pourquoy la plus part du temps ceux qui eſtoyent condamnez à tels ſpectacles aimoyent mieux ſe desfaire de leurs propres mains, que de ſervir de paſſetemps au peuple, & de paſture aux animaux. Or tous ces combats ſe faiſoyent premierement, lors qu'on devoit aller en quelque expedition, & à la guerre, pour accouſtumer les ſoldats aux armes & combats & au ſang, & lors deſdits combats, on avoit accouſtumé de jetter du ſable au fond du Theatre, a fin que le ſang ne fiſt horreur aux gladiateurs, & pour y aller plus à l'aiſe. C'eſt pourquoy on appelle les cirques & theatres* des Arenes, *on avoit auſſi dans ledict cirque des degrez ſervans pour monter aux ſieges & lieux plus eſlevez & eminents.*

Atque hæc ita in commune credita fuerunt. Aliter hac de re ſenſit Iſacius: qui arcum illum non Marii, ſed Q. Fab. Maximi trophæum fuiſſe conjicit: cum ex authoritate Flori, tum quod in ipſo Arcu, qua parte Lugdunum ſpectat, ſtatuæ Regis manus à tergo devinctas habentis in pectore inſcriptum BUDUACUS: quod nominis Arvernis uſitatum apud Florum, & inſcriptioni veteri apud Goltzium, tum ſimile fœminæ apud Tacitum reſtituendum ſit. Obſervavit idem tres veluti effigies triumphantium in hoc arcu conſpici, quas opinatur eſſe C. Sextl. Cn. Domitii Ænobarbi, & Q. Fabii Maximi: à quorum primo tentata potiſſimum hæc Galliæ pars, ab Ænobarbo victoriis plurimis conquaſſata. tandemque ſuccedente Fabio Maximo, ſuperatoque poſtremum Buduaco in Provinciam redacta fuit. Idem obſervat has de iiſdem populis diverſorum victorias ſæpe confundi. Idem etiam murum, qui templum Dianæ fuiſſe creditur, Mar-

tis & Herculis templorum reliquias eſſe conjectat, ex loco Flori, cum ait: *Quo loco Iſara & Rhodanus Fluvii confluunt prope Cemmenum montem Q. Fabius Maxim.* 30. *millium non integrorum exercitu inſtructus* 200. *millia Gallorum cecidit, ibique trophaum ſtatuit ex albo lapide ac duo templa, unum Martis, alterum Herculis.* Hæc Iſacius. Ego valde metuo ne loci ſitus contradicat ipſius conjecturæ. Longè enim abſunt Arauſione Iſaræ & Rhodani confluentes. Sed de hoc alio tempore.

Fons ſterilitatem abigens. Fons hic præterea eſt creditus ſterilitatem fœminis abigere ſi ejus aquis lavent id, quo ſunt quod audiunt. Hinc etiam nomen, quo vulgo venit, adeptus eſt.

Pont de S. Eſprit. Non procul hinc abeſt, pons S. Spiritus, oppidum elegans munitumque, ubi elegantiſſimo ponte ex lapide quadrato Rhodanus tranſitur. Longus eſt 1206 latus 15. paſſus: arcus habet 22. Columnæ intermediæ omnes in medio ſui lata veluti feneſtra undam, ſi plenior ſit Rhodani alveus, tranſmittunt. Paulo hic locus extra viam ad ſiniſtram abeſt: meretur tamen videri. Qui adverſo itinere Rhodano deſcendunt, ſi in minimo tempeſtas adverſetur, rectius egrediantur navi antequam huc perveniant. Cum periculo enim hic pons tranſitur.

Mornas Bolaine. Pierre late. Recta, prærerito oppido *Mornas* cum arce in prærupta rupe, item alio elegantiſſimo *Bolaine* ditionis Pontificiæ, ad oppidum *Pierrelate* contendenti quinque Arauſione ſunt leucæ. Inde montoſa via ſuperata, tranſmiſſa

Caſtelnau de ratte. Montelimar. Loriaut Liuron. gemina olim in duplici utrinque monte (quas muros tamen unit) arce *Caſtelnau de ratte*, & confectis tribus leucis occurret *Montelimar* urbs non inelegans & Mercurialis. Quatuor leucis hinc fereris in oppidum *Loriaut*: & poſt prætericis oppido & arce *Liuron* in monte ſitis prope Rhodani & Iſaræ confluen-

fluentiam, totidem reſtant Valentiam uſque ſuperioris Delphinatus urbem primariam.

DELPHINATUI nomen eſſe volunt à regionis hujus caſtello antiquo *Chaſteau Dauphin*: alii à Delphino filio Comitis Griſinandæ, qui circa annum 1061. rebus in his oris valde turbatis, occupatis his terris & Gratianopoli metropoli conſtituta à filio ſuo eas denominavit. Vide Cheſneum pag. 145. Ab Orru Sabaudiam & Pedemontium; ab Occidente, Veniſſimum Comitatum & Vivareſium Languedoccii portionem: à Septentrione Lugdunenſium & Breſciam habet conregionales; Principes nomen Delphini geſſere, & ultimus Humbertus, qui regno Galliarum has terras adjecit, voluit uti primogenitus Regis filius vocabulo Delphini Viennenſis vocaretur: & inſignia geſtaret ex Francicis & Delphinaticis mixta. Unitus regno fuit hic Ducatus regnante Philippo ejuſque filio Joanne circa annum 1340. & ſeqq. Delphinus primus ex Regum filiis fuit Carolus Joannis filius, hujus nominis quintus Rex Franciæ. In ſuperiorem & inferiorem dividunt. Superior Provinciam attingit & ex parte Sabaudiam. Inferior Lugdunenſem tractum & Breſciam. Terra non unius ejuſdemque eſt genii, modo plerarumque omnium rerum utibilium ferax, modo earum omnium ſterilis. Plana alicubi, ſed majorem partem montoſa. Vina diverſis locis producit. Generoſiſſima deprehendi quæ prope Gratianopolin dant annoſæ & in aliarum arborum excelſitatem ſurgentes vires. *Delphinatus.*

Nos hic jam luſtrabimus illas urbes, ad quas ratio itinerum præſcripta nos ducet.

VALENTIA antiquum nomen retinet, vulgo *Valence*. Agro circumjacenti

nomen fœnerat, ut dicatur *le pays de Valentinois*. Urbs Ducatus titulo. Epiſcopi etiam ſede & Academia fulget. Templa omnia bellis civilibus diruta fuere: alioqui magnifica. Reparantur tamen quotidie, & ex parte reparata ſunt. Ingreſſus templum D. Apollinarii à ſiniſtra notabis hanc inſcriptionem: *Tito Pompejo Hilari Lucrino T. Pompejus Baſſus & patri & ſibi.*

In Jacobinorum æde pictura & oſſa Gigantis Buardi, XV. cubitos proceritate æquantis, monſtrantur. Similia Molinis videri ſupra notavi. Inſcriptiones antiquæ hic plures ſunt inventu. Mihi jam illæ ad manus non ſunt. In ruinis templi D. Petri monſtratur antrum, quo ſubtus Rhodani fluenta in adverſam ripam exiri potuiſſe jactant. Fœminæ tumbus & corpus in ſpeciem integrum gemmiſque ornatum, mox tamen ad intromiſſum aërem in cineres diffluxum, olim hic inventa, cum hac inſcriptione D. JUSTINA M. Monſtrari adhuc dicitur extra portam D. Felicis. Fontes hic celebrati ſunt aliquot, de quis in re præſenti ab incolis ſcies. Fortalitium hic urbis defenſioni exſtructum eſt, 5. propugnaculis conſtans.

Tain. Tribus leucis ſuperatis Thiennium, vulgo *Tain*, oppidum Comitis Turnonenſis te excipiet. Ex ſpatieris protinus lembo trajectus in oppoſitum oppidum *Tournon*, Caſtellum iſtic fortiſſimum, Collegium Jeſuitarum elegantiſſimum, Bibliotheca inſtructiſſima. Verſus Gallicos de oppoſitis his duobus oppidis retuli ad urbem Taraſconem.

Piage. Sex leucis hinc *Piage* abeſt: tribus inde Vienna.

Vienne. Viennæ divertendum ad ſcyphum aureum *à la couppe d'or*. Monſtrabitur tibi ab hoſpite liber in quo omnes antiquitates, quæ in hac urbe & circa eam ſunt inventu, conſignatæ ſunt.

Huc

Huc exſcribere omnes prælongum eſſet. Indicabo tantum quæ tranſeuntes adire ſolent loca viſu digna, quanquam valde dubito an ſint omnia talia, qualia jactantur.

A Venerio Africano exule biennio ædificatam & inde Biennam vocatam in vulgus tradunt. Salſe hoc ridet Merula. Quidquid ſit, antiquiſſimam reliquiæ antiquitatum plurimæ, longe etiam hodierna ampliorem fuiſſe veterum murorum rudera teſtantur. Alpinam vocat Auſonius 4. *Parental. & Carm. 7. de urbibus.* Notat ibi Vinetus ex Plinio & Ptolomæo Viennam Auſtriæ urbem non, ut hodie cognominem huic fuiſſe, ſed *Viana* nomen habuiſſe. Circumjacenti tractui nomen dat *le pays de Viennois*. Alluitur Rhodano cui ſe *la Giere* fluviolus miſcet qui moletrinis papyri, & officinæ in qua laminæ gladiorum fabricantur valde conducit. Ne negligas officinam hanc Vulcaniam adire. Miraberis induſtriam hominum ad talia ſervitia aquas perduxiſſe: quin & ſolent haud pauci numerum laminarum mediocri pretio hic ſibi parare. Marti & Victoriæ olim à Gallis Senonibus cum in Italiam irruerent ædificatum fuit templum. Ædes S. Mauritii primaria eſt. Gradibus elegantibus in eam aſcenditur. Ante altare epitaphium notabis Franciſci Delphini æneum, ubi & cor ipſius ſepultum. Videbis cordis figuram ſaxo inciſam cum hac epigraphe: *Officina gladiorum.*

D. O. M. S,

Corpus abeſt, cor tantum hic eſt pars maxima noſtri
Principis, in cœlo corporis umbra manet.
Domino Franciſco, Franciſci primi Galliarum Regis auguſtiſſimi primogenito Delphino Viennæ. Britanniæ Ducis, Viennenſes mœſtiſſimi poſuerunt. Id. ul. 1548.

Supra introitum templi caput fundatoris ex marmore collocatum eſt.

In ædis D. Petro ſacræ ſacello ſanctum Sepulchrum ex marmore oſtenditur clathris ferreis circummunitum. Opus affabre elaboratum. Ædes B. Virginis Veteris, formæ quadrangulæ octo columnis fulcitur in longitudinem, in latitudinem quatuor. Prætorium Pilati fuiſſe creditur. Exterius ſcriptum: *C'eſt la pomme du ſceptre de Pilate.* Cæterum Pilatum huc à Tiberio relegatum ex D. Hieronymo adferunt. Turrim, in qua captivus retentus, domum ejus haud ita procul in Rhodano montes ab eo dictos, pyramidem extra urbem ubi domum ejus fuiſſe credunt, ſpecus quo ſe præcipitarit nebulis perpetuo obductum, monſtrant. Ego hæc omnia prætervehor.

Amphitheatrum hic magna ſui parte integrum: muri veteres, in primis ubi collegium nunc excitatum eſt ex prægrandibus ſaxis: Carcer iſtic vicinus, ubi Princeps Arauſienſis detentus: Xenodochium cui Latini verſus de ortu & interitu urbis antiquæ, ut operam ipſis impendas, magis merentur. Duo ſunt hic caſtella: *Pipet*, fortiſſimum in rupe edita, & quod pro inexpugnabili venditant: *Le Baſtia* non æqui roboris, & intus magna ſui parte lacerum.

Quinque leucarum diaſtemate hinc ſejunctum eſt Lugdunum, Galliæ & Propugnaculum & Emporium nobiliſſimum: vulgo *Lyon*, dicta urbs. Tractus vicinus à nomine ejus nomen accepit, vocaturque, *le Lyonnois:* cujus termini ſunt ab Ortu, Sabaudia; à Septentrione, Breſcia, ab occaſu, Forenſes & Arverni; à Meridie, Delphinates & Languedoccii.

Merebatur ocellus hic urbium encomia ſui ampliora, quam mei inſtituti fert ratio.

Pro-

Promam nunc ea, quæ omnino premi non debent. Alia videbis & experiris ex temetipſo.

Nomen urbis quidam à Lugdo 13. Galliarum Rege, Beroſi hypobolimæi auctoritate perſuaſi derivant. Qui ſi iſtius Regis tempore id huic urbi impoſitum opinantur, falluntur: Quod patebit ex loco Polybii mox allegando. Rectius fortaſſis cum aliis dixeris Plancum, ad quem per cantilenas Bardorum, quæ loco Annalium Gallis erant, memoria antiquorum Galliæ Regum (quales fuere Celtes, Belgius, Allobrox, Lugdus, Narbo, &c.) pervenerit, à Lugdi nomine Lugdunum indigetaſſe.

Alii à Lugendo, quod incendio fatali, aut etiam Severiano in deplorandam ceciderit calamitatem. Ridentur hi non nemini in hoc ſuo luctu, ideo quod conſtet ante hæc incendia nominis hoc ipſi inditum. Ego adeo non improbem, ſi pro nominis alluſione id habeas. Poſſes etiam dicere, urbem LUGDUNUM non inepte nomen ſuum poſt illas calamitates in *Lugudunum*, aut *Luctuſdunum* transformare potuiſſe. Extant hanc in rem Elegidion ex vet. cod. Jacobi Tavelli Senonenſis deſcriptum, & rei literariæ communicatum à CL. de Rubys 1, *Hiſt. Lug. cap.* 30.

Gallia Victoris premitur dum Cæſaris armis;
Victaque Romano ſubditur Imperio.
Qua fluit in Rhodanum pinguis lentuſq; Sagona
Conditur à Planco, Plancia magna viro.
Urbs ea, ſeu locus hic, lento qui præſidet amni,
Monte jacens flammis corruit in cineres.
Inſtaurant cives in margine fluminis urbem,
Et meliore locant mœnia priſca ſolo,
Nomen ab eventu triſti renovata priori
Lucdunum, à luctu quem dedit ignis habet.
Vulcano fanum, qui ſacros temperat ignes,

Te-

Ponitur in tumulo quo cinis urbis erat.
Omen id, ut flamen ſuper execrabilis eſſet:
Et memor exuſti, plebs miſeranda, loci.
Fama refert populum, quo dignis actibus eſſet
Clarior, & doctis urbs bene culta viris.
Marmore candenti niveum poſuiſſe theatrum,
Hic ubi ſe flumen miſcet utrumque ſimul,
Palladis ara Deæ medio ſtetit orbe theatri,
** Mira canent quævis nomine poſſe putenas.*
Palladis intactæ Rhetor dicturus ad aram,
Palluit, & ſtupido protinus ore fuit.
Ipſe licet Cicero Divæ ſimulachra petiſſet,
Ante Deæ ſcenam corde tremente foret.
Sed modus unus erat placandi numinis iram.
Miteſcunt ſacris numina quæque ſuis.
Fit focus ex lento, media clariſſimus Arâ
Lumine quo flagrans garrulla pica perit.
Stat ſupplex circum populus, funditque ſacerdos
Thura Palatinis cum ſale dona ſacris.
Hic ubi libavit (fas eſt) impallidus orat
Rhetor & orantis verba Minerva probat.

Alii, quaſi lucidum collem ſignificet, Lugdunum ſcribunt, non adeo inconvenienter. Nam & Ericus Monachus lib. 4. de vita S. Germani in *Lugduno*, dictionem *Lucht*, agnoſcere videtur:

Lugduno celebrant Gallorum famine nomen,
Impoſitum quondam quod ſit mons Lucidus.

Quo videntur etiam collimare verſus Senecæ in morte Claudii:

Vidi duobus imminens fluviis jugum,
Quod Phœbus ortu ſemper obverſo videt:
Ubi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Ararque dubitans quo ſuos curſus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.

Alii quaſi *Lucii collem*, accipiunt, quod Lucius Munatius Plancus eam in colle, *Forum Veneris* poſt dicto, cum ante inter Rhodani & Araris fluen-

fluenta ædificata tunc in ruinis jaceret, reſuſcitarit: tum quod antea Lugduni vocabulum, ipſi inditum fuiſſe nullis fide dignorum auctorum teſtimoniis conſtet. Inſula enim ante vocata fuit. Livius: *Poſtero die profectus Annibal, adverſa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad Alpes via eſſet, ſed quantum à mari receſſiſſet, minus obvium fore Romanum credens: cum quo priuſquam in Italiam ventum foret, non erat in animo manus conſerere. Quartis caſtris ad Inſulam pervenit. Ibi Arar, Rhodanuſque amnes diverſis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum complexi, confluunt in unum, mediis campis Inſulæ nomen datum.* Polybium perinde loqui, notant alii, & addere Inſulam hanc fuiſſe, πολύοχλον ϗ σιτοφόρον Plutarchus vero: *Annibal caſtra movit, & per ripam Rhodani adverſo flumine profectus, paucis diebus pervenit ad locum, quem inſulam Galli vocant. Hanc Arar, & Rhodanus amnes ex diverſis montibus confluentes efficiunt. Ibique nunc Lugdunum eſt celeberrima Galliæ urbs, quam longè poſtea temporibus à Planco Munatio conditam fuiſſe accedimus.* Ex dictione *nunc*, patet, ante Lugdunum non fuiſſe. Ac neceſſe erat nomen urbis mutato ipſius ſitu mutare. Quin retento antiquo vocabulo inepte appellaſſent Inſulam extra confluentes in colle poſitam urbem. Niſi forte verius inſuper eſt Inſulam non fuiſſe urbem, ſed omnem illam terram quæ Rhodano, Arari & montibus interjectis concluditur, figuram literæ Græcæ Δ efficiens, ad exemplum Inſulæ Ægypti: quod ex Polybio pulchre deducit contra Paradinum Cl. de Rubys I. *Hiſt. Lug.* 6. Huic tamen etymologiæ id contradicit, quod nunquã à prænomine Romani urbes à ſe conditas, ſed potius nomine familiæ, appellarunt, ut patet in Aquis Sextiis, Foro Julii, & aliis.

Sunt

Sunt qui à Lugda Cæſaris legione frequenter hic hibernante deducant. Lugda autem idem quod fulgur Gallis ſignificabat. Cujuſmodi nomina terroris plena legionibus indere ſolebant. Exemplo ſint Rapax & Fulminatrix.

Aliis nec id adeo ineptè, à voce *Luck*, quæ hodie Belgis fortunam ſignificat & litera adjecta Germanis effertur *Gluck* derivare, tanquam fortunatum collem, placuit. Hinc itinerarium Burdigala Jeroſolymas ducens interpretatur *Lugdunum*, *Deſideratum montem*. *Dunum* enim montem aut collem antiquis Gallis notaſſe, vulgus etiam novit, ſuntque hujus farinæ urbium nomina frequentiſſima, ut: *Auguſtodunum*, *Cæſarodunum*, *Noviodunum*, *Iuliodunum*, *Miliodunum*, *Verdunum*, *Ebredunum*, *Caſtellodunum*.

A fluviis etiam, quîs adluitur, alia urbem hanc nomina obtinuiſſe, tacendum non eſt. Rhodanuſiam vocat Sidon. *lib*. 1. *Epiſt*. 5. Uti Horatio 2. *Od ult*. Lugdunenſis *Rhodani potor*, dicitur Arariam indigerat hiſtoria Lupi Lugdun, Archiepiſcopi, & perinde Lugdunenſis Sidonio 1. Epiſt. 8. *Araricus bibitor* audit.

Hodie vulgo vocatur *Lyon*: an nomine contracto ex Lugduno? Vix me abſtineo ne credam, cum & *Laudunum*, in *Laon*. & ſimilia in ſimilia abiſſe videam. Nec tamen abs re eſt quod Claudius de Rubys adfert. Poſtquam & urbs & urbis nomen abolitum & oblivioni damnatum eſſet, veriſimile non fuiſſe & Chriſtianos & paganos qui in planicie qualem moliebantur urbem, priſtinum & damnatum nomen ipſi imponere auſos fuiſſe. Aliudque potius ipſi indidiſſe, idque à coloniæ hic collocatæ inſigni, quod fuit Leo: quemadmodum Piceni, à Pico inſigni ſuo appellati fuere. Vide pluribus hac de re Pub, lib. 1, c. 30. pag. 113.

Ho-

Hodie hujus urbis ambitus & jugum iſtud ſive collem, in quo, *la* Munatio Planco poſita, *Forviere* dictum, & Inſulam in qua antiquitus collocata quibuſdam creditur, cum imminente monte, S. Sebaſtiani dicto, complectitur. Suntque quadrigemina de quis gloriari poſſit: *Duplicem ſe eſſe urbem, duos ambitu ſuo complecti montes, ripis duorum fluviorum navigabilium impoſitam, duobus in ea aut ad eam pontibus ſaxeis elegantiſſimis & fortiſſimis duos illos fluvios tranſiri.*

Adeoque in ipſo mœnium circuitu & montes ſunt & planicies, & terra eſt & unda: ædificia & loca ab his vacua, eaque hortis, vineis, ſegeti, pratis relicta. Vix credo repertu urbem tam varia amœnitate pollentem. Sive ex imo in ſuperiora & æqualia reſpicias: ſive ex ſummo inferiora ſub & circumjecta contempleris, oculos animumque expleri nequibis. Magnum eſt quod dico, ſed audacter tamen aſſero, æquè commodo loco vix aliam Europæ ullam poſitam eſſe urbem. Hinc enim prono Rhodano promptus abitus in Italiam, Hiſpaniam, Africam, Orientem, & Occidentem: Hinc ad 12. leucas abeſt Ligeris navigabilis, quo in potiſſimam Galliam, Hiſpaniam Septentrionalem, Angliam, Belgium, Daniam, Germaniam inferiorem mercimonia transferri poſſunt: quin Gedeno (*Gyan*) in ripa Ligeris poſito, unius diei itinere tantum abeſt Montargium, ubi alius fluvius, cujus nomen excidit, naves ferre incipit, qui Sequanæ poſt miſcetur, ut commode in regni metropolin, & breviori inſuper itinere in Septentrionaliorem Galliam merces ferri poſſint. Hinc in Germaniam paulo longior quidem via eſt terreſtris, ſed qua & ad Rhenum, & Danubium longiſſimos poſt fluvios merces delatæ ad remotiſſimas

gen-

gentes citra magnam difficultatem ablegari queunt. Quæ etiam ſola mihi videtur eſſe cauſa quod tot opificia & artificia hic florent, tot non indigenis ſolum ſed diverſarum etiam nationum remotarum mercatoribus, quis in ſua ſunt collegia & privilegia, abundat. Accedunt commoditates victus incomparabiles. Vinum intra mœnia & circa producit generoſiſſimum: quin & ex Burgundia ſecundo Arari. & adverſo Rhodano ex Provincia, Languedoccio & Delphinatu adfertur. Pretiumque ejus in tanta copia eſt valde mediocre. Inprimis quia ejus efferendi & aliis nationibus eo carentibus communicandi commoditas hiſce provinciis non eſt talis, qualis reliquæ ad Ligerim, Garumnam, Sequanam, & Carantonum Galliæ. Illis enim fluviis abitur ad terras Septentrionales quæ vinum non producunt: Rhodano vero ad illas, quæ id minime deſiderant, ut Italos, Hiſpanos, & ſimiles: Uti hac ratione natura huic urbi populoſiſſimæ proſpexiſſe unice videatur. Frugum feracia arva perinde & in urbe ſunt & eam circumdant, ac advehitur ex Burgundia fertiliſſima regione infinita, cum opus, frumenti copia. Fructus & in ipſa & circum naſcuntur omnis generis, & ex Provincia adferuntur copioſe. Jucundum eſt, contemplari primo vere florentes in longo montis in urbe & extra eam jugo amygdalos cum aliæ arbores pleræque ne germinare quidem incipiunt. Greges & armenta, tum volatilium copia ea ſubſidia menſis & convictibus miniſtrant, quæ tanto hominum numero ad abundantiam ſufficiant. Retinet ergo jure merito laudes ſuas antiquitas, uti & ſit πολύοχλος & σιτόφορος: quis vocabulis ipſam Polybius inſignivit. Qua indubie laude utraque tantopere non polleret, eſſet abſque duobus celeberrimis fluviis: de quis quid vetat hic aliquid promere?

Rhodanus à Plinio ſic breviter deſcribitur: *Rhoda Rhodiorum fuit, unde dicitur multo Galliarum fortiſſimus amnis Rhodanus ex Alpibus ſe per Lemanum Lacum rapiens, ſegnemque deferens Ararim.* Fuſius paulo à D. Hieronymo: *Rhodam Rhodiorum coloni locaverunt, unde amnis Rhodanus nomen accepit. Adeo magni curſus eſt, ut vix adverſa navigari poſſit aqua. Ferunt hunc amnem ex Alpibus oriri, non longè à Rheni & Danubii fontibus. Fertur per Lemanum Lacum & verſus Occidentem per Galliam fluens tardum Ararim & Iſaram Durentiamque ſuſcipiens apud Heracleam unꝗ hoſtio & paulo altius duobus aliis in mare Tyrrhenum irrumpit.* Verſus Occidentem fluere ait: quod verum Lugdunum uſque, inde enim recepto Arare ad lævam meridiem verſus declinat, antequam Iſaram Druentiamque recipiat. Adeoque rem probe reputanti, injuria facta Arari videri queat, cujus alveus non ſolum quoque hodie nomen ſervat; ſed & Lugduno Arelate uſque recta contendit: cum ex tranſverſo ipſum accedat Rhodanus, nomenque ipſius expungat. Probius curſus ejus deſcribitur à Pomponio Mela lib. 2. *Rhodanus non longe ab Iſtri Rheni que fontibus ſurgit: deinde Lemano lacu acceptus tenet impetum ſeque per medium integer agens, quantus venit egreditur. Inde contra in Occidentem, ablatus aliquandiu Gallias dirimit. Poſt curſu in Meridiem abducto, hac intrat, acceſſuque aliorum omnium jam grandis & ſubinde grandior inter Volcas & Cavaras emittitur.* Ammiani Marcellini deſcriptionem parilem vide lib. 15. Danubius, Rhenus, Arola, Ticinus haut procul ab ejus ſcaturigine fontes ſuos habere notantur. De eo hæc fere notanda. Quod integer & ſervato colore lacum Lemanum tranſeat: quod auguſtiis montis Juræ, ubi Cluſa nunc, tranſgreſſis præcipiti voragine oculis ereptus aliquanto poſt ſpacio reddatur, & poſt placidus

dus abeat: quod Lugdunenſibus lignorum tam comburendo quam ædificando idoneorum copiam adferat: inſulam ad pontem *le Bruteau* hodie dictum amœniſſimam efficiat: cum periculo haud paucis locis, inprimis prope pontem S. Spiritus navigetur.

Arar ex monte Vogeſo ortus per Sequanos, hodie inter Ducatum, & Comitatum Burgundiæ, Virodunum, Cabillonum, Tornum, Matiſconum prætergreſſus Lugdunumque perlapſus mox Rhodanum curſu tam lento ut ſtanti ſimilis, ceu Silius loquitur, videatur, aut utram in partem fluat, ut Cæſar, non facile dignoſci queat, influit. De illo ita Tacitus: *Moſellam atque Ararim facta inter utrumque foſſa connectere parabat, ut copiæ per mare dein Rhodano & Arare ſubvecta per eam foſſam, mox fluvio Moſella in Rhenum exin Oceanum decurreret, ſublatiſque itinerum difficultatibus navigabilia inter ſe Occidentis Septentrioniſque littora fierent. Invidit operi Ælius Gracilis Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, ne legiones aliena provinciæ inferret ſtudiaque Galliarum affectaret. Formidoloſum id Imperatori dictitans, quo plerumque prohibentur conatus honeſti.* Nomen hujus fluvii antiquum eſt *Brigulus*, teſte Plutarcho *in libr. de Fluminibus* Ararim vocatum idem ait παρὰ τὸ ἁρμόσθαι τῷ ἰοδάνῳ, quod Rhodano jungatur Scoras Polybio appellatur, quod nominis Paradinus tuliſſe eum inde putat, quod tranſiens terram tam fertilem non poſſit non multo luto abraſo limoſum ſe reddidiſſe: quam etiam cauſam lenti curſus ejus opinantur. Merula corruptum & legendum credit Σαόνας pro Σκόρας. Sangonam appellarunt poſtquam cæſo infinito in perſecutione Severiana Martyrum numero, ſanguis effuſus ejus undis mix-

tus

tus Mariſconum uſque regurgitavit, ibique concretus ad aliquot dies ſubſtitit. vide Parad. *lib.* 1. *cap.* 3. Rub. *lib.* 1. *cap.* 21. Adfertur ſecundo hoc fluvio copia frumenti, vini, carbonum aliarumque rerum & mercium. Hinc Arariorum etiam Nautarum. Corpus olim inſtitutum, cujus mentio in inſcriptione Romana in capite pontis S. Bartholomæi & Lugdunenſi in ædibus Prioris ad D. Irenæi. Utroque fluvio juncto ſed adverſo, naves appellunt omnis generis mercibus, vino etiam & fructibus ſub imitiori cœlo non naſcentibus, oneratæ.

Hæc urbs tot laudibus pollens nomen toti Galliæ Celticæ communicavit, ut Lugdunenſis diceretur. Primatus etiam Galliæ qua ſtatum Eccleſiaſticum, penes ipſam fuit à tempore Irenæi, habuitque præſules ſive Archiepiſcopos viros ſanctiſſimæ vitæ & eruditionis incomparabilis: qui & moderamen civitatis olim tenuerunt. Prolixius eam in rem Paradinus toto libro ſecundo hiſtoriæ Lugdunenſis, quem adi & evolvi: adde etiam Claud. de Rubys in ejuſdem argumenti libro.

Tempore triumviratus, L. Plancus Munacius, inſtaurator urbis, cum à partibus Antonii contra Auguſtum tandem victorem ſtetiſſet, uti gratiam ejus aucuparetur ſexaginta Galliarum nationibus auctor erat uti ad confluentes Rhodani & Araris templum Auguſto communi ſumtu erigerent, inque eo totidem, quot erant nationes collocarent ſtatuas: duplicem etiam aram, unam elegantia, alteram magnitudine conſpicuam. Dedicatio templi facta fuit Calendis Sextilibus ſive Auguſti JULIO ANTONIO & FABIO Africano COSS. anno V. C. 744. ſeptem ante Chriſtum natum annis; qua ipſa die Lugduni naſcebatur Claudius

Tib.

Tib. Cæſar, poſt imperator. Trecenti Augures hoc templum incolebant, quorum præſul primus fuit Cajus Julius Verecundatus, teſte Julio Floro. Inventæ fuere compluſculæ inſcriptiones Augurum iſtorum meminentes: tum perpetui Pontificatus, uni ex Auguribus collati. Quatuor virorum & Decurionum. In templo D. Stephani ad introitum viſitur lapis perpetui Pontificatus meminens. Ad portam qua introitur in Clauſtrum S. Joannis, lapis viſitur antiquus cum hac inſcriptione. *Iulius Primitius Decurso trecentorum Augurum.* Alius, in muro exteriore turris ad D. Petri in ipſo clauſtro: *Iovi Opt. Max. Q. Alcinius Urbis F. Martinus Seq. Romæ, & Augur ad Aram ad confluentes Araris & Rhodani flumen in civitate Sequanorum.*

Haud ita longo poſt tempore Cajus Caligula, Tiberii nepos, Romanorumque quartus Imperator, tertii Conſulatus honorem Lugduni adeptus, præter alia gaudentis animi teſtimonia publicos ludos miſcellos inſtituebat, & certamen Oratorium in Lingua Græca & latina ad hanc Auguſti aram: Certaminis conditio hæc erat, ut victus lingua propria, aut ſpongia madidata minimum, elueret ſcripta ſua, ni præferret aut virgis cædi aut mergi in proxima præterfluente. Atque hoc eſt quamobrem pallor exprimebatur iis, qui non exquiſitæ dicendi facultatis ſibi conſcii in hanc palæſtram progrediebantur: quod Juvenalis innuit:

Palleat, ut nudis preſſit, qui calcibus anguem.]
Aut Lugdunenſem rhetor dicturus ad Aram.

Vide Suetonium in Caligula. Ac credo ſub hoc tempus, non initio, huic loco Athenæi vocabulum inditum à Minerva Athenes nomine Græce appellata, Diva Ethnicorum opinione Scientiarum largitrice; quod firmiter ipſi

hæſit

hæſit, poſtquam etiamnum Latine Monaſterium Athenacenſe: & vulgo *l'Abbaye d'Aiſnay*, audit. Deſtructum tamen hoc fuit templum inſequenti tempore, cum Lugdunenſes Chriſto nomen dare inciperent, ex ejuſque ruina ornata templa S. Joannis, & Monaſterii Athenacenſis Chriſtianum in Pagani locum poſitum. Brunehildem Reginam conditricem hujus Monaſterii ferunt, Sigeberti Auſtraſiæ Regis conjugem. At antiquius longe eſt, & à Papa Paſchali II. dedicatum anno Chriſti 1107. Imo & reparatum à Salomo Archiepiſcopo ſequi ſeculo & amplius Brunehildis tempora antecedente. Pinguioribus forte reditibus dotavit, & ornatius reddidit. Utque olim Ethnica fuit in hoc confluentium angulo palæſtra non ignobilis: ſic poſt Chriſtiana fuit nobiliſſima, poſtquam 40. utriuſque ſexus martyres, inter quos Epiſcopus Photinus fuit, ſanguine hic fidem obſignantes coronam vitæ adepti fuerunt: vide Paradinum *Hiſtor. Lugd. lib 2.*

Hodie in hujus Monaſterii templo, antiquæ magnificentiæ fortaſſis non reſpondente, viſuntur tamen quatuor columnæ prægrandes ex lapide & marmore fuſili, multis ſuperſtites ex antiquo Planci opere creditæ: tum in choro effigies Archiepiſcopi artificioſiſſime ex marmoris tenuiſſimis portiunculis in pavimento repræſentata, quæ Amblardi qui & ipſus deſolatum à Normannis templum reſtauravit, eſſe creditur. Hortum adjacentem habet amœniſſimum, tiliis per diverſa ambulacra umbram facientibus gratiſſimam, ac imprimis nemuſculo ſive loco ſtationem ſub vernum tempus philomelis præbente gratiſſimam, & refrigerium æſtivo colore peruſtis.

Haut longè recentius ædificatum creditur templum Veneri in colle, qui *Forviere* (quod

Forum

Forum Veneris ſonare credunt) audit. Ac Claudius de Rubys quidem eo abire videtur ac ſi ſub imperio Auguſti conditum adſereret. Præmiſſoque quod fora ſemper contigua habuerint Deorum templa (ut forum Romanorum templum Jani) addit, ideo credibile eſſe Auguſtum Veneri dicatum voluiſſe, quod gens Julia ab Julo, atque ita ab Ænea & Venere, deſcenderint: exemplo Julii Cæſaris qui in novo ſuo foro *Veneri Genetrici* templum erexerat. Iſacius Imperatorem Claudium excitaſſe illud ſuſpicatur, ideo quod idem Suetonio teſte, in Sicilia quoque Veneris Erycinæ templum vetuſtate collapſum, ut ex ærario populi reficeretur, auctor fuerit. Quod veriſimilius inde ipſi accidit, quod idem Claudius Lugduno oriundus fuerit, Paradinus addit ſe in antiquis inſtrumentis inveniſſe non *Forum Veneris*, ſed *Forum vetus*, id tamen alteram appellationem non deſtruit. Citerioris enim ſunt temporis ea inſtrumenta, ut reſpectu urbis in plano poſt Severi deſolationem, quæ funeſtiſſimæ huic urbi accidit, ædificatæ, illud forum rectiſſime vetus appelletur. Poſt Eccleſia iſti e collegiata exſtructa fuit in honorem B. Thomæ de Aquino, quam etiam vocant *noſtre Dame de Forviere*. Templum eſt perexiguum; decem tamen ſunt ei Canonici. Qui plerique in plano habitantes, ſuas tamen & iſtic habent ædes cum hortis contiguis. Fontibus deſtituuntur in illo culmine monte. Puteum habent miræ profunditatis; & ciſternas recipiendis aquis cœleſtibus.

l'Ibe Barbe. Quin & Monaſterium in Inſula Barbara, vulgo *l'Iſle Barbe* ætate haut longe ſequitur: ab initio tamen Chriſtianum. Quippe enim cum Imper. Antoninus Verus ferro perſequeretur Chriſtianos Lugdunenſes, inter quoſdam manibus ipſius elapſos fuit quidam Peregrinus qui in hujus Inſulæ deſolatiſſimæ id temporis

poris vepretis ſe occultabat. Poſt paulò m: naſterium in ea ædificatum à Dynaſta quodam nomine Longino in honorem ſancti Andreæ Apoſtoli. Barbaram verò in uſum ab horrore & barbarie loci dictam Paradinus lib. 7. cap. 6. adnotat. Ipſius verò Antagoniſta Cl. Rubys, de his omnibus longè aliter cenſet. Deſtructa nempe urbe per Septimum Severum, & reſtaurari ſub graviſſimis pœnis prohibita: incolarum reliquos alioſque commoditate loci allectos ad radicem montis tenuc ab initio oppidulum conſtruxiſſe ex quîs paganos, ne, ſi Diis ſuis templum in vicino areæ urbis deſolatæ ponerent, contra prohibitionem feciſſe viderentur, in iſta inſula id poſuiſſe. Ad inde veriſimile eſſe Chriſtianos primum illum locum Barbarum appellaſſe, quod poſt Chriſtianam fidem ſuſceptum barbati dicti fuerint Gentiles & à fide Chriſtiana alieni: quod ex Pſal. 113. & Baronii annalibus probat. Juxta hunc igitur, Ethnicorum idolis primum dedicatus fuit locus. Quicquid ſit, longo poſtquàm Chriſtiani hinc locum Deo Trinuno dedicaſſent, etiam cum Saracenicus furor, hoc etiam monaſterium cum pluribus aliis evertiſſet, ſub Carolo Magno reſtauratum & magnificentius longè ædificatum fuit & dicatum S. Martino: & nomine inde monaſterii & Regalis inſignitum. Huc etiam idem Rex & Imperator verè magnus bibliothecam ſuam collocavit, cujus portio fuit liber manuſcriptus operum Auſonii, reipublicæ literariæ, poſtquam diu delituerant, communicatorum. Hodie denuo maximam partem in ruinis jacet, in bellis civilibus laceratum. Tria iſtic etiamnum ſunt templa S. Annæ, Mariæ, & Lupi. Tertia feria Paſchatos potiſſimum eſt feſtum quod celebrant. Infinitus populi numerus eâ die hanc inſulam celebrat

totaqueinſulæ planities tripudiantibus adeo occupata eſſe ſolet, ut vix tranſiri poſſit.

At recenſere omnium templorum & monaſteriorum initia meum nunc non eſt. Tangam curſim ex locis celebrioribus, ſacris, prophanis, ea quæ frequentius adiri ſolent ab exteris.

Splendidiſſimum omnium & primatiale totius Galliæ hodie, S. Joanni Baptiſta & S. Joanni Euangeliſtæ dicatum, quorum utriuſque ſtatua ex choro exeunti una ad dextram altera ad ſiniſtram collocata. Bonam partem tanti operis ex ruderibus templi Auguſtalis ædificatam credibile eſt. Quatuor turribus ad quatuor angulos poſitis eminet. Horologium Aſtronomicum non contemnendi artificii, prope chorum videre eſt. Campana in turrium una quibuſvis maximis accenſita. Contigua huic ſunt duo templa alia ſancti Stephani, & ſanctæ Crucis.

S. Nicetii templum, vulgo *S. Niſier*, olim ſub primis Epiſcopis, cathedrale & primatiale, hodie Collegiale, non longe minoris eſt ſplendoris, in medio fere urbis ſitum. Videbis pone chorum ſuſpenſam tabulam æneam reſtituti civis teſtem. Aliud Conventuale eſt S. Juſti, olim extra pomeria urbis in ſuburbio collocatum, ſub furore civico dirutum, in ipſa urbe hodie reſtauratum; S. Pauli collegiale prope vicum Flandricum: S. Thomæ *de Ferviere*, de quo ſupra.

Meretur præterea videri templum Jacobinorum, vulgo *noſtre Dame de Confort*: in quo Germanorum Cœnotaphium: quod obtegitur ſaxo quadrato, cui Aquila Imperii inſculpta, cum his verbis: CY EST LA SEPULTURE DES ALLEMANS IMPERIAUX. Aliquot, noviſſimis his annis, Germanos illi illatos noviſſimus, ac imprimis illum qui ſolus eorum, qui Itineraria Galliæ

ſcripſerunt, ejus accuratiſſimam deſcriptionem Deliciis ſuis (ſine dubio præſagiente animo) inſervit, Petrum Eiſembergium Danum. Sacellum ad dextram 8. columnis marmoreis fultum elegantiſſimis. Templum S. Irenæi unum eſt ex vetuſtiſſimis. Dirutum in bellis civilibus & qualiter reſtauratum. Monſtratur hic pars columnæ, ad quam Chriſtus flagellatus; ſepultura S. Irenæi, altare S. Polycarpi. Pavimentum muſivi operis fuit, ſed nunc maximam partem extritum. Novem Muſarum picturæ expreſſæ fuerant inter alia, & hi verſus additi: *Ingrediens loca tam ſacra, tam rea pectora tunde Poſce gemens veniam, lachrymas hic cum prece funde. Præſulis hic Irenæi turma jacet ſociorum. Quos per martyrium perduxit ad alta polorum. Ipſorum numerum ſi ſcire cupis tibi pando. Millia dena novemque fuerunt ſub duce tanto: Hinc mulieres & pueri ſimul excipiuntur. Quos tulit atra manus nunc Chriſti luce fruuntur.* *S. Irenæ.*

Elegans eſt etiam templum Minimorum, *Minimes.* tum Capucinorum. Carthuſiani in monte S. Sebaſtiani à paucis annis Monaſterium ſibi *Capucini, Carthuſ.* exſtruxere loco unde proſpectus in ſubditam urbem peramœnus. Celeſtinorum monaſterium in ripa Araris eſt, aula olim Ducum Sabaudiæ. Sed omnia de his omnibus referre, *Celeſtins.* longum eſſet.

Juxta hæc ædificia divino cultui deſtinata, *Hoſpitalia.* charitati erga proximum Lugdunenſes excitarunt aliquam multa, inque iis orbos, expoſititios, ægros, pauperes, ſenes hoſpitantur & alunt. Ac laudabile inprimis eſt exemplum Eleemoſynæ generalis, qua magnum egentium numerum alunt, diſtributis quod diebus Dominicis panibus, & pecuniæ aliquanto pauperibus addito. Proceſſio fit, ſub feriis Lugdunenſibus Paſchalibus, cui omnes pauperes, qui de hoc beneficio participare volunt, intereſſe

tenentur : vide uberius in hanc rem Paradinum.

Citadelle Ut à ſacris ædificiis ad profana tranſeam, Fortalitium anno 64. in monte S. Sebaſtiani ſtructum idemque anno 85. deſtructum fuit, Hiſtoriam leges apud Cl. de Rubys *lib.* 3. *hiſt. Lugd.* c. 63. Hodie reſtant tria alia quæ celebrantur : *la Pierreciſe* in dextra Araris ripa rupi præruptæ impoſita : veriſimiliter ab Archiepiſcopis, ut contra furorem populicum in ea ſecuri eſſent, ædificata : nobilis captivitate Ludovici & Aſcani Sforciarum, & Ducis Namurci : Fortalitium S. Joannis, *le boulevard de S. Iean* in ſiniſtra Araris ripa è regione alteri oppoſitum, pariter rupi duriſſima, non tamen æquè præruptæ, impoſitum : & Fortalitium S. Clari quod Rhodano alluitur, ſatis quidem munitum, alteri tamen non comparandum. Munimenta hiſce duobus interjacentia ſunt fortiſſima.

Pierreciſe.

Baſilica urbis, olim Archiepiſcoporum ſedes credita: in qua duæ tabulæ Æneæ continentes orationem Claudii Imp. habitum ad Senatum, pro Senatorum jure Gallis indulgendo, quas vide apud Parad. *lib.* 1. *cap.* 18. *& ſub initium Inſcriptionum Lugdunenſium*, tum adde quæ de iis notat Cl. de Rubys, *lib.* 1 *c.* 15. *hiſt. Lugdun.*

Palatium curiæ vulgò Rhodana dictum ad Ararim ſitum eſt. Legitur inter 48. utriuſque ſexus Martyres, paſſam etiam fœminam nomine Rhodanam : cujus ſunt qui fuiſſe putent hoc palatium, & damnata illa fiſco ceſſiſſe.

Armamentarium ad Ararim à ſiniſtra machinis probè inſtructum vulgò *la Rigaudiere* dictum, à paucis annis novo circumducto muro munitum. Majorem ejus partem hortus occupat.

Hinc haud procul abſunt novæ munitiones ante

ante quinquennium ab ea parte excitatæ, ubi nulla alia urbis ab antiquo fuerant clauſtra, quam confluentium undarum. Ea de re egredientibus porta Athenaica ad ſiniſtram legitur epigraphe Gallica. Ipſi portæ hæc inſcripta ſunt.

Qua Rhodano fert dives Arar qua dividit Orbi
Alter opes, nova quà facies adſurgat Athena,
Hannibal Auſoniaque acies & caſtra loquuntur,
Sub fido Francorum oculo cuſtode Leonis.

Domus Antiquaria, vulgo *l'Antiquaille*, in trivio montis Fori-Veneris ſita: in qua aliquot inſcriptiones antiquæ cuſtodiuntur. Fornices ſubterranei, qui illa montis parte inveniuntur, teſtantur non fuiſſe nullius pretii ædificium illo loco poſitum. Sunt qui palatium Severi hic loci con[illegible]iſſe non inveriſimiliter opinantur.

Paulo altius viſuntur rudera antiqui & magnifici operis, juxta templum. Amphitheatro inſerviiſſe quidam autumant, alii huc collocant Severi palatium, Paradinus ait Caſtellum Bucium nominari in antiquis inſtrumentis nomine mediâ poſt ætate, ut auguror, ipſi indito. vide Parad. lib. 2. cap. 103.

In propinquo ſunt rudera alterius ædificii, quod palatium Claudii Imper. fuiſſe creditur. Theſauros hic ſub terrâ conditos, in vulgus creditur.

Deſcendens verſus fanum S. Juſti tranſibis aream, in qua aliquot millia martyrum occiſa feruntur. Crux ibi poſita, *la Croix decolé* vocatur.

Ante portam S. Juſti (ne futile hoc prætercam) lapis immenſæ magnitudinis & ponderis viſitur, quem minimo etiam digito moveas. Nempe in æquilibrio requieſcit.

Haut longè abes, cum hunc lapidem contemplaris à porta ſuburbii quam Trifontii dictam,

ex antiquis chartis teſtatur Parad. Nempe quod ductus aquarum ab aliquot leucis huc porrecti ſimplices, diſperiti fuerint in triplices, ut eo commodius aquæ inhabitantium uſibus diſtribuerentur. Niſi forte à triplici aquarum ſcaturigine ita appellatam malis: quomodo hodieque fontem illum Romæ, ubi D. Paulus decollatus, appellant. Clau. de Rub. *lib.* 1. *cap.* 10. Hodie vocant *la porte de Trions*, vocabulo contracto: quod cave accipias de porta triumphorum ullius Cæſaris, ut quidam nugari volunt.

Prope fanum S. Juſti in vinea videbis fornices arcuatos ſubterraneos indubiè receptaculo aquarum ex illis ductibus huc derivatarum factos. Agnoſces à ſiniſtra introitus foramina per quæ indubiè tubi eas evomuerunt.

In monte hoc videbis ulneas, arva, hortos, prata, tum diverſa prædia mœnibus incluſa. At ſat diu in eo hæſimus. Deſcendimus.

Haut procul portâ quæ vocatur *an Veze*, viſitur tumulus antiquiſſimus, operis non vulgaris, quanquam hodie vetuſtate corruptio vulgo vocatus *tombeau des deux amants*. Herodem & Herodiadem, in exilio palantes hic fortè fortuna obvios mutuo factos præ gaudio mortuos vulgus inſipidum commentum fuit. Alii, omiſſo quod fortuito ſibimet obviati fuerint, hic ſaltem poſt obitum ſepultos contendunt eoſdem. Utrique falſo. Nam mœrore & pædore confectos in Hiſpania obiiſſe Egeſippus auctor eſt. Et demus hic mortuos: eſtne veriſimile læſæ majeſtatis damnatos, & quorum etiam memoria damnata erat, in hac Romanorum Colonia, ubi aut ipſi Imperatores aut præfecti ipſorum reſidebant, talem ſepulturæ honorem nanciſci potuiſſe? Quin accedamus potius conjecturæ Claudii de Ru-

ops, qui putat per duos amantes ſignificari conjuges duos Chriſtianos, qui caſtitatem voverint, ſimul tamen habitantes: quorum ſepulchris moris erat inſcribere hæc verba, DUO AMANTES: teſte Gregorio Turonenſi *lib. 1. hiſt cap. 47.* ubi refert hiſtoriam de Injurioſo nobili Arverno. Vid, Cl. de Rub. *lib. 1, c. 14.*

Portus Ararici munimentum ſiniſtra ripa conſideres. Olim locum lutoſum, nunc pavimento ſtratum, gradibus etiam hinc inde elegantiſſimis percommodum redditum omnibus qui quovis modo fluminis beneficio uti deſiderant. Ara iſtic Henrico IV. poſita, cui hoc inſcriptum: *Portus.*

Henrici IV. regnante pace vigente, præfecti COSS. COSSQ. *urbis Lugduni Ararim extra alveos prorumpentem cinxerunt. vallarunt hac eleganti ſerie ut in poſterum ſint portus, mercatorum commoditati, nautarum ſecuritati, urbis ornamento, populi oblectamento. Incept. An M DCVI. Perfect. Anno M DCIX.*

Pons quo Rhodanus tranſitur longiſſimus eſt: ad 800. paſſus feciſſe in eo me memini: Arcus habet XIX. Crux in eo collocata terminum Delphinatus & Lugdunenſis tractus notat. Turris in medio eſt excelſa in qua excubitor collocatus, & colubrina. *Pontes.*

Ex illo deſpectus eſt in ſubjacentem inſulam amœniſſimam. *les Arches, & Breuteau* dictam, arboribus obſidam: in quam numerus populi ſolet exſpaciari ſub verni temporis amœnitatem. Haut raro etiam in viridibus his convivantur. Pontem exſtructum ferunt à S. Benedicto, qui & Avenionenſem miraculoſe poſuiſſe creditur. Vide Parad. lib. 2. cap. 43.

Ponte tamen ſtratum hic fuiſſe longo ante tempore Rhodanum patet ex Solino lib. 4. ubi ait: *Andragatius impetu continuo Gratianum*

num perſequens Lugduni pontem tranſiturum comprehendit & occidit. Alium tamen & ligneum fuiſſe opinatur & Rub. *lib.* 1. *cap.* 38.

Pons Araricus circa annum 1050. ab Humberto Archiepiſcopo exſtructus ſcribitur. vid. Parad. lib. 2. c. 32. Rub. lib. 3. c. 33. Novem eſt arcuum, ſcopuli iſtic ſunt in Arari undis exſtantes, firmiſſimum ex parte pontis ſuſtentaculum. Æſtivo tempore infinitum lavantium in Arari numerum in media urbe, ex eo contemplaberis.

Portæ. Portæ urbis ſunt ſex: *La porte du Rhoſne, de S. Sebaſtien, de Veze, de S. Iuſt, de S. George & d'Aiſnay.* Quarum tamen ultima non ducit niſi ad confluentes Rhodani & Araris.

Areas habet compluſculas. Maxima eſt, prope pontem Rhodani, *la belle Cour* dicto, graminibus obſita, & amœniſſima, civium vernali tempore deambulatio. Sub veſperam diebus feſtis totam obambulantibus, ludentibus, tripudiantibus occupatam videbis. Ex hac obverſum Fori Veneris collem contempleris: vix uſquam fateberis te vidiſſe locum amœna varietate magis diſtinctum. Jam ædificiorum cumulum: jam vineis, hortis, arvo occupata loca: jam vacua præcipitia: jam ædes ſingulares. jam arcuatos fornices ſuſtentandæ ad præcipitium terræ conſpicies. Apelles magis varium aſpectum vix poſſet penicillo effigiare. In hac areâ ludus eſt quem Palemaille vocant: in eâdem ſtabulum equorum Gubernatoris: ad eam ſphæriſteria ampliſſima, ante paucos annos ædificata. Luſtrando aliquot millium exercitui ſatis hic ſpatii.

Confort. Propinqua huic eſt area *de Confort*, à vicino templo dicta. Olim cœmiterium fuit, & muro incluſa utrinque viæ tantum ſpatio vacuo. In medio ejus Pyramis triangularis erecta eſt

Hen-

Henrico IV. cum inſcriptione deauratis literis conſtante.

Aliæ ſunt: 1. *le Terreau*, hodie Gemoniæ Lugdunenſium ſcalæ. 2. *des Cordeliers*. 3. *de S. Niſier*, ubi forum olitorium. 4. *de S. Pierre*. 5. *de la Grenette*: & in altera urbis parte. 6. *le Change*, ubi quotidie mercatores conveniunt. 7. *de la Dovane*. 8. *de la Roche*. 9. *de S. Iean*, & hinc inde quædam aliæ.

Suburbia habet quatuor amœniſſima. Ultra Rhodanum longiſſimum eſt *la Guillotiere*, Paradino tanquam *Grillotiere* à tintinnabulis mulorum, qui crebri hîc ſtabulantur, dictum Claudio de Rubys tamen tanquam *l'hoſtiere de Guy* quaſi *Guy-l'hoſtiere*, tanquam hoſpitium viſci. Notum enim eſt ex extremo lib. 16. Plinii Druides viſco & robore, in quo gignitur, nihil habuiſſe ſacratius. Roborum elegiſſe ſibi lucos, nec ullum ſacrum ſine hujus arboris fronde confeciſſe. Solemniter ſacris ſub arbore peractis, falce aurea viſcum demeſſuiſſe: & quæ hujuſmodi prolixè ab eo referuntur. Credibile igitur eſt in ſylvam Roboream, quo vicina planities, hodie, *la plaine d'Airieu*, occupata erat, & cujus veſtigia & reliquiæ etiamnum ſuperant, collectum id viſci exiiſſe Lugdunenſes, revertentes in illo ſuburbio depoſuiſſe, ut ab omnium ordinum hominibus poſt in urbem ſolemniter cum balationibus, hoc eſt, cantilenis ſaltationi mixtis (unde remanſit verbum *baler*) idolis etiam Deorum ſuorum præcedentibus ferretur. Vide Rub. lib. 1. cap. 25. Non prætereo viſcum hoc ſtrenæ loco mitti, eoque ceu re ſacratiſſima & ſaluberrima fortunatum annum amicis voveri ſolitum fuiſſe, ut notat ex Geropio Becano, Elia Vincto, & Vignereo, Merula part. 2. Coſmogr. lib. 3. cap. 11. pag. 308. Tum etiam *Ad viſcum*, *Guillotiere*.

ſub anni initium cantari ſolitum fuiſſe, unde promanarit quod adhuc alicubi ſuperſtes, quod pauperculi ſtrenam cantando petentes, dicunt ſe canere *au'guy l'an neuf.* Merula dicto loco, Parad. lib. 1, pag. 21. Diverſoria & tabernæ vinariæ, cum contiguis hortis & viridariis, in hoc ſuburbio ſunt plurima. Diebuſque feſtis magna utriuſque ſexus incolarum portio animi cauſſa tempore verno exſpatiatur.

Aliud ſuburbium eſt *à la Croix rouſſe*, extra portam S. Sebaſtiani; aliud *en Veze* dictum, muris ſuis circumdatum, uti & quartum *S. Iuſti.*

Ornamentum inſigne & primum hujus urbis eſt quod Primatus totius Galliæ à multis ſeculis penes ejus Epiſcopos & Archiepiſcopos reſedi. Tum quod non ſolum ſub Ethnicis Imperatoribus ſcholæ Athenaicæ celebratæ hic fuerunt: ſed & Univerſitas longo poſt Juriſprudentiæ hîc fulſit: quo de vide Parad. lib. 1. cap. 14. & Rub. lib. 3. cap. 43. Hodie ſedes hic præſidialis. Ipſa vero urbs emporium celeberrimum. Ac ut ne indictum relinquam quod literatos propius tangit, infinitus hic numerus librorum typis imprimitur, & per univerſum orbem qua literæ notæ ſunt, magno etiam numero in utramque Indiam diſtribuitur: uberrimum lucrum bibliopolis, fructum litterarum ſtudioſis reportantibus.

Nec novum & noſtris temporibus cœptum, quod negotiatio libraria in hac urbe floreſ; ſed perinde viguit ante aliquot ſecula. Sic enim Plinius *lib. 9. Epiſt. Lugduni bibliopolas eſſe non putabam.*

Feriæ jam olim ſub Impp. Ethnicis hîc celeberrimæ fuerunt: teſtante Chriſtianorum de perſecutione querulantium epiſtola apud Euſebium lib. 5. cap. 3. Noviſſimis temporibus à Carolo VII. duæ, à Ludovico vero XI. qua-

tuor conceſſæ fuerunt: Primæ poſt feſtum 3. Regum, ſecundæ poſt Paſcha, tertiæ, menſe Auguſto; quartæ, poſt omnium Sanctorum feſtum celebrari, ſolitæ. Sub Carolo IX. Biturigas duæ tranſlatæ, duabus abolitis, ſub eodem tandem omnes quatuor huic urbi reſtitutæ fuere: vid. Cl. Rub. lib. 3. cap. 50. ſub fin.

Feſta ſua omnes tribus ſive fraternitates ſtatis diebus quotannis celebrant. Panes prægrandes croceos, inſtar placentarum orbiculatos, in pegmate diverſis phaleris ornato in templum, præeuntibus qui tibiis & fidibus canunt, deferunt: ubi & iſti panes, & minores alii à ſingulis geſtati à preſbytero benedicuntur, domumque poſt redditur, & fruſtillatim diviſi panes diſtribuuntur.

Feria ſecunda Paſchatos, ſi ſub id tempus hic agis, memineris ad Inſulam Barbaram viſere, & videre ea quæ ſupra retuli.

Feſtum etiam corporis Chriſti cum magna ſolemnitate obeunt, pretioſiſſimis tapetibus parietes ædium, quà procedentes eunt, veſtientibus.

Viſu digna etiam eſt proceſſio pauperum ſub tempus feriarum Lugdunenſium Paſchalium fieri conſueta: cui adſunt qui Juſtitiæ præſunt, Scabini ſive Conſules urbis, quatuor Ordines Mendicantium, tum longiſſimus orborum & pauperum ordo.

Tandem & prima Dominica menſis Auguſti confraternitas S. Jacobi ſolemniter procedit. In qua XII. Apoſtoli, tres Reges, aliæque complures perſonæ in habitu, quo pingi ſolent, una cum Salvatoris aſello inequitantis, repræſentantur.

Extra urbem viſas ad ædificium *la Duchere* vocatum, in colle peramœno ſeceſſui gratiſſimo haut longe ab Arare ſitum.

Tum in domum proximam *la Claire* dictam, cui hortis contiguis elegantiſſimus. Fons ibi cui hoc Diſtichon adſcriptum : quanquam quid ſibi velit non adſequor :

Hanc ornans clara clarum clariſſimus unda
Clara fuit clarus quo ſuo clara forent.

Et tandem in vicinum mercatoris cujuſdam ſeceſſum, *La gorge du Loup* dictum, amœniſſimum. Fontes ibi aliquot ſalientes aquæ. Tum in ſuperiori parte unus cui impoſita ſtatua Meduſæ quinque ſiphonibus, à quorum medio locus nomen habet, undas evomens.

Aquæductuum arcus plurimi ad duas plus minus leucas viſuntur. Ad illos cum viſes, hortum elegantem Domini *de Beauregard* prope fanum S. Geneſii, *S. Genis* in tranſitu luſtres.

In hac urbe quam tecum obiter percucurri, vellem quidem te hyemare: ſed metropolis te ſibi vindicat. Abi nunc eo, gnarus linguæ Gallicæ & paratior ad converſandum cum illis, à quibus peritior domum reverti potes.

Recta via eſt per Forenſes, Borbonios, Nivernenſes, Charitæum, Gedunum, Montargium, &c. loca pleraque omnia olim tibi viſa. Satius igitur eſſet alias non aditas urbes tranſire: in primis ſi cum comitibus tuis equos eo pacto, Pictavii conduxiſti, quo ſuadebam, quîs Pariſios uſque uti poſſis, aut ſi propriis utaris. Ac fungar vice cotis, ſuggerens tibi mihimet ipſi ignota: iter nempe aliud, magnam partem, Antiſſiodorum uſque, mihi non tritum.

Autũ. Videas ut quam commodiſſima via pervenias in Æduorum urbem, hodie *Aultun* dictam. Edua olim dicta fuit, ut ex Aimonio & Petro Venerabili demonſtrat Merula pag. 609. & 610.

& 610. Idque nominis habuit à gente cujus caput erat. Poſt diruta bello cum Gallis Cæſariano, & ab Auguſto (ut credibile eſt) Octaviano reſtaurata *Auguſtodunum*, tanquam Auguſti collis, appellari cœpit: quod nominis hodie quamquam contractius reſtat in vulgari. Urbs eſt antiquiſſima, in ſummum honoris culmen provecta ut & Romæ æmula, & quibuſvis maximis orbis terrarum urbibus potentiſſimiſque & ſplendidiſſimis acceñſita fuerit. Nunc tanti (exemplum lubricitatis rerum humanarum) ſplendoris vix tenuia videas veſtigia. Templa tamen habet magnifica, quorum maximum S. Lazarii: tum alia ædificia publica viſu & aditu digniſſima. De antiquitatum hujus loci monimentis hæc ecce notat Paridinus de antiquo ſtatu Burgundiæ: *Ad Septentrionalem adſpectum non procul à fluentis Arots Fanum Proſerpinæ & Plutonis viſebatur: ubi Augures, Arioli, Aruſpices, Genethliaci de futuris pronunciabant, cujus Fani adhuc vetuſta quadam turris exſtare dicitur ad urbis portam, vulgò Genet hoyex.*

Ego ſtructuræ formam intuitus, quum didicerim vulgo dici ſcribique *la Ianitoye*, cenſeo vel Jani templum fuiſſe, vel Janum. JANI veteribus ædificia erant quadriformia & pervia: quales Romæ per omnes regiones fuiſſe norat Petrus Victor. *in urbe in ſupermedia fuiſſe Martis templum contendunt.*

*** Tum etiam in plaga quæ ad Orientem pertinet, collis eſt Philoſia, in quo Cupidinis ædem ſtruxerant Ædui: nec ab eo procul erant ſpeluncæ & fornices Veneris. ſcortorum diverſoria. In eo confinio in vepreto, eſt Cucubarrus, locus vocatus à cuculo eburneo (ſi fides habenda recentioribus) qui illic impudenti Deo, impudentiſſima victima cædebatur. Eſt enim avis adulteriis lenociniiſque infamis. Viſuntur & magnæ ruinæ*

Thea-

Theatri eo loci ubi ſacra olei ſcaturigo fuit ad murorum antiquorum fundamenta, ubi fons limpidiſſimus. In ſuperiore etiam urbis parte erat Capitolium, cujus tantum reſtat nomen. Deinde via Fraxinea erat Apollinis templum, quod haut abſurdè in editiſſima urbis parte ex ædificatum cenſeatur, nempe quod Arcem Acropolinque ingenii Apollo teneat. Caninus præterea vicus, in quo Anubis ſimulachrum canino capite celebrabatur, ad Occidentalem plagam ubi convicti furti Anubi mactabantur. Erat rurſus Rochi Dei delubrum. Hinc in Deorum albo non agnoſcunt Poëtæ. cujus auſpiciis ab Æduis permulta gerebantur. Porrò ſunt ruinæ ſtatuarum, Columnarum, Aquæductuum, Pyramidum, Theatrorum, Arcuum atque alia innumera Vetuſtatis opera. Effodiuntur inſuper annis prope ſingulis antiquorum Numiſmatum vaſcula auri atque argenti, cujuſmodi quamplurima Mangarius meus, doctiſſimus apud Eduos, ſuperioribus annis corraſit.

** Eſt enim urbs, forma rotundiore & ovali, ab reliqua ſuis quaſi portis mœnibuſque ſecluſa, quæ Gallica voce corruptius *Marchault*, quaſi ut quidam volunt; *Martis Campus*.

Has duas obſervationes Paulus Merula ad Paradinum notat: & inſuper addit, quæ ſequuntur. *Scribunt etiam quidam Auguſtoduni ſenatum fuiſſe Druydum, locumque ei dicatum ab Druydibus vulgato ſermone* Montdruide *vocari: Præterea mille ab urbe paſſibus ad Occidentem montem eſſe editiſſimum, cui ab Iove cognomen: ubi in hanc uſque diem familia illuſtris floret* Mont Joviorum *vulgo de* Mont jeu. *Et quis, hac omnia ſi vera non videt urbem hanc urbis Romæ ſimiam eſſe voluiſſe? & quis miretur* Auguſta *quondam appellatione non contentam ad auguſtiorem adſpiraſſe. Canit ætatis mediæ Poëta Hericus lib. 1. vita S. Germani.*

Geb-

Celtica Roma dein voluit caputque vocari.

Hæc Merula. Vellem de meo potuiſſem addere. Sed cum iſtuc non viſerim ipſius, ne tibi deeſſem, aliena hæc meis ut commodum tuum promoverem. quiſquis mihi futurus es lector, inſerere volui Gymnaſium hic fuit celeberrimum. Vide Panegyricum Eumenii, qui totus occupatus eſt in ſchola Auguſtodunenſium reſtauranda. Ac refert Tacitus nobiliſſimam Galliarum ſobolem liberalibus ſtudiis hic operatam fuiſſe Gens tota Eduorum fraterno fœdere Romanis juncta & ab iis viciſſim jure Senatus donata fuit.

Diſputant eruditi an hoc Auguſtodunum ſit Bibracte illud, cujus tam frequens apud Cæſarem mentio. Adfirmat Petrus Sancto Julianus in Burgundia ſua: qui nondum ſatisfacit Merulæ. Cheſneus tamen duo imprimis adfert argumenta pro Sancti Juliano; 1. Quod conſtet Cæſarem Cabillono, ut horreum haberet, viam ſtraviſſe Bibracten uſque; at vero hodieque veſtigia & reliquias ſtratæ iſtius viæ, quæ ſuperſint, recta ducere Auguſtodunum, 2. Ex nomine Auguſto impoſito, quod facturos Eduos non fuiſſe niſi in prima gentis ſuæ urbe, & quæ caput fuerit reliquorum credibile eſt. Vide plura apud Cheſneum *lib. ant. Gall. cap.* 4.

Auguſtoduno abitum oportet Antiſſiodorum, vulgo *Auxerres*. Urbem elegantem, antiquam, Epiſcopatus titulo fulgentem, tractui circumjacenti nomen mutuans *le pays Auxerrois*. In medio vinearum ſita, longe etiam remotis populis temetum propinat optimum. Studgardiæ Wirtembergicæ fere ſitum, qua vineta, æmulatur. *Auxerre.*

Antiſſiodoro moveas Senonum urbem, *Sens* hodie appellatam, Archiepiſcopi ſedem. Proximo ſecula miraculoſa accidit hiſtoria. Fœmina prægnans per legitimum fere tempus, *Senes. Graviditas miraculoſa.*

pus, doloribus tandem acutiſſimis adflicta, & partui vicina credita, tribuſque annis continuis lecto adfixa, totum verò inſequens vitæ tempus ægra & adflicta, 28. annos onus hoc, ceu gravida geſſit. Mortuam ſuperveniens maritus ſecari curavit, inventuſque fuit infans ſexus ſequioris totus lapideus. Intellexi ſaxeum illum partum adhuc monſtrari. Refert hæc uberiùs Paſquerius in libro cui titulus *Recherches de la France. lib. 5. cap. 39. pag. 500.*

Senonibus pergendum ad confluentes Sequanæ & Icaunæ: Urbs *Montereau*, vocatur. In fluviorum medio arx ſita eſt, olim ſeceſſus Regum Franciæ; unde & nomen, tanquam *mons Regius* habere creditur. In ſiniſtra Sequanæ ripa adeoque Gaſtinenſium territorio urbs ipſa: ſuburbium verò S. Nicolai in dextra, tractuque Brienſi. In ponte hujus urbis Joannes Dux Burgundiæ ab illis qui cum Delphino erant quod Ducem Aurelianenſem interfeciſſet cranio prægrandi ictu aperto, occiſus fuit. Cranium foramine amplo perforatum Divione penes Carthuſianos adhuc oſtenditur. Arguta eſt reſponſio à Monacho facta Regi Franciſco primo, ſciſcitanti, unde tam latum foramen redditum fuerit: nempe ideo, quod per id Angli tanto numero in Galliam intraſſent. Filius enim Joannis Philippus, ut mortem patris vindicaret, Anglis ſe jungebat, illoſque in Galliam accerſebat.

Hinc ad ſiniſtrum paulum declines viſum denuò (meretur enim antiquum δὺς καὶ τρὶς) arcem primariam Regum Galliæ Fontem Bellaqueum, vulgò *Fontaine b' leau*.

Fontaine b' leau.

Regio huic ſeceſſui cum meis comitibus vix horam impendi. Ignoſces igitur ſi non eo quo debet penicillo depingatur, aut ſi quæ omittam ſilentio minimè tranſmittenda. Nomen ſeceſſui huic arciq; regiæ cum adjacente urbe

urbe (quanquam muris nondum circumdatâ) eſt à fontium ſcaturiginibus limpidiſſimas aquas egurgitantibus. Sita eſt in medio ſylvarum & rupium in ſolo arenoſo. Venationes pleriſque partibus ſunt opimiſſimæ aura adflatur ſaluberrima. Selectus ea re fuit locus in quo ſtemma regium ſurculus protruderet, umbra ſua regnum protecturos. Antiquum eſt ædificium, & Ludovico etiam Sancto *deſertorum & ſolitudinis ſua* vocabulo appellatum. Sub Franciſco tamen primo reſtauratum & ad hanc magnificentiam ædificari cœptum fuit. Atriis cubiculis & xyſtis abundat magnificentiſſimis: de quîs omnia particulatim referri hic nequit.

Unius ex xyſtis ſive galeriis ingreſſus videbis inſcriptionem impoſitam, teſtem recepti Portus gratiæ, his verbis:

DEO OPT. MAX.

Cum per occaſionem civilium armorum & ob impuberem Principis ætatem, quibus tota fere Gallia exarſerat, Eliſabetha Anglorum Regina portum oppidumque Gratiæ, quod eſt ad oſtium Sequanæ poſitum, naturâ manuque munitiſſimum inſigni fraude occupaſſet, firmiſſimoque præſidio teneret auſpiciis CAR. IX. *Chriſtianiſſimi Regis, conſilioq; & prudentia ſingulari Catharinæ Matris Reginæ, paucis diebus oppugnari ſummâ vi cœptum, deditione receptum eſt. Anno* M. D. LXIII.

In extremo hujus galeriæ obſidio & recuperatio Ambiani ſupra caminum penicillo repræſentata eſt.

In minoris galeriæ, quam & Regis Franciſci vocant, medio notabis locum ubi colloquium erat inter Perronium & Mornæum. Ex hac

hac in aliam egredieris ſtatuis marmoreis dimidiatis exornatum.

In galleria cervorum depictas videbis arces regias primarias, cum ſaltibus & venationibus, quis plæræque circumdantur *S. Germain, Monceau, Amboiſe, Madrit, Chambourt, Villecoterets, &c.*

In galeria Reginæ elegantiſſimas videbis picturas. Inter alia & prælia in quis triumphavit Henricus IV. repræſentantur. Proſpicitur inde in aviarium.

Aviarium hoc oblongum eſt inſtar galeriæ, (ſic enim voco, ut cuivis intelligat) in cujus medio ſurgit turris rotunda. Undique fere apertum lucem & aërem haurit, clathris tamen prætenuibus, qualibus caveæ muniri ſolent, obductum, exitum volucribus negat. Arboreta & dumeta in eo diſpoſita ſunt, in quibus nidificant aves. In medio fons eſt, diverſos hinc inde diſpertiens rivulos, cincta eſt vineis & roſetis arte factis: quis ſubſcriptum: *Henricus IV. D. G. Franciæ Rex.* Hinc atque hinc picti ſunt gemini Angeli; quorum, qui à dextro ſunt latere, alter coronam, caniſtrum alter roſis plenum geſtat: quis ſubſcriptum hoc diſtichon:

Tot populos victor juſto Rex Marte ſubegit,
Regius hic retinet quot ſibi carcer aves.

Qui a ſiniſtro conſiſtunt alter coronam tenet, alter pſittacum: iiſque ſubſcriptum:

Qui Ianum clauſit, volucres hic ſponte recluſas
Detinet, æternum quæ ſua facta canant.

Omnis generis aves videbis: quæ fritillantes, trutillantes, minurrientes, gementes tam ſuave auribus melodon accinent, uti in ſtuporem datus ubi ſis, quid audias, ambigendum tibi ſit.

Atriorum quæ Salas vocant, præcipua ſunt,

1. *de la garde* dictum ornatum tapetibus elegantiſſime manupictis, prælia Caroli VII. & victorias ab Anglis reportatas exhibentibus. 2. *de feſtins*. conviviis celebrandis deſtinatum olim. Obſerves hic caminum magnifice ſtructum. Regis Henr. IV. Equitis ſtatua ex marmore candidiſſimo iſtic collocata, valore 18000. Coronatorum æſtimari nobis referebatur. Marmori Lydio ſubtus hæc epigraphe impoſita: *Henricus IV. Francorum & Navarræ Rex, bellator, victor, & triumphator, bello civili confecto, regno recuperato reſtauratoque pace domi foriſque conſtituta, &c.* Adſiſtunt à dextra Clementia; à ſiniſtra Pax: pariter ex candido marmore. Columnæ ibidem viſuntur ex marmore variegato: & in ſummo par leonum ex ære, cum duabus coronis, omniſque generis armis. Subtus grandem iſtam Regis ſtatuam, tabellam notabis ex marmore æqui candoris, in qua ſingulari artificio idem Rex repræſentatur eques, habitu Romano antiquo, ſub pedibus devictos ſuos hoſtes conculcans. 3. *des bals*: in cujus laquearium medio ſymbolum Henrici II. ſcriptum: *Donec totum impleat orbem.* Alia ipſius notabis.

Duceris in cubicula plurima verè regia, qualia ſunt quæ vulgo appellantur: *La chambre & antichambre du Roy, le cabinet du Roy, la chambre & antichambre* (in quo natus Ludovicus XIII.) *de la Royne*: *La chambre du Conſeil*: *de Monſieur le Daulphin*: *la chambre neufve*: in quo obſervabis ſub perſona Dianæ effigiem magnorum Principum, ex magno Rege, matris. Laboribus Herculis parietes picti ſunt.

Sacellum quoque meretur videri. Idem ſphæriſteria, horologium, ſudatoria, culina.

Areas aliquot habet latiſſimas, quarum nomina quantum recordor hæc ſunt: *La cour de la*

de la fontaine, in qua fons perelegans, cui impoſita ſtatua Mercurii, duæque aliæ nudorum hominum. *La cour des Officiers* : *Le dongeon* in qua videtur horologium Aſtrologicum: area baptiſmo Delphini tunc Regis nobilitata: *La baſſe cour*, in cujus medio equus prægrandis ex gypſo factus conſpicitur. Singularis artificii opus creditur, propter proportionem accuratiſſimam, qua in tanta mole omnes partes ſibi correſpondent.

Viridaria & horti aliquot adjacent ſtupendæ amœnitatis : *Le jardin du Roy*, *de la Royne*, *de la fontaine*, *de pin*. *des eſtange*. In quibus & ſtatuæ, & fontes & ambulacra diverſa videbis: quæ omnia meo calamo in hoc perexiguo libello ſuis coloribus depingi nequeunt.

Extra arcem hortus eſt alius pomiferis arboribus obſitus, in cujus ſtagno duas triremes parvas vidimus, inque ejus extremo par ſtruthio camelorum tum omnis generis anates & anſeres exoticos.

Melun Fonte bellaqueo Melodunum viſas, vulgò *Melun*, Heurepenſis territorii primariam urbem. Olim in inſula Sequanæ, non ſecus ac ipſa Lutetia, coerecebatur: teſte Cæſ. *lib*. 7. *de bell*. *Gall*. nunc ad inſtar Lutetiæ in media inſula. & utrinque in fluminis ripa ædificata triplicem reddit urbem. Fabulæ ea res originem præbuit : Huic urbi olim nomen fuiſſe *Iſis*, & quia Lutetia ad exemplum hujus in inſula & utrinque in continenti poſita erat, nomen ipſi datum *Par Iſis*. Supra unum ex portis hujus urbis inſignia Francica & Medicæa picta ſunt, hoc adſcripto : *Concors inæqualitas facit melos unum*. In quo agnoſcis adluſum ad nomen urbis. Minus quidem ingenio loci, ad haut mediocriter opere manufacto munita eſt.

Corbolium hinc pergendum urbem in ripa Sequa-

Sequanæ ſitam, nec ipſam improbè munitam, alluitur & Eſſonâ.

Charantonium poſt tranſeundum ubi Matrona, *La Marne*, ponte tranſitur. Echo iſtic percipis τεσσαρεσκαιδεκάφωνον, quæ terdecies humanam reddat vocem, ut alii obſervant: mihi undecies reddita fuit.

In proximo hîc eſt alius vicus Confluentes, vulgò *Conſtans* dictus. Ubi Sequanæ ſe jungit Matrona. Seceſſus hic eſt Domini Villeregii amœniſſimus: in quem animi gratia Lutetiam exſpaciari poſſis.

Rediſti nunc ſub hyemis initium in urbem totius Regni caput. Hyemandum hîc: tempuſque ita collocandum ut ne fruſtra in ea vixiſſe dicatus. Deſcriptionem ejus meam aliquam hic ponerem. Sed tremulus calamus rem tantam aggredi timet. Ne tamen deſim tibi, magnæ hujus urbis brevem à magno viro profectam deſcriptionem huc tranſcribam. Fraudi id, opinor, mihi non erit: qui candidè auctorem, qui eſt Paulus Merula, laudo.

Lutetiæ, vulgò *Paris* dicta, territorii, quod Pariſium vulgò *Pariſis* vocant. Parſque eſt Inſulæ Franciæ totiuſq; regni eſt metropolis. Pariſium complectebatur olim quicquid erat hinc à Poria Pariſienſi uſque ad pontem Æſiæ, vulgò Pontoiſe; inde verò Clayam uſque, verſus Brienſes. Nomen ferè periit, niſi quod ejus etiamnum memoria ſervetur cùm in quibuſdam pagis, *Louvres*, *Cormeilles*, *Eſcova*, & aliis qui cum adjectione *en Pariſis* cognominantur: tum in ſolidis denariiſque Pariſiis, vulgo *Sols & deniers Pariſis*. & quibuſdam Parlamenti Pariſienſis taxationibus. Quin etiam ſunt qui portæ, quam nunc Lutetiam incolentes Parienſem vocant non aliundę nomen eſſe cenſent, quam quod ea in Pariſium duceret, *Paris.*

Nomen. ret. Lutetia: Λευκοτεκία. Λευκεζία dicitur quibuſdam etiam *Lutetia Pariſius*, non tam barbare ut quidam hodie putant. Sic dicebatur *Santonus Mediolanum*, *Auguſta Vindelicus*, *Colonia Tarquinius*, *Colonia Craviſcus*, *Colonia Vejus*. Hodie *Paris* vulgo, ab ipſis hujus agri populis: quod paſſim per Gallias accidit, ut urbes antiquis nominibus rejectis & obliteratis, auguſtiores ipſarum gentium appellationes adſumpſerint. Pariſios vero dictos volunt vel in Paridis Trojani memoriam, vel à Parrhaſiis Aſiaticis, Herculis comitibus, vel ab Iſide παρ᾽ Ἴσιος hoc eſt, prope templum Iſidis, cujus ſtatuam ſcribunt nonnulli ad D. Germani Pratenſis paucis antè annis adhuc fuiſſe, *Idolum S. Germani* vocatam: ſed anno 1515. ſublatæ crucem rubram ſubſtitutam. Lutetia quibuſdam à luto, propter paludes vicinas, quarum apud Cæſ. lib. 7, eſt mentio: earum hodieque ut ferunt, memoriam ſervante foro primario quod *Marchopalus* dictum, quaſi forum paludoſum: aliis ab gypſi fodinis proximis, quaſi λευκοτείχια quòd fere toto cruſtrario conſtet opere Civitatem Jul. Boethius lib. de diſcipl. Schol. nominat, quod is multa fortean illic ędificaverit. Lutetia multo quondam fuit, quàm fuit. quàm hodie minor. In Inſula tantum, quàm ambit Sequana. Deſcribit eam genuinè Julianus Cæſar in Oratione, cui titulus. Ἀντιοχικὸς ἢ Μισοπώγων. Cæſar vocat, oppidum Pariſiorum, poſitum in inſula Sequanæ fluminis. Ammianus *Matrona & Sequana omnes magnitudinis gemina, fluentes per Lugdunenſes poſt circumcluſum ambitu inſulari Pariſiorum caſtellum, Lutetiam nomine conſociatim meant, meanteſque protinus prope Caſtra conſtantia funduntur in mare.* Ex quibus patet, quàm tenue tantæ urbi fuerit initium. Tantilla inſula adcreſcentem in dies hominum

multi-

multitudinem paulatim capere non fuit potis. Ductis in utramque continentem quaſi Coloniis, additiſq; locis ſuburbanis, ita ſenſim productis variè pomeriis excrevit, ut jam totius Galliæ ſit maxima. In tres nunc ſecatur partes: quarum major eaque ad ripam fluminis dextram humilior eſt, ad Ortum & Septentrionem vergens Villa vulgo dicitur, *la ville*: Minor ad ſiniſtram verſus Auſtrum & Occidentem loco altiore. & qui per collicu-los ſuos nonnihil adſurgit, *Vniverſitas* vocatur, *l'Vniverſité*; Media eſt *Inſula*, quàm *Civitatem*, antiqua appellatione, *La Citè*, nuncupant, Fluvio undique cincta: Pontibus, duobus quidem Minori, tribus verò Majori juncta. *Villa* ſpeciem præbet Lunæ διχοτόμου, hinc Sequana, illinc Mœnibus, Vallis, Foſſiſque in Hemicycli figuram circumdata *Portas* habet ſeptem, *D. Antonii, Templi, D. Martini, D. Dionyſii, Montis Martyrum, S. Honorii, Novam*: *Suburbia* quinque; *Templi, D. Martini. S. Dionyſii, Montis Martyrum, S. Honorii.* Hujus Vetera Mœnia pro incrementi ratione contractiora fuere. Arcis Lupariæ caput orſa, D. Euſtachii Templum, Hoſpitaliaque DD. Jacobi & Juliani complectebantur; juxta Sacellum Braccorum ad D. Catharinæ Vallis Scholarium adſurgebant; D. Antonii Portam continebant; hinc ad Monaſterium, quod *Ave Maria* vulgò Sequanæ vicinum, deſinebant. Succeſſerunt Nova, quibus Suburbia etiam incluſa fuere. Vallo atque Foſſis, ex Sequana irriguis, munita; Vetuſtis illis vel dejectis ſoloque æquatis, vel in privatarum ædium uſum converſis. *Civitas* quatuor parvulis inſulis ſuperioribus ordine & in linea ſitis, tanquam obicibus contra vim Fluminis defenditur; primum, ut dixi propter ſitus commoditatem habitata; Ligneiſque Pontibus adiri ſolita, totius Urbis veluti Cor, propter Epiſcopale, Regiumque

1. Villa. ejuſq; *Portæ.*

&*Suburbia.*

2. Civitas.

Pala-

ejuſq; Porta quondam & Pontes hodie.

Palatium *Portas* habuiſſe olim videtur quatuor ad totidem Pontium capita : *Caſtelli Majoris* ſeu *Pariſienſis Superiorem* quidem ad Pontem Virginis, *Inferiorem* autem ſive *Inferni Portam* ad Pontem Trapezitarum, *Caſtelli Minoris* ad Pontem Parvum, *Quartum* denique ad D.Michaelis *Pontes* habet tamquam Alas, dextras quidem *D. Virginis*, *Trapezitarum*, *Molitorum*, *qui villam* reſpiciunt; Siniſtras autem. *Pontem Parvum*, *&* *D. Michaelis*, quibus in *Univerſitatem* tenditur. *D. Virginis & Parvus* lapidei ſunt; cæteri tignis & ſublicis impoſiti. Lapideorum, ſanè Major, qui *D. Virgini* ſacratus, olim longitudinem habebat Lxx. paſſuum, latitudinem xviii. Ordines xvii. (ordo quivis xxx. Tignis conſtabat) Ædes utrimque lateritias, pari magnitudine & altitudine, Lx. impoſitas gerens Lxxx. poſt anno ſub Ludovico XII. quum mole ſua corruiſſet, refectus eſt ſummo artificio ſex Arcubus lapideis; Dominibus Lxviii. æqualibus ſuperſtructis, Pavimentoque Lapidibus ſtrato, ut Pontem eſſe multi neſciant. *Pons Parvus* reſtauratus eſt ſub Carolo VI. ex Judæorum multis. *S. Michaelis* ædificatus ab Hugone Aubrioto, Præfecto Pariſienſi, ſub Carolo VI, quum anno CIↃ. IↃ. xlvi. navium impetu convulſus corruiſſet, non multo poſt refectus eſt, æqualibus Dominibus lateritiis hinc inde ornatus. Eſt & hodie *Pons* inter arcem Lupariam Auguſtinenſium Cœnobium Sextus : cujus fundamentum poſuit Henricus III. Franciæ Rex. Pridie Kalend. Junii CIↃ. IↃ. Lxxviii. In eo abſolvendo adhuc ſerio laboratur.

Univerſitas, ejuſq; Porta,

Civitas autem hæc Muris olim fuit cincta, qui inferiore parte Palatium & Domum Regiam adhuc circumdant; reliquis dejectis. *Univerſitas* quandam Galeri ſpeciem exhibere videtur, quo Caput tantæ Urbis tegatur quaſi, & ornetur, *Portæ* illi ſeptem, *D. Victoris*, *D. Marcelli*,

celli, D. Iacobi, S. Michaelis, S. Germani, Buſſia & Nella. Suburbia quinque, *S. Germani, S. Michaelis, D. Iacobi, D. Marcelli, D. Victoris.* Hæc Luteciæ pars Mœnibus, etiam ut Villa, eſt cincta: ſed Foſſis propter Loci ſitum ſiccis. Longum eſſet enumerare quæ in tribus hiſce Patribus occurrunt, deque iis adferri poſſunt, Singularia. Brevis ero, & in Brevitate, ſpero, non obſcurus. Epiſcopus Pariſienſis Spiritualibus præeſt. Epiſcopi numerantur CVII; quorum ultimum novi *Petrum Gondium. Urbs* Regi paret, habens peculiarem quamdam Juriſdictionem. *Suburbiis* idem Jus cum Urbe conceſſit Carolus V. Francorum Monarcha anno CIↃ. CCC. LXXIV. *Academia* Rectoris unius arbitratu regitur. Magiſtratu trimeſtri. Philippus I. Galliæ Rex anno CIↃ. XC. *Eſchevinos* (Viros Conſulares) Urbi dedit; locoque inſignium Navem Liliis aureis ornatam, Civibus Pariſienſibus Jura *Nobilitatis* largitus eſt Carolus V. cujus memini anno CIↃ CCCLXXI. Templa numeravi LXIX. univerſim: inter ea auguſtiſſimum, *Cathedrale D. Virginis*; quod, jactis ab Philippo Auguſto anno CIↃ. CXCI. ſub Mauricio Pariſiorum Epiſcopo, fundamentis, ſerio ædificari cœptum anno CIↃ. CCLVII. menſe Februario, Joanne Kalenſi Latomo, regnante D. Ludovico; ex Galliæ Miraculis præcipuum. Columnis CXX. ſuſtinetur. Longitudo Paſſuum CLXXIV. Latitudo LX. Altitudo C. Chorus Lapide cinctus; Hiſtoriis ex Veteri & Novo Teſtamento inſculptis, quas anno CIↃ. CCCLI. abſolutas, loquitur Inſcriptio. In ambitu habet Sacella XLV. ferreis Clathris munita. Univerſim Portæ XI. In Fronte tres biforæ. Statuas XXVIII. Regum inſignes. Ad latera Turres viſuntur, ſeu Moles verius Campanariæ, altitudine XXXIV.

& Suburbia.

Quibus in Luteciam Juriſdict.

Urbis Scabini.

Inſignia Civitis, Nobilitas.

Templa & inter ea D. Virginis.

Cubitorum Campana Maxima, cui ab Maria Virgine cognomen, viginti Viros flagitat pulſanda; Sonitus ſereno cœlo per ſeptem leucas auditur. *Sacella* Pariſiis non pauca, XIII. circiter; inter quæ primi cenſendum loci, quod in palatio Regio *Sanctum* audit, ab D. Ludovico exſtructum; omnium Ciſmontanorum audaciſſimum, nam Sacellum Sacello fornicato incumbit, nullis Columnis mediis, ſed lateralibus tantùm ſubfultum: Porta Inferior veram D. Virginis imaginem: Superior Jeſu Chriſti fertur exhibere, Servantur ibi (ſic perhibent Curiones) Corona, Spinea, Toga purpurea, Arundo, Spongia, Sudarium, Mappaque Cœnæ ultimæ: quæ omnia à Balduino Imperatore Conſtantinopolitano Venetis oppignerata, Gallus redemta ibi repoſuit. *Cœnobia* plurima (XXIX. ſi rectè numerum memini) & ampla: *Templariorum* ſanè circuitum novavi ſpatioſiſſimum, Urbis inſtar; Templariis anno CIↃ. CCCIX. è medio ſublatis. Bona Hoſpitalariis S. Joannis fuerunt adſignata. Eſt & *Cœnobium Filiarum* Dei prope portam S. Dionyſii, quæ Damnatis ad ſupplicium ducendis tres Panis bolos cum Vino porrigere ſunt ſolitæ. *D. Victoris Cœnobium* Canonicorum Regularium S. Auguſtini à Ludovico Craſſo CIↃ. CXIII. victoria de Perduellionibus parta ædificatum; Sub Franciſco I. magnificè reparatum. *Templum DD. Petri & Pauli* ab Clodoveo ædificatum eſt, anno CCCC. XCIX. hortatu Genovevæ, quæ ibi ſepulta, anno. IↃXXI. Canonicorum Secularium priùs, poſt ab Ludovico Craſſo Regularium eſt factum. Turris anno CIↃ. CCCCXXCIII. fulmine conflagravit. *S. Germani Pratenſis, Cœnobium* Benedictinorum; ab Childeberto II. in honorem S. Vincentii exſtructum; poſt, ſepulto illic D. Germano, Epiſcopo Pariſienſi, nomen ejus induit. Opulentia nulli Cœnobio cedit; Privilegiis & Juriſ-

Sacella interq; ea *Sanctum.*

Cœnobia, interque ea *Templariorum.*

Filiarũ Dei.

S. Victoris,

DD. Petri & Pauli.

D Germani Pratenſis,

Juriſdictione liberrimum. Muris clauditur.
Forum habet annuum. *Collegia* ad ii innumera; *Collegia, inter ea*
Publica xx. Privata ex ampliſſimorum homi- *Navarraum.*
num beneficio xxx. Omnium pulcherrimum
Navarraum ab Joanna Navarræa, Philippi
Pulcri conjuge, exſtructum. *Sorbonæ Collegium* *Sorbonæ*
inſtituit Robertus de Sorbona; Theologus, D.
Ludovico Regi familiaris. *Bernardinorum Colle-* *Bernardinorum*
gium & Templum, à Benedicto xii. P.M. exci-
tatum auxit Guilielmus Cardinalis Toloſanus
& Bibliotheca, & xvi. Studioſorum, qui Theo-
logiæ darent operam, ſtipendiis. *Officinæ Me-* *Officina varia.*
chanicæ in ſuas quaſi Regiones ſunt diſtributæ,
certiſque locis adſignatæ: *Membrariorum* ſunt
ad pontem D. Michaelis: *Fullonum*, prope
S. Joannem Grevenſem: *Monetariorum*,
prope Lupariam Arcem, ubi Mola Monetaria
Sequanæ ſublicis impoſita: Aliorum, alibi.
Apud Celeſtinos *Officina* eſt *Regia Tormento-*
rum aneorum. *Plateæ* ſunt ſupra cccc. inter *Plateæ.*
quas facile principes: Villæ quidem, *Divorum*
Antonii, Martini, Dionyſii, Honorii, Templi Ve-
tus & Nova. Montis Martyrum, Luparia ad
ripam Sequanæ, Univerſitatis, *Sanctorum Victo-*
ris, Marcelli, Iacobi, Germani, & aliæ; Civi-
tatis denique, præter Pontes ipſos. *Via* hinc
ad Cathedralem, inde Palatium. Jam *Domus*
Pariſienſes, cum Publicæ, tum Privatæ, uni-
verſim anno ciↄ. iↄ. xlix. ad x. millia ſunt
numeratæ; exceptis Collegiis, Templis, Cœno-
biis, iiſque, quæ in Suburbiis. Eminent inter
reliquas *Domus Regia* vicina Palatio, *Nella*, *Domus.*
Flandra, Arteſia, Aurelianenſis, Albretia, Lotha-
ringa, Nivernenſis, Alenconia, Senonum, Remenſis,
Lugdunenſis, Foſcampia, Bellovacenſis, Rotoma-
gienſis, Bituricenſis, Heureſia, Sabauda, Claromon-
tia, Cabillonenſis, Bavara, Burgunda, Reginæ,
S. Pauli (& aliæ *Palatium Thermarum* prope
D. Mathurini quidam ab C. Julio Cæſare con-
ditum volunt. Cœnaculum illic eſt fornica-

tum cui Hortus cum Arboribus imminet. Nomen habere creditur ab Thermis Juliani Apoſtatæ, Aquis ex Pago vicino Gentillio eò deductis. *Domus Publica Pariſienſium*, anno cIↃ. IↃ. xxxiii. cœpta ab fundamentis exſtrui, ſub Franciſco I. Quid verò

Arces. dicam de *Arcibus*? *Majus Caſtellum* ab Julio Cæſare ædificatum ajunt: magis cenſeo ab Juliano Cæſare qui aliquandiu hic habitavit. Prima Pariſiorum porta fuiſſe fertur: Vulgò *Legrand Chaſtelet*, *Caſtellum Parvum*, *Le petit Chaſtelet*, refectum legitur ſub Carolo VI. contra nocturnas Studioſorum graſſationes. *Arx Baſtilia*, *La Baſtille*, excitari cœpit ſumptibus regiis, anno cIↃ. ccclxix. ſub Carolo V. Rege, per Hugonem Aubriotum Præfectum Parſienſem, qui poſt hæreſios nomine in perpetuos Carceres fuit relegatus. *Turnellenſem*, *Lupariam*, *Divique Germani Layenſis* fieri fecit Carolus V. cujus paulo ante memini: *Lupariam* Franciſcus I. ampliare cœpit; abſolvitque Henricus II. anno

Turres. cIↃ. IↃlviii. Quid de *Turribus*? *Turrim Arcis Lupariæ* editiſſimam Franciſcus I. ut Area Regiæ major fieret demolitus eſt. *Turris* in cœmiterio *Innocentum* ædificata creditur initio contra Latrocinia, quum vicina omnia Loca ſilveſtria eſſent & parum tuta. *Turris Billia* Pulvere Tormentario plena, fulmine tacta, adſita Templa Monaſteriaque Celeſtinorum, S.Pauli, Gervaſii, Victoris, Marcelli, maximis adfecit damnis anno cIↃ. IↃ.

Xenodochia. &c. xxxviii. Quid de *Xenodochiis*, *Noſocomiis*, *Ptochodochiis*, & *Orphanotrophiis*? *Domum* in villa ccc. *Cœcorum*, ab Saracenis excœcatorum, D.Ludovicus condidit. Alia prætereo.

Areæ Fora. Suppliciorum loca. Quot Urbis *Areæ* (inter quas primas obtinent *Grevenſis*, *Templaria*, *Lupariæ*) *Foraque*, ut *Mauberti* & aliorum, tot & plura *Suppliciorum* ſunt *Loca*, Maleficiis plectendis deſti-

nata

nata, quorum Cadavera poſt in *Montem Falconum* extra portam D. Martini transferuntur. Reſtauravit Petrus Remigius, Theſaurarius & Regni Gubernator ſub Carolo Pulchro; Reuſque ſub Philippo Valeſio factus Repetundarum ibidem eſt ſuſpenſus. Inter *Sepulcreta* prima cenſere ſoleo, *SS. Innocentum & S. Ioannis Grevenſis*: illud ampliſſimum eſt muris ab Philippo Auguſto circumdatum, Sepulcrorum numero & Sceleris admirandum; Cadavera novem dierum ſpatio abſumi ajunt. *Sepulcra* verò, & præſertim Regum, Principum, Ducum, Comitum, Nobiliumque utriuſque ſexus quot in hac Urbe vidi! Eorum plena eſt enumeratio apud Ægidium Corrozetium, cujus exſtat accuratum de Pariſienſis Urbis antiquitate opus. Variorum etiam (liceat enim hæc ſpeciatim commemorare) quorum præclara Ingenii monementa cùm admiratione luguntur, quorumque fama jam volitat docta per ora virum, Cineres variis hic locis reverenter adſervantur: *Petri Lombardi* in S. Marcelli Suburbio: *Roberti Cenalis* Epiſcopi Abrincantenſis, Viri doctiſſimi, ad D. Paulum; ubi & *Nicolai Gillii* Secretarii Regii & Hiſtorici Gallorum; *Petri Berchovi* Prioris, qui fecit quinque Opera ſolemnia, Dictionarium, Reductorium, Breviatorium, Deſcriptionem Mundi, & Tranſlationem cujuſdam Libri Latini in Gallicum, ad D. Eligii: *Petri Comeſtoris, Hugonis Richardi & Ada de S. Victore*, ad Victoris: *Ægidii de Roma*, Archiepiſcopi Bituricenſis, Philoſophi ſummi, & *Philippi Cominei*, Hiſtoriographi, apud Auguſtinianos, *Roberti, Gaguini, Ioannis de Sacroboſco, Franciſci Balduini* JC. ad D. Marturinum: *Paulli Æmilii Veronenſis*, Hiſtoriographi, ad Cathedralem: *Coſma Guymier*, qui Gloſſas ſcripſit ad Pragmaticam

Sepulcreta.

Sepulcra variorū.

Sanctionem, in Cœmiterio Innocentium, *Guilielmi Budæi* apud Maturinos: *Ioannis Raviſi Textoris* in Sacello Collegii Navarræi, *Claudi Eſpencæi* Theologi, in Templo S. Coſmæ; *Chriſtophori Thuani & Petri Siguierii*, Præſidum, ad D. Andreæ Artium; Aliorum

Fontes. alibi. *Fontes* guſtavi publicos ſupra XVI. inter quos admiratos ſum, qui Innocentum dictos,

Statuæ. quique S. Martino Cœnobio. *Statuas* etiam ſtupui variis locis: *Regum* omnium in Palatio Regio, *Caroli Magni* in Templo S. Marcelli, *Philippi Valeſii* in primario; ubi & *D. Chriſtophori* Gigantea, anno CIↃ.CCCC.XIII, ab Antonio *d'Eſſars*, Equite erecta. Eſt ibi & effigies *Petri Cugneri*, juxta Chorum in angulo ad altare Beatæ Mariæ. Fabulantur per ludibrium poſitam, quum Bona Eccleſiaſtica nomine regio in Fiſcum trahere conaretur, ſub

Bibliotheca. Philippo Valeſio: ſed fruſtra. *Bibliothecas* inſpexi varias, publicas quidem, cum primis *Regiæ Majeſtatis, & S. Victoris*; privatorum autem infinitas, præcipue, Cl. *Puteani, Pitheorum*, *Nicolai Fabri*, *Barnabæ Briſſonii*, & aliorum, & omnes optimis rariſſimiſque cùm editis, tum manuſcriptis refertas libris. Quot porro

Seditiones. Pariſienſis Urbs *Seditionibus* agitata, quot *In-*

Incendia *cendiis* deformata, quot *Inundationibus* vaſtata, quotque *Hoſtium incurſionibus* fuerit concuſſa

Inundationes. & laniata, copioſe notant Francorum Annales. Hæc de una Urbe ſufficiant. Qui plura deſide-

Incurſus Hoſtiles. rit adeat Ægidium Corrozetium, cujus antea memini, & Jacobum Capellum, qui de Lutetia ſingulares ſcripſerunt Libellos. Exſtat & Carmen Euſtatii à Cnobbelſdorfi Pruteni. Franciſcus Belleforeſtius omniùm accuratiſſimè Lutetiam delineavit.

Hæc Merula. Addam ego inſuper pauxilla quædam. In templo Celeſtinorum poſteris teſtatum fecit Rex potenteſſimum Henricus II. quanto adfectu proſequeretur Annam Montmo-

morantium Comitem ſtabilem Franciæ, in quo voluit ſuum ipſiuſque cor communi tumulari ſepulchro, his adpoſitis epigraphis.

I.

Cor junctum amborum longum teſtantur amorem,
Ante homines, junctus ſpiritus ante Deum.

II.

Pyramidi ex marmore inſcriptum:

Adſta viator, non leve pretium mora:
Hic grande parvo cor duplex jacet loco,
Regis Duciſque: Regis Henrici, Ducis
Montmorantii Annæ, per gradus qui ſingulos
Ad militaris ordinis faſtigium
Pervenit, & res maximas cum maximis.
Domi foriſque Regibus geſſit tribus,
Franciſco, & Henrico, ultimoque Carolo
Sed præcipua quo ſingularis & fides
Inter Ducemque Regem & Henricum foret
Teſtata, corda juſſit amborum ſimul
Rex ipſe poni, pignus haud dubitale,
Quòd juncta eorum vita perpetuò fuit,
Hic juncta quorum mors habet vitalia.

III.

D.O.M.S

Siſte parum & audi viator. In Anna Montmorancio tanta fuit rei militaris ſcientia, & in tractandis & explicandis negotiis vigilantia, ut paulatim tanquam per ſcalarum gradus virtutis ergo, adſcenſum ſibi ad honores altiſſimum gradū paraverit. Quem dum vixit tenuit honorificentiſſimè cum Henrici ſecundi Regis potentiſſimi approbatione maxima, qui eam ipſam ampliſſimam, quem à

Rege Franciſco patre conſecutus erat Annas degnitatem augere ſi potuiſſet cogitabat, ut incomparabilem & pené inauditum ſuum erga clariſſimum virum amorem declararet, eum etſi plerique Principes viri imminuere quibus poterant artificiis conarentur, augebat tamen obtrectatio amorem, ut nihil penitus de jure publico aut privato ſtatueret, quod Anna non probaretur, ut jam unum animum in duobus corporibus facilè cerneres, quæ voluntatum & animorum ſumma conjunctio ut poſteris monumento pleriſque innoteſceret memorabili, voluit Henricus authorum corda in eadem jacere ade. Igitur conſentientibus Carolo IX. & Catharina Regina mater ejus beatiſſ. fœmina Magdalena conjugi, & Franciſcus filius piiſſ. mœrentes P.P.

IV.

Quarta Gallica eſt Annotata cum modò poſitis in Antiquitatibus Pariſienſibus pag. 125. In quibus horum ſimiliumque theſaurum habes.

S. Germain en Layes.

Pariſis exeundum ad loca vicina nobiliora. Præter Fontem bellaqueum, de quo ſuprà, viſas ad fanum S. Germani 5. leucas diſtans; de quo P. Merula: Fanum verò S. Germani, vulgò *S. Germain en Laye*, ſic deſcribit idem. Oppidum non nullius eſt antiquitatis. Arcis fundamenta jecit, vel ſaltem ut quidã volunt arcem reſtauravit Carolus V. Francorum Rex. Reſtituit eam Franciſcus I. venationibus addictior. Superat omnes regias domos: aëris ſaluberrimi. Nullius cenſetur Diœceſios. Sylva adjacet cædua, quercubus conſita, quæ vulgò *le bois de trahiſon*. In ejus angulo, qui oppidum ipſum reſpicit, menſa lapidea mihi monſtrata prægrandis, ad quam proditio fertur concepta, quæ qualis fuerit, & à quibus facta, malo ab aliis explicari, quàm in

re

re ſatis dubia & incerta errare. Quod quidam narrant ſylvæ ramos, ſi in Sequanam projiciantur, ſtatum lapidem inſtar fundum petere, non ego ſum expertus: ideoque nihil temere volo adſerere. Hæc Merula. Quibus ego addo. Hodie novam arcem juxta veterem excitatam operis magnifici & verè regii. Xyſtis ſive galeriis ſex ornatam vidi. Notatu digniſſimum, quod videas, ſunt cryptæ ſubterraneæ, artificioſis aquarum ductibus irriguæ. Quatuor erant cum iſtic eſſem: I. Orphei, in qua ſtatua Orphei cum cithara, qua ludit cum opus movetur. Ad ſonum citharæ omnis generis feræ progrediuntur ipſumque circumſiſtunt: Arbores ſe inflectunt: Rex ipſe poſt cum Delphino aliiſque ſequitur. II. Puellæ organo Muſico motricibus aquis ludentis: hinc inde, ac ſi auditores ſuos contemplaretur, circumſpicientis. Suaviſſimum etiam melos fictitiæ aves admodulantur. Juxta feneſtram notabis tabulam marmoream variegatam repræſentantem picturis amœniſſimorum camporum. In medio tubus eſt ex quo, impoſitis diverſis inſtrumentis diverſas ſpecies unda repræſentat. In pariete interiori videbis Satyri ſtatuam mirè elegantem. III. Neptuni: Cùm movetur opus, duo angeli tuba ſonitum adunt, & ad ſonitum Neptunus tridente armatus currui inſiſtens à duobus equis tractus exit: cumque paulum ſubſtitit, revertitur, & tubarum clangor repetitur. In pariete notabis officinam Vulcanicam. IV. Perſei Andromadem liberantis, monſtrumque marinum gladio percutientis. Inter duos priores videbis adhuc quintam, Draconis: qui motis aliis caput elevat, idque demittens evomit undas largiſſimè. Philomelis factitiis ſuaviſſimum melos accinentibus. Præter has Cryptas aquis rotantes,

videas etiam illam quam ſuccam vocans, *la croute ſeche*, locum refrigerio ſub æſtivos colores commodum: Tum fontem cum ſtatua Mercurii in galeriarum una: Et tandem in cubiculo quodam Francidos effigiem plorabundæ ſedentes, quàm Rex elevat, & in priſtinum ſtatum reponit.

Madril *S.Clou.* Cum huc exis unâ operâ viſere poſſis ad arcem Madritum, tum in vicum S.Clavi, cæde Henrici III. maculatum & inde celebratum. Monimentum ejus hîc inter plura aliorum viſitur cui hi verſus inſcripti:

D.O.M.

Æternaque memoria Henrici III. Galliæ & Poloniæ Regis.

Adſta viator, & dole Regum vicem:
Cor Regis iſto conditum eſt ſub marmore,
Qui jura Gallis jura Sarmatis dedit.
Tectus cucullo hinc ſuſtulit ſicarius.
Abi viator, & dole Regum vicem.

Eodem ipſomet itu luſtres etiam fanum S. Dionyſianum, duabus leucis Lutetia diſſitum: de quo ſic Merula: *S. Dionyſianum*, quod vulgo *S. Denys.* *S. Denys en France*, non alia te nobilitari ſolet, quam Fano ſuperbiſſimo, cui initium tenue ſatis ab Dagoberto Francorum rege. Auxit mirum in modum anno CIↃ.C.XLI. aut circiter Suggerus Abbas, ut ipſe in ſua teſtatur Hiſtoria. Servari memorantur ibi Corpora *SS. Dionyſii*, Francorum Apoſtoli, *Eleutheri, & Ruſtici*, item *Dionyſii*, Corinthiorum Epiſcopi (cujus hiſtoria Eccleſiaſtica ſubinde meminit) *Hyppoliti*, & aliorum. Vidi hic aliquando, præter alia Singularia, grande *Monocerotis Cornu*, ſexſemis pedum. *Labrum* vel *Solium ex Iaſpide*, roſei coloris, quo uſum ferunt in Balneis Regem Dagobertum; *Crucem auream*; *Lychnum penſi-*

penſilem ex argẽto,quem pro accepto S. Eugenii corpore obtulit Philippus Hiſpaniarum Rex, anno CIↃ. IↃ. LXV. Servantur in Theſauro S. Dionyſii, quæ ad Regem pertinent Ornamenta, Diadema, Sceptrum, & alia; quæ quoties quis Rex conſecrandus, Remos ſolenniter deportantur. Longitudo hujus Templi CCCXC. pedum; Latitudo C. Altitudo LXXX. ad interiorem Fornicem. Nam Tectum altius multo exſurgit. Turres habet duas excelſas, quadrata forma, inque iis Campanas ex puro ære. Sunt Valvæ areæ, auro obductæ. Locis hic à multis jam annis deſtinatus Regum aliorumque Principum Sepulcris. Siros ibi notavi quamplurimos. Sunt illic, præter Dagobertum Cœnobii Conditorem, in Choro verſus Meridiem,ut nomina loquuntur: *Ludovicus*, Rex. Filius Dagoberti, *Carolus Martellus*, Rex; *Pipinus* Rex, Pater Caroli Magni: *Barta* Regina, Uxor Pipini Regis: *Kallomanus* Rex, Filius Ludovici Balbi; *Ludovicus* Rex, Filius Ludovici Balbi. Viſuntur ibidem paullo inferiore loco tres Effigies ex Alabaſtrite Lapide,cippis nigri marmoris impoſitæ,quæ perhibentur (nam carent Inſcriptionibus) *Philippi* Regis S. Ludovici Filii: *Iſablla Aragonia*, ipſius Conjugis: *Philippi Pulchri*,ipſorum Filii. In Choro verſus Septentrionem leguntur *Kallomanus* Rex Filius Pipini: *Hirmintrudis* Regina, Uxor Caroli Magni: *Conſtantia* Regina II. (adſcriptis his verbis, *Venit de Hiſpania*) *Odo*,Rex: *Hugo Capet*, Rex: *Robertus* Rex: *Conſtantia*, Uxor Roberti: *Henricus*, Rex, Filius Roberti: *Ludovicus Groſſus*, Rex: *Philippus* Rex, Filius Ludovici Groſſi. Ad Latus Summi Altaris Septentrionale ſitos teſtantur Effigies Titulique, *Philippum Longum*, cum corde *Ioanne* ipſius conjugis: & *Carolum* cum *Ioanna* Uxore, Franciæ Navarræque Reges, Philippi Pulcri Filios: *Philippum Valeſium*,

Ioannemque ejus filium. Ad Latus fere Matutini, ut vocant, Altaris Septentrionale Sepulcrum eſt & Effigies Marmores *Ludovici Huttini*, ejuſque Filii *Ioannis* & Filiæ *Ioannæ*, Navarræorum Reginæ. Haud procul inde Statua eſt *Caroli* VIII. in genua procumbentis, cum Epitaphio non indocto. In medio Choro, ubi Monachi cantare ſoliti, Sepulcrum ſpectatur Caroli Calvi Regis & Imperatoris. Poſt Altare Matutinum Sepulcra ſunt (quorum tamen exigua apparent veſtigia) *Philippi Auguſti*: qui *Conqueſtor* cognominatus, *Ludovici VIII. Ludovici Sancti*, cujus Corpus poſtea fuit elevatum. Ante primum Altare poſitam legi *Margaretam* S. Ludovici Conjugem. Conditos idem in Choro memorant Monachi, licet indicia deſint *Hlotarium III. Theodoricum II. Hlotarium* penultimum Stirpi Carolinæ & *Alphonſum* Comitem Pictavienſem, S. Ludovici Fratrem. Iſti igitur in Choro, extra eundem, verſus Meridiem, quidem in Sacello Caroli V. ſitos didici ipſum *Carolum V.* Joannis Filium, cum Conjuge *Ioanna Borbonia* Petri Filia, *Carolum VI.* Caroli V. Filium, cum *Iſabella* Conjuge, Stephani Bavariæ Ducis, Comitis Palatini, Filia: *Carolum VII.* Caroli VI. cum uxore *Maria* Regis Siciliæ Filia: præter hos, *Bertrandum de Gueſclin*, Longæ-Villæ Comitem, Franciæ Conneſtablium: *Ludovicum Sancerræum*, Franciæ IV. Virum, moxque Conneſtablium, fratrem germanum Comitis Sancerræi: *Arnaldum Guillenium*, Barbabazanis Dynaſtam, Caroli VII. Regis conſiliarium: *Carolum* denique *Delphinum Viennenſem* Caroli VI. Francorum Regis Filium. Viſitur haud procul inde magnificum *Franciſci I. Magni* cognomine, ejuſque Conjugis *Claudea Britanna*, Ludovici XII. Filiæ, mauſolæum; ipſorumque

Libe-

Liberorum, *Franciſci Delphini*. Britanniæ Ducis, *Caroli* Ducis Aurelianenſis, & *Carolla* Filiæ: adſculptis, præter omnium effigies, Bellorum, Victoriarum, Rerumque ab eodem geſtarumque monimentis. Ad Septemtrionem in variis Sacellis conſpiciuntur Buſta, in Blancæ quidem Sacrario, *Mariæ Blancæque*, Caroli IV. Franciæ Navarræque Regis Filiarum; *Ludovici Abrincantenſis*, Stamparum Comitis, Paris Franciæ; *Ioannæ d'Eu*, Stamparum item Comitis, Athenarumque Ducis, Rudolphi Comitis, Filiæ: in S. Hippolyti, *Blancæ* Francorum Reginæ, Philippi Navarræorum Regis Filiæ, cum *Ioanna* Filia: in S. denique Martini, *Alphonſi* Comitis Evenſis, Joannis Bainenſis, Hieroſolymarum Regis & Imperatoris Conſtantinopolitani Filii. In ipſo Templo, qua Septentrio eſt, viſitur Monumentum ex Alabaſtrite, *Ludovici XII*. ejuſque Conjugis *Annæ Britannæ*. In Novo Sacello, quod rotunda forma ſe extendit ad Septemtrionem in Cœmiterium, magnifice poſiti leguntur *Henricus II*. ejuſque Filii, Franciſcus II. *Caroluſque IX*. Franciæ Reges. Hæc Merula. Ego nihil addo ipſis de meo, nec refero de aliis pagis, arcibus, urbibus vicinis, Scies ex aliis.

Iter Rothomagum duplex

Paulo ante adpetens Paſchatos feſtum, ſecundum ſtylum Julianum, quem Angli obſervant, commodè ſuſcipitur iter in Angliam: nec alio tempore parile operæ pretium fertur itineris eò ſuſcepti. Sunt qui Sequanâ deſcendant, & hæc prætereant loca, *Chaſteau Madril, S. Clou, Argenteul, S. Germain en Laye, Poiſſy, Mante*, oppidum (juxta quòd Regis Franciæ & Angliæ ſtatuæ conſpiciuntur) *Vernon, Gaillou*, (Arx eſt magnifica, in cujus area videbis menſem marmoream à Venetis Regi Lud. XII. conditori obla-

oblatam, tum hortum vix alii Galliarum comparandum, & in eo xyſtum ſive galeriam picturis artificioſiſſimis decoratum: ſpectat ad Archiepiſcopum Rothomagenſem) *Louviers*, (oppidum eſt naturâ & opere munitiſſimum) *Pont de l'arche*, (oppidum perinde munitiſſimum) & tandem intrent Rhotomagum Normaniæ Metropolim. Alii utuntur commoditate veredorum quotidie eò obeuntium, mercede nummi aurei ſolaris in caput conſtituta. Potiſſimum, quod bidui hoc itinere tranſitur, eſt Pontæſium, vulgò Pontoiſe, à ponte quo Æſia tranſitur. Oppidum amœnum, nec improbè munitum. Hoc tranſito Normania incipit. Pernoctandum in oppidulo *Magny*, pariter ſex leucis diſtante. Poſtridie 7. leucis tranſmiſſis præceps mons deſcendendus, & prandendum in pago *Fleury à l'eſcu de France*. Hinc 5. leucæ Rothomagum reſtant,

Normania. NORMANIA, olim *VVeſtria*, & corruptè *Neuſtria* dicta, nomen habet à populis Septentrionalibus, à quibus occupata fuit. *Nort* enim Septentrionalem plagam; *Man*, virum notat. De illorum in Germaniam Galliamque excurſionibus paſſim Hiſtoricorum monimenta loquuntur. Maxima facta fuit Duce Rollone, tempore Caroli Simplicis, qui eò tandem redactus eſt, ut Rolloni Chriſtianam fidem amplexo filiam Gillam dederit uxorem, totamque Neuſtriam cum Britannia in dotem dederit. De illa irruptione laudat Merula verba præfationis Concilii Meldenſis Anno 845. celebrati: *Quia divinas juſſiones non ſecuta eſt obedientia, dedit dominus ab Aquilone, unde juxta Prophetam pandetur Malum, dignos meritis noſtris Apoſtolos, crudeles videlicet & immaniſſimos Chriſtianitatis perſecutores, qui Pariſios uſque venientes, quod juſſit Dominus monſtraverunt.*

Ad-

Adjacet Normaniæ ab Occaſu, Britannia, à Meridie, Limania, Belſia, & Francia; ab Ortu, Picardia. Ducatus in illâ Alançonius, Aumalius, Longævillæus: Comitatus plures, Regnum etiam ſed perexiguum, vulgò *le Royaume d'Yvetot.* Tutulus Regni natus ſub Clotario I, qui Dominum *d' Yvetot* obtruncaverat, damnatus ideo Romani Pontificis ſententiâ: ut occiſi heredibus jus ſupremitatis concederet. Ita hæc provincia deſcribitur à Roberto Gaguino lib. 7. hiſt. *Eſt Normania una metropoli & ſex urbibus quatuorque & nonaginta munitiſſimis oppidis atque arcibus potens, pleriſque vicis frequens ad civitatum ſpeciem exſtructis, quam ſexto vix die expeditus pertranſeat; piſcium & pecorum ferax, frumenti uberrima: pomorum atque pyrorum tam paſſim conſerta, ut hinc potum gens ſibi adſatim exprimat, & ad exteros copiosè fructus exportet. Lanifici plebs ſtudio, & bibax etiam* pomacii *quod* Siceram *vocant. Gens omnis ſuapte naturâ callida, nullis exteris legibus obnoxia, moribus ſuis & conſuetudine, quam pertinaciſſimè tuetur, vivit: doli quidem & litis adprimè gnara: quo fit, ut cum illa ſocietatem aut negotium ſortiri exteri reformident: alioqui doctrinæ & religione dedita: bello inſuper idonea & fortis, cujus egregia in exteros geſta plurima referuntur.*

Duces Normaniæ fuerunt Rollo, Guilielmus longa ſpatha, Richardus intrepidus, Richardus II. Richardus III. Robertus liberalis, Guilielmus Conquæſtor cognominatus, quod Angliæ Regnum ab Eduardo cognato ſibi legatum conquiſierit, ſibique armis ſubjecerit, Robertus II. Gulielmus Henricus I. Stephanus, Henricus II. ductâ Eleonora herede Aquitaniæ à Lud. VII. repudiatâ Dux etiam Aquitaniæ factus, Henricus III. Richardus cor leonis, Joannes, quo patricidii in Arturum ex fratre nepotem commiſſi apud Philippum Franciæ Regem accuſato & comparere nolente prin-

principatus ejus Coronæ Franciæ ſunt adjudicati. Poſtea Joannes, & Carolus V. ex parentum donatione Duces Normaniæ facti ſunt: ambo, parentibus mortuis, Reges Franciæ. Ab Anglis denuo Carolo VII. quem Regem Buturigum contemptim appellat excepta; qui tamen aliquanto poſt ex tota Gallia, Caleto excepto, Anglos profligavit.

Metropolis provinciæ eſt Rothomagus, vulgò *Rouen* dicta. Nominis etymologiæ variæ traduntur, & haud paucæ ridiculæ. Inprimis mirum eſt in ſyllaba *magus*, Regem Magum quæri: quæ Germanis *Urbem* ſignificabat, urbiumque nominibus adjiciebatur quemadmodum Gallis *ville*, Germanis Stadt aut Städt ſolet. Verior mihi videtur derivatio ab idolo Rots, quod his locis adorabatur: fidem etiam faciente pago ad 3. leucas diſtante Muntroth. A S. Melone abolitum & hunc hymnum compoſitum ferunt:

Exſtirpato Roth idolo
Fides eſt in lumine:
Ferro cinctus pane ſolo
Paſcitur & flumine:
Poſthac junctus eſt in polo
Cum ſanctorum agmine.

Urbs eſt ampliſſima, elegantiſſima: plateas tamen habens anguſtiores. Ab Occaſu alluitur Sequana jam æſtuante: ponte artificioſiſſimè ædificato ſtato, qui nunc ex parte in ruinis jacet. Naves prægrandes eo uſque accedunt. Portum habet duplicem: Unum, quem Pariſienſem vocant *la porte Paris*, ſupra pontem, ubi ſtatio navium Lutetiâ venientium; Alterum inſrà, *le quay des navires*, ubi conſiſtunt naves in Oceano ambulare conſuetæ. Ultra Sequanam planities eſt latiſſima. Montes tamen, quibus cingitur, hinc videntur. Ab Ortu & Meridie propinqui ipſi imminent mon-

montes. At inprimis Mons S. Catharinæ, in quo fortalitium olim poſitum fuit munitiſſimum: obſeſſum ab Henrico IV. ſed non occupatum. Facta tandem pace urgentes ob cauſſas ſolo æquatum. Perluitur tribus aliis fluviolis qui educendis ſordibus, & moletrinarum rotis circumagendis commodant.

Templum primarium eſt B. Virginis exquiſitæ artis & elegantiæ ædificium, ſive exterius ex areà contigua, ſive intus contempleris. Tribus turribus decoratur, S. Romani, butyracea, & pyramide. Butyracea nomen habet, quod eo argento exſtructa fuerat, quod Archiepiſcopus Georgius Ambroſius, ex indultu eſu butyri tempore quadrageſimæ exactis ab unoquoque ſex nummis collegerat. In ea viſitur Campana totius Galliæ maxima, 13. pedes alta 32. lata, 11. in diametrum; 40000. librarum, craſſitie magis conſpicua quam granditate. Illi Gallicè inſcriptum:

Ie ſuis nommee George d'Ambroiſe,
Qui plus de trente ſix mille peſe:
Et qui bien me peſera,
Quarante mille il trouvera.

Latinè verò iſtud:

Ipſa ego ſum quam vis ſonitu venerata Tonantis,
Prima eſt auctori, gloria danda meo.
Namque ter & denis cum ternis millibus æris
Obtulit hac vero dona dicata Deo.
Scilicet Ambroſius, qui ſancta Georgius arma,
Cunctaque Franci genio tractat habenda viris.
Rothomagum tanto felix antiſtite gaudet,
Cum ſit Cardine gloria magna chori.

Pyramis ex ligno mirabili artificio erecta plumboque veſtita hinc inde deaurata eſt. In faſtigio etiam templi ſtatua, D. Georgio collo-

collocata eſt pulcherrima. In ſacello ponè chorum, quod vocant d'Amboyſe, viſu digniſſimum eſt Epitaphium Cardinalis Ambroſii, Domini de Breſay Seneſchalli Normaniæ, & aliorum. Sacellum Innocentium inviſum ne relinquas, in quo ſepulti illi qui innocenter deſpicabili morte adfecti, poſt huc ſepulti fuêre. Hiſtoriam audies in re præſenti. Prope chorum pictus eſt draco, qui infeſtiſſimus dicitur fuiſſe incolis. Obtentu ſtolæ victus à S. Romano, (alii S Oventium ſucceſſorem ejus hoc feciſſe notant) cui adjuncti fuerant duo captivi capitis rei, quorum tamen unus aufugerat. Inde mos adhuc ſervatur, quòd ſingulari privilegio Archiepiſcopi & Canonici hujus ædis quot annis liberant unum ex captivis, poſtquam omnium confeſſiones audiverunt: fitque hoc in feſto Adſcenſionis. In liberationis ab hac beſtia memoriam quotannis proceſſio celebratur, in qua captivus iſte tenetur adeſſe per ſeptem annos, ipſe, aut, ſi nequeat, per alium. Aliud templum eſt ſplendidiſſimum & nitidiſſimum S. Oventii vulgo *S. Oinct.* cum Cœnobio contiguo loco à Clotario Rege totius urbis amœniſſimo conditum, hortoſque vicinos habet perelegantes. Duas feneſtras è regione ſibi obverſas figuram roſarum repræſentantes, alteram à magiſtro, à diſcipulo alteram ſtructam: & magiſtro invidiâ & æmulatione laborante diſcipulum occiſum, ipſum ob facinus hoc laqueo ſuffocatum, ambaſque in templo prope chorum humatos narrant. In chorum hujus templi calcaribus cincti ſi ingrediantur, mulcta ipſis, ceu in palatiis, extorqueri ſolet. In hoc monaſterio Reges Galliæ, cum huc veniunt, hoſpitari ſolent.

Palatium Curiæ Parlamenti opus eſt egregium. Atria & cubicula magnifica. Inprimis elegantiſſimum eſt atrium, quod vocant *la*

cham-

chambre dorée. Alia etiam palatia Principum, ædeſque privatæ ſplendoris non exigui in hac urbe viſuntur. Palatii etiam nomine venit arx in imo urbis ad Sequanam ſita, *le vieux palais*, muris turribuſque non mediocriter munita.

Ornamenta hujus urbis ſunt Parlamentum & Archiepiſcopatus.

Hoſpitium hic perbonum *au quadrant de mer*. Si libeat poſſis hinc à recta viâ declinare & Cadomum, vulgo *Caen*, tum Portum Gratiæ *l'havre de grace*, aliaque in hoc itinere loca accedere: quæ, quia mihi non adita hic non deſcribo.

Diepam hinc abeuntes conductitii equis tabellionis Diepenſis utuntur. Solvuntur pro capite 45. ſolidi. Quot ſeptimanis ter abitur Rothomago Diepam, & totidem Diepâ Rothomagum à tabellionibus. Exitur primum per montoſa loca. Tranſeuntur poſt in plano aliquot pagi, eminus faciem ſylvarum habentes, quod ſingulæ ædes hortis ampliſſimis circumdentur, viæ etiam utrinque altiſſimis arboribus cingantur, adeoque arborum cacumina ædes obtegant. Prandium ſumitur in pago *Toſtes*: *Diepã eundi commoditas.*

Diepa urbs eſt inter anguſtos montes in faucibus quaſi maris ſita, quo alluitur à Septentrione. Portus hic eſt tutiſſimus, ſed anguſtioris introitus. Navigationibus in oras remotiſſimas famam ſibi quæſiverunt cives. Pſittacos hic ex Indiis allatos magno numero videbis. Plateas habet latas, ædes elegantes, non tamen excelſas. Ad Septentrionem arx ipſi imminet probiſſimè munita. Exterius campum versùs & juxta mare, in quod præcipitium eſt, munitiones exercitatæ ſunt, ad vim hoſtilem arcendam: nullis tamen ædificiis, præter unam domum, inibi poſitis: Pariles ſunt ultra portum versùs Ortum & prope *Diepa.*

mare,

mare, & paulo magis in continenti juxta molettrinas pneumaticas. Varia hic conficiuntur ex oſſibus balenarum & ebore. Prima hæc urbs eſt Galliæ, quæ Henricum Magnum agnovit dominum. Confligendum tamen hîc Regi fuit cum Duce Maynio & victoriam ab eo reportandum. Trajectus hic in Angliam eſt, ſi mediocriter ferens ſit ventis, 24. horarum. Nautam habuimus virum optimum & diligentiſſimum, naviſque inſtructiſſimæ dominum *Ian Buſſon*: mercede in caput coronati pactâ. Quâ in re utatis conſilio hoſpitis tui, qui erit ex meo conſilio *au fardeau*. Hinc igitur tranſilienda nunc magna illa foſſa, qua Naturæ auctor Angliam à Gallia, & Belgio ſeparavit, fretum Britannnicum.

ITINERIS ANGLICI
breviſſima Delineatio.

Angliæ quædam loca frequentiùs ab exteris ſalutari ſolita, paucis attingam verbis. Nam de regno ſtatuque & omnibus ejus partibus multa verba ſerere extra meum inſtitutum eſt, qui non niſi indicem viarum ſcribo, & nunc ad finem feſtino.

Dover. Dubria primus Cantii portus eſt, vulgò *Dover* dicta. Oppidum nullis muris cinctum, cui in monte adjacet caſtellum naturâ loci probè munitum. Triplex ejus eſt munitio. Area gramine viridans latiſſima. Centum oves, 12. vaccæ in eo perpetuò paſcuntur. Tormenta aliquot & versòs oppidum, & versùs mare, cum in ſommo, tum in præcipitii loco inferiori repoſita videbis. Unum reliquis præeminet longitudine, quippe enim

32. eſt

32. eſt ſpithmarum. Id fieri fecit Henricus VIII. cum hac inſcriptione: *Breck ſeuret al muer, ende vual bin ick geheten. Doer berch en dal boert min bal van migeſmeten.* Puteus hic profundiſſimus. Ab aſino & mula, ſapiente ridiculum in modum pecore, unda attrahitur. Meretur hoc exercitii videri. Atrium Regis Arturi jam nullius ſplendoris, ex ligno Hibernico nulla infecta venenata ferente. Hoſpitium commodum *à la poſte.* Hinc Cantuariam tres ſolidi Anglici, hoc eſt, triginta Francici; Cantuaria Setibornam totidem. Inde Rocheſtram 25. Rocheſtra Graveſandam 15. ſolvuntur.

Cantuariæ templum elegantiſſimum omniumque Angliæ magnificentiſſimum. Notes hic monumenta, Eduardi Nigri, qui Joannem Galliæ Regem vicit æneum: aliud Henrici IV. cum duabus uxoribus. Sepulchrum & cathedram D. Thomæ. Tabulam æneam memoriæ Reginaldi Poli ſuſpenſam. Feneſtram vitream, artificioſiſſimè pictam. *Canterburg.*

Setiborna oppidulum eſt non inamœnum. Antequam huc pervenias, videbis ſuſpenſum ex arbore latronem, qui nuncium Electoris Palatini ad Sereniſſ. Angliæ Regem miſſum proditoriè occiderat, catenis & circulis ferreis adeò munitum ut injuria tempeſtatum ſupplicii exemplum non facilè ſit abolitura. Hoſpes Setibornæ *à la poſte* vir eſt optimus, Scotus Latinè callens. *Setinborn.*

Rocheſtra urbs eſt non inelegans, juxta quam in Medarro flumine ſtupendæ molis claſſis regia conſiſtit. Ex maximis navibus eſt collecta, pleræque hominis ætatem excedunt. Des operam ut primarium, ſi plura nolis, videas navigium quod principis vocant. Septuaginta dicebant id geſtare tormenta, & octingentis regi nautis: mille inſuper vectores recipere. Conclavia habet ele- *Rocheſtra.*

elegantiſſima. Malûs grandior, ſpithama minus gemino amplexu meo menſurabatur. Aliæ ſunt *Eliſabetha Ionas* olim primaria, *Vrſus albus, Honor, Triumphus*, & quæ aliis nominibus vocantur aliæ, pleræque picturis & emblematis ornatiſſimæ.

Graveſande. Graveſandæ, ſi vis bene tibi eſſe, ad inſigne urbis Vliſſingenſis divertas, Hoſpes eſt Belga, vir optimus. Hinc cum æſtu marino accedente Londinum ſchaphâ abitur.

Londō. Londinum Metropolis regni urbs eſt ampliſſima, in longitudinem juxta Tameſin ſi extendens, Lunæque ſinuatæ figuram repræſentans, interfluens Tameſis, in quo magnum navium numerum videbis, geminam facit: quæ in dextra tamen ripa ſita pars South Warcke dicta, altera longè eſt minor. Pons elegantiſſimus arcuum 19. ædificiiſque obſitus utramque jungit. Videbis ſub hoc tempus lotionem pedum ſolemnem ab Archiepiſcopo Cantuarienſi nomine regio tot pauperibus, quot annos Rex natus eſt fieri ſolitam. Lotio in ordinem geminatur: poſt ſexies adhuc eodem ordine circumitur, doniſque, regiis adficiuntur iſti egeni: panno, linteis, calceis; lance prægrandi piſcibus repletâ, vino, marſupio cum numiſmate auro, accinente interim, dum hæc peraguntur, choro Muſico. Strumoſos ſub hoc idem tempus Rex tangit. Solemnis etiam Majoris ſive Conſulis cum 24. ſenatoribus proceſſio in templum feria tertia Paſchatos celebratur. Pridie Georgii inchoant feſtum ſuum Equites priſcelidis, in ſacello arcis. Poſtridie ceremoniis ſolemnibus adhibitis id celebrant. Viſu digniora ſunt hæc.

1. Ædes S. Pauli ampliſſima. Tumuli variorum in ea: inter alia Thomæ Linacri. Turris adjacet præalta, ceu ſpecula urbis, ex qua urbs tota cum circumjacente planitie viſu obiri poteſt.

2. Weſt-

2,
agul
ideun
dem R
menta
quls ſi
litur,
ne, &
æ Rex
iteis p
betur
ibis
tantu
um d
pende
d, in
ar. E
ges,
3 A
Tameſ
e non
egiun
& cap
es pe
udine
ula
ſtabu
ur lib
ingu
catus
4.
anus i
tum
tur,
exer
tum,
5.
fuer
eque
6.

2. Weſtmonaſterium in occidentali urbis angulo templum magnificentiſſimum: Mauſoleum Regum Angliæ ſuperbiſſimum. In eodem Reges inaugurantur. Plurima hic monimenta, plurium Regum & Dynaſtarum, de quîs ſingularis liber impreſſus ab ædituo venditur. Triumphant inter ea, id quod Eliſabethæ, & alterum quod matri ſuæ Mariæ Stuartæ Rex Jacobus fieri ſecit. Quot diebus Dominicis pauperes hic cibantur, Dum concio habetur, in tabula ligneâ oblongâ diſpoſitos notabis cibos. Ex rarioribus, quæ hic oſtenduntur, eſt lapis in quo Abraham quieverat, cùm dormiente appareret viſio angelorum deſcendentium ex cœlo. Sub cathedra poſitus eſt, in qua ſedentes Angliæ Reges inaugurantur. Epigramma tabulæ inſcriptum eâ de re leges.

3 Arx regia Whytehal, aut Weital in ripa Tameſis poſita. Exteris ſi contempleris, præ ſe non fert magnificentiæ nimium. Intus verò, regium eſt Palatium. In ædificio novo atrium eſt capaciſſimum, ubi convivari ſolent equites periſcelidis peractis ceremoniis ſolemnibus ordine bini & bini adſidentes. Atria & cubicula picturis & tapetibus ornatiſſima monſtrabuntur tibi plura. In bibliotheca cuſtoditur libellus manu Eliſabethæ Reginæ ſcriptus linguâ Gallicâ, & parenti Henrico VIII. dedicatus.

4. Juxta arcem eſt hortus regius ampliſſimus in quo & feræ & cicures beſtiæ Indicæ, tum volatilia, aquatica non hujus orbis aluntur. In eodem ædificium eſt hippeutico exercitio, ſi pluvium ſit cœlum, deſtinatum.

5. Domus Parlamenti, ſub qua cuniculi acti fuerat, pulveris tormentarii proditionem exequendo.

6. Haud procul versùs campos abeſt *la maiſon*

ſon du Prince, ædificium amœnum & ſplendidum: olim Abbatia.

7. Vicus etiam ſeu platea Principis notari meretur, haut ita pridem ædificiis elegantiſſimis & ſibi invicem correſpondentibus ornatis.

8. Turris Londinenſis caſtellum in angulo Orientali ad Tameſim ſitum. In ea eſt armamentarium regium. In areâ ſatis lata acervi ſunt globorum tormentorum bellicorum. Numerus ibi in imo diverſi generis armorum, tum tormentorum. Unum vidimus rotundum, ex quo ſeptem globi diverſis meatibus uno ictu ejiciuntur. Aliud quadratæ figuræ, ex quo tres. Duo alia lignea circulis ferreis ambita, quis Henricus VIII. Boloniam oppugnavit. Tria ſuperiora cubicula diverſi generis armorum numerum, inter aliaque quædam ſingulari Henrici VIII. Regis, Ducis Lenceſtriæ, & Comitis Suffolciæ continentur. Tapetes hic pretioſiſſimi oſtenduntur. In ſummo turris interioris quam Cæſaris vocant, collocata ſunt tormenta bellica capta in occupatione Gadium. Officina ibidem eſt monetaria, in qua aurei & argentei nummi cuduntur: nec enim alterius metalli moneta in in uſu per hoc regnum. In circuitu hujus caſtelli aliquot ſunt turres rotundæ, carceres primariarum familiarum perſonis deſtinati. Contiguus huic caſtello eſt carcer Leonum & Leopardorum, ubi etiam aquila & lupus, hoſpes & peregrina in toto hoc regno beſtia, viſuntur.

9. Burſa ædes mercatorum, palatium eſt magnificum, in cujus area & periſtyllio quotidie bis conveniunt. In ſuperiori contignatione omnis generis mercimonia venalia habentur.

10. Theatra Comœdorum, & in quibus urſi & tauri cum canibus committuntur, tum

tum in quibus certamina gallorum gallinaceorum exhibentur.

11. Collegia & ſcholæ diverſæ: In primis duo, juxta medium templum *tho the medel tempel*: quis amœniſſima viridaria adjacent, ad Tameſin.

12. Palatia aliquot magnifica in dextra Tameſis ripâ poſita.

13. Singulis menſibus executio ſemel fit in damnatos ad ſuſpendium. In carro collocantur aliquot, & ſub patibulum uſque vehuntur. Ibi cùm omnes collo tenus funibus conſtricti ſunt, carrus provehitur, & penduli ipſi relinquuntur.

Infinita ſunt alia obſervatu digna in hac urbe: ſtudio nunc prætorita. Ad finem enim feſtino. Memini me olim omnia probè connotata vidiſſe à Hentznero.

Qui amplius quid in hoc regno luſtrare cupiunt ſolent interpretem conducere: quorum aliquot iſtic operam ſuam locare ſolent. De unius atque alterius infidelitate haut pauci conqueſti fuerunt Germani. Nos uſi ſuimus opera juvenis optimi nominis Friderici, Caſſellis Haſſorum oriundi, in quem inquiri poteſt ad inſigne campanæ nigræ, *tho the blac bel*: ubi etiam qui pecuniæ comparcere volet, rectiùs hoſpitabitur quàm alibi. Plerunque equites exire ſolent, quandoque conducto curru, quandoque etiam lembo. Currus nimio conſtant: lembo Rithſmontium*, Nonſchitſum, Hantecourtum, Vindiſoram & Oxoniam iri & rediri inde poteſt: equorum commoditate uti potes quò voles. Sunt qui Saliſberiam & Briſtolam uſque urbem totius Angliæ ſecundam, portum verſus Hiberniam, excurrant, & thermas vicinas luſtrent. Illa loca non vidi, nec igitur de iis refero. Breviori circuitu facto ad hæc loco viſere poſſis.

 1. *Ritſch-*

Ritſchmont. 1. *Ritſchmontem*, arcem regiam ab Henrico VII. extructam. Potiſſimum quod hic notes eſt bibliotheca Henr. VII. atq; ibi ſpeculum ejus in quo narrant ipſum videre potuiſſe, quę ubique gererentur, ruptum ipſo moriente: Genealogia Regum Angliæ ab Adamo: atramentarium Henr, VII. Cubiculũ ejus ſanguine conſperſum.

Hāptoncourt. 2. *Kingſhon* oppidum & in vicinia arcem ampliſſimam & magnificentiſſimam *Hamptoncourt*. cum viridario peramœno. Notes in hoc Sacellum perelegans; atrium cujus concameratio ex ligno Irlandico nihil venenati, atque inde nec araneas ferente; inſtrumentum muſicum ex vitro; picturas pluresę; legantiſſimæ in galeriis ſuperioribus, ac inter alias una Salvãtoris, cum inſcriptione teſtante Turcarum Imperatorum illam Pontifici miſiſſe ab captivitate liberandum, ni fallor, fratrem ſuum; cubiculæ aliquot ordine tapetibus & lectiſterniis pretioſiſſimis ornata; in illo quod Reginæ eſt Veneris notes effigiem, cui ſuprà ſcriptum: *Imago Amoris*; in fronte, *procul & propè*, in verticè, *Mors & vita*: in imo. In hac poëſi figurantur Proprietates amoris. Omnibus tamen præeminet *Camera Paradiſi* margaritarum & unionum fulgore oculos ingredientium perſtringens. Mirum eſt, eas eſſe ſordes iſtius qui curam ejus gerit, ut licitari priùs oporteat cùm illo de honorario: cùm tamen ex habitu quantivis pretii videatur. Infinitã hic prætereo.

Nonſchitz. 3. *Nonſchitz*, omnium arcium, regiarum amœniſſimam, mihi non aditam: quam viridaria contigua nimioperè commendant.

Vindeſor. 4. Vindeſorum oppidum cum arce antiquâ & ſuperbâ. Digniſſimum viſu hic eſt templum Equitum periſcelidis, in cujus choro inſignia ipſorum omnium ab Ordinis initio cum nominibus adfixa. Imperatores, Reges & Principes extranei in iſto numero haut pauci.

Epi-

Epitaphia ſuperba aliquot notabis. Duceris per cubicula lectis lectiſterniiſque precioſiſſimis decorata. Oſtendetur tibi cornu monocerotis longitudinis 9. ſpithamarum. Vicinum eſt Vindeſoro collegium Etonæ, quo viſere abs re non eſſet

5. Oxoniam, urbem in qua Academia. Sedecim hic ſunt collegia. Unum ex iis vocatur Reginæ, in quod ſi viſant extranei, & conſpiciantur à ſtudioſis inhabitantibus, in cornu bubulo prægrandi de cereviſia ſua ipſis propinant. Laudem meretur officioſa hæc humanitas aliam, quam effrenis alibi non ſtudioſorum ſed latronum in tranſeuntes graſſantium petulantia. Bibliotheca libris & ruſis & manuſcriptis inſtructiſſima eſt in collegio novo. *Oxforde*

6. Wotſtokium, arcem antiquam, nullius ſplendoris. Captiva hic detenta fuit Regina Elizabetha à ſorore ſua. Verſus Anglicos feneſtræ inſcripſit, qui adhuc leguntur. Ad aliquantillum ab arce ſpacii rudera ſuperſunt antiqui ædificii Roſemundam Richardi II. amaſiam inhabitaſſe, & ex arce aditum in id ſubterraneum fuiſſe perhibent. *Wotſtock.*

7. Bethfort, oppidum amœnum, Comitatus titulo inſignitum. *Bethfort.*

8. Cantabrigiam urbem & ipſam Academiâ ſuperbientem. Ex collegiis hic ſplendiſſima ſunt Trinitatis, regio palatio par ædificium, & S. Joannis. Bibliotheca eſt in Regali. Sacellum hic eſt ſingularis & vix memorandi artificii. *Câbritz*

9. Adelinum, trium horarum itinere diſtantem arcem, noviter à Dynaſtâ quodam Regni Anglici ædificari cœptam & bonam partem perfectam. Abſolutæ non certabit ulla hujus regni alia. *Adelin.*

10. *Thiebaults*, arcem hortis viridariiſque amœniſſimam, Comitum Saliſberienſium Ge- *Thiebault.*

nealogiam videbis in horto, & menſam marmoream, juxta quam XII. Impp. Romanorum ſtatuæ collocatæ ſunt. Conclavia hic duo tranſibis in quorum uno 40. arbores, totidem provincias Angliæ referentes; in altero nobiliores Europæ urbes depictæ, caminus etiam cum hiſtoriâ Joannis de Sitſchitz & Guil. Fanacham Gallicè adſcriptâ. Hinc Londinum paucarum horarum eſt reditus.

Londino revertendum Tameſii, & in tranſitu videnda fragmina navis, quâ Fr. Dracus urbem obiverat. Luſtranda etiam arx regia Grenovicum, Eliſabethæ nativitate & frequenti ſeceſſu celebris. Rara quædam alii hic vidiſſe ſe notant. Mihi comitibuſque meis intrari non poterat, quòd Regina eò ſeceſſerat. Graviſandâ Dubriam revertendum viâ qua ventum tibi fuit. Caletum hinc navi abeundum, urbem non improbè munitam, cum contiguo caſtello fortiſſimo ab Henrico II. excitato, cum illam occupaſſet Guiſius anno 1558. ducentis & amplius annis antè ab Anglis poſſeſſam: qui clavem Franciæ in loculis ſe habere gloriabantur, quòd Domini erant hujus urbis & portus. Adjacet ipſi in mari arx Riſbana, defenſio & tutela portus. Duplex hinc tibi reditus eſt Lutetiam. Unus per circuitum, ut luſtrato Belgio redeas alter ut rectà tendas.

17

1. B

porr
nobil
lofqu
Duo
lecin
viri
cui l
fion
adjac
tania
locis
cum
hec c
lib. 3

2.
id d
prom
mne
non

3
plam
quâ
mer
Cam
enim
pilu
refe

4
gion
Can
nun
hab

ITER CALETO RECTA *Pariſios ducens.*

1. BOloniam urbem duplicem, in monte unam munitiſſimam, alteram in imo ad portum ſitam, primam accedas oportet. Urbs nobilitata in hiſtoriis bello inter Anglos Galloſque geſto. Comitatus alioquin titulo claret. Duo nobiliſſimi in his oris fuêre portus, Iccius, & Geſſoriacus. Geſſoriacum navale viri docti hoc Bononienſe eſſe arbitrantur, cui Iccium fuerit Occidentalius ex dimenſione Melæ, mari fortè hauſtum cum terrâ adjacente, ut promontorio Curiano in Aquitania, inſulæ Antros dictæ, & pluribus aliis locis contigit: nedum ut Caletenſis portus cum nonnullis id eſſe putetur. Vide accuratè hæc differentem Paul. Merulam *part.* 2. *Coſm. lib.* 3. *cap.* 20.

2. Monſtrolium, vulgò *Montreul ſur mer*, ad differentiam alterius in Pictonio ſitæ cognominis urbis. Et hæc urbs Comitatus nomine inſignita eſt, Natura & opere manufacto non mediocriter munitur.

3 Abbatis villam, *Abbeville*, urbem amplam, elegantem, munitiſſimam, ad Somonæ, quâ interſecatur, flumen, Comitatus Pontici metropolin. Nomen huic Comitatui (vulgò *Comtè de Ponthieu*) à pontium numero. Eſt enim hæc regio inter Somonam & Authyam paludibus ſtagnis & rivis plena; pontibuſque referta.

4. Ambianum, metropolin Picardiæ regionis: ab Ortu Leuceburgos; a Meridie Campanos, ab Occaſu, Normanos & Oceanum; à Septentrione, Arteſios & Hannonios habentis conterminos. Frugum feraciſſima *Picardia.*

eſt regio Lutetiæque horreum : Vinum non profert : quod magis incolarum ſocordiæ quam cœli ſolive injuriæ adſcribunt viri docti. In hac Provincia paſſim uſu receptum, ut hoſpites præter hoſpitium, vinum, panem, mappam & vaſa, nihil præſtent, ciboſque quot velis ex tabernis coquinariis adferre curare neceſſe habeas. Metropolin vulgò *Amiens*, vocat: urbem amplam, tamque probè munitam ut vix præferri ipſi poſſit alia. Occupata ſtratagemate ab Archiduce, recepta eſt vi militari à Rege Henrico IV. Anno 1597. Hinc jactatur vulgò: *Amiens fut prinſe en renard, reprinſe en lyon.* Excitatum poſt in parte ejus eminentiore caſtellum fortiſſimum. Interſecatur aliquoties Somonâ in diverſos rivos, veluti ramos, diſſectâ. Templum Cathedrale omnium totius Galliæ elegantiſſimum cenſetur. Sacella plurima utrinq; operis artificioſiſſimè elaborati conſpiciuntur. Hoſpitium tibi ſelige *au Cardinal*, nec præſer nonnullorum AVE acclamantium vocem.

Hinc tridui itinere per campos fertiliſſimos, pagos amœniſſimos, tranſito Clarimontio oppido Principis Condæi in colle ſito, Lutetiam perfereris.

ITER CALETO IN BELGIum & inde Lutetiam reducens.

ITer quod rectâ ducit exhibui breviter. Breviùs inſuper delineabo alterum quod per Belgium te circumducet, menſis unius ſpaciò ſi velis, abſolvendum. Cogites an ex re tua ſit tantillum temporis terrarum tractui Arte & Marte celebratiſſimo impendere, Guicciardini earum terrarum deſcriptionem, diverſis linguis

guis una cum urbium picturis editam, ad manus tibi eſſe velim. Ego plerumque præter nuda nomina locorum in hoc viarum indice nihil ponam. Hoc moneo, jam ferè ubique inveniri commoditatem curru de loco ad locum eundi: aliquando etiam, ſed rariùs & cariùs, equis meritoriis. Caleto Gravelinam, oppidum munitiſſimum; inde Dunckercam urbem munitam, cui portus maris côntiguus, ubi, ad inſigne clavium bene divertitur, poſt Nyportum, tranſitiſque dunus ut vocant, ſive collibus arenaceis, ad quos prælium memorabile inter Archiducem & Ordines commiſſum; luſtrata etiam munitione Albertina & eminus conſpectis aliis. Oſtendam, urbem obſidione incomparabili nobilitatam, abibis. Videbis magni nominis, ſplendoris perexigui urbem, & miraberis tantum ſanguinis effuſam hujus Trojæ cauſſa. Huc uſque diei & ſeſqui iter eſt. Oſtendam, Sluiſam una die, pervenies. Veheris in littore maris ſæpe aliquot paſſus in ipſo-mari. Tranſibis munitionem *Blanckenburg* dictam. Toto hoc itinere Caleto uſque infinitum numerum videbis cuniculorum, Sluiſæ luſtres arcem vetuſtam, tum obeas, impetrato indultu, munimenta urbis vix adeunda, nedum expugnanda. Si tempeſtas ſit propitia, in Selandiæ inſulam potiorem Valacriam hinc abeas, viſum quadrigam urbium, Vliſſingen, 1000. Anglorum præſidium habentem, nuper amplificatam, infinitarum navium ſtationem. propugnaculum Belgii. *Middelburgium*, urbem ampliſſimam *l'eſtaple du vin de France & d'Eſpaigne*, ubi inprimis viſundum horologium, tum ædes mercatoris cujuſdam magnificum in modum ſtructæ, locus in quo & ſclopetis & arbaleſtis ſe exercent cives, *Veriam*, non æquè amplam ſed fortiſſimam urbem in qua videbis tormenta aliquot, Caroli V. Imperatoris nomine inſcripta, juxta por-

tam hoſpitium eſt amœniſsimum, ex quo in mare & Zircʒeam uſque alterius inſulæ urbem ad aliquot leucas remotam, proſpectus amœniſsimus; *Armuidam*, oppidum elegans, juxta quod ſtatio navium tutiſsima. Delatus in hanc inſulam in novum orbem veniſſe te putabis, adeò omnia aliam à continente habent faciem. Continentem verſus, aggeribus induſtria humana; Oceanum, dunis ingenuis adversùs impetum ſævientis maris munita eſt: Quin & memores incolæ magnam vicinæ Bevelandiæ partem, pagoſque multos ſuperfundente ſe mari cum multis millibus inhabitantium periiſſe; tumulos paſsim per inſulam ſeptem incircuitum leucarum excitarunt, ut qui rus habitant in eos ſe conferre poſſint irruentibus undis. Frugum feraciſsima eſt, nec lætiores ullibi videbis ſegetes. Quin & vinum producit. Pagum inter Vliſſingam & Middelburgum videbis cujus ædes pleræque vitibus coopertæ ad ſummum uſque faſtigium. Currus meritorii ad portas harum urbium expectant viatores, vili mercede eos vecturi. Ducenti Middelburgi ſolùm eſſe ferebantur. Ut de hac inſula & vicinis ne ignarus ſis, ecce magni Thuani deſcriptionem mutuo, & cui cauſa huc pono: *Inter Scaldis & Moſæ aſtuaria Septentrionem & Occaſum verſus, inſulæ complures jacent, Mattiacorum populorum nomine à veteribus appellatæ; nunc Zelandiæ, quaſi regionis maritimas dicas, ad diſtinctionem Pſeumoſiorum Atvaticorum & Batavorum, quibus incontinenti poſitis illæ prætenduntur & iis omnino numerantur; quæ tamen aliquot ab hinc annis magna damna, à ſuperfundente ſe Oceano acceperunt ut magna earum pars revulſis ac dejectis aggeribus ſalo merſa ſit. Earum hodie tres præcipuæ ſunt, quæ cum Oceani æſtu continenter luctantur, & inſanis ac immenſis ſumptibus adverſus hoc* im-

immane elementum ægrè ſe tuentur, princeps Valacria ex alto in portum delatis ſe offert, à Gallis, ut creditur, qui Valls apud Belgas appellantur, aut à Vallis Britannis, qui & à noſtratibus Gallis, quorum linguam priſcam retinuerunt, denominantur, appellata, Middelburgo, & Arnhmida ei ſubjecta, quæ tutiſſimum portum & ſtationem navibus præbet; Vliſsinga præterea, & Veria inſignis Secundum hanc Scaldia recenſetur à præterlabente Scaldi ſic dicta Septentrionem verſus, & ab ortu ſolſtitiali Valacriæ oppoſita; in qua præcipua civitas eſt Ziriczea, quæ anno Chriſti 1349. à Lothario Cæſare in civitatis formam ædificari cœpta, in hanc, quam vidimus magnitudinem excrevit, à Flandrorum principibus ob loci opportunitatem ambitiosè ſæpius bello petita; & à Guidicne Dampetra inprimis infœliciter olim tentata, cùm Ziriczeani Philippi Pulchri opibus ſubnixi, qui eorum auxilio Ioannem Pederoſum & Riverium Grimaldum Genuenſem cum triremibus tunc primum in illo mari conſpectis ſummiſerat, ingentem Victoriam reportavit, capto ipſo Dampetra, & pleriſque ex proceribus Anno Chriſto 1303. Idibus Sextilibus. Propior continenti & veluti inter Valacriam & Scaldiam Suitzelandia exporrigitur à ſolo ad Auſtrum oppoſito ſic denominata, quæ maximam jacturam paucis abhinc annis ab æſtu paſſa eſt, ita ut dimidio jam ſit anguſtior. Nam ab hac avulſa eſt Remerſvahalis undique mari cincta multis vallata pomeriis, quæ ſalis negotiatione ſola ſubſiſtit, in occidentali inſula parte ſita eſt Goëſa civitas exigua, ſed ſplendidè extructa ſupra hanc Atvaticis ferè conterm na, & exiguo tantum fretô diſcreta inſula jacet, in qua Teloneum oppidum à vectigali & portoriis inappellatum, quod & inſulæ nomen dat; cui rurſus alia annexa eſt occaſum verſus haut majore ſpatio diſcreta, in qua Annelandia eſt, & Martinianus

agger Arauſionenſis ditionis civitas, loco amœno & arboribus, ardearum nidulatione frequentibus conſito poſita; cui ad ortum objacet Philippolandia ab æſtu maris ante paucos annos obruta & in arenarias redacta, ex qua in Duvelandiam à columbarum frequentia ita denominatum, brevis trajectus eſt; quæ rurſus Scaldiæ brevi interjecti freto fere conjungitur. Supra Aquilonem versùs Goereda eſt à fida navium ſtatione, & in Moſa ſeu Vahalis aut potius alterius Rheni brachii æſtuario Briela & Iſſelmonda, quæ veluti Batavorum appendices ſunt. Ingenia iis populis quamquam cœlo nebuloſo & ſolo fere paluſtri magis quàm mediterraneis vicinis, ſunt induſtria; & cùm Brabanti hilares, feſtivi, ridiculi, in ludicris immodici; Flandri mulieroſi & intemperantes; Batavi ſimplices incauti, inertes, ſegnes ac ſtolidi vulgare dicterio appellentur; Zelandi callidi, vafri, ſubdoli, dices, & captioſi omnium conſenſu exiſtimantùr, quaſi natura, quod illis à natali ſolo deeſt, per induſtriam rependente, ſiquidem apud eos omnia fere incerta, nullaque regio magis rerum humanarum vices experitur, ut cujus proſpera & adverſa à vento, mari & arena dependeant, & fluxu denique ac refluxu, lunæ incrementis ac decrementis volvantur ac regantur. Itaque ex avorum apud eos memoria conſtat plus 100. jugurum 1000 diſſipatis aggeribus mari hauſta, ac rurſus ejuſdem maris beneficio & indigenarum induſtria alias inſulas enatas & excultas, ita ut quæ ab una parte abraduntur, alteri alluvione adjiciantur, nunquam deficiente novis inſulis inſtruendis materia.

Ex Valeria Vliſſingâ revertaris Iſendikum propugnaculum Flandriæ munitiſſimum, ac inde Sluiſam. Hic currum conſcendes, qui te tranſito oppido *Damme*, non improbè munito, Burgas vehet urbem ampliſſimam & elegantiſſimam. Videas hic palatium *la Franche* dictum. Atrium hic in quo diſceptantur cauſſæ magnificum, & in eo caminus elegans, in-

ſeriùs

ſeriùs ex Lydio lapide, in medio, ex alabaſtro, (ubi hiſtoria, 1. Suſannæ à ſenibus ſolicitatæ, 2. ad judicium deductæ, 3. ſenum captivorum, 4. ſenum occiſorum) in ſummo, ex ligno artificioſè ſculpto, ubi ſtatua Caroli V. Ad dextram introitus eſt geographica deſcriptio territorii circumjacentis Nyportà Sluiſiam uſque in longitudinem. Adjacet huic Curia, ubi plurimorum ſtatuæ & ſubſcriptiones, inprimis Caroli V. qui nominatur Turcarum, Indorum, Italorum, Gallorum, Saxonum, &c. victor. Turrim foro contiguam aſcendas, & ex ea luſtres urbem & territorium circumjacens, quin & Selandiæ inſulas. Hoſpitium hic *au Sauvage*.

Brugis Gandavum urbem totius Belgii maximam pergendum. Equis eò melius itur & frequentiùs quam curru. Primarium templum S. Joanni dicatum hic luſtres. In choro ejus ad dextram, tabulam cum inſcriptione Gallica de ordine aurei velleris videbis. Caſtellum hic fortiſſimum, figuræ quadruæ, quatuor ad angulos ſuos propugnaculorum. Et urbs & caſtellum, & planities latiſſima ex turri 500. in altitudinem graduum (altior fuit, ſed fulgure pars dejecta) viſu obiri poſſunt. In Baſilica urbis ſtatuas Neptuni & Cereris; tum effigies Alberti & Iſabellæ Archiducum, aliorumque plurium videbis ad dextram; ad ſiniſtram, Maximiliani & Rudolphi Impp. Tum Fortitudinis picturam, cui adſcriptum: *pro virgine virgo*: & Conſtantiæ, cum his verbis: *pro aris & focis*; inſuperque. *Gend.*

Virginis æternæ muros & templa tuemur
Innuba virgo armis, innuba virgo ſacris.

Et paulo poſt.

Quam tu olim hanc urbem cernis, non altera tantum

Auſpiciis cœlo tantum caput efferet alto.

Spolia inibi dicata, intrantibus ex platea à ſiniſtra his verſibus adſcriptis:

I. *Ardeſio obſeſſo & Clementi Marte ſubacto.*
II. *Viſo. icto, victo celeri virtute Caleto.*
III. *Hoſtibus erepto Solido, atque è fluctibus Hulſto.*

Natus hic in arce aquis circumdata non tamen multùm ſplendida. Imper. Carolus V. In quam viſere, vel ob tanti Herois nomen convenit. In foris ſtatua ipſi poſita eſt cum quadruplici inſcriptione: quarum una: *D. Carolo V. Imp Cæſ. Auguſt. Pio Felici Turc. German. Gall. Ital, Geldr. Hiſpan. Sicil. & Ind. Regi. Flandriæ Comiti P. P. ſacr. Imper. vindici. Quietis Auſpici D. N.* Altera: *Principi potentiſſimo victori ac triumphatori perpetuo Magno Max. univerſi Chriſtiani orbis bono Deo volente, cælo favente, huic urbi ſuæ Flandriæ maxime fœliciter innato.* Tertia, Alberto & Iſabellæ ingredientibus facta: Quarta continet nomina illorum, qui ſtatuam poſuerunt.

In ponte quodam duæ ex ære ſtatuæ collocatæ ſunt, filii patrem decollantis, atque ob id vita donati.

Bruſſel. Gandavo Bruxellas eas: ubi arx, ſedes Archiducis. Templa aliquot hic magnifica. Baſilica urbis ad forum non vulgaris elegantiæ. In fori extremitate oſtenditur locus ubi Egmondanus & Hornius Comites decollati. Turris, in qua armamentarium, meretur videri. In ſtabulo Principis cuſtodiuntur exuviæ equi, qui Archiducem ex prælio Nyportenſi reportaverat, cauda humum vertentis, jubamque longam collo demittentis, cum his verſibus:

Il cavallo noble:

Siſte gradum ſpectator, ego de nomine dicor
Nobilis: at præſto nobilitate rei.

Archi-

Archiduci Alberto ſubſtravi corpora quondam,
Quando prope Oſtendam Martia Erynnis erat;
Illumque eripui pugnantem hoſtibus armis,
Cum vel ei mihi vel mors ſubeunda fuit.
Me magis ardebat miles · quia virginis inſtar
Cernebat niveam creſcere fronte jubam.
Hinc ut me raperet crebro ſua ſpicula & enſes
In caput ignoti ſtrinxerat Archiducis.
Evaſi eduxique virum, meque ipſi reduxi
Incolumem; noſtra non erat hora necis.
Aſt anno vertente die quâ evaſimus ambo;
Nobilis interii. Cernite qualis eram.

Plurima ſunt hic Ducum & Principum palatia magnifica. Hortum & vivarium ne relinquas inacceſſum, tum cryptas cochlearum & concharum teſtis ornatas, aquis ad mira opera arte coactis. Videbis inter alia virginem organo Muſico ludentem motricibus aquis. Hortus etiam Ducis Aumaliæ in propinquo urbis eſt amœniſſimus. Fontes per urbem crebri & elegantes.

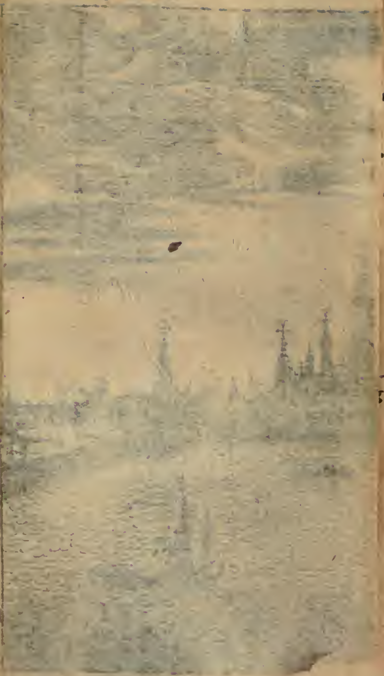
Bruxellis Lovanium tendas: urbem amplam, at non ubique ædificiis occupatam. Academia hic eſt celeberrima, in qua nuper docuit J. Lipſius, cui ſucceſsit Erycius Puteanus, vir ut eruditionis raræ, ac humaniſsimus. Luſtres hic arcem antiquam in colle, quam meo tempore habitabat Puteanus, ab Romanis, ut ferunt, conditam. In primario templo videbis epitaphia complura elegantiſsima. In Curia ſcalæ & petardæ ad occupandam urbem factæ ſuſpenſæ conſpiciuntur: & tabula repræſentans Andromedæ fabulam cum pulchra accommodatione ad introitum Archid. Alti. In ædibus J Lipſi picturas ad caminum obſervabis Mopſi, Mopſuli & Saphiri canum ipſius. Exeas hinc luſtratum arcem Ducis Arſchottani *Heverle*, cum templo vicino elegantiſsimo, hortoque amœniſsimo. *Lovain*

Mechel. Lovanio Mechliniam declines, urbem amplam & elegantem. Armamentarium hic Archiducis inviſum ne relinquas. Mechlinia Liram urbem amœniſſimam, & inde Antverpiam tendas.

Andorff. Antverpia, ocellus urbium totius Europæ emporiumque olim totius orbis nobiliſſimum, in dextra Scaldis ripa poſita eſt. Caſtellum in ſuperiore parte ad Scaldim habet munitiſſimum, præſidio aliquot millium Hiſpanorum cuſtoditum. Plateas habet latas elegantique pavimento ſtratas: ædificia & palatia magnifica. Vallo cingitur vaſtiſſimo in quo dipoſiti tiliarum ordines, & amœnitatem & opacitatem deambulantibus præbent. Templum B. Virginis hic magnificentiſſimum, inque eo altaria plurima & epitaphia elegantiſſima, ac inprimis artificioſis picturis ornata. Turris adjacet 630. gradus alta, ſtructuræque artificioſæ: Ex illa Flandriæ, Brabantiæ, Selandiæque urbes plurimas conſpicies,

Curiam ejuſque conclavia viſas: tum Burſam Anglicam & urbanam: ædificium laſcivæ juventum coercendæ ſtructum, vulgo Das Zuchthauß: domum Hanſæ Teutonicæ, domum aliam in qua machinis aqua per urbem diſtribuitur, portum majorum navium; portam Cæſarianam cum inſcriptione: tabernam vinariam *aux mille moyens*, Zum tauſend mitteln: ſtatuam idoli ſaxeam ad antiquum portam juxta forum piſcatorium, à cujus membro maſculo abraſum pulverem ſi bibant fœminæ, haud pauci credunt ſterilitatis vitium ceſſare.

Lillo. Antverpia tribus circiter leucis abeſt *Lillo*, olim munimentum tantum terreum: quod hodie in oppidum excrevit naturaopereq; munitiſſimum, in Scaldis æſtuario ſitum. Ordines fœderati id excitarunt, præſidiumque in eo habent. Navis nulla præterit, non bene prius per-

perquiſita. Si qua non viſitata ulterius pergere nitatur, diſpoſitis in utraque ripa (nam & ex adverſa hodie munimentum eſt fortiſſimum) tormentis impeditur. Frenum hoc libertati Scaldis impoſitum. Ex turri Antverpienſi hoc munimentum agnoſces.

Antverpia tendendum *Bergam op Soom*, urbem munitiſſimam, nobilitatam obſidione Ducis Parmenſis fortiter ſuſtentata. Hinc Bredam eundem urbem Principis Arauſionenſis amplam, & munitiſſimam. Luſtres hic arcem, in qua navis adhuc cuſtoditur, qua intraverant milites Ordinum ceſpitibus comburi hic locorum ſolitis, obtecti. In atrio arcis videbis hippelaphum, equum pedes & caudam cervi habentem. Una die Bruxellas eo iri & rediri potuit, quo tamen 20. milliaria numerantur. Canem venaticum curſu ſuperavit. Templum etiam intres, inibiq; monimentum magnificum contempleris Henrici Arauſionenſis, qui arcem ædificavit. *Bergen op Soom.* *Breda.*

Gertrudi Bergam hinc pergendum, oppidum natura munitiſſimum, mari paludibuſq; undique ferè cinctum: inde navi Dordracum primam ab hac parte Hollandiæ urbem, marinis undis ferè totam circumdatam. Quod ſi Sluiſia propter tempeſtatem minime faventem in Valacriam non excurriſti: memineris id tibi faciendum aut cum *Berga op Soom* es, aut cum Dordraci. Dordraco Roterodamum, urbem ampliſſimam, aut navi, aut curru pergendum. Patria magni Eraſmi: cujus ſtatua in foro viſitur. Hinc Delphos perelegantem & magnificam urbem: ubi luſtrandum monimentum Guilielmi Arauſionenſis proditoriè interfecti. Hagam Comiti poſt, ubi Curia Ordinum contendendum. Pagus olim, nunc urbis amplæ faciem habet. Arx hic Comitum Hollandiæ ſedes, amœnitate varia incomparabilis. Exiri hinc ſolet Schefelingam, viſum currus *Gertrudenberg* *Roterdam.* *Haga.*

velis

velis ventorumque animabus celerrimo curſu euntes: tum in pagum vicinum Lauſdunum, ubi in templo depicta hiſtoria Comitiſſæ trecentos ſexaginta quinque enixæ uno partu infantes. Quæ iſti tabulæ inſcripta, ecce huc tranſcripſi:

En tibi monſtroſum nimis & memorabile factum,
Quale nec à mundi conditione datum.

Margarita Hermanni Comitis Hennenbergici uxor, quarti Florentii Comitis Hollandiæ & Zelandiæ filia, Guilielmi Regis Romanorum, ac poſtea Cæſaris ſeu gubernatoris Imperii, atque Aliteja Comitis Hannoniæ ſoror, cujus patruus Epiſcopus Trajectenſis, avunculi autem filius Dux Brabantiæ & Comes Thuringiæ &c. Hæc autem illuſtriſſima Comitiſſa annos quadraginta circiter nata ipſo die paraſceves nonam circiter horam annos milleſimo ducenteſimo ſeptuageſimo ſexto, Trecentos & ſexaginta quinque enixa eſt pueros, qui priùs à Guidone Suffraganio Trajectenſi omnes in duabus ex ære pelvibus baptiſati ſunt. Quorum maſculi quotquot erant Ioannes, puellæ autem omnes Eliſabethæ vocatæ ſunt. Qui ſimul omnes cum matre uno eodemque die fatis conceſſerunt, atque in hoc Lauſdunenſi templo ſepulti jacent. Quod quidem accidit ob pauperculam quandam fœminam, quæ ex uno partu gemellos in ulnis geſtabat pueros, quam rem ipſa Comitiſſa admirata dicebat, id per unum virum fieri non poſſe, ipſamque contumelioſè rejecit, unde hæc paupercula animo perturbata ac perculſa mox tantum prolium numerum ac multitudinem ex uno partu ipſi imprecabatur, quot vel totius anni dies numerentur. Quod quidem præter naturæ curſum obſtupenda quadam ratione ita factum eſt ſicut in hac tabula in perpetuam hujus rei memoriam ex vetuſtis tam manuſcriptis quam typis excuſis Chronicis breviter poſitum.

ſitum & enarratum. DEUS ille ter maximus, hac de re ſuſpiciendus, honorandus, ac laudibus extollendus in ſempiterna ſæcula, Amen.

Hæc lege, mox animo ſtupefactus
Lector abibis.

Iter faciens in Hollandia hoc obſerves ut contrahas cum veredariis expreſſa hac conditione, ut in urbem, ad quem tendis, ad hoſpitium uſq; te deferant. Secus enim ante portam urbis deſcendendum tibi ex curru, & bajulus impedimentis, ſi quæ habes, portandis conducendus, cujuſmodi genus hominum in his oris nequiſſimum & ne duplo quidem mercedis contentum.

Hagâ Lugdunum Batavorum, vulgò *Leiden*, fereris. Luſtres hic Academiam, bibliothecam, anatomiam, hortum medicum. Arcem etiam, Burgum vocant, viſas antiquam, de qua jactant unicum totius eſſe montem Hollandiæ. De amœnitate & elegantia urbis malo re ipſa, quàm verbis meis cognoſcas. Leidâ Harlemum tendenti prætereundus pagus cum arce amœniſſima *VVarmond*: Dominos agnoſcit fratres *Duvenvordos*, Dynaſtas *de VVarmond*. Natu majorem, fidiſſimum pectus, Biturigibus & Andegavi noveramus, ad eumque in hunc ipſorum elegantiſsimum receſſum viſebamus. Harlemi ad inſigne aurei velleris divertendum, ac inde Alcmariam, (ubi templum elegantiſsimum, in eoque ode Alcaica parieti adſcripta, referens quando conditum) Medenbliccium. & propugnaculum illud Bataviæ Borealis Enchuſam eundum. Magno numero naves hic, uti & Vliſsingæ & Hornæ, ædificant. Salutes Paludanum Medicum, virum humaniſsimum, luſtreſque ejus pinacothecam rebus

Harlem

Alcmar

Enchuyſen

Paludanum.

rebus rariſſimis reſeram. Quatuor leucarum hinc trajectus eſt in Friſiam, quam non aditam mihi, hic conſultò prætereo. Enchuſa Hornam petes : ac inde per Bempſterum, nuper lacum ſeptem leucarum, nunc campum fertiliſſimum, Purmerandam curru fereris: ubi navicula conto in ripa euntis illamque gubernantis propulſa fereris per Waterlandiam ad aggerem ulteriorem, tandemque brachium maris lembo tranſmittes, & Amſtelrodamum intrabis: urbem canalibus interſectam : cui ſæpe amplificatæ, quotidie novæ adhuc portiones adcreſcunt. Luſtres hic Burſam, ſive ædes Mercatorum, ſimiles Antverpianis & Londinenſibus : ædes duplices coërcendis laſcivioribus & petulantioribus, maſculis unas, Das Zucht-oder Raſpelhaus : fœminis alteras das Spinnhaus / erectas. In templo videas epitaphium Jacob ab Hemskerken, Ducis & talaſſiarchæ Ordinum ſtrenuiſſimi, in freto Herculeo partâ inſigni victoriâ globo tormenti majoris percuſſa, ex eoque ictu mortui.

Amſterdã.

Hinc jam Lutetiam reflectendum. Quòd ſi Coloniam etiam accedere ſit animus: has ferè urbes tranſire poſſis, Ultrajectum, Renen, Arnheim, Nymegen cum munimento tranſfluvium Knobſenburg dicto, Graviam, (Boſcum Ducum hinc ire poſſes & redire Cliviam, (ad fortalitium Schenkianum lembo hinc exitur) Emmerik, Rees, Weſel, Duyſſeldorp, Nuys, Coloniam. Feſtinans nihil de his urbibus refero : uti nec de iis quæ ſequuntur tranſeundæ: Juliacum urbs cum caſtello, Aquiſgranum, Moſæ Trajectum, (intres templum & ſpolia ſuſpenſa luſtres : exeas ad lapidicinas) Leodium, Hoya, Namurcum, (hucuſque navibus adſcenditur) Montes Hannoniæ, Valencenæ, Cameracum : omnes urbes ampliſſimæ & fortiſſimæ, quarum hæc ultima caſtellum habet

bet

bet i
tori
Am
reſta
fera
P
acce
palu
nuſa
B. V
ejus
carc
R
tam
Sy
inſig
158
Dux
gevi
mag
Juni
uno
Dru
pidu
Ligi
Car
adja
pau
aut
hec
adi
tib
pol
ver
uſq
(L
Se
Vs
oſt
qu

bet in edito loco ſitum, unum ex fortiſſimis totius Belgii. Poſſis hinc Duacum, Atrebates, Ambianum ac inde Lutetiam ire, ſi velis. Ego rectâ jam Cameraco tecum, nec per ambages ferar.

Peronna prima urbs Galliæ eſt hac parte accedenti, natura ad Auſtrum, ubi Samonæ & paludibus adjacet, aliis ex partibus opere manufacto munitiſſima. Luſtres hic templum B. Virginis architectura admirabile. Choro ejus alius non poteſt comparari totius Picardiæ. *Peronne*

Roya ſecunda eſt, & ipſa munita, non æquè tamen.

Sylvanectum tertia, vulgò *Senlis*, Epiſcopatu inſignis. Prælium ad eam commiſſum anno 1589. inter fœderatos, quorum imperator Dux Aumalius; & regios, quos ducebat Longevillæus & Lanovius. Hinc unius diei non magnum iter eſt Lutetiam. Menſe jam medio Junio aut circiter reverſus menſem ſubſiſtere, uno etiam itu Anethum arcem elegantem, Druidas (Dreux) ad fluvium Ebrum ſitum oppidum Comitatus titulo fulgens, prælio inter Ligiſtas & Henr. IV. commiſſo nobilitatum, Carnutes (vulgò *Chartres*: unde territorium adjacens, *la pays Chartrain*) excurras, digna paucorum dierum impendio loca. Merula Carnutum ſic deſcribit: *Oppidum hodie non poſtremi loci, ſitum in planitie, partim in colle, frequentibus ædificiis refertum, mœnibus firmis cinctum, aggeribus foſſiſque circumvallatum, incolarum divitiis pollens. Perluit ad collis pedem fluvius piſtrinis verſandis commodus qui è Berchenſibus ortus, huc uſque civium induſtria derivatus, apud Lupariaś* (Louviers) *paulo ſupra Rothomagum in majores Sequanæ undas influit. Summum templum Mariæ Virgini eſt conſecratum, in cujus Cryptâ puteus oſtenditur* Sanctorum Fortium *dictus, in quem, quum Carnutes Chriſto nomen primitus dediſſent,* *Senlis.* *Aneth.* *Dreux.* *Char-tres.*

ma-

magnus Chriſtianorum numerus ab Quirino Galliæ Proconſule dicitur præcipitatus. Adſervari hic etiam fertur ingenti pietate Subucula Divæ Virginis. Portas habet 8. *quarum ſex patent. Reliquas bella clauſerunt civilia: quibus anno* 1567. *fuit obſeſſum oppugnatumque, ſed virtute Ligneriì fortiter defenſum. Loquitur carmen, quod ad mœniorum partem, quæ hoſtium machinis proſtrata, reſtituta, Lapidi inciſum legi:*

Dum nova Relligio ſtudia in contraria cæcas
Gallorum mentes agit, & bello omnia miſcet.
CARNUTUM *premitur magna obſidione, globiſque*
Machina ſulphureis oppugnat mœnia quæ nunc
Sarta & tecta vides: Salva incolumiſq; remanſit
Urbs Duce Ligneſio, populi curaque fidelis
Atque manu parvâ numeroſum repulit agmen.
Quam pro Rege ſuo, patriaque, ariſque, fociſque
Sit pulchrum pugnare, atque haſtæ cedere nunquam,
Exemplo diſcant Nati, ſeríque Nepotes.

Dies, quo ab obſidione repulſi hoſtes. Feſtis eſt adſcriptus. Suos olim habuit Comites. Eorum, ni fallor, progenitor Otho, *cujus pater* Theobaldus *Senior, Rollonis Normanni adgnatus, Comes Bleſenſis, Carnutum armis adquiſiverat. Otho quoſdam habuit ſucceſſores filios* Theobaldum II. *improlem, &* Stephanum, *nepotem ex poſteriore* Theobaldum III. *& pronepotem* Theobaldum IV. *improlem: poſt quem nihil amplius de Carnutenſibus Comitibus ego quidem invenio.* Hæc Merula.

Solers jam es itinerum & laborum. Cùm igitur ſubſtiteris menſem, velim vel medio Julio repares te itinere æſtuiq; ferundo: jucunda paulo poſt quiete in patria perfruiturus. Per Burgundos Lugdunum reverſum oportet. Tricaſſium, vulgò Troye, urbem Campaniæ ſuperioris Epiſcopalem, & inde Divio-

nem

rem, vulgò *Dijon*, Ducatus metropolin concedes: de qua hæc Merula. *Divionis conditor habetur vulgò, mihi potiùs reſtaurator, pomeriique productor Aurelianus Imperator. Nomen ab Divis, quis plurimus ibi fuit cultus, impoſitum putatur. Hac urbe nihil in Burgundia pulchrius. Sita eſt in planitie amœniſſima, duobus fluminibus Suſione & Oſcara* (Suſon & l'Ouche *vernaculè*) *utrinque muros alluentibus: ille quidem periculoſiſſimis exundationibus urbem infeſtare conſuevit, hic piſculentus admodum alveo fluit quietiore, rerum multarum uſum ſubminiſtrare ſolitus. Muri ad juſtam propugnandi magnitudinem in altum ſunt educti: turribus, propugnaculiſque quæ nuper exſtructa muniti. Sub cœnobio D. Benigni, quod ab Gregorio conditum Lingonenſium Epiſcopo, vaſtam oſtenditur ſpecus, cryptas ciſternaſque habens, in quo Benignus vir ſanctus vinctus fuiſſe traditur, quàm populum ad Chriſtum traduceret, Dæmonum ſacris operantem. Iuſtitiæ ibi eſt tribunal & Parlamenti Sedes, unde velut ex ſinu Patriæ jura petuntur. Qui in Majorem hujus oppidi legitur, non tam Honorem quàm Onus ſuſcipere, vel invitus & renitens cogitur, juſque jurandum præſtare in templo D. Virginis, praeunte verba procuratore regio, ſe Regi fidelem futurum defenſurumque ſuæ Civitati jura, libertates, & privilegia adversùs quoſcunque, Regem etiam, quoties flagitat neceſſitas. Gregorius Turonenſis memoriæ prodit: Hilarium quendam, Senatorem Divionenſem, adeo uxorem ſuam adamaſſe, ut, quum defuncta inferretur tumulo ipſius, qui retro multis annis obierat, avidâ jam dextrâ fuerit ejus cadaver arctiſſimè complexus. In vicinis urbi montibus optima creſcunt vina. Haut procul urbe versùs meridiem duo viſuntur colles, in quorum uno arx* Talentum, *natura loci arteque & perpetuis limitaneorum* *Talant*
mile-

militum excubiis ad ſtuporem valida; in altero ſitum eſt caſtellum cui à fontibus nomen cum pago cognomine Bernardi qui Caput ordinis Clarevallenſis patriâ. Hæc Merula , Memini ſuperiùs cùm de Monaſteriolo agerem cranii Joannis Ducis Burgundiæ apud Carthuſianos hujus urbis cuſtodiri.

Fontaines.

Divione, non abs re eſſet Dolam, urbem munitiſſimam, & unam ex primis Comitatus Burgundiæ, Academia & Parlamento claram ; ad Dubim poſitam ; (ubi obſerves forum quadratum ampliſſimum , Templum B. Virginis magnificentiſſimum , bibliothecam in collegio Hieronymiano.;tum Veſontionem hodie *Beſançon* , urbem Imperialem in umbilico Burgundiæ Comitatus ſitam excurrere & inde Ararim reverti. Pulchrè Cæſar 1. de bell. Gall. ejus ſitum deſcribit , qui hodieque magnam partem talis eſt. Urbs munitiſſima , elegantiſſima : feliciſſimum terræ uber undique vicinum habent. Templum primarium S. Stephani. In eo ſudarium Chriſti cuſtoditur & in feſtis Adſcenſionis & Corporis Chriſti circumfertur ſolemniter. Notant iſtic picturam Monachi cujus fronti muſca inſidet. Templum aliud ab hoc eſt S. Joannis , juxta quod arcus triumphalis Tiberii Cæſaris. Collegium Jeſuitarum elegans. Baſilica urbis , cum fronte & ſtatua Caroli V. Imp. Palatium Comitis de Canteroix, cum horto, in quo ſtatua Jovis Roma allata. Campus Martius. Aquæductus. Petra à Julio Cæſare, cum bellum gereret contra Helvetios perforata Rudera ſtatuarum Jovis. Dianæ. Minervæ. Hæc ferè quæ Veſontione videri ex aliis notavi. Ad Ararim retrorſum inde , illoque tranſito ſalutatam Belnam, vulgò *Beaulne* oportet , urbs eſt munitiſſima. Inſigne hic pietatis monimentum Xenodochium pauperum & ægrotorum à Nicolao Raulino Equite fundatum , regium palatium referens,

Beaulne

Belnâ

Belnâ Cabillonum pergendum; *Chalon*, urbem dextra Araris ripâ poſitam. Horreum olim Romanorum. Majorem fuiſſe rudera teſtantur. Arari ſecundo hinc deſcenditur præterito Tinurrio vulgò *Tournu*, Matiſcono (horreo olim Romanorum) *Belleville & Francheville.*

Lugduno jam, quod ſupereſſe tibi putabis tempus, impendere potes. Hinc in Germaniam per Allobroges & Helvetios revertendum paulo per circuitum Gratianopolin, vulgi *Grenoble*, primò ſalutes, ſedecim prægrandibus leucis ad Iſaræ fluenta radiceſque montis *Charlemont*, diſſitam urbem: cui ſe in vicino jungit Dracus torrens valde vehemens & exundationibus campos infeſtans, ponte unius arcus maximi ſtratus. Sedes hîc Parlamenti Delphinatenſis. Exiri hinc ſolet in Cœnobium Carthuſianorum in anguſtis montium præaltorum faucibus, 4. leucis diſſitum, vulgò *la grand Chartreuſe*: tum ad fontem ardentem, quem *la Fontaine qui bruſle* vocant, (miraculum naturæ, quòd per medias aquas flamma prorumpuntur, uti frigere ova poſſis: frixa certè iſto igni comedi) ad turrim etiam, qui nullum venenatum in ſe animal patitur; ſi deferas eò unum, mori oportet: tum ad arcem Mareſcalli *Deſdiguieres*, Proregis Delphinatus, in vicinia. *Grenoble.* *la grãd Chartreuſe.*

Gratianopoli quinque leucis abeſt *Barraux*, fortalitium anno 1597. à Duce Sabaudiæ exſtructum, inſequenti anno à Deſdigerio occupatum. Una hinc leuca eſt Montmelianum, urbs cum caſtello munitiſſimo, in quod non facile ulli aditus patet. Duabus hinc leucis abeſt Camberiacum Ducatus Sabaudiæ metropolis. *Barraux* *Montmeliam*

SABAUDIA, cui unde nomen conſtet, incertum eſt. Vide quæ de Sabariis undis, Saul-voye, ſaulve-voje, ſcribunt Iſacius *Itin.* Sabaudia.

Gal.

Gul. Narb. pag. 28. Mer. *par.* 2. *lib.* 3. *c.* 43.) à Septentrione habet Breſciam, *les pays de Gez & de Vault*, adeoque lacum Lemanum, reſtrictis nonnihil nuperrimè ejus finibus: ad Ortum, Valeſiam & Pedemontium; à Meridie & Occaſo, Delphinates. Regio Montoſa eſt: valles tamen & campos, & in iis ſolum fœcundum habens. Juxta Lemanum lacum vinum generoſiſsimum producit, quod Ripalium vocant ab lacus ripa. Hæc provincia pars eſt antiqui Allobrogum regni. Hodie à quingentis ampliùs annis Duces ſuos habuit, primo Mauriennæ Comites, qui ſucceſsive partim armis, partim jure hæreditario alias atque alias regiones adjunxerunt, jam Comites Sabaudiæ, jam Marchiones Segaſiani & Taurinorum, Pedemontique Principes à Sigiſmundo Imperatore facti. Vide Genealogiam Ducum apud Meruiam *part.* 2. *Coſm. lib.* 3. *c.* 43.

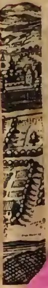
Chambery. Camberiacum Ducatus metropolis eſt, vulgò *Chambery* dicta. Urbs perelegans. Parlamentum in ea eſt totius provinciæ, cui præſidet hodie Antonius Faber JCtus celeberrimus, compellantibus ſe humaniſſimus. Arx elegans hic Ducum Sabaudiæ cum horto contigno peramœno.

Geneva Genevam hinc tendendum, urbem antiquiſſimam: extremam olim Allobrogum, proximamque Helvetiorum finibus Cæſari dictam. Noviſſimè Comitatus & Epiſcopatus titulo fulſit. Urbs eſt munitiſsima, eaque duplex Rhodano interſecta, quarum minor S. Gervaſii vocatur, à templo ei dicato: major colli adcumbit, cujus ima lacus Lemanus irrigat. Ponte utraque pars jungitur cui hinc inde maximè in inſula impoſitæ utrinq; ædes. Specula in inſula eſt ſtructuræ antiquiſsimæ. A Cæſaris temporibus ſuperſtes adhuc creditur. Templum primarium hic D.

Petro

GE

o conſecratum olim Apollinis fuiſſe docti credunt; Inſcriptionibus antiquis ſimilitudinem facientibus. In muro exori hujus templi aquila biceps ſculpturæ antiquæ cernitur, quam ſignum eſſe per-ent liberam eſſe eam ab antiquo Imperii bem. In Curia videbis tabulam fœdus Genſium cum Bernatibus & Tigurinis, ab nno 1536. contractum, continentem. Teudinem notabis in eàdem, ita factam ut quiti adſcenſus facilis ſit: tum & urnas n ejus atrio ſuſpenſas: & ſubtus in conclavi quodam ſcalas quibus Sabaudi uſi fuerant in noviſſimo adſultu. Armamentarium vicinum eſt: in quo multa ſuſpenſa trophæa. Extra portam contiguam interiorem area in colle amœniſſima (*la platte forme*) ex qua jucundus in ſubjectum planitiem hortoſque & vineas proſpectus. Tribus hodie intratur portis, 1. *la porte Rive*, 2. *la porte Neuſve*, 3. *la porte Cornevin*: prioribus in majori, poſteriori in minori Plateas nonnullas habet elegantes, inprimis oblongam illam protectis contra injuriam pluviarum munitam: ut cadente etiam denſiſſimo imbre ſiccus inambulare poſſis. Auratas, quas *Truites* vocant, in lacu capiunt vivariiſque, quæ pali cingunt, incluſas conſervant maximas; quæ videri merentur. Auriſaber in ponte habitans rupem ex diverſis metallis & lapillis, inque ea urbem & arcem cum omnis generis artificibus fabricavit. Laudabis hominis induſtriam, cum videbis. Collegium inacceſſum ne relinquas, & intres quoque bibliothecam, in qua oſtendentur tibi Biblia Gallica ante 300. & quod excurrit annos verſa. Cæterùm urbs eſt Mercurialis, vigetque in primis negotiatio ſerica. Quin & librariâ negotiatione nobilitatiſſima

eſt. Ad victum neceſſaria in hac urbe non deſideres. Vinum etiam nobiliſſimum omni ex parte creſcit. Capones opimiſſimos hic eſitare eſt, qui in longinquas hinc mittuntur oras. Olerum & leguminum abunde horti & rura contigua ſuppeditant. Aër eſt purus: varia amœnitas. Inprimis contiguum Pratum: *le plain palais*, jucundam præſtat ambulationem. Cluſa hinc quatuor miliaribus abeſt, in ripa prærupta Rhodani, dextra, ſpecuque imminentis rupis. Huc expacieres, & videas voraginem Rhodani, qua oculis ſubducitur, & ad aliquantum ſpacium denuo prodit, poſtque ſemper conſpicuus & quietior labitur.

l'Eſcluſe.

Ab hac urbe exiguo ſpacio incipit Helvetia quam quum deſcribendam mihi hoc libello non ſumpſerim, indicabo ſolùm iter quoad Rhenum, à quo Argentinæ abreptus à me fuiſti, te reducam.

Tranſeunda hic tibi hæc loca: *Verſovia*, pagus ignobilis, olim caſtellum: *Coppet*, oppidulum: Noviodunum, vulgo *Nyon*, oppidulum: *Rolle*, vicus amœnus, cum arce: Morgæum vulgo *Morges*, oppidum: Lauſanna, urbs Epiſcopatu Aventico, cum concilio Baſilienſi, eo tranſlato, nobilis: (Hodie hic agit Dominus Fabricius, inſignis Chirurgus, quem ſalutes & inſtrumenta artis ſuæ mira noviterque ab ipſo exeogitata, quæ olim Paterniaci vidimus, luſtres. Methone, vulgo *Medon*, Germanicè Milden: Paterniacum, vulgo *Payerne*, Germanis Peterlingen/ oppidum amœno loco ſitum. Hinc duplex iter eſt: I. ut Friburgum Uchtlandiæ adeas, unam ex Helvetiæ civitatibus, quas cantons vocant, (mirus hîc urbis ſitus delectabit oculos tuos) & inde per ſylvam amœniſſimam Bernam contendas. II. Ut tranſeas *VViſſelſpurgium*, pagum in Aventici urbis ampliſſimæ, antiquiſſimæ areâ

Aventicum.

ſitum

ſitum cujus hodieque rudera, magnificentiæ veteris reliquias, conſpicies. Inde Murathum petas, ubi Carolus Burgundus ab Helvetiis & ſociis cæſus, quâ de re extat inſcriptio Latina & Germanica ædiculæ, in quam oſſa occumbentium repoſita adſcripta *Deo Opt. Max. Caroli inclyti & fortiſsimi Duci Burgundiæ exercitus Muratham obſidens ab Helvetiis cæſus hoc ſui monimentum reliquit.* Anno 1476. *Murathum.*

Tranſita tandem Arbergâ Bernatum hodie, olim Comitum cognominum oppido, Bernam intres. Ex bivio hoc poſteriorem viam eligerem, Bernaque Friburgum irem, redirem. Bernæ (quæ urbs Arulâ ferè tota circumdata colli impoſita eſt) luſtres templum ſummum & trophæa inibi ſuſpenſa, tum campanam in turre pendentem, portæque imminentem extremi judicii in ſaxo ſculpturam, in qua obſervabis nonnulla non contemnenda. Adeas etiam Curiam & Cancellariam, contempleris turrim continentem occaſionem Bernæ ædificatæ, nominiſque impoſiti rationem. Tranſmiſſo cœnobio, Frawenbrun, quod prælium in vicinis, commiſſum nobilitvait, Salodurum pervenies, vulgò Solothurn Gallicè *Saleure*, Helvetiæ civitatem ad Arulam jacentem. Urbi nomen eſſe à ſolo duro nonnulli nugantur: quippe enim *Salador* in antiqua inſcriptione audit. Alii à telonio quaſi Zollentour appellatum, à ſola turri alii malunt. Urbs eſt antiquiſſima.

Templum ibi elegans, & in eo monimentum Hotomani, cujus origo ex Sileſia: & nominantur die Otman. Unus ex iis in Galliam veniens, rebus præclarè geſtis ad honores evectus, nominis initio literam H. addidit. Lege in eodem templo verſus utrinque Altari inſcriptos. Turris hic antiquiſſima, cui inſcriptum Latinè.

APPENDIX
ITINERARIO GALLIÆ ET REGIONUM FINITIMARUM
adjecta,

DE BURDIGALA:

Auctore

JODOCO SINCERO.

I.

Viro Clariſſimo,

VALENTINO ARITHMÆO, J.U. & Philoſophiæ Doctori, S.

BReves ecce pagellæ meæ tuum oſtentant nomen, Vir amiciſſime. Tuiſne id aut illuſtris generoſique tui Baronis ingratiis? Neutrius opinor. Non illius: Cur enim, quem tanto adfectu, teſtibus qui utrumque norunt, complectitur, ejuſdem, qua inſtitutionem, Chironis; qua itinera, Achatis ſui nomen nolit in eodem cum ſuo cumulari libello: cum magnus Europæ Monarcha, quem noſti, & Eoi Occiduique norunt, viri ſibi ab officiis, quem, ſi rem probè æſtimes non alio adfectus genere proſequebatur, vel cor cum ſuo eodem loco tumulari, epigraphe rei æternum teſte impoſita voluerit? Non tuis: Cum noris me nec opinantem ea humanitate à te ad mutuam familiaritatem, cum è Rauracis reverſus eſſes, pellectum, quæ

militum excubiis ad ſtuporem valida; in altero ſitum eſt caſtellum cui à fontibus nomen cum pago cognomine Bernardi qui Caput ordinis Clarevallenſis patriâ. Hæc Merula, Memini ſuperiùs cùm de Monaſteriolo agerem cranii Joannis Ducis Burgundiæ apud Carthuſianos hujus urbis cuſtodiri.

Fontaines.

Divione, non abs re eſſet Dolam, urbem munitiſſimam, & unam ex primis Comitatus Burgundiæ, Academia & Parlamento claram; ad Dubim poſitam; (ubi obſerves forum quadratum ampliſſimum, Templum B. Virginis magnificentiſſimum, bibliothecam in collegio Hieronymiano.;tum Veſontionem hodie *Beſançon*, urbem Imperialem in umbilico Burgundiæ Comitatus ſitam excurrere. & inde Ararim reverti. Pulchrè Cæſar 1. de bell. Gall. ejus ſitum deſcribit, qui hodieque magnam partem talis eſt. Urbs munitiſſima, elegantiſſima: feliciſſimum terræ uber undique vicinum habent. Templum primarium S. Stephani. In eo ſudarium Chriſti cuſtoditur & in feſtis Adſcenſionis & Corporis Chriſti circumfertur ſolemniter. Notant iſtic picturam Monachi cujus fronti muſca inſidet. Templum aliud ab hoc eſt S. Joannis, juxta quod arcus triumphalis Tiberii Cæſaris. Collegium Jeſuitarum elegans. Baſilica urbis, cum fronte & ſtatua Caroli V. Imp. Palatium Comitis de Canteroix, cum horto. in quo ſtatua Jovis Roma allata. Campus Martius. Aquæductus. Petra à Julio Cæſare, cum bellum gereret contra Helvetios perforata Rudera ſtatuarum Jovis, Dianæ, Minervæ. Hæc ferè quæ Veſontione videri ex aliis notavi. Ad Ararim retrorſum inde, illoque tranſito ſalutatam Belnam, vulgò *Beaulne* oportet, urbs eſt munitiſſima. Inſigne hic pietatis monimentum Xenodochium pauperum & ægrotorum à Nicolao Raulino Equite fundatum, regium palatium referens,

Beaulne

Belnâ

Belnâ Cabillonum pergendum; *Chalon*, urbem dextra Araris ripâ poſitam. Horreum olim Romanorum. Majorem fuiſſe rudera teſtantur. Arari ſecundo hinc deſcenditur præterito Tinurrio vulgò *Tournu*, Matiſcono (horreo olim Romanorum) *Belleville & Franche ville.*

Lugduno jam, quod ſupereſſe tibi putabis tempus, impendere potes. Hinc in Germaniam per Allobroges & Helvetios revertendum paulo per circuitum Gratianopolin, vulgi *Grenoble*, primò ſalutes, ſedecim prægrandibus leucis ad Iſaræ fluenta radiceſque montis *Charlemont*, diſſitam urbem: cui ſe in vicino jungit Dracus torrens valde vehemens & exundationibus campos infeſtans, ponte unius arcus maximi ſtratus. Sedes hîc Parlamenti Delphinatenſis. Exiri hinc ſolet in Cœnobium Carthuſianorum in anguſtis montium præaltorum faucibus, 4. leucis diſſitum, vulgò *la grand Chartreuſe*: tum ad fontem ardentem, quem *la Fontaine qui bruſle* vocant, (miraculum naturæ, quòd per medias aquas flamma prorumpuntur, uti frigere ova poſſis: frixa certè iſto igni comedi) ad turrim etiam, qui nullum venenatum in ſe animal patitur; ſi deferas eò unum, mori oportet: tum ad arcem Mareſcalli *Deſdiguieres*, Proregis Delphinatus, in vicinia. *Grenoble.* *la grād Chartreuſe.*

Gratianopoli quinque leucis abeſt *Barraux*, fortalitium anno 1597. à Duce Sabaudiæ exſtructum, inſequenti anno à Deſdigerio occupatum. Una hinc leuca eſt Montmelianum, urbs cum caſtello munitiſſimo, in quod non facile ulli aditus patet. Duabus hinc leucis abeſt Camberiacum Ducatus Sabaudiæ metropolis. *Barraux* *Montmeliam*

SABAUDIA, cui unde nomen conſtet, incertum eſt. Vide quæ de Sabariis undis, Saul-voye, ſaulve-voje, ſcribunt Iſacius *Itin.* Sabaudia.

Gal.

Gul. Narb. pag. 28. Mer. *par.* 2. *lib.* 3. *c.* 43.) à Septentrione habet Breſciam, *les pays de Gez & de Vault*, adeoque lacum Lemanum, reſtrictis nonnihil nuperrimè ejus finibus: ad Ortum, Valeſiam & Pedemontium; à Meridie & Occaſo, Delphinates. Regio Montoſa eſt: valles tamen & campos, & in iis ſolum fœcundum habens. Juxta Lemanum lacum vinum generoſiſsimum producit, quod Ripalium vocant ab lacus ripa. Hæc provincia pars eſt antiqui Allobrogum regni. Hodie à quingentis ampliùs annis Duces ſuos habuit, primo Maurienna Comites, qui ſucceſsive partim armis, partim jure hæreditario alias atque alias regiones adjunxerunt, jam Comites Sabaudiæ, jam Marchiones Segaſiani & Taurinorum, Pedemontique Principes à Sigiſmundo Imperatore facti. Vide Genealogiam Ducum apud Meruiam *part.* 2. *Coſm. lib.* 3. *c.* 43.

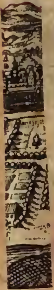
Chambery. Camberiacum Ducatus metropolis eſt, vulgò *Chambery* dicta. Urbs perelegans. Parlamentum in ea eſt totius provinciæ, cui præſidet hodie Antonius Faber JCtus celeberrimus, compellantibus ſe humaniſſimus. Arx elegans hic Ducum Sabaudiæ cum horto contigno peramœno.

Geneva Genevam hinc tendendum, urbem antiquiſſimam: extremam olim Allobrogum, proximamque Helvetiorum finibus Cæſari dictam. Noviſſimè Comitatus & Epiſcopatus titulo fulſit. Urbs eſt munitiſsima, eaque duplex Rhodano interſecta, quarum minor S. Gervaſii vocatur, à templo ei dicato: major colli adcumbit, cujus ima lacus Lemanus irrigat. Ponte utraque pars jungitur cui hinc inde maximè in inſula impoſitæ utrinq; ædes. Specula in inſula eſt ſtructuræ antiquiſsimæ. A Cæſaris temporibus ſuperſtes adhuc creditur. Templum primarium hic D.

Petro

GE

ro conſecratum olim Apollinis fuiſſe
 docti credunt; Inſcriptionibus antiquis
iſimilitudinem facientibus. In muro ex-
ori hujus templi aquila biceps ſculpturæ
antiquæ cernitur, quam ſignum eſſe per-
ent liberam eſſe eam ab antiquo Imperii
oem. In Curia videbis tabulam fœdus Ge-
enſium cum Bernatibus & Tigurinis, ab
no 1536. contractum, continentem. Te-
dinem notabis in eàdem, ita factam ut
uiti adſcenſus facilis ſit: tum & urnas
ejus atrio ſuſpenſas: & ſubtus in conclavi
odam ſcalas quibus Sabaudi uſi fuerant in
iſſimo adſultu. Armamentarium vici-
m eſt: in quo multa ſuſpenſa trophæa.
tra portam contiguam interiorem area
colle amœniſſima (*la platte forme*) ex
a jucundus in ſubjectum planitiem hor-
que & vineas proſpectus. Tribus hodie
ratur portis, 1. *la porte Rive*, 2. *la porte
uſve*, 3. *la porte Cornevin*: prioribus in ma-
i, poſteriori in minori Plateas nonnullas
et elegantes, inprimis oblongam illam
tectis contra injuriam pluviarum muni-
n: ut cadente etiam denſiſſimo imbre
cus inambulare poſſis. Auratas, quas
ites vocant, in lacu capiunt vivariiſque,
æ pali cingunt, incluſas conſervant ma-
nas; quæ videri merentur. Aurifaber
ponte habitans rupem ex diverſis me-
lis & lapillis, inque ea urbem & ar-
n cum omnis generis artificibus fabri-
vit. Laudabis hominis induſtriam, cum
lebis. Collegium inacceſſum ne re-
quas, & intres quoque bibliothe-
n, in qua oſtendentur tibi Biblia
llica ante 300. & quod excurrit an-
s verſa. Cæterùm urbs eſt Mercuria-
, vigetque in primis negotiatio ſerica.
in & librariâ negotiatione nobilitatiſſima

eſt. Ad victum neceſſaria in hac urbe non deſideres. Vinum etiam nobiliſſimum omni ex parte creſcit. Capones opimiſſimos hic eſitare eſt, qui in longinquas hinc mittuntur oras. Olerum & leguminum abunde horti & rura contigua ſuppeditant. Aër eſt purus: varia amœnitas. Inprimis contiguum Pratum: *le plain palais*, jucundam præſtat ambulationem. Cluſa hinc quatuor miliaribus abeſt, in ripa prærupta Rhodani, dextra, ſpecuque imminentis rupis. Huc expacieres, & videas voraginem Rhodani, qua oculis ſubducitur, & ad aliquantum ſpacium denuo prodit, poſtque ſemper conſpicuus & quietior labitur.

l'Eſcluſe.

Ab hac urbe exiguo ſpacio incipit Helvetia quam quum deſcribendam mihi hoc libello non ſumpſerim, indicabo ſolùm iter quoad Rhenum, à quo Argentinæ abreptus à me fui ſti, te reducam.

Tranſeunda hic tibi hæc loca: *Verſovia*, pagus ignobilis, olim caſtellum: *Coppet*, oppidulum: Noviodunum, vulgo *Nyon*, oppidulum: *Rolle*, vicus amœnus, cum arce: Morgæum vulgo *Morges*, oppidum: Lauſanna, urbs Epiſcopatu Aventico, cum concilio Baſilienſi, eo tranſlato, nobilis: (Hodie hic agit Dominus Fabricius, inſignis Chirurgus, quem ſalutes & inſtrumenta artis ſuæ mira noviterque ab ipſo exeogitata, quæ olim Paterniaci vidimus, luſtres. Methone, vulgo *Medon*, Germanicè Milden: Paterniacum, vulgo *Payerne*, Germanis Peterlingen/ oppidum amœno loco ſitum. Hinc duplex iter eſt: I. ut Friburgum Uchtlandiæ adeas, unam ex Helvetiæ civitatibus, quas cantons vocant, (mirus hic urbis ſitus delectabit oculos tuos) & inde per ſylvam amœniſſimam Bernam contendas. II. Ut tranſeas *VViſſelſpurgium*, pagum in Aventici urbis ampliſſimæ, antiquiſſimæ areâ ſitum

Aventicum.

ſitum cujus hodieque rudera, magnificentiæ veteris reliquias, conſpicies. Inde Murathum petas, ubi Carolus Burgundus ab Helvetiis & ſociis cæſus, quâ de re extat inſcriptio Latina & Germanica ædiculæ, in quam oſſa occumbentium repoſita adſcripta *Deo Opt. Max. Caroli inclyti & fortiſſimi Duci Burgundiæ exercitus Murathum obſidens ab Helvetiis cæſus hoc ſui monimentum reliquit.* Anno 1476. *Murathum.*

Tranſita tandem Arbergâ Bernatum hodie, olim Comitum cognominum oppido, Bernam intres. Ex bivio hoc poſteriorem viam eligerem, Bernaque Friburgum irem, redirem. Bernæ (quæ urbs Arulâ ferè tota circumdata colli impoſita eſt) luſtres templum ſummum & trophæa inibi ſuſpenſa, tum campanam in turre pendentem, portæque imminentem extremi judicii in ſaxo ſculpturam, in qua obſervabis nonnulla non contemnenda. Adeas etiam Curiam & Cancellariam, contempleris turrim continentem occaſionem Bernæ ædificatæ, nominiſque impoſiti rationem. Tranſmiſſo cœnobio, Frawenbrun / quod prælium in vicinis, commiſſum nobilitvait, Salodurum pervenies, vulgò Solothurn Gallicè *Saleure*, Helvetiæ civitatem ad Arulam jacentem. Urbi nomen eſſe à ſolo duro nonnulli nugantur: quippe enim *Salador* in antiqua inſcriptione audit. Alii à telonio quaſi Zollentour appellatum, à ſola turri alii malunt. Urbs eſt antiquiſſima.

Templum ibi elegans, & in eo monimentum Hotomani, cujus origo ex Sileſia: & nominantur die Otman. Unus ex iis in Galliam veniens, rebus præclarè geſtis ad honores evectus, nominis initio literam H. addidit. Lege in eodem templo verſus utrinque Altari inſcriptos. Turris hic antiquiſſima, cui inſcriptum Latinè.

APPENDIX
ITINERARIO GALLIÆ ET REGIONUM FINITIMARUM
adjecta,

DE BURDIGALA;

Auctore

JODOCO SINCERO.

Viro Clariſſimo,

VALENTINO ARITHMÆO, J.U. & Philoſophiæ Doctori, S.

BReves ecce pagellæ meæ tuum oſtentant nomen, Vir amiciſſime. Tuiſne id aut illuſtris generoſique tui Baronis ingratiis? Neutrius opinor. Non illius: Cur enim, quem tanto adfectu, teſtibus qui utrumque norunt, complectitur, ejuſdem, qua inſtitutionem, Chironis; qua itinera, Achatis ſui nomen nolit in eodem cum ſuo cumulari libello: cum magnus Europæ Monarcha, quem noſti, & Eoi Occiduique norunt, viri ſibi ab officiis, quem, ſi rem probè æſtimes non alio adfectus genere proſequebatur, vel cor cum ſuo eodem loco tumulari, epigraphe rei æternum teſte impoſita voluerit? Non tuis: Cum noris me nec opinantem ea humanitate à te ad mutuam familiaritatem, cum è Rauracis reverſus eſſes, pellectum, quæ

quæ confundere poſſet unum atque alterum ſequiùs de te & me opinatum: eâquę tali, ut malus ſim ni vei agnitone redhoſtiam. Argumentum libelli diſpiceat, vix metuo. Juxta enim, quòd haut pauca ejus literas tibi amatas & cultas, à teque excultas, contingunt, volupe erit tibi ejus urbis encomia tuo nomine præmiſſo in vaſto Famæ templo conſecrari, in qua ipſus extremo anno ſuperiori vidiſti matrimonio coaleſcere duos regiarum familiarum potentiſſimarum ſurculos. Amando igitur audacter hoc quicquid eſt chartularum ad te, nec ſi quid præter ſpem pecco, aliter quàm deprecatione emendo. Vale. Lugduni, No. Aug. cIↃ. IↃcxvi.

AMI-

AMICE LECTOR.

ANimus erat hoc Itinerarium in tres libellos diſpeſcere : ut primo, de Gallia in genere agerem : medio de itinere loeiſque particularibus curſim & profunctoriè loquerer : extremo, unius paulo diligentius delineatæ urbis exemplo monſtrarem, quomodò factum oportuerit, ſi omnia diligenter referre inſtituiſſem. Primum librum tempore excluſus, & negotiis preſſus non attigi : Secundum, quoad ejus licuit, abſolvi, ejuſque Appendicem feci, quæ tertius liber futura erat, Deſcriptionem Burdigalæ. Illam enim mihi non maximam Galliarum, ſed nec ex parvis, urbem ſelegi: cum quod venerandis Antiquitatum monimentis, quæ locus iſte cuſtodit, id debeo: tum quòd, excepto eo loco in quo hæc ſcribo, neſcio quomodo ille terrarum mihi præter omnes Angulus ridet :

tum etiam, quod ad eandem ferè faciem, de eadem hæc juveni nobili olim collegeram, adeoque magis innumerato mihi erat de ea aliquid, quàm de quavis alia referre. Habe ergo tibi hoc quicquid eſt, eoque utere: & ſi in quo commodavi, amicè id agnoſce: ſi quæ pecco, quod facillimum, ignoſce. VALE.

JOD. SINCERI
ITINERARII PER GALLIAM ET FINITIMAS REGIONES
APPENDIX:
DE BURDIGALA.

ADITA mihi per Galliarum partem peregrinanti nuper fuit Burdigala. Eam ut teſter probè mihi viſam, oculis non in præſentem modo urbem conjectis, ſed retrò in aliquot ſecula flexis: ecce promam tibi illa, quæ extraneum & peregrinantem de hac urbe ſcire oportere cenſeo. Magnæ inquam urbis ſpeciem in exiguâ tabellâ pictam exhibebo. Dabo id vel genio loci. qui is eſt, ut non neminem allicere ad ſe poſſit. Cui cûm olim juxta ex tot neſcio quem AUGUSTUM voverit pia manus marmoreum ſaxum, an fraudi mihi fuerit ſi eidem papyraceum hoc Chriſtiano tamen ſenſu dedicem monimentum. *Vid. infr. pag. 614.*

Id ut ordine aliquo faciam, his meipſum includam limitibus, ut deſinam cùm Dodecadem capitum abſolvero, quæ hæc ſunt. *I. De Provincia in qua noſtra urbs ſita. II. de Nomine urbis. III. de Antiquitate. IV. de Formâ ad quam ædific ata. V, de incrementis quæ ſucceſſu*

temporis fecit. VI. de Loci commoditate: ubi obiter excurſum in loca vicina. VII. de Ædificiis nobilioribus tam ſacris quam profanis. VIII. de Viris illuſtribus ex eâ oriundis, aut quot illa fovit. IX. de Malis, quæ exantlavit. X. de Dignitate quâ olim fulſit & nunc fulget: ubi inter alia de Parlamento & Academiâ. XI. ſub quibus Dominis ab initio huc uſque fuerit. XII. quæ forma olim fuerit & ſit hodieque Reip.

CAPUT. I.

DE PROVINCIA IN *qua noſtra Urbs ſita.*

PRovinciam, in quâ urbs hæc ſita, primo habeo loco, quam nominem & deſcribam: ne quis exoticarum regionum & urbium imperitus ſub alio quàm quo obtenditur cœlo eam quæritet. Illum quum in Aquitania conſtituendum habeam, res monet ut de Galliarum diſtributione in Narbonenſem, Aquitanicam, Celticam & Belgicam præmittam, remque paulò altius, quanquam breviſſimè, repetam. Nil nobis jam nunc rei eſt cum Gallis Ciſalpinis (reſpectu urbis orbis Dominæ: nobis enim nunc ſunt ultramontani) Inſubriam habitantibus olim: & herclè minùs cum Aſiaticis Galatiæ, ſive Gallogræciæ. In Tranſalpinis nunc agimus. Horum Gallia olim fuerat Bracata & Comata: Illa Auſtralis à veſtis genere nomen adepta; hæc trionibus obverſa, cui ſtudium alendi comas vocabulum dederat. Termini utriuſque ferè erant juga montis Gebennici: continebanturque ſub Bracatâ LANGEDOCCIUM, PROVINCIA, DELPHINATUS, SABAUDIA, provinciæ hodie his nominibus

Gallia Bracata & Comata

nibus diſtinctæ. Atque hæc eadem ab Italia Adula, quæ hodie mons S. Godhardi dicitur & Alpibus uſque ad Vari fluminis oſtia diſſeparabatur. Harum non utriuſque, ſed poſterioris tantum (quippe quæ ſola Galliæ vocabulo temporibus, quæ Octav. Auguſtum anteceſſerunt, veniebat) diviſſo à Cajo Julio Cæſare, cùm armis eam ſubegiſſet inſtituta fuit in AQUITANICAM, quæ fuit inter Pyrenæos, mare & Garumnam: Celticam, quæ inter Garumnam & Matronam: Belgicam quæ à Matronâ uſque ad Rhenum. Auguſtus Octavianus addidit quartam Narbonenſem, quæ Bracata fuerat, & diviſionem C. Cæſaris emendavit, Celtis eripiens id quod includitur amnibus Ligeri & Garumnâ, & Aquitanis, qui antea exiguam portionem, ſi cum reliquis duabus conferretur tenebant, accenſens. *Aquitania Augusti.*

Aquitania igitur ex tribus C. Julii Cæſaris, aut quatuor Octaviani Auguſti Galliæ partibus una fuit. Eadem, cum Galliam omnem Auguſtus, ut eo meliùs gubernari poſſet, in XVII. provincias diſtingueret, cœpit fieri Aquitanica Prima, cujus caput Biturigum Avaricum; Secunda, cujus Burdigala; Tertia, quæ & Novem populania, (nominis rationem vide apud Merulam pag. 579. cap. 38.) cujus caput civitas Auſciorum.

Utque fines Aquitaniæ ſub Auguſto mutari fuêre primitus: ſic & poſt haut ſimul non permanſerunt iidem. Cùm enim Reges ANGLIÆ Aquitaniam jure feudi tenerent à Rege Francorum, Auguſtiores erant termini illis, qui ab Auguſto ponebantur: Quippe citra Garumnam PICTONIUM, SANTONIUM, ENCOLISMENSES, LEMOVICIUM, RUTENENSES, PETROCORIUM, AGINNENSES, CADURCIUM, ſolùm nec ſuperiores Ligeris accolas alioſque *Aquitania Anglorum.*

ipſis

ipſis vicinos complectebatur: latiores tamen noviſſimis, quos LUDOVICUS XI. cùm fratri Carolo Ducatum Aquitaniæ jure appenagii, concederet, hactenus reſtrinxit, ut quatuor Seneſchalias comprehenderet: BURDEGALENSEM, VASATENSEM, LAPURDENSEM ET SANTONIUM. Quanquam ex vicinis populis extra jam dictas præfecturas nonnulli hodieque ſe prædicent Aquitanos: uti ante LUDOVICI XI. tempora reverà fuerant.

Vid. in-fr. in extremo cap. penult. Vinet, in Ant. n. 4. Aquitãia Lud. XI.

Hæc Aquitania toties porrectis & retrotractis variata finibus, ſi quis ſcire haucat, unde hanc appellationem traxerit, ſic habeat. Uti regnum Galliæ ex tot provinciis conſtans ab unius tamen Franciæ nomine nomen mutuatur ſuum, & FRANCIA dicitur, quod & ipſum ſit in AFRICA ET ASIA. Sic AQUITANIA olim, quæ tot populos ambitu ſuo includebat, ab ſolis Aquitanis, teſte Plinio lib. 4. c. 13. nomen ſumpſit. Verba ejus ſunt: *Galliæ Aquitanicæ ſunt Ambilatri, Anaguntes, Tictones, Santones liberi, Bituriges liberi cognomento Vibiſci, Aquitani, unde nomen provinciæ: Sedibeniates, &c.* Ii Aquitani colebant urbem AQUAS AUGUSTAS, quæ & alio nomine AQUÆ TARBELLICÆ, dicta. Illo ſenſu ſtirpis Aquitanæ matrem Paulino obtigiſſe ait Auſonius Burdigalenſis 24. Parental.

Stirpis Aquitanæ mater tibi: nam genitori
Coſſio Vaſatum municipale genus.

Nempe quod AQUIS oriunda: non quod ex Aquitania: nam ſic & pater Vaſatenſis Aquitanus fuiſſet. Oppidum perexiguum, teſte Vineto, ſed munitiſſimum, & cujus mœnia vetuſtatem non exiguam referant, uti & vetuſta ſolia marmores, AQS hodieque dictum, cujus incolæ vulgo AQUENSES audi-

audiunt in ripa Aturi ſitum, quod pluribus deſcribit Elias Vinetus ad Auſon. XXIV. *parentalium*, ex eoque Paulus Merula *Coſmogr. parte* 2. *lib. cap.* 34. Joſephus verò Scaliger *lib.* 1. *lect. Auſon. cap.* 6. eaſdem Aquas Tarbellitas eſſe has Auguſtas ad Arturum probè defendit contra illos qui Bigetronum Tarben eas eſſe negantur: quam non civitatem ſed vicum fuiſſe ex elegantiſſimâ inſcriptione, quàm paulo inferiùs laudo, probat, in quibus VICANI AQUENSES nominantur.

Ab hoc Latino Aquitaniæ nomine deſcendit corruptum Gallarum *la* GUIENNE, quo etiam cenſetur hodie in ea parte antiquæ, quam Aquitaniam eſſe ſolàm voluit Ludovicus XI. Nam bona pars ejus jam Gaſconia ſive Vaſconia audit; nempe provinciæ Novempopulaniæ pars maxima, Pyrenæis montibus Languedoccio, Garumnâ, Guienna, & Oceano terminata. Nomen tractum à Vaſconibus populis Pyrenæos montes incolentibus, ubi nunc Guipuiſci & Navarri, & qui pars erant Cantabrorum, devictis à Ludovico Caroli Magni filio, & in hæc plana loca demiſſis: quo de vide Vinet. *Antiq. num.* 3. *& ad Auſon. nu.* 493. *A.* Merulam *cap.* 38. *Guienne unde dicta.*

Sic igitur factum eſt ut Aquitaniæ Auguſti ferè tertia pars ſit Aquitania hodierna, quæ id temporis in alterâ, quàm retulimus in 17. provincias diſtributione, conficiebat Aquitanicam Secundam. Prima Celtica facta fuit, poſtquam Aquitania Duces ſuos habere cœpit, & ab ipſis ad Reges Angliæ devoluta fuit, magiſque ſub Ludovico XI. Tercia Vaſconiæ appellatione venit. Quamquam, quà ſtatum Eccleſiaſticum, Auguſti diviſio nondum exſpiraverit: Quippe enim quà hunc Avaricum Biturigum hodieque metropolis eſt Aquitaniæ primæ,

Burdigala ſecundæ, civitas Auſciorum tertiæ.

Hujus igitur ſive tertiæ Aquitaniæ partis Auguſto dividente, ſive totius Aquitaniæ ex noviſſimâ diſtributione Galliarum urbs primaria & ocellus eſt Burdigala, de cujus nunc nomine agendum.

CAPUT. II.

DE NOMINE URBIS.

De nomine hæc notavi: Turpiter ſe proſtituiſſe Domitium Calderinum, cum Burdigalam à *bardis Gallis* dictam adſtruit. Cui eruditè reſponſum à Vineto *in antiquit. Burdigala. n.* 32. *& ad Auſon. Burdigalam n.* 208. G. cum ex eo, quod Terentius Varro irriſus à ſuis fuerit, quod Græcis verbis Latinas dederit origines, cui par ſit Domitius, qui Gallicæ voci Latinam ſimiliter dare voluerit: cum Gallos non fuiſſe tam vocabulorum inopes veriſimile ſit, ut oportuerit paupertati linguæ ſuæ opem quærere ab abundantiâ Latinæ: tum quod ſi à bardis nomen fenerandum huic urbi, bardum potius Gallicè quam Latinè interpretandum, quem Gallorum linguâ ſignificare cantorem teſtis ſit Feſtus. Minus ineptiunt, (quanquam & hoc longè peritum) qui Gallicam hanc derivationem agnoſcunt & dicunt dictam eſſe Bourdeaux, quaſi *bord des eaux de la Garonne.* Quin & tolerandi quadamtenus qui à *Burda & Iala* duobus rivulis, quorum alter proximus Burdigalæ, alter ad duos
Vinet. Antiq. n. 32. lapides remotus, tractum hoc nominis volunt. Sed ne veſcamur lolio, tam vili tritico. Prodita jam dudum eſt eruditè viris doctis

doctis nominis hujus etymologia, cui enucleandæ age revertamur nonnihil ad ævum ſuperius.

Ex Strabone Ptolomæo & Plinio jamdudum demonſtravit vir doctus Elias Vinetus Bituriges antiquitùs fuiſſe duplices, alteros ad Ligerim, qui hodieque nomen ſervant, olim Bituriges Cubos dictos; alteros ad Garumnam nominatos Bituriges Viviſcos. Addit amplius Strabo, illos qui coluerint Burdigalam dictos BITURIGES VIVISCOS, & in totâ Aquitania non fuiſſe extraneos & Gallos (GALLI hîc cum opponuntur AQUITANIS, ex diviſione Cæſaris intelliguntur illi qui cis Garumnam habitant) præter hos ipſos Bituriges Viviſcos qui non fuerunt Aquitani ſed Galli. Veriſimilis igitur eſt conjectura, coloniam Biturigum Cuborum, aut, ut Iſidorus in loco infra allegato loqui prætulit, Biturigum Gallorum migraſſe in has ſedes, magis quia ex Livio notum eſt, regnante Tarquinio Priſco Ambigatum Regem Galliæ (nempe qui inter Matronam & Garumnam) cum videret numero populi laborare ditionem ſuam, emiſiſſe duos exercitus, cum fœminis & liberis alterum in Germaniam, in Italiam alterum quæſitum novas quas habitarent terras: uti mirum non ſit eandem ob cauſam eâdem ex terrâ emigrâſſe hos Vibiſcos. Imò ampliùs: cum illis una moviſſe & Bojos vicinos, & Bojarum urbem condidiſſe, aque nomine ſuo appellaſſe, nominis veſtigiis hodieque in BAJONÆ vocabulo extantibus. Propiùs adhuc accedit Bojano, quomodo Vinetus puerum ſe audiſſe appellari teſtatur. Vulgò etiam audiunt hi populi *Bujes*, & ager ipſorum *Buchs*. Quod eo mihi fit veriſimiliter, quòd teſtis eſt Livius hos &i-

Merula p. 51. Vinet. Antiq. n.12. & ad Auſ. n.208. A. Bituriges Cubi & Vibiſci.

Ex quo loco certum ſit coloniā fuiſſe Gallorū Vibiſcos Vin. Antiq. n.30.

& ipſos, ceu de Biturigibus refert, Alpes Rhenumque tranſgreſſos, & in Italiam Germaniamque colonias tranſduxiſſe. Vide Vinet. *ad Auſon. Epiſt. n.* 566 *Iit. C. D.* Atque ita hercle eſt, fuit Civitas Biturigum Viviſcorum Burdigala. Præter Strabonem fidem huic rei faciunt. I. Auſonius, qui ita de ſe in Eidyllio de Moſellâ :

Vinet. Antiq. n. 24. & *ad Auſon nu* 208. *G.*

Hac ego VIVISCA ducens ab origine gentem,

At Burdigalenſis fuit Auſonius. Secundò marmor antiquum in arce Tropeita inventum & nunc in Baſilicâ erectum : quod, quia in mentionem ejus incidimus, ecce totum deſcriptum hîc promo, verbis Eliæ Vineti *ad Auſ. n.* 208. *B.* cum ſuâ ſubſcriptione novellâ. Ejus unâ in planitie hæc eſt inſcriptio.

AUGÚSTO SACRUM
ET GENIO CIVITATIS
BIT. VIV.

quiùquis hic Auguſtus ſit, ac quocunque in loco poſitum, & cui uſui hoc monimentum quondam fuerit. In dextera voſis extat forma anſati, ore pedeque imo fere paribus, ſed ventre latiore, at ovi figura, quocunque veteres nomine hoc genus vocaverunt. In ſiniſtrâ quod eſt inciſum, lanx eſſe videtur & diſcus vas eſcarium, quod inter ſacrificalia tertium nominavit Auſonius in verſu centeſimo & quarto Technopægnii. Ibi roſam agnoſcere mihi videor expaſſam. In cujus medio capitulum eminet humanum quaſi quibuſdam alis ab utroque humero expaſſis ſubjectoque apud mantile conglobatum mappare videatur. In poſtica corona quernea eſt, lemniſcata. Summum verò marmor canales duos exornant cylindri, ſquammis quibuſdam obducti, humaniſque vultibus, qualem ſolemus Lunam pingere, in baſibus inſignitt. canale diſparati tam alio; ut ibi quondam fuiſſe aliquid erectam ſuſpicio ſit, quod ornatus foret monimento. Illud igitur BIT. VIV. *pro Biturigum*

turigum Viviſcorum vocabulo, accipio: ex eaque perantiquâ inſcriptione, apud vetuſtos ſcriptores Latinos Græcoſque à librariis emendo.

In baſi marmoris hujus, ut nunc conſpicitur erectum, hoc inciſum eſt Elogium: HOC ANNOSUM *marmor in arce Tropeita pulvere & ſordibus obſitum, impetrarunt à Iac. Matignono. Fr. Mareſchallo & civitatis Majore Gr. Mutet. F. Bonagues. P. Deſaigues. I. Thalet. I. Guichever. I. Labat, Iurati Burdigalenſes, Præfectique Urbis, & G. de Lurbe. R. Pichon Syndicus & Scriba civitatis, & hic in memoriam antiquitatis & nominis Viviſci locandum curaverunt.* CIƆ. IƆ. XC.

Ut hoc inſpergam, ſimilem inſcriptionem, cum diſco libatorio & ſimpulo Tarbæ Bigerronum invenit Scalig. Auſon. lect. 6. NUMINI AUGUSTI SACRUM SECUNDUS SEMBEDONIS FIL. NOMINE VICANORUM AQUENSIUM ET SUO POSUIT. quæ lucem dat noſtræ. Sed ſequamur lineam.

Tertiò lapis antiquus ecfoſſus ex fundamentis antiquorum murorum cum hac inſcriptione: *Vinet. Antiq. 25. Moru. pag. 550. ad Auſ n. 208. C.*

JUL. LUPUS. C.
BITURIX. V.
D. E. ANN. XXXV.
FIL. EJUS. P. C.

Opinatur doctiſſimus Vinetus poſt verbum BITURIX alterum veterum Burdigalenſium nomen, aut ejus ſaltem vocabuli principium ſcriptum fuiſſe, ſi quis oculatior in iſtum lapidem incidiſſet antequam imperiti quadratarii ſcripturam deleviſſent. Creditque fuiſſe aut UB, aut VIB aut VIV: quarum notarum prima medium temonem habuerit triplici fungentem munere, ut eſſet media

litera

litera litera V. litera I. integra; & pars erectior literæ B. cujuſmodi compendiis uſos fuiſſe antiquos in ſcriptionibus compertum eſt. Rectè igitur, quod QUARTUM eſt teſtimonium juxta Strabonem, ISIDORUS, quamquam perſæpe nugas gerras agens, etymologiam hanc nobis prodidit, dum ait: *Burdigalam appellatum ferunt, quòd Bituriges Gallos primum habuerit colonos, quibus ante cultoribus impleta eſt.* Sic quidem ex MSS. legendum ait Merula *pag.* 551. *in fin.* Quòd ſi legamus cum vulgatis BURGOS GALLOS, uti in omnibus ſcriptis cuſiſque exemplaribus vidiſſe ſe Vinetus teſtatur, dicendum eſt cum ipſo, BURGOS appellatos per contractionem, ſicut metropolis ipſorũ Burgas (BOURGES) appellatur. Potuit igitur fortean BITURIGALA appellata & nomen hoc contractum poſt fuiſſe in BURDIGALA. Nec mirum, quòd non BURDIGALLA, ſed BURDIGALA, ſcribitur, cùm & Græcis Galatas, non Gallatas ex Gallis priſcis fecerint. Firmandæ huic Etymologiæ, ſi alia deſint, poſtquam conſtat Biturigas Viviſcos hanc urbem coluiſſe, vel BITURIGUM CUBORUM urbis nomen fecere poſſit, quæ & ipſa in ſimile quid mutavit, BOURGES dicta, quamque propiùs abeat. Hoc certè probat, uti in *Bourges* prima ſyllaba duarùm vel trium vicem præſtat in *Bituriges*: ſic & poſſe in vocabulo *Bourdeaux*. Amantque hoc modo Galli ſeſquipedalia Græcorum & Latinorum verba, cùm ſua faciunt, contrahere: vel unis, ſi deſint alia. Aquis Sextis, *Aix* nunc dictis, rei fidem facientibus.

Ant. n. 35. Vin.

Evictum jam Bituriges Viviſcos Burdigalæ urbi ſuæ nomen dediſſe. Sed & is populus (quod obiter tango) aliam habebat urbem & ipſam *Biturigum Viviſcorum* dictam, NOVIOMAGUM, quæ cognomines

mines plures habuit aliis in provinciis urbes. Cujus ſitum ita delineat Ptolomæus, ut conſtet in extremo Medulorum angulo ad oſtium Garumnæ poſitam fuiſſe, ubi pagus nunc eſt Solacus, & vicina rupes Cordam pharo impoſitâ nobilis, ſine dubio reliquum promontorii CURIANI. At iſtius urbis nunc nec vola nec veſtigium exſtat: Sicut nec inſulæ ANTROS, quam ibidem collocat Ptolomæus. Hauſta urbs ea terræ motu fuerit (quantus terræmotus in Viviſcis fuerit anno 1427. vide in Chronica Lurbei.) an Oceanus Garumnave Oceano nihilo mitior ſubmerſerit, (qualè fatum Selandia, & Batavia experta non exigua portio,) an arena texerit, ſive quæ alia fortuna radicitus adeò ſuſtulerit incertum. Quòd ſi non veſtigia ejus ſuperſunt adhuc eo in lacu Medulorum, in quo narrant incolæ, cum ſiccitas magna eſt & aquæ paullo minus, videri muros & ſigna quædam urbis, non indignum creditu eſt quod Vineto videtur, eorum quæ diximus aliquid contigiſſe huic urbi, quia iſtic ora continentis nullis rupibus aut montibus prætenditur, quibus maris allabentis impetus coerceri poſſit; & venti à mári flantes egeſtam ex imo Oceani arenam & ſiccatam cumulatum in intimiorem propellunt terram. Mirum eſt quod narrat, ſed oculatus teſtis idem Vinetus: Ex adverſa Garumnæ parte in Arvertinó Santonum litore ſe deambulantem notáſſe prominentia ex arenarum montibus cacumina turrium & ædium jam olim ad eam faciem tumulata, & quæ nuper, ventis ingeſtam arenam in intimiora loca agentibus, cæperint faſtigia ſua oſtendere, nemini incolarum ante id tempus viſu audituve cognita: tum ſylvas ferè integras uſque ad procerarum abie-

Vinet. Ant. n. 38.

Vinet. Auſ. n. 208. F. & in Ant.

abietum cacumina arenis obturas. Quod verò circumfertur M.Lucl & Sardicæ Epitaphium, Noviomagi mentionem faciens, quaſi Solaci inventum fuerit, id Vinetus aliique commentum aliis imponere volentis adſtruxerunt. Quia tamen non illepidum eſt, age Mileſias etiam interſpergamus, & fallendi temporis audiamus fabulantes. Ita verò illud ſe habet:

D. M.

Flagitium maximum, Viatores, ſcire ſi id voltis, huc ſiſtite greſſum. Ac primum M. Lucius & Sardica hoc marmore clauduntur, miſeri amantes qui & unde profecti, quando hic meus non vult, faxo ſcieritis. Mihi Africa, huic Roma patria. Cujus in amorem illecta urentur ob ſi non fuiſſem, dum juvenem Romam cum victore exercitu ſequor redeuntem, tempeſtate acti ſava in piratas incidimus. Hei miſella venimus ambo negotiatori quoidam: ego Gallo, me qui Noviomagum transfert, hic nauclero Luſitanico, remex ut fuat: quo miniſterio, ah ſelus. 11. annos apud hos illoſque functus. Cedô Luci adeſto: dum per manus traditus multis in obſequium cedit miſerrimè, ruptis demum nocte vinculis clam exit in littus, tantiſper per ſaltus & ſylvas liber donec vagum in via latrones arripiunt, à queis pòſt diutim latrocinalis ſervitutis labores exantlatos, heri mei filio veh diſtrâbitur per oram Dalmatiæ tunc fortè naviganti ei filio conjux patre hero deſtinabar quoi reverſa, ita ut fit, occurrens baſiorum impreſſura, at Lucium meum ponè cum ſarcinulis ſequentem intueor, hareo cogitabunda ſicuti humonem noram. Erat enim vultu ſcallido contractaque macie. Agnoſco ò dilectam mi quondam faciem: minimo minûs lætitia in humum concidi exanimis, atque retinere labantem feſtinans. corculum, infit, meum vivin'? Papa qua momento tunc admiratio

omni-

omnibus; juſſa ab hero cuncta texo ordine amorum noſtrorum. Oh plaudite, miſeretur herus & meum Luciolii volt mihi patrem familias darier. Nuptiis dictus dies, advortite, dum accumbitur, puer è proxima vicinia quæ in adjacentis hortuli arbores conſidentem avem indipiſceretur, per feneſtram introrſum arcu adacto male deſtinato ictu proh dolor mihi & miſello huic, ehodum Luci adeſto, narranti lachrymæ verba ſorbillant, nobis in altersus conſpectu utrique convivanti vitam pectoribus tranſfixis aufert. Hoc puto mea vobis Sardica volebat farier.

Sed miſſam faciundum quæ periit, viviſcam urbem: & contemplandum eam, quæ ſuperſtes etiamnum floret.

CAPUT. III.

DE ANTIQUITATE Burdigalæ.

INcunabula hujus urbis indagare difficile eſt, cum non ſit antiquior, Strabone auctore, qui de ea loquatur. Minimùm igitur fuit ante Strabonem qui ſub Octav. Auguſto vixit: ſed quanto temporis ipſum anteceſſerit intervallo neſcitur. Cæterum ſi deſit Straboni teſtimonium, non deeſſent tamen, quæ evincere poſſint, eam ſi non ſit infimæ antiquitatis, non eſſe novitiam tamen. Quòrum notata à me ſunt quatuor: I. Quadratorum murorum, Burdigalæ Auſonianæ reliquiæ. II. Rudera, inſignis Ampheatri extra urbem. III. Stantes adhuc columnæ ædificii, quod hodie Palatium Tutelæ vocatur, intra urbem quidem preſentem, ſed extra veterem Auſonii. IV. Marmora & lapides antiqui ex terrâ haut ita pridem cruti.

eruti, tum balnearū veſtigia ſub terræ cumulis inventa. Quæ ſingula percurram, & notatu ad ea digna notabo.

De Quadratis muris & olim cecinit Auſonius, Poëta Burdigalenſis, in hæc verba:

Quadrua murorum ſpecies ſic turribus altis
Ardua, ut aërias intrent faſtigia nubes.

Quadruam vocat ſpeciem: at ea non omnino quadrata fuit ad Geometrarum regulam, ſed oblonga, & ἑτερομήκης, ut reliquiæ adhuc iſtorum murorum probant. Orientale latus ad Garumnam & Occidentale breviora fuêre, & latitudinem fecere: Meridionale ad rivulū Peuga, & Septentrionale verſus Medulos longiora, ſic ut longitudinem conſtituerint. Aſt hi muri, quorum reliquias videmus, & qui non parū antiquitatis præ ſe ferunt dubitari poſſit an ſint primi hujus urbis muri, & an non aliis antea circundata fuerit, quib. dirutis fortè hos poſtea acceperit. Rationem dubitandi ſuppeditat: Quod in fundamentis horum hic ibi erutis numerus lapidum antiquorum inventus fuit, quos ex ruderibus templorum aliorumque ædificiorum huc tranſlatos evidentia rei probat. Ut ſunt fragmina columnarum & canalium, ſtatuæ, Epitaphia, inſcriptiones literis & verbis Romanis, & inter has etiam nomen antiquorum incolarum, ut ante exemplum JULII LUPI allatum. Quæ res facit ut putare quis poſſit, primam urbem cum ſuis muris dirutam, è que ruinis ejus & fortè aliorum ædificiorum poſt deſolationem aliquam hujus urbis, hos muros exſtructos fuiſſe. Adde quod Gallos & inter hos vibiſcos antequam ab Auguſto & Romanis ſubigerentur aliâ à Latinâ linguâ uſos certum eſt: ſic ut non ſolum non ipſi muri ſed nec iſtæ inſcriptiones muris ipſis antiquiores pertingant ad ipſius urbis antiquitatem quæ

quæ floruit etiam ante Auguſti tempora, certè ſub eo non naſcens urbs ſed nobile jam teſte Strabone, fuit emporium. Verum quamvis fortè non infima Burdigalæ hoc argumento probetur antiquitas. Minimum non ex hodie atque heri natis eſſe evincunt. Et poſſit quis interim cum Vineto conjicere, hæc, hæc prima fuiſſe Burdigalæ munimenta, primoſque Burdigalenſes ſive Vibiſcos nullis ſe Spartanorum exemplo ſepſiſſe muris, ratos non aliis munimentis ſibi opus quam viris fortibus, cum ſatis munitos ingenio loci, quippe fluvio & paluſtribus uliginoſiſque locis ſeptos. Quæ conjectura ſin vera eſt, munitio hujus urbis ævo non multo erit grandior quàm eſt Auſonius.

Secundum antiquitatis indicium extra libros, ſuperſtites adhuc fecit tenues magnifici Amphitheatri reliquias, extra urbem ad ipſius angulum inter occidentem & Septentrionem prope ædem Divi Severini. Id ſic deſcribit Vinetus ad Auſonii Burdigalam num. 210. G. PALATIUM GALIENI, *quod vocant, ſeu Galiena, de quo antiquitatis ignarum vulgus egregiam fabulam commentum fuit: quam & Rodericum quemdam Toletanum referre non puduit libro quarto Hiſpanicorum; id videtur potiùs à Galieno Auguſto nomen accepiſſe: quo imperatore Tetricus quidam Aquitaniæ præfectus, Burdigalæ fuit Imperator factus. Eſt autem Amphitheatrum ſive potiùs pulchri quondam Amphitheatri tenues reliquiæ. Id circumdabant parietes ſex: eratque extimi, qui reliquos altitudine ſuperabat, & intimi, omnium humillimi intervallũ octoginta ſex pedes quantum quidem ſemiruta & jacentia vetuſtiſſima monumẽta nobis eo pede metiri licuit quem Glareanus Helvetius à Budæo Pariſienſi accepiſſe ſe dictitabat. Mediæ areæ longitudo quam excipiebant utrinque*

porta ſingula, ducentos & viginti quatuor; latitudo, centum & quadraginta pedes patebat; ut hac ovi figura conſtrui moris erat. Extra urbem ſemper fuit, diſtabatque à proximo mœnium Auſoniana Burdigalæ angulo, paſſus minimum quadringentos. Hæc Vinetus.

Jubet & Lurbeus in Chronicis ſub annum 262. *faceſſere ineptias Roderici Toletani & Ioannis Curionis, qui putarunt Caroli Magni juſſu & auſpiciis ab exilio Hiſpanico reverſi in gratiam Galienæ regis Galaſtri filiæ exædificatum: cum certiſſimum ſit talia monimenta olere reliquias Romanæ potentiæ, quæ adhuc in pluribus Gallorum locis ſuperſint, neque alibi Carolum à Pipino profugiſſe in Hiſpanias legatur. Tum, quòd antiquitus Amphitheatrum illud nomine Arenarum vocatum ſit, quod ſe vidiſſe teſtatur in commentariis & chartis antiquis. quo nomine ſimilia opera Nemauſi, Pictavii, Biturigibus & alibi vocantur.* Hodie luparum & proſtibulorum iſtic eſt conſiſtorium: ſic etiam ut cum in hoſpitio quæreremus ubi Palatium Galieni eſſet, riſu exſonuerint omnia & pulpamentum nos quærere putarint. Tertium poſui PALATIUM TUTELÆ, quo de hæc ſcribit Vinetus ad Auſonium dicto loco: *Hoc etiam extra urbem erat,* (Addit Lurbeus Chronico anno 1127. fuiſſe vineis circumſeptum) *ſed propius Garumnam & juxta foſſam, quâ latus urbis Septentriones ſpectans muniebatur: verum in ipsâ tandem incluſam eſt urbe, quum illa ad eam partem ampliata fuit. Periſtilium eſt quadrangulum orthogonium, longum pedes octoginta ſeptem, latum ſexaginta tres. Pilis (ſic vulgus vocat) ſive columnis aſſurgebat ſtratis octo in longitudine & ſex in latitudine; quæ fiebant in toto ambitu columnæ quatuor & viginti. Earum adhuc ſteterunt decem & octo. Subeſt verò camera antiquo artificio: in quâ vinum conditur, templum fuiſſe*

fuiſſe patens quidam ſuſpicantur; & ex ipſo nominis veſtigio, Dei Tutelaris fanum. Habebant enim Deos, in quorum tutelâ ſuas eſſe civitates volebant: fuit quoque apud eos ejuſdem originis Tutelanus Deus cujus meminerint Nonius Marcellus, & Aurel. Auguſt. lib 4. de civit. Dei. Fuit & Tutilina Dea, &c. Hæc Vinetus: quorum meliorem partem refert Merula *part. 2 Coſmograph. lib. 3. cap. 34. pag. 553.*

QUARTUM, & quod agmen claudit, antiquitatis Burdigalenſis indicium non ſimplex ſed multiplex nominavi: Marmora, ſtatuas, lapides inſcriptiones, balnearum veſtigia. Quæ niſi quod veſtigia balnearum propè portam Jovialem inventa demum obruta Vineti etiam tempore fuerunt (teſte ipſo *in Ant. n.* 14.) ordine percurram, duas rei faciundo claſſes: vel enim ſunt in Baſilica urbis, vel in horto Domini Remundi Conſiliarii, viri juxta certas laudes, quas meretur, humaniſſimi: cui tamen accedet unicum etiam monimen ex æde D. Andreæ. Incuria primo loco deſtitutum eſt vetus iſtud marmor nomen gentis VIVISCAI ſervans, quod cum ſuperiùs ad vivum ſit cap. 2. deſcriptum, crambem ſemel coctam recoquere nil attinet. Hoc ſequuntur tres ſtatuæ, duæ virorum, tertia fœminæ ex candido marmore affabre factæ & politæ, quæ cum anno 1591. extra urbem in agro quopiam montis Judaici lapides ſtruendo ædifici ex terrâ effoderentur, & ipſe ab opus facientibus erutæ fuerunt. Illæ hoc ordine ſunt collocatæ. Proxima dicto marmori Tropeitano eſt ſtatua virilis altera, proceritate ſex pedum, uti omnes tres, capite truncata & brachiis ſicut & altera virilis, habitu ſenatorio induta, cui adjecta eſt mutila hæc inſcriptio ad latus ſiniſtram, eodem in loco, quo ipſa ſtatua, reperta:

DRUSO CÆSA
NICI CÆSARIS
AUG. M. DIVI AUG.
PRÆF. URBIS
GUSTALI.

Hanc ſequitur ſtatua fœminæ, cujus caput adhuc reſtat, facie valde liberali, ut credi poſſit inmanitatem mitigatam ſolo aſpectu hujus ſimulacri fuiſſe, ne capite id minuerent. Brachiis tamen cubito tenus mutilata: cycladem induta, quæ ſub imo tunicæ aut pallii prominet mamillam dextram palam oſtendens, capillis circum caput tortis, notatis etiam locis quis gemmæ & uniones inſeri poſſint. Nihil huic inſcriptioni adjectum. Ab hujus ſiniſtra ſequitur tertia omnia ferè ſimilis primæ, ad cujus ſiniſtrum pariter inſcriptio mutilata poſita:

RUSI. F.
C. AUGUSTO
PONT. MAX.
CS. II. PP.
C. JULIUS.

Omnes hæ ſtatuæ dextrum brachium habent liberum & ſub id pallium reductum & demiſſum: Siniſtram verò manum levato pallio porrigunt.

Illis de antiquitatibus diſcurſum edidit linguâ Gallicâ vir doctus, in quo ad hanc ferè faciem eas illuſtrat: Filium Liviæ, conjugis AUGUSTI fuiſſe DRUSUM, huic ex Antonia natos tres liberos, filiam & duos filios GERMANICUM & T. CLAUDIUM DRUSUM obiiſſe vivente adhuc AUGUSTO in Germaniâ, GERMA-

MANICUM imperante TIBERIO & ipſum eſſe deſiiſſe, ſucceſſiſſe pòſt Tiberio T. CLAUDIUM, DRUSI filium GERMANICI fratrem, fuiſſeque appellatos duos iſtos fratres GERMANICUM & T. CLAUDIUM nepotes Auguſti, nec eſſe ullum qui filius fuerit, Druſi & imperator ſimul Auguſtus, ſic igitur reponendum videri:

DRUSO CÆSARI.
P. GERMANICI CÆ-
SARIS ET CLAUD.
AUG. N. DIVI. AU-
GUSTI PRÆF. UR-
BIS AUGU-
STALI

DRUSO *Caſari patri Germanici Caſaris & Claudii Auguſti nepotem Divi Auguſti præfectum urbis Auguſtali.* Niſi fortè veriſimilius ſit interpretandum eſſe de DRUSO filio TIBERI & fratre GERMANICI per adoptionem, addendo in fine vocem SODALI aut FLAMINI: Maximè cum certum ſit quod *Sodales Auguſtales* fuerint inſtituti tempore Tiberii: quo accepto ſic reſtituenda eſſet hæc inſcriptio;

DRUSO CÆS. FR.
GERMANICI. CÆ-
SARIS P. TIBERII
AUG. N. DIVI AU-
GUSTI. PRÆF. UR-
BIS SODALI AU-
GUSTALI

Druſo Caſari fratri Germanici Caſaris filio Tiberii Auguſti nepoti Divi Auguſti præfecto urbis, ſodali Auguſtali, Nec tamen-

con-

conſtat ullum ex his Druſis præfectum fuiſſe urbis. Ac aliàs titulus prefecti Auguſtalis non quadrat niſi in illum qui præerat Ægypto. Altera inſcriptio ſic reſtituenda videtur.

T. CLAUDIO DRUSI
F. CÆ. AUGUSTO
PONT. MAX.
COSS. II. P.P.
C. JULIUS.

Tiberio Claudio, Druſii filio, Cæſari Auguſto, Pontifici Maximo, Conſuli ſecundùm. patri patriæ Cajus JULIUS. Fors fuerit ut hic C. JULIUS, ſit ille, qui cùm eſſet Gallus, referente Dione, gubernat Galliam ſub Nerone, dicebaturque C. JULIUS VINDEX. Cumque ſecundus hic Conſulatus Claudii, cujus mentio in hac inſcriptione, ſecundum Suetonium & Dionem, fuerit primo anno imperii Claudii, quo tempore nupta ipſi erat MESSALINA, qui ipſi viceſimâ prima die poſt adeptum imperium pariebat filium, BRITANNICUM poſt dictum, credibile eſt ſtatuam fœmineam in medio poſitam eſſe Meſſalinæ imperatricis quæ id temporis Auguſta & imperatoris dilectiſſima erat conjux: & præſidem Aquitaniæ, ſive quiſquis ſtatuas illas erexit, noluiſſe in honorem Druſi & T. Claudii inſuper habere honorem Meſſalinæ. Quæ non ſolùm iſtis conſulatus tempore, ſed & ad aliquot annos pòſt magis reſpiciebatur per totum imperium, quam ipſe maritus ejus Claudius, magis, quia memoria M. ValerI Meſſalæ avi Meſſalinæ erat in recenti memoria, qui ſub Auguſto cum M. Agrippâ Aquitaniam ſubjugum Romanorum miſerat. Hæc cum veriſimilitudinem non contemnendam præ ſe ferant, novella inſcriptio ſub primam

ſtatuam

ſtatuam hæc poſita eſt à Magiſtratu Burdegalenſi:

M. S.

Statuas Druſi Cæſ. Claudii Imper. & Meſſalinæ Gotthorum injuria mutilas, è ruderibus collis Iudaici. M. Donzeou ſupp. Aquitaniæ prope ſacellum D. Martini extra muros, cum ſuperioribus inſcriptionibus anno Chriſti 1594. erutas Iac. de Mantignon F R. Mareſchallus, Aquitaniæ Prorex & Major civitatis. F. de Girard de Haillan Scutifer. M. Thibaut Ædu. F. Fouquet. P. de Fortage Scutifer I. de Guerin Advoc. & I de Guichener Iurat. Burdigalenſes. præf. urbis. G. de Lurbe & R de Pichon Advoc. & Scutif. Syndic. & Scriba civit. hic in memoriam antiquitatis & ad perpetuam Burdigalæ gloriam ponendas curarunt. CIↃ. CI. XCIV. MULTA RENASCENTUR.

Sub tertiam hæc verba marmori inciſa leguntur.

HOC OPUS *à prioribus juratis prudenter inſtitutum, novi iſtius anni Iurati, R. du Burg Quæſt. Reg. Ger. Teſtoris Proc. & Matth. Salom. cum reliquis ad umbilicum duxerunt. Imperante Henrico IV. Franc. & Navar. Rege Chriſtianiſſimo Cal. Xb.* 1594.

Suſpiciendas has antiquitatis reliquias quis locus habuerit, acquiſitum eſt inter viros eruditos. Fuêre qui palatium fuiſſe dixerunt, qui templum, qui balnea. Non abſonum dicto credituque eſt fuiſſe eo loci templum, Jovi erectum: ideo quod porta urbis, quia ad locum iſtum exitur, vocatur etiamnũ nomine à paganis huc uſque propagato porta Jovialis; ſeu Jovis, Gaſconicâ lingua *Dijaux*, quod nomen ipſi inditum eſſe potuit à vicino Jovis templo. Eo in templo in honorem Claudii im-

imperatoris poſſunt poſitæ fuiſſe hæ ſtatuæ, uti Scipionis Africani collocata fuit in Capitolino Jovis templo, Catonis Cenſoris in templo Sanitatis in loco habendi Senatus, qui plerumque in templo, aut loco conſecrato conveniebat. Niſi cui placeat Templum fuiſſe Druſo conſecratum, ut Suetonius, Tacitus & Dio memorant, vidiſſe ſe factum in ipſius favorem in Germaniâ, Galliâ, & Italia, erectis ipſi altaribus, adeò amatus toti erat populo. Geminæ huic conjecturæ fidem etiam fœneratur, quod muſivi operis reliquiæ haut paucæ eodem in loco inventæ fuerint. Cujuſmodi ornatus non facilè alibi quam Templorum & conſecratorum locorum magnificentiæ adhibitus fuit. Nec tamen inepta eorum opinio qui balnea hoc loco fuiſſe ſuſpicantur: cùm propter commoditatem adſtrepentis rivuli DIVICIÆ, tum quia ex ruderibus colligere eſt ædificium hoc in cellulas diviſum & porrectum in longas porticus fuiſſe, ad exemplum balnearum, quarum veſtigia prope portam urbis anno 1557, eruta fuerant. At verò antiqui Romani jungebant balneis gymnaſia, corpori & animo exercendo, tum porticus amplas & deambulationes longas in quibus poni ſolebant ſtatuæ magnorum, & illuſtrium virorum.

Atque hæc quidem monimenta ex intimiore curiâ exeunti ad ſiniſtram ſub dio ſunt collocata. Intranti veſtibulum Baſilicæ ſtatim ad lævam conſpicitur in pariete monimentum duorum conjugum, Vir ad ſiniſtram capitis eſt retecti, fœmina flameo circum caput intorto velata eſt, viri brachium ſolùm ſiniſtrum videtur, quo lagenam tenet, fœminæ utrumque & manu quidem ſiniſtra lepuſculum, vel animalculum

culum ſimile quod ſuſtinet: dextra corbem fructibus & foliis farctum: Scriptura addita eſt, partim grandioribus literis partim minutioribus & ſuperior quidem linea grandioribus, proxima mediocribus, tertia quartaque minimis. Quæ ratio ſcribendi in pluribus veterum monimentis videtur uſurpata ex doctrinâ Opticâ, ut hac ratione legentibus inferiùs litera ſuperior par appareat inferiori. Hoc igitur ſcriptum iſtic.

D. M.
TARQUINIÆ. FAS.
NÆ. M. CALVENT.
SABINIANUS VIV.
SIBI ET CONJUGI.

Ubi nota VIV. poteſt quidem explicari VIVISCUS, cum Lurbeo in calce Chronici: ſed non debet ei qui ſibi hæc conjugique poſuerit mens alia ex alienâ mente præter ſuam mentem adfingi. VIVENS ſibi & conjugi hoc Sabinianus poſuerat: nec erat, ut ſæpe ſolet, à ſucceſſoribus. Quod Merula monuit *pag.* 550. ſed non primus, & poſt Vinetum *in Antiq. Burd. num.* 27.

Hæc ſunt antiquitatis monimenta, quæ in Baſilica Burdigalenſi adſervantur palam & in propatulo: Alia iſtic clauſtris obſervata cuſtodiuntur, mihi non viſa, prodita tamen à Lurbeo filio, vel quiſquis eſt, in diſcurſu, ex quo ea huc promam. Eodem in loco, ubi ſtatuæ hæ inventæ fuerant, eruebantur fragmina complura marmoris literis Romanis inſcripta, brachia etiam & pedes ſtatuarum, lapides coctiles diverſorum colorum, reliquiæ operis muſivi, plumbi liquefacti maſſæ, tum imprimis nummi Imperatorum

antiquorum & Imperatricum, Claudii, Domitiani, Antonini, Commodi, Gordiani, Victorini Conſtantini, Licinii, Meſſalinæ, Fauſtinæ, aliorum. Annuli ferrei cum clavibus, ſimiles illorum qui in Belgio inventi fuerunt, expreſſi à Lipſio in commentariis ad Tacitum. Inter hæc omnia palmarium eſt ſigillum Neronis ex orichalco factum: in quo effigies certaminis inter Apollinem & Marſyam & pœna hujus. In cujus orbem ſcripta erant hæc verba: NERO CLAUDIUS CÆSAR. AUGUSTUS. GERMANICUS. P. MAX. TR. P. IMP. P. P. Omnia hæc diligenter collecta & à majore urbis & Juratis inter χειμηλιοις repoſita. Hæc ita mihi non viſa referre placuit;

Exeamus nunc ex Baſilica urbis, & ſpatia faciamus in viridibus Remundi, loco Muſis amato. Iſtic inprimis notatu digna eſt ſtatua Jovis fulmen manu ſiniſtra tenentis, & ad latus aquilam habentis, cujus tamen defractæ vix pedes adhuc cognoſci poſſunt. Inſcriptio hæc addita: DEO. INVICT. O. M. Inventa hæc fuit in area domus cujuſdam prope portam Dijaux: id quod argumento inſuper eſt fuiſſe templum JOVI erectum, uti modo ſupra dicebamus. Secundo loco ponam ſtatuam D. Adriani cum hac inſcriptione: DIVI ADRI. P.P. MEMO L. SAR. PRO. D. D. ſubjunctis noviſſimè fuit hic verſus:

Hic iterum priſca Cæſar ſub imagine vivit.

Tertiò duæ ſtatuæ proceræ quorum fuerint neſcitæ. Altera laureâ coronâ caput redimita faciem auſteram & magnificam cum aliquanto terrore præ ſe ferens: altera Conſularem habitum induta. Omnia hæc atque alia inſuper inſerta ſunt parieti domus ex eâ parte quæ hortum, adeoque Orientem ſpectat.

Quar.

Quarto inſuper in medio horti lapis rotundus, in quo in orbem tripudiantes Dii paganorum veteres inſculpti,& inter alios Phœbus lyram manu tenens. Ubi imago paret veteris lyræ. Vetuſtate multa jam infracta ſunt. Deſuper vero in impoſita columnæ ſcapo hujuſmodi ſcriptura noviter inciſa.

Clemente VIII. Reip. Chriſtiana immenſam molem ſuſtinente, Errico IV. Gall. & Nav. Rege poſt ſuum ad avita ſacra quaſi poſtliminio reditum. Iac. Mantignono Fr. Mareſcallo in Aquit. prov. vices regis obtinente Flor. Remundus ſen. burd. hanc teretem prophyretici marmoris columnam baſi oſtriata ac ritu jocoſo tripudiantes veterum Deos referente ſuperpoſitam, & adjecto familia Remundea gentilitio ſtemmate in acutum acumen faſtigiatam, ut ſacras veneranda antiquitatis reliquias è ſitu & pulvere in lucem reponi curavit. Anno 1594.

Præter hæc multæ ſunt antiquæ inſcriptiones, quæ enotari huc omnes nequeunt. Inter illas non tacendum eſt & hanc inveniri: ANTINOUS EX VOTO FECIT AC JOVI. OPT. MAX. D. D Quem Antinoum veriſimile eſt fuiſſe illum Adriani familiarem quo de Caſaub. ad hiſt. Aug. ſcriptores. Inſcriptiones omnes, unâ exceptâ edidit Lurbeus: Ea fuit, ſi rectè memini. M. JULIO CÆS. F. VOIT SEVERO EX TESTAMENTO. Reſtat unicum adhuc monimentum (quamquam jam amplius non reſtat) non inſuper habendum, lectum in lapide qui inſertus eſt medio ædis D. Andreæ pavimento: Epitaphium matronæ cujuſdam LUCILLÆ duobus verſibus Græcis conſtans.

ΔΕΙΨΑΝΑ ΛΟΥΚΙΛΛΗΣ
ΔΙΔΥΜΑ ΤΟΚΟΥ ΕΝ
ΘΑΔΕΚΕΙΤΕ,

ΗΣ ΜΕΜΕΡΙΣΤΟ ΒΡΕΦΗ ΖΩΟΝ ΠΑΡΤΙ ΘΑΤΕΡΟΝ ΑΥΤΗ.

Quod ſine dubio tempore fictum fuit quo Græcæ Latinæque literæ Burdigalæ florebant, ut patet ex libro Profeſſorum Auſoni. Hîc verò ſeſe exercuerunt viri quidam docti in transferendo hos verſus in totidem pedes Latinos, quorum Luſus huc adſcribere non piguit:

Petrus amicus olim ſic fecerat.

Quæ peperit geminos Lucilla hic oſſa quieſcunt
Vir vivum, extinctum hæc retinet, ſic pignora ſecta.

Antonius Goveanus J C. quum ſub fratre Andrea literas in ſchola Burdigalenſi doceret:

Hoc tumulo LUCILLA *jacet enixa gemellos*
Illa patri ſupereſt, eſt comes ille tuus.

JOANNES Riverius Burdigalenſis Conſiliarius regius

Hic enixa duos tegitur LUCILLA. *Gemelli*
Diviſi, vivus patris eſt, matri adjacet alter.

Martialis Monerius Lemovix Juriſconſultus:

Hic enixa duos parens gemellos
Pro Lucilla tegor, duobus hoc jus
Quod commune fuit mihi patrique
Diviſum eſt obiit gemellus unus
Qui mecum jacet, alter ille vivit
Solamen miſero patri duorum.

Stephanus Marialdus Clericus, Medicus Burdigalenſis:

Hic

Hic LUCILLA *jacet geminarum mater at ejus*
Diviſa eſt ſoboles vivens patri, & altera matri.

Joannes Guijonius Auguſtodunenſis cum literas profiteretur in eâdem ſcholâ Burdigalenſi.

Hic Lucilla jacet diviſis fœta gemellis,
Alter enim vivens patris fuit altera matris.

Joannes Rivaſſo Sarlatenſis.

Caſta gemellipara Lucillæ *hic oſſa quieſcunt,*
Pignora cui diviſa, patri vivum alterum & ipſi.

ELIAS denique Vinetus, qui hæc ad finem Commentarii in Burdigalam Auſonii retulit.

Oſſa gemellipara hic ſunt ſita cujus
Secta fuit proles, vivens patri & altera matri.

Doluit Vineto hoc marmore eo loci, à neſciis quid cultus & reverentiæ antiquitati debeatur, tranſlatum, ubi ſexcentis quotidie pedibus magnam partem ferratis conculcetur: notavitque ita ſenſim id temporis (cum ante triginta annos facilè adhuc lege potuerit) fuiſſe exeſum, ut paucas literas legere potuerit. Nos vidimus quidem marmor, ſed ſic nunc extritum, ut ne minimum veſtigium ullius inſcriptionis apparebat.

CAPUT. IV.

DE FORMA AD QUAM ædificata.

REgionem, nomen & antiquitatem notavimus: jam inſpiciamus quâ formâ magnitudi-

tudineque ædificata fuerit, quando & quæ incrementa ceperit.

Pleræque omnes maximæ urbes, ab exiguo cœperunt initio: ſic ut primo vici eſſent, mox abirent in pagos, inde in oppida, & ex his in urbes, Romam orbis olim dominam inſpice: paſtorum mapalia eam fuiſſe videbis. Aucta ea indies & incrementa pedetentim ſumens in eam tandem crevit amplitudinem, qua magis olim, quàm nunc, conſpicua erat. Sed ne caput alterius orbis adducam, *Lutetia Francorum* metropolis à parili initio profecta in tantam magnitudinem ſucceſſu temporis crevit. Hujuſmodi initium non habuiſſe Burdigalam fidem facit, quod teſte Auſonio antiqua & quadrata Burdigala eo fuerit diſpoſitu vicorum, ut per directas plateas invicem ſibi reſponderint. Quæ diſpoſitio argumento eſt ipſam à primis cunabulis eandem ſemper fuiſſe, nec initium ſumſiſſe à pago, & poſt pedetentim auctam fuiſſe. Qualia exempla hodie habemus in *Palma* Venetorum, *Hanovia* Comitis cognominis, *Freudenſtadia* Wirtembergici, *Franckenthalia & Manheimio* Palatini, *Boibella* Sullani Ducis in terra Bituricenſi, novo nomine *Henrichſmont* appellata. Quarum omnium antequam primus jaceretur lapis eum in modum, ad quem vel ædificatas vel ædificari cœptas videmus facta fuit delineatio. De iſta verò *Burdigalæ* diſpoſitione elegantiſſimi ſunt verſus Auſonii Poëtæ Burdigalenſis:

Diſtinctas interne vias mirere, domorum
Diſpoſitum, & latas nomen ſervare plateas,
Tam reſpondentes directa incompita portas.

Aſt, inquis, ubi hujus ordinis veſtigium in hodierna Burdigala? Nullibi, nec id mirandum, Cùm enim toties à Vandalis, Gotthis, Sar-

Sarracenis, Normannis lacerata funditusque eſſet everſa cives qui quoquo modo fuga elapſi fuerant in patriæ buſtum reverſi, extranei etiam, quibus in cineribus dirutæ urbis habitacula excitare placebat, non obſervarunt priſtinam diſpoſitionem, ſed ſuo ſibi quiſque placito ædificarunt abſque ulla magiſtratus aut etiam privatorum hominum interpellatione. Id quod etiam Romæ, poſtquam à Gallis exuſta eſſet contigiſſe conſtat. Iſta igitur Auſonii vetus Burdigala quadruæ fuit figuræ ſed oblongæ: ſic ut in longitudinem Elias Venetus diligenter aliquotits ſcrutatus 372. in latitudinem 230. hexapodas habuiſſe eam deprehenderit. Ex quîs colligit centum & ſeptem jugera tantùm ſoli eam obtinuiſſe adeoque revera fuiſſe parvam, ut appoſitè ſub initium carminis Auſonius potuerit dicere quoſdam arbitrari poſſe, ſe ideo à deſcriptioni & præconio patriæ ſuæ abſtinere quod conſcius eſſet urbis exiguæ. At cum iſtâ vetere quadratura expiravit & vetus urbis parvitas. Quadratura iſta abiit in figuram multangulam maximè à meridionali & vicino Occidentali parte, tum ab Oriente nunc ſinum quemdam, ſive mediam Lunam, ut loqui nunc vulgus amat, facit; quem olim talem non habebat, quippe cujus latitudo tanta non erat, ut iſtam curvitatem complecteretur totam: à Peugæ enim rivuli in Garumnam ingreſſu uſque non omninò ad Portam de ÇOR ſe porrigebat, cui jam utrinque non exigua pars acceſſit.

CAPUT V.

DE INCREMENTIS QUÆ ſucceſſu temporis fecit.

ATque incrementa quidem ſua non habuit niſi in duobus lateribus Meridiei & Septētrionibus obverſis (niſi ſi hoc urbem creviſſe dicendum eſt ab alteris duabus partibus quod murus non planè eodem cum antiquo in loco poſitis, ſed ad aliquot pedes prolatus fuit) & illinc quidem geminum habet auctum hinc unum. Primò acceſſit ſpatio antiquæ urbis id quod inter ejus murum Auſtralem & alterum & Porta Salinaria, juxta Baſilicam ad Collegium Juridicum porrectum. Foſſa, qua cingebatur, repleta nunc eſt, jamq; eſt platea, juxta alteram & Septentrionali parte ſimiliter in foſſæ ſpacium ſuccedentem, omnium elegantiſſima & latiſſima. Quando vero huc uſque porrecta fuerit urbs dicere nequeo.

Secundò incluſum fuit pemeriis urbis id quod eſt extra hunc murum & extimum noviſſimumque, quo ſpatio aliquot templa & monaſteria continentur: utpote S. Michaelis, S. Crucis, Auguſtinianorum, Carmelitarum, S. Jacobi, S. Eulaliæ, aliaque quibus acceſſit tandem caſtellum Fari. Quam urbis portionem anno 1193. & 1264. extra urbem fuiſſe ex diplomate Celeſtini tertii Papæ Rom, & inſtrumento contractus inter Canonicos S. Andreæ, Parochos S. Eulaliæ, & Carmelitanos iniri probat Vinetus de Antiq Burdig. *n.* 69. quo Canonici permittebant Carmelitanis in locum, quem etiamnum habitant, ædificare, Mendicantes enim Monachi non exſtiterunt, niſi ad annum circiter 1200. nec ubique in

ipſis

ipſis urbibus ſpacia, in quibus nidificarent invenere : multarum igitur ſuburbia incoluêre. Antequam hi monachi monaſteriis ſuis ornarent hoc, uti & alterum ad Septentriones ſuburbium, tanti fortè non fuit ut de eo muris cingendo cogitarent. Pòſt verò veriſimile eſt eos cogitaſſe de hac etiam portione in urbem recipienda. Idque Abbas S. Crucis petiit & òbtinuit hac conditione, ut civitas certos quoſdam reditus ex mercibus, (parva conſuetudo dicebatur) ad C. annos caperet, quo tempore elapſo reverterentur ad Abbatem. Qui tamen reditus centum annis elapſis non reſtituti fuêre, & inde lis mota civitati, quæ pependit in pluribus curiis, donec Henricus II. cum multis reditibus privaret Burdigalam, magnamque conſuetudinem juxta ac minorem ſuam faceret. De tempore quo circumdatum his muris fuerit hoc ſuburbium, ampliùs non conſtat, quam quod teſte Vineto, qui hoc ex regeſtis antiquis habet, anno 1303. decretum fuerit ut media pars redituum civitatis impenderetur in muros & foſſas ſuburbiorum : quod hoc anno contigiſſe & Lurbeus in Chronico notat.

Veriſimile planè eſt eodem tempore alterum ſuburbium perinde ſacris ædificiis auctum & ornatius factum urbi adcreviſſe.

Hiſce igitur incrementis acceptis urbs quæ antea non niſi centum & ſeptem habebat jugera, jam computante Vineto, *in Ant. n.* 67, picturæ tamen & deſcriptioni architectorum cauſſâ muniendi urbem in conſilium vocatorum confiſo, complectitur quadringēta quinquaginta : uti ſic præter propter tertiam partem Lutetiam Pariſiorum æquet, jamque non exiguis Gallici regni urbibus ſed ampliſſimis accenſeatur.

Portas

Portæ. Portas olim minimum decem habuiſſe ait Vinetus ad Burd. Auſ. num. 209. B. cum tres adhuc exſtent in muro antiquo Meridiano, duæque in occiduo videantur, & verò Auſonius dicat portas directè ſibi oppoſitas invicem fuiſſe. Alibi tamen plures fuiſſe opinatur, ut in *Antiq. n.* 51. ubi quinque portas in longitudinem comminiſcitur: & *n.* 44, ubi in latitudinem quatuor: & tandem *n.* 57. ubi concludit octodecim aut viginti portis introitum in hanc urbem fuiſſe.

Hodie adduntur duodecim: Quarum ſeptem ſunt verſus Garumnam, I. S. Crucis. II. S. Michaelis. III. *aux Salines.* IV. *Au pont. S. Iean.* V. *Au Çailleau.* VI. *deſpaus.* VII. *de chapeau rouge,* aut alio nomine, *Porte de Cor.* Quinque aliæ ſunt verſus terram & quidem prima ſed in noſtro ordine VIII. *S. Germain* IX. *du Dauphin*, ædificata anno 1606. X. *Dijaux* quæ propter vicinum exterius fanum S. Severini nomen etiam aliud nacta S. Severini, XI. S. Eulalia. XII. S. Juliani.

CAPUT. VI.

DE LOCI COMMODITATE, *ubi obiter excurſum in loca vicina.*

AT videamus commoditates hujus loci in quo ſita Burdigala noſtra, quæ credi poſſint permoviſſe non ſolum antiquæ urbis incolas ut iſtic habitandi locum ſeligerent, ſtatimque urbem elegantem eam effecerint, ſed etiam poſteriores ut reſtaurarint deſolatam urbem, & reſtauratam non ſemel auxerint;

Ad urbes condendas ferè illiciuntur populi fertilitate loci, fluminibus navigabilibus, maris vicinitate, & tandem celebritate viarum, quis in diverſas regiones facilè perveniri, & neceſſaria in eas importari & ex iiſdem exportari facile poſſint: Hiſque quandoque ſingulis quandoque pluribus aut univerſis. Ex his quidnam illicio fuiſſe veteribus Vibiſcis putandum eſt uti hanc urbem excitarent? Puto univerſa aut certè pleraque.

De terræ fertilitate hoc habet Auſonius:

Burdigala eſt natale ſolum: clementia cæli
Mitis ubi & rigua larga indulgentia terra.

Videtur hoc Vineto ex judicio quod adfectus erga patriam præſtrinxerit profectum: cùm præter vinum optimum, non tam earum rerum ferax ſit terra circumjacens quæ victui humano inſerviunt, quam quæ nutriendis beſtiis. Atque id quidem verum eſt, vinum eam ferre generoſum & optimum: celebratiſſimumque eſt inter alia vinum *de grave* (Quod vocabulum quamvis Vaſco, non intellexerat Belleforeſtius *V. Mer. p.* 554.) ab arena, quam Vaſcones *grave* vocant, dictum: arenoſa enim eſt terra prope Burdigalam, vel ipſo Strabone teſte. Quod genus vini ſequuntur alia ſuis quæque nominibus diſtincta. Nec repertu facile urbs eſt in Gallia, unde plus vini exportetur in diverſas Europæ nationes. Cui negotiationi conducit, quod ſecundum tertiumque poſui, quis alici ſoleamus ad urbis ædificationem, flumen navigabile & Mare. De quis videbo antequam alias commoditates exſequar.

Vitis Biturica Columella & Plinio laudatur. Vinet. ad Auſon, n. 208. l.

Is fluvius eſt Garumna: nomine Cæſari, Straboni, Claudiano, Ptolemeo, Frontino, Auſo-

Auſonio, Sidonio, Melæ, & cui non celebrato. Scaturit in Pyrenæo Auſtraliori prope oppidum Cadalup. Melæ verba, *lib.* 3. de eo hæc ſunt: *Garumna ex Pyrenæo delapſus niſi cùm hiberno imbre aut ſolutis nivibus intumuit diu vadoſus & vix navigabilis fertur: at ubi obvius Oceani exæſtuantis acceſſibus auctus eſt, iiſdemque retro meantibus ſuas illiuſque aquas agit, aliquantum plenior & quanto magis procedit eo latior fit ad poſtremum magni Freti ſimili: nec majora tantum navigia tolerat, verùm etiam more Pelagi ſævientis exſurgens jactat navigantes atrociter utique ſi aliò ventus alsô unda præcipitat.* Præterfluit Toloſam atque inde naves ferre incipit: Aginnam poſt; Vaſatas, S. Macarii fanum, Cadillacum, Rioncium, & tandem Burdigalam ſalutans, Blaviam præteriens, prope Royanum Oceano miſcetur Aquitanico. Ad oſtium ſcopuli ſunt, quîs Aſellos nomen dedere Nautæ, alterumque ſeptentrionalem, Auſtralem alterum vocant; quorum huic turris impoſita eſt pharum ſuſtinens, uti nautæ noctu adventantes viam eo facilius tenere poſſint quæ vocatur *La tour de Cordan.* Quæ reſtaurata eſt, ferturque ab illis, qui ipſam viderunt, eſſe digna quæ adeatur & luſtretur, exemplar ejus monſtratur Burdigalæ in Baſilica eo loci, ubi apparitores & ſatellites excubias agunt, conclavi cancellis circumdato. Vera fortaſſis eſt quorundam conjectura, hunc ſcopulum eſſe reliquias promontorii CURIANI, cujus reliqua, terrea fortaſſis, mari deglutiri potuerunt, hæc pars ſaxea rabiem maris vicit. Ab oſtio ejus Burdigalam uſque numerantur XX. leucæ quouſque quævis maxima navigia per mare magnum commeantia penetrant. Ulterius non niſi minora adſcendere ſolent. Quod ſi forte major ſit navis

Vide Mer. p. 394. Vin. n. 273. E. ad Auſ. ubi Melan. laudat.

quam

quàm ut undis recedente æſtu abſorptis adſcendere poſſis, paucæ horæ & quatuor, aut ſummum quinque exſpectandæ ſunt, dum ad 12. uſque pedes augeantur aquæ, & copiam commodiſſimè ulteriùs progrediendi faciant. Alluit alicubi Garumna, cum plenus eſt, ipſos urbis noſtræ muros, atque iſtic ſtationem etiam navibus præbet, quarum aliquot centurias ibi plerumque videre eſt. Æſtum maris ſupra Burdigalam ſentit ad 50. paſſuum millia. Inprimis verò infra confluentiam ſuarum & Duranii aquarum, (qui fluvius nec alveo nec æſtu minor eſt, cùm Gironde vocare incipit non alio vocabulo ſed aliâ & Gallicâ vocàbuli pronunciatione: Galli enim ſyllabam GA. initio vocum mutant in GI. vide Merul. *p.* 398. & *p.* 568. latiſſimus eſt, prope Blaviam duas leucas excedit, & vehementiſſimè æſtuat: ſic ut tempeſtate coorta æque periculoſum ſit iſtic navigare, quàm in ipſo eſt Oceano. Nobis certè cum iſtic veheremur XVI. die Octobr. hujus anni 1612. penè ultima nox incubuiſſet. Cùm primò proximè Blaviam circiter 7. veſpertinam propter pertinaciam nautarum in medium reliquarum navium, quicquid omnes vectores dicebant, intrare & unicum quem in litus exponere volentium, ferè tetigiſſemus funem quo anchorâ navis major quædam religaverat, quo tacto everſi fuiſſemus: Secundo cum propter vehementiam venti neſcientibus nautis vela mutare, ferè fuiſſemes impacti ſcopulo, quem alluit Garumna: Et tertiò demum quum atrociſſimam tempeſtatem ſuſtineremus anchoris innixi prope inſulam in medio alvei. Sex diebus pòſt cùm ſimili furore inhorruiſſet mare, navis Britannica vino onuſta eodem loco abſorpta fuit. Ego ita judico Garumnam

cum

cum fluvio nihil habere commune, quàm quod dulcium eſt aquarum & utrinque terra videri poteſt. quod faciem magis præbet riparum quàm littorum. Quamvis Sidonius in Burgo Paulini canat ipſum proprias ripas ſibi littora facere. Verè igitur eſt æquoreus uti ipſum appellare amat Auſonius, non propter æſtum ſolùm, ſed & propter magnitudinem. Uti etiam hodie non fluvii ſed maris appellatione vocatur: Quippe enim terra inter ipſum & Duranium interjacens vocatur *le pays entre deux mers*. Atque hoc etiam eſſe credo quod Strabo refert Burdigalam ſitam eſſe ad latam paludem. Nam quòd Vinetus putat fuiſſe iſtic alias paludes, ſed purgamentis urbis, harenis, ſilice, aliiſque quibus ſaburrari naves ſolent, injectis ſiccatis, locumque ſenſim tot ſeculorum curriculo altiorem effectum quàm ut Garumnæ æſtus ipſum ſuperare queat, veriſimile mihi non videtur, nec probant Caſaubonus ad eum Strabonis locum, & Merula *pag.* 552. Influunt in ipſum præter Duranium, qui junioribus Dordonia & Dornonia vocatur, Tarnis, Egircius, & Oldus omnes navium capaces, præter alios non navigabiles, quos numerare non attinet. Hoc fluvio adferuntur ex aliis regionibus, quis mare patet, neceſſaria aliaq; efferuntur. Qui hoc aſcendere ulterius cupiunt, illi quotidie horā unam atq; alteram antequam refluat æſtus vocantur à nautis Cadillacenſibus, Macarenſibus, Langonenſibus aliis, qui ſtationem ſuam habent inter portam S. Michaelis & S. Crucis, ſolvuntque veniente æſtu, ac vectores qui novem ſolidorum mercede ſoluta perferunt. Ac ſolent imprimis exteri inde abire Cadillacum oppidum Ducis Eſperbnii, viſum arcem quam iſtic ædificat magnificam, hortum adjacentem, tum ſepulturam in ſacello templi quod portæ urbis contiguum

tiguum eſt magnificè in mauſolei modum ſuperbum. Qui deſcendere cupiunt, illis adſunt nautæ Burgenſes, Blavienſes, Royanenſes, quibus ſtatio eſt ante portam *des paux* & *de Chapeau rouge*, uſque ad ſuburbium *aux Chartreux*. Solvunt pleno mari & æſtu jam abeunte, profecturoſque horam unam atque alteram ante vocant.

Oppida ad dextram hujus fluvii ripam deſcendentibus ſita, quæ nos viderimus ſunt Burgus, Blavia, & Royana: quæ obiter hic luſtrare quid vetat?

BURGUS non tam ad Garumnam quam Dordonium paulò ſupra ejus & Garumnæ confluentiam in agro Burdigalenſi jacet. A Garumna tamen deſcendentibus videri poteſt, uti & nos vidimus, cum prætervéheremur angulum iſtum periculoſum *le bec d'Ambes*.

Oppidum eſt præconio C. Solli Sidonii Apollinaris nobile: quod etiam carmen *Burgum* indigetavit. Cinctum fuit muris à Pontio Leontio Paullino, ex celeberrima Paullinorum familia oriundo. Qui an idem ſit cum Paullino Auſonii nomenque habuerit Pontius Paullinus Leontius, at Merula (*p.* 558.) arbitratur, nec improbat Vinetus (*Antiq. n.* 188.) an verò unus ſit ex ipſius poſteris, ut adſerit Scal. 2. Auſon. l. 9. ſive ſit filius ſive nepos, quorum alterum fuiſſe minimum putat Vinetus. (*Ant.* 188.) incertum eſt: nos dicemus infra. An verò hoc oppidum ſit illud quòd Ebromagum vocat Auſonius, non ſine ratione dubitatur. Ex Lucaniaco ſuo in cauſſa Philonis procuratoris ſui ſcribens Ebromanum Paullini appellat, Ep. 22.

Is nunc aduſque vectus Ebromanum tuam
Sedem locavit mœnibus.

Cùm

Cùm igitur conſtet Ebromanum ſive Ebromagum Paullinorum fuiſſe, & verò ex Sidonio denuo certum ſit Burgi dominos fuiſſe Paullinos: mihi veroſimile non ſit, ſi Burgus fuiſſet alius ab Ebromano locus, Auſonium non alicubi vel ſemel ejus meminiſſe. Conſentiunt mihi Scalig. 2 *Auſ. Lect. & Mar. p.* 558. Abit verò in diverſum Vinetus *ad d locum Epiſt.* 22. qui deſeſſum ſe ait inquirendo in hanc Ebromanum & ductus nominis ſimilitudine credit Hebromagum Auſonii eſſe pagum quatuor leucis Burgo diſtantem infra Blaviam *Embrau* jam dictum, ſive etiam *Brau*, ab illis qui ideo primam ſyllabam truncant; quod putant eſſe præpoſitionem IN. Mea ſic eſt ratio, ſi licet eam promere magis quam premere: Ebromanum, antequam à Pontio Leontio cingeretur muris & propugnaculis, Burgi appellatione appellatum numquam fuiſſe, ideoque nec potuiſſe ſciri Auſonio hoc futurum loci vocabulum: non ſecus ac ſciri non potuit ante hac Boibellæ datum iri nomen Henrichſmont quo nunc indigetatur, poſtquam ex ignobili pago in elegantiſſimam urbem ab illuſtri Sulliano Duce mutatum, & alia aliis. Poſtquam verò muris propugnaculiſque cinctum fuit exuiſſe vetus nomen & novum è re natâ ſumtum ſervâſſe. Videtur id innuere Sidonius qui in Phœbi vaticinio, quod cingit, fore ait ut arx illa Burgus dicatur: adeoque auguratur Ebromano quod ipſi contigit, ut propter munimentum vetus nomen deponat, & novo Burgi prædicetur

Cernere jam videor quæ ſint tibi Burge futura.

Diceris ſic: namque domus de flumine ſurgunt.

Pendenteſque ſedens per propugnacula thermæ.

Ex

Ex quîs veriſimile ſit: aliud nomen loco antè, & hoc noviter ipſi impoſitum fuiſſe. BURCI autem vocabulum, quo de dubitat VINETUS ſub initium de antiquitate Burgi noſtræ, Germanicum ſit an Gallicum, à Germanis ut plurima alia mutaſſe non dubito Gallos, notatque in caſtellum ſive fortalitium. Gloſſarium vetus: *Burgus, turris*, πύργος. Vide plura apud Scalig. *in lect. Auſon.*

Dubitari ego non poſſe crediderim (quod & Scaliger movet dicto loco) Embromanum Paullinorum eſſe BURGUM SidonI, ſi Epiſtola Auſonii conferatur cum carmine SidonI. Innuit Auſonius exſpectare ſe Ebromano annonam, & fore ut familia ſua, niſi Paullinus ſuppetias ferat, non ad Tulli frumentariam, ſed Curculionem Plauti pertineat, cum ipſum caſeo & ſale paráſſe triticum, quin & ſe ſi fami Lucaniaci quæ vel Saguntinam æquaret, conſulatur, Cereris & Triptolemi loco culturum. Quæ omnia eo tendunt ut probent Ebromanum fuiſſe inſtar horrei & granarii vicinis aliis locis: quippe quæ propinquum habebat Santonium, terram præter alia frugum feraciſſimam & nulli Galliarum provinciæ cedentem, ſic ut meritò Straboni ſterilem & arenoſum eam dicenti oblocutus ſit Merula, *p.* 558. & commoditas ei erat receptum & conditum frumentum navigiis inde in alia loca evehendi. Non ſecus atque in Thuringia quæ ſumen Germaniæ ob uberem frugum proventum audit; & agro Anhaltino, confinibuſque locis frumentum Magdeburgum convehunt, unde ſecundo Albi Hamburgum & poſt in Hiſpaniam tranſportari ſolet: atque alia & Occidentali Thuringiæ parte evehitur in neſcio quem pagum in

O ripâ

ripâ Viſurgis ſitum, ut ſecundo flumine deſeratur in alia indigentia loca. Simile quid ſit indubiè in Burgundia, quæ ipſa fœcunda frugum mater, urbibus ad Araris ripam poſitis, Quæ (ut revortar) omnia conveniunt cum hac Sidoniana Burgi deſcriptione:

Deſuper in longum porrecta horrea tectis
Creſcunt atque amplis anguſtant fructibus ædes.
Huc veniet calidis quantum metit Africa terris
Quantum vel Calaber, quantum colit Appulus acer,
Quanta Leontino turgeſcit menſis acervo:
Quantum Mygdonio committunt Gargara ſulco.

Sed Garumnâ deſcendentes ne nimis diu obliquemus oculos ad Burgum in Duranii ripâ eminentem, ſecundoque magis flumine deferri Blajam amemus.

BLAJA, olim Blavia dicta ut juxta alios, quos allegat Merula *p.*557. ex Auſonio liquet, & ex notitia Imperii Romani: oppidum de cujus origine, quando & à quo ædificatum fuerit, quod referam non habeo: ſufficit ſcire ex allegatis auctoribus abunde id habere antiquitatis. Exiguum id eſt, & vix 40. jugerum ſoli obtinens, ſed fortiſſimum. A Garumna clementer adſurgit, & verſus ortum arcem, quamquam ab oppido non diſtantem ullo murorum foſſarumque interjectu habet. Eâ ex parta contigua oppido eſt area Baſilicæ, cujus etiamnum rudera videre eſt, civilis belli licentiâ dirutæ, in quâ Rex Charibertus ſepultus, teſte Adone Viennenſi (*vid. Vinet. n.* 447. *B. ad Auſ.*) tum & ſepulchrum Romani Blavienſis, quem inter confeſſores Auſonii & B. Martini coævos laudat Gregorius Turonenſis eidem cladi cum Baſilica involutum. Incolæ oppidi narrant Rolandum Palatinum præfectum ſub Carolo

Ex Mela p. 558. *vide pulchrè Lucib. n.*778.

Carolo Magno litoris Britannici (de quo tot aniles fabulæ circumferuntur) apud ſe natum, fuiſſe Comitem ſuum, & tandem apud ſe tumulatum in Eccleſia D. Romani, enſe appoſito, quem *Durandal* vocant, cornuque ipſius ad pedes Tumuli, quod tamen poſtea in Eccleſiam D. Severini Burdigalam perhibetur, tranſlatum. Vocata fuit Auſonio in Ep. 17. *Blavia militaris*, fortè quòd ea quoque tempeſtate præſidium iſtic haberetur perpetuum, uti illic Notitia Imperii quoque Romani collocat præfectum militum Carronenſium ſub diſpoſitione viri ſpectabilis Ducis tractus Armonicani & Nervicani. Similem appellationem meretur apud Gregorium Turonenſem & Aimonium Floriacenſem, qui caſtrum eam vocant. Hodie non degeneravit ab eo, quod olim fuit, ac præſidia perpetua iſtic habentur, civeſque ferè omnes ſunt milites ſtationarii, qui nocte dieque non ſolum locum iſtum cuſtodiunt, ſed & veluti ex ſpecula, quid toto latè Garumna agatur, obſervant, & ſi hoſtilis claſſis prætenire conetur, eam gnaviter, quantum per fluminis latitudinem liceat, tormentis, quæ in propugnaculis diſpoſita foris videre eſt, prohibeant. Nemo iſtic peregrinus in urbem admittitur, nec etiam permittitur curioſè foſſas muroſque inſpicere. Hoſpitia ſunt in ſuburbio. Angli Burdigalam commerciorum cauſſâ navigantes, iſtic appellere & machinas bellicas relinquere, tum pro uno quoque navigio coronatum exſolvere obſtricti ſunt: idque ex declaratione Ludovi XI. anno 1475. Cui antè, poſtquam ex Aquitaniâ à Carol. VII. expulſi eſſent, ad oſtium Garumnæ prope Solacum pagum cogerentur expectare & ſalvum conductum, antequam ingrederentur, impetrare. vid. Lurb. *Chron. Gallicè editum, ſub anno* 1413.

Abeſt Blavia ab oſtio Garumnæ 13. leucis, Burdigalâ 7. Ponte 10. Santonio 14. quo euntes experiuntur viam glareoſam, nec pluvio etiam tempore, ut ipſi experti fuimus, ſicut alibi lutoſam, ſic enim Auſonius Epiſt. XII.

Aut iteratarum qua glarea trita viarum
Fert militarem ad Blaviam.

Obverſus ferè, niſi quod paulò inferior eſt, Blaviæ ex ſiniſtro latere Medulico pagus Paulliacus Auſonio dictus in Epiſtola ad Theonem Poëtam Medulicum, qui in ejus viciniâ colebat Domnotinum villam an vicum incertum, nec enim ſciri nunc poteſt ubi aut quid fuerit, niſi quod in pago *Doniſſan* Burdigalæ propiore veſtigium hujus nominis agnoſcere velle videatur Vinetus (*ad Epiſt. Auſon. 7. in fin.*) verſus Auſonii ſunt.

Stirpea Domnotonis tanti eſt habitatio vati,
Paulliacus tanti non mihi villa foret.

Jucundæ verò lectu ſunt Auſonianæ ad Theonem Epiſtolæ, in quibus Vibiſco ſale ſtuporem Medulicum argutè perfricat & ironicè amicum ſuum ſolociorem perſtringit. Non præterii hunc ad ſiniſtram ripam pagum, quia me cum comitibus meis hoſpitio quamquam pertenui excepit, cùm Blaviæ divertere cogitantes ventus adverſus & æſtus maris jam refluens juberet ſubſiſtere. Nec ſileo quod nobis hîc contigit. A pranſis & ſymbolas ſoluturis poſcebantur triginta ſolidi: & octo eramus. Tenues equidem erant cibi & vinum non valde generoſum: alibi tamen apud duriores conductores oportuiſſet vel triplum numerare. Erat nobiſcum, qui eramus quinque Germani & duo Angli, Francus qui more genti recepto, non improbando quidem ſed nec etiam

niſi

niſi cùm ſtabulariorum iniquitas poſcit adhibendo, minus offerebat. Ego nihil detrahendum & quod popoſcerat paupercula mulier integrum ſolvendum (quippe qui nec ſic nos ſatis ſolvere & vix ſine ſacrilegio vel minimum teruncium detrahere nos poſſe ſciebam) ingeminabam. Ille inſtare more ſuo agere, minus offerre at neſcio quot ſolidos, forte ne videretur non indigena. Ego meis ſociis optem, inquam, ſtabulariam noſtram amplius inſuper petere computatis melius quæ nobis appoſuit, quàm ante popoſcerat, ut hujus iniquitas refutetur. Quid ſit: Secundum hanc vocem Germanico idiomate prolatam, infit ipſa ſe neſcio cujus oblitam & 36. ſolidos poſcit. Converſus ego ad hominem viden' inquam falſum me non fuiſſe, qui nihil detrahendum urgebam. Is qui ante litem de triginta moverat confuſus cogebatur in 36. conſentire: & certus ſum inſuper, juſto minus muliérculæ optimæ & ſimplciſſimæ refuſum. Certe vultur aliquis & alieno inhians duplo vix contentus fuiſſet. Sed reliquam Medulos & Santonas repetam.

Ultimus locus ex hac parte eſt Royanum, quem & noctu ingreſſi ſumus & ſummo mane, circiter 3. reliquimus, ſic ut nil viderimus, nec etiam referentibus aliis quicquam dedicerimus. Hoc tamen noto: Hinc viatoribus Rupellam cogitantibus non facilè ulteriùs mari pergi angulumque Santonicum circumnavigari: quia cum periculo conjuncta eſt ea navigatio, ſed meritorios equos conduci, & per compendium tuto itinere iri Mornacum, quod 2. diſtat leucis, ubi denuò naves intrantur Rupellam ad 14. leucam volantes Itineris terreſtris Mornacum. & inde maritimi Rupellam, atque adeo utriuſque vecturæ merces ſunt XII, aſſes cum dimidio: quanquam

nautæ plerumque ab ignaris, maximè cum Rupellâ ſolvunt, plus extorquere laborent.

Huc uſque ſecunda eſt commoditas, quæ potuit invitaſſe veteres Vibiſcos ut Burdigalam ex fundamentis excitarent: cui tertia nunc cohæret Oceanus liberior, in quem non ſolùm Burdigalâ deſcenditur, ſed ex quo Burdigalam Garumnâ perinde ut ipſo mari cum quibuſvis maximis navibus adſcenditur.

Quâ hanc commoditatem amplius quid habuit antiqua Burdigala quàm præſens, Portum enim & ſtationem navium habuit intra mœnia. Quo de Auſonius canit in Burdigalâ.

Per mediumque urbis fontani fluminis alveum,
Quem pater Oceanus refluo cum impleverit æſtu.
Adlabi totum ſpectabis claſsibus æquor.

Expreſſius vero adhuc auctor incertus, Burdigalenſis tamen, in carmine Euchariſtico:

Tandem autem exacto longarum fine viarum
Majorum in patriam tectiſque advectus avitis.
Burdigalam veni, cujus ſpecioſa Garumna
Mœnibus Oceani refluas maris invehit undas
Navigeram per portam: quæ portum ſpatioſum
Nunc etiam muris ſpecioſa includit in urbe.

Spatioſum vocat portum. An fidem habere debeam, dubito. Urbs enim ipſa tantum ſpatii in ſe vix continuit, ut portum qui hoc nominis mereatur ambitu ſuo continere potuerit. Sed Poëtæ aliquid permiſſum, quod negatur hiſtorico. Ubi portus iſte fuerit, nunc omnino cognoſci ex nullo veſtigio poteſt, niſi quòd ambigendum non eſt propter Auſonii
de

deſcriptionem illum fuiſſe in fluvio Divicia, quo de paulo poſt. Quod Lurbeus *num.* 309. & ex hoc Merula adſerunt de oſtio Peugæ, in eo falſi fuêre, & confuderunt hanc ſtationem cum altera, quæ poſterior fuit Auſonianâ. Inſuper enim aliud & ipſum in urbe, at non Auſoniana, ſed jam primùm incrementum extra Peugam fluviolum adeptâ, fuit navale, cujus veſtigia cognoſcere adhuc eſt eo loco ubi Peuga in Garumnam ſeſe effundit. Iſtic prope portam *du Caillau* duæ turres rotundæ ſpatio aliquo inter ſe disjunctæ, & remiſſâ catena quæ ex altera in alteram ducta fuerat, adhucque conſpici narratur, ingreſſum fecit navibus, & eadem machinis quibuſdam adducta ingreſſuras & egreſſuras prohibuit: qualis hodieque ingreſſus eſt in portum Rupellanum, niſi quòd turres Rupellæ & craſſiores ſunt & editiores, tum interſtitio paullò majori disjunctæ. Sed & hic portus eſſe deſiit idque ſpatium quod diſpernebat dictas duas turres tandem anno 1581. muri interducto concluſum fuit uti inſcriptio adfixa memorat: cloaca verò publica ad iſtam muri partem poſita. Nullum ergo Burdigala habet navale nunc temporis præter ipſam Garumnam.

Præter hunc fluvium æquoreum, duo alii fluvioli interſecant Burdigalam: alii rei quod ſciam non ſervientes quam ſordibus educendis, & profluentem eluendis linteis Miniſtrantes: quorum unus tantum per Auſonianam urbem labebatur, nomine DIVICIA, alter extra illam fluebat imò etiam extra urbem primitus amplificatam, cujus muros lambebat, qui tamen ultimo incremento urbis facto cùm ſuburbia & monaſteria mœnibus circumdarentur comprehenſus & ipſe fuit, nomine Peuga. Uterque ortum ſuum habet ex fonti-

bus urbi vicinis. Quorum aquæ cùm confluxere prope urbem triplici viâ Garumnæ accedunt. Pars enim foſsa mœnium recepta eo tramite ad Garumnam pergit in eum ſe exonerans prope S. Crucis in extremo urbis angulo. Reliquæ duæ partes ipſam intrant, ut dixi, urbem. Altera ad ſiniſtrum ſeſe flectens, Auſonianam, prope hoſpitale S. Andreæ majoremque partem canali fornicato per urbem ſubter ædes & platearum pavimentum fertur, eſtque hæc Livicia. Altera ad dextram curſum ſuum dirigens inter ædes Epiſcopi & caſtellum phari *chaſteau du Ha*, urbem Auſoniana recentiorem & primo incremento auctum cingit, id præſtans olim urbis Auſonianâ junioris ideoq; mediæ incrementis. Quod noviſſimæ præſtat pars illa quam in foſſas derivatam dixi.

Triplicem hunc rivulum, quorum unus ſine nomine extra urbem præſentem procurrit, putem olim unicum fuiſſe & congrege aquarum cœtu Auſonii Burdigalam intraſſe, inque depreſſiore urbis loco cavo alveo veluti lacu receptum ſtationem præbuiſſe navibus. Ipſe certè Auſonius vocat alveū fluminis fontani: nempe aquarum ex dictis fontibus verſus Occidentem crebriter ſcaturientibus collectarum ut credam olim anonymon fuiſſe, quippe qui ad murum occidentalem in fluvii ſpeciem creſcens per urbem lapſus ad ima ejus extra murum Orienti obverſum, quod eſſe nondum probè inceperat, eſſe deſierit. Veriſimile non eſt, ſi certo vocabulo appellatus eo ſeculo fuiſſet, Auſonium nomen ejus taciturum fuiſſe, magiſque circumſcriptione eum deſignaturum. Unde igitur hujus fluvii ſunt eædem, quæ nunc trium rivorum, nec quærendum in illas amplius. Secus ſe habet in fonte, quid enim vetat cum commoditate fluviorum & rivulorum conjungere & hanc fontis, quam-

quam

quam hic non ſcaturientis in urbe fuerit aquæ ſed arte introductæ : cùm præſertim ea ſub initium temporis quo conjunctas ſocietates homines colere incipiebant primum fuerit invitamentum : ut etiam à pontibus pagos urbibus antiquiores nominatos conſtet : quod Dd. ſolent notare cùm vocabulum pagani explicant ad Inſtitutiones Juſtinianeas.

De hoc fonte nihil reliqui fecit multiplex urbis elegantiſſimæ deſolatio. Attamen quia tantopere ab Auſonio celebratus fuit, age verſus ejus huc ponam, & ex Vineto aliiſque quædam huic rei cognoſcendæ adferam : ſic igitur Auſonius :

Quid memorem Pario contectum marmore fontem
Euripi fervere freto ? quanta unda profundi
Quãtus in amne tumor! quãto ruit agmine præceps
Margine contenti biſſena per oſtia curſus ?
Innumeros populi non unquam exhauſtus ad uſus.
Hunc cuperes Rex Mede tuis conjungere caſtris,
Flumina conſumta quam defecere meatu.
Hujus fontis aquas peregrinas ferre per urbes
Unum per cunctas ſolitus portare Coaſpen
Salve fons ignote ortu, ſacer, alme, perennis,
Vitree, glauce, profunde ſonore, illimis, opace.
Salve urbis genius, medico potabilis hauſtu,
DIVONA *Celtarum lingua fons addite Divis.*
Non Aponus portu, vitreâ non luce Nemauſus
Purior; æquoreo non plenior amne Timavus.

Ex quibus patet marmoris obtentu opacum fuiſſe hunc fontem tantaque aquæ copiâ, tam largis tubis & canalibus, ut erumpens ſtridorem ediderit ad Euripi morem, concluſum per duodecim oſtia emanaſſe, uti facilius omnium pateret uſui, & tandem ignotum fuiſſe ortu, ſive per acceſſus ſubterraneos & clandeſtinos aquam ipſi ſuffectam eſſe : Ex quis quatuor notis, poſt quam nil aliud ſupereſt, poſſit quis veluti per denſam nebulam

videre aliquantillam hujus fontis imaginem. Dolendum erat hunc fontem non ſolum interiiſſe, ſed & nomen perdidiſſe ſuum: DUJONA enim, antequam ex Lugdunenſi manuſcripto exemplari emendaret Vinetus, lectum fuit in his verſibus. Hic igitur ita emendavit motus auctoritate ſcripti libri, tum quod Celticam linguam, quâ nomen huic fonti inditum teſtatur, putet illam eſſe quâ Auſoni tempore, h. e. poſtquam ſub Romanorum imperio Romana lingua in has terras illata fuiſſet, Celtæ utebantur. Sed diligentiſſimus Merula falſum docet fuiſſe virum optimum in inquirenda Etymologia hujus vocabuli: quum eo capite, quo demonſtrat veterem Celtarum linguam hodieque ſuperſtitem eſſe in illâ, quâ Aremorici Galli & in adverſa inſula habitantes, *les bas Bretons*, utuntur, hujus etiam Celtici vocabuli ex Guilielmo Cambdeno Celticam adfert originem, Nempe hodieque *Diw* Britannis Aremoticis notare DEUM, & *Vonam* fontem. Gratias debet Burdigala viris doctiſſimis, pro reddita fonti, qui interierat, veri nominis verà etymologia. Nec igitur putandum cum Joſepho Scaligero magis Gallicum (Celticum inquam) ſonare *Dujona* quàm *Divona*. Cui firmando nil faxit nomen urbis Caducorum primæ (*Cahors* hodie) antiquum, quod ex Ptolemæo eſt non Δȣιώνα ſed Δȣήωνα: quod Latini verterunt Duveona: Nec deſunt qui hîc Divonam agnoſcant: vide Merulam c. 35. Nam & incerta lectio hujus nominis & ut maximè hæc ſit certa, incerta ejus derivatio: quæ in noſtri Auſoni verſibus dilucida additur: & ex linguâ Britonum Aremorica commodiſſimè explicatur. Fecerat olim diſtractio harum literarum ut eſſent, qui propter neſcio quam nominis ſimilitudinem contenderent

Auſo-

Auſonii fontem fuiſſe illum, qui eſt prope Amphitheatri reliquias, ODEJAM dictum. cujus aqua ad lavandas veſtes & perficienda coria uſurpatur, ſed rectè huic à Vineto reſponſum, Auſonii fontem non extra mœnia ſed in media fuiſſe urbe. Ignotum ortu vocat hunc fontem, quia magis ſubterraneis ductibus è longinquo adveniebat, & raro opere ſupra terram: quamqum & hoc adſuerat. Inventa enim fuêre aquæductus veſtigia in ſabuleto extra portam D. Juliain anno 1553. forte fortuna à Veneto de ambulante. unde etiam vicinam molettrinam nomen accepiſſe ſagaciter odoratur, *le moulins des Ares*: Arcus enim vocarunt hos aquæductus quia ex arcubus conſtitere. Obſervata fuêre ampliùs veſtigia ductus hujus continuati ad perpendiculum verſus urbem in eadem iſta vallecula à Vineto, ut refert *in Antiq.n.*63. Quin & octennio ante cum fundamenta jacerentur propugnaculi propè portam D. Eulaliæ ædificandi, canalem ſtructilem affabreque factum & antique artificio quadrangula forma repertum idem & in Burgidala Auſonii,& Antiquitatib. Burdigalæ refert. Noviſſimè refert Lurbeus, ſive quis auctor eſt alius diſcurſus de antiquitatibus montis Judaici anno 1649. ab mercenariis Domini Langii Conſiliarii regii in parlam. Burdig. cum fodi puteum curaret, inventum fuiſſe canalem plumbeum craſſitie hominis, repletum aqua clara & fluente: qui & ipſe videtur reliquus à ductu aquæ hujus fontanæ.

Summa: videtur fons fuiſſe plurium ortuum, aquas, inquam, ex pluribus ſcaturiginibus huc & edito & depreſſo ſub terram opere deductas. Id quod ſoliti fuêre facere prudentes antiqui, qui ſciebant ad perpendiculum aquam deducendam, ut ſana & bona habe-

retur. Ductuum hujuſmodi veſtigia videmus & prope Nemauſum, Blæſios, Lugduni, Pictavium, Santonium, pluribuſque locis.

Aſt ut ne in ſolis fluviis fontibuſque occupari verba unde etiam auferant, non tacendum eſt terram & aëra proximum ſatis benignum eſſe huic urbi. Quamquam enim frugum proventus non is eſt in vicinia, qui laudari valde mereatur, huic tamen defectui, ſin ita nominandum eſt optimè conſulitur per flumen vicinum. Cæterùm ex quadrupedum generibus quod uſui & eſui humano inſerviat nullum ferè inveneris quod deſideretur. Volatilibus etiam abundat: gallinis Numidicis, caponibus, perdicibus, turdis, turturibus, merulis & id genus pluribus quæ enumerare longum eſſet. Nec longè adeò hinc abſunt loca de quîs vir magnus & magno Regi meritiſſimo ſuo in deliciis, ſub ficto nomine in hæc verba ſcribit: *Nam & vaſta aliquot in Aquitania loca ne incolis quidem ſunt vacua, vel ingrata: pinetis frequentibus & ſucco fructuque pretioſis. Avibus catervatim provolantibus ut aëri illa plaga tantundem debeat quantum de juſto telluris officio arena ſubduxit.* Turdos inprimis laudo quos iſtic oppidò pingues, cluneſque cereas opimatos eſitare eſt, hujuſque tandem generis, ut mereantur præconium Martialis, qui ita de iis libro 13.

Inter aves turdus, ſi quis me judice certet,
Inter quadrupedes gloria prima lepus.

Suo etiam merito obtinuêre ut Muſa Auſoniana ipſos cantarit: quorum viginti præcipiti volatu laqueis illati captiquè dono miſſi Heſperio ab Auſonio fuêre: quo de lege Epiſt. 10. Quis veſci convenit illos, qui extranei legi-

legitimo tempore viſunt Burdigalam, ut & oſtreis Medulcis Sulacenſibus (ut denuò ad undas revertar) quæ perinde Muſa Auſoniana præclaro ditat elogio, breviter quidem Ep. 7. duobus verſibus initialibus:

Oſtrea Bajanis certantia, quæ Medulorum
Dulcibus in ſtagnis reſlui maris æſtus opinat.

Tum vero diffuſius Epiſtola XIII. Quâ in confert inter ſe varii generis oſtrea, omnibus verò præfert.

——— quæ Medulorum
Educat Oceanus, quæ Burdigalenſis nomen
Uſque ad Cæſareas tulit admiratio menſas.
Hæc inter cunctas palmam meruere priorem
Omnibus ex longo cedentibus: iſta & optimâ
Viſceris & nivei dulcique tenerrima ſucco
Miſcent æquoreum tenui ſale tincta ſaporem.

Cui non, qui oſtrea unquam guſtavit, moveat ſalinam tam elegans & proba inſcriptio? De me fatebor: Nunquam ante niſi condita aut ſi recentia frixa comederam, & cum faſtidio Burdigalæ ut etiam Rupellæ antè adſpectabam replentes ſe iis crudis, inprimis matutino tempore & nondum jentatos. Aſt cum legiſſem hoc Auſoni præconium doctiſſimus Poëta perſuadebat mihi uti veſcerer iiſdem ad eundem modum. Iratus tandem fui pertinaci meo faſtidio, quod me defraudaverat tam opimis deliciis per tot dies. Secus potuiſſem cum Milone jocari. Is cùm Maſſiliæ ubi exulabat accepiſſet orationem Ciceronis quâ defendebatur, ſed aliam quàm recitârat pro roſtris longeque meliorem & vehementiorem: Bene ſe habere, reſcripſiſſe Ciceroni traditur, quod non uti eam poſt ſcripſerat ſic antea dixiſſent: ſecus enim ſe non veſci tam bonis & ſapidis mullis

mullis. Ego inquam potuiſſem me ſolari qui propter morbum amiciſſimi mei Coleri fidi Achatis in hoc itinere cum meis ſubſiſtere ad XV. dies cogebar, & dicere: Bene habet quod ſæva ſors hanc mihi remeliginem objicit: ſecus enim non veſceret tam bonis & ſapidis oſtreis. Quin & ejus pretii habitæ fuerunt, ut vivaria ipſis Burdigalę olim fecerint. Sidon. 8.*epiſt.* 12. uti olim in Italia: Plin. *lib.* 9. Cauſſa bonitatis earum videtur eſſe aqua dulcis, quæ opimiores eas reddere putatur. Vinet. *ad Epiſtol. Auſon.* 13. Plinius *lib.* 32. ſic de iis ſcribit. *Gaudent dulcibus aquis & ubi plurimi influunt amnes.*

Hæc de commoditatibus quibuſdam, inprimis quia victum retuli, non omnibus. Nec enim omnes referre ejus eſt qui pauculos vix dies eam inhabitavit. Minimum oporteat te totum anni orbem iſtic exigere, ut quæ quoque tempore inventa ſint recenſeas.

Mantiſſæ loco huic capiti addo adverſam Garumnæ ripam collibus adſurgere amœniſſimis, veſtitam omni arborum genere, ac inprimis vite. Qui ſunt, ut putat Vinetus, ex quo hoc tranſcribo, quæ juga frondea dixit Auſonius in Burdigala:

Ver longum brumæque breves, juga frondea ſubſunt.

In iis collibus clivus eſt in urbem & meridiem obverſus, pervetuſto cupreſſino luco, qui nunc vix eſt 7. jugerum, olim longè major fuit imprimis viſendus. Cupreſſus enim arbor in Gallia ſatis rara eſt: Quamobrem hoc ſe cupreſſeto valde jactant Burdigalenſes. Quin jam inde antiquitus duravit hic mos uſque ad noſtra tempora. ut quicunque Burdigala vinum aſportaturi ſunt, ſolvere antea ipſis

ipſis non liceat quàm cupreſſinum ramum à magiſtratu acceperint : pro quo pendit quælibet navis drachmæ duas ſeptimas partes. Hactenus Vinetus. Addo ego pulchrum ibi eſſe ambulacrum, eoque cum ſudum eſt ſæpe exſpatiari illos, qui ſpatiis conficiendis delectantur.

Nec prætereundum, aream ludi, qui *balemaille* dicitur, eſſe extra urbem, proximè foſſam & arcem Tropeitam, à latere Medulico, in ſuburbio *aux Chartreux* elegantiſſimo : ubi in proximo habitant Hollandi qui cerevifiam optimè coquunt eamque deſiderantibus vendunt convictoreſque exteros tolerabili pretio menſtruo recipiunt.

CAPUT. VII.

DE ÆDIFICIIS NOBILIORIBUS, tam ſacris quàm profanis.

SUnt Burdigalæ duæ Eccleſiæ collegiatæ, quarum una eſt metropolitana : XII. parœciæ : Octo cœnobia monachorum, unum Sacrarum virginum & collegium Jeſuitarum, inſtitutum anno CIↃ.IↃ. LXXXII. cura & liberalitate Fr. Baulonii Senatoris Burdigalenſis. Templa elegantiora ſunt DIVI Andreæ, & S. Michaelis : illud tribus turribus, hoc una ſed eminentiore, inſigne. Illud laquearibus lapideis obductum, nulliſq; columnis fultum. Exeunti ex choro ad dextram picturam videbis reſurrectionis Dominicæ, ubi Chriſtus aquilæ inſidens cœlo vehitur. Ajunt fuiſſe antea Ganymedis, ſed mutatam. Mihi non fit veriſimile propter alteram picturam Purgatorii

huis

huic ſimillimam. In medio templi marmor viſitur,cui olim diſtichon Græcum inſcriptum de Lucilla gemellipara. Vicinum huic templo eſt Noſocomion, in cujus introitu exſtat monimentum liberalitatis domini Candalæ: vocatur ibi *Francois Monſieur de Foix de Candale, Captal de Buchs, Eveſque d'Ayre, Commendeur de l'ordre & milice de S. Eſprit.* Quingentes annuas libras teſtamento reliquit Noſocomio. Vixit annos 81, menſes 5. Duorum aliorum liberalitas ibidem laudatur in tabulis parieti adfixis. In templo hujus Noſocomii medium chori locum obtinet epitaphium Boërii, cujus inſcriptionem ſevo candelarum id & penus aliis maculatam legere non potui. In pariete monimentum eſt Stephani & Petri Burgiorum: quorum poſterior vivus hoc tetraſtichon cineribus ſuis dedicaverat:

En ce lieu loing d'envie
J'ay voulu eſtre mis mes os.
Mon frere je te prie
Laiſſe les en repos.

Cœmiterium inprimis viſu dignum eſt S. Severini extra portam *Dijaux* prope Amphitheatrum, cum ideo, quòd antiquius reliquis, tum quod ibi viſuntur cavi lapides ſepulchris impoſiti, in quibus ſecundum Lunæ incrementum aqua augeſcit & minuitur. Multi hic Equites quos ſub Car. Magno conſpiratio extinxerat humati. Legatur tabella in templo ſuſpenſa ſic incipiens: *In mundo duo ſunt cœmiteria, &c.*

Arx fuit olim Burdigalæ nomine Umbraria, Regia antiquorum Aquitaniæ Ducum. Vocabulum ſuum inde habuit quod Aquifolio & aliis arboribus umbram facientibus undique circumdata erat. Ipſa arx reſtat adhuc

adhuc nomenque priſcum ſervat, etſi iſtam arborum umbram propterea quòd ædificia in ipſarum locum poſita fuêre, perdiderit,& jam ſedes eſt Parlamenti Regii: quo de inferius loquar.

Duas alias arces ſeu caſtella anno 1454. excitavit Carolus VII. Francorum Rex uti hoc veluti gemino freno coerceret urbem ne denuo deſciſceret, ut aliquoties ante fecerat, ad Anglos. Alteram ad Occidentem, in loco paluſtri: ad angulum urbis Medulicum in Garumnæ ripa alteram. Quæ ad Occidentem ædificabatur nomen habebat Caſtellum Fari, ſive *Chaſteau de Ha*: eratque vicina Ædi D. Andreæ, Arx fortiſſima: Extrinſecus tuta præter craſſiſſimos muros & propugnacula, paludibus circum ſeſe diffundentibus. Nunc temporis maximam partem inprimis urbem verſus ſolo æquata, unicam adhuc eamque quadrangulam & craſſam oſtentat turrem. Pauci ſunt anni, & crediderim octo præter propter, cum hoc ſarum huic urbi ingruit. Cauſſa in vulgus notiſſima, nec hic memoranda.

Quæ ad Garumnam poſita eſt TROBEITA vocatur, quæ etiamnum reſtat. Habetur iſtic ſtatum præſidium 150. militum. In area arcis aliquot tormenta majora collocata viſuntur. Verſus Garumnam eſt atrium in quo Mareſchalli d'Ornano vita Gallicè in trabibus deſcripta. Imagines Pontificum Romanorum & Regum Galliæ cingunt atrium. Ipſe Ornanus in contiguo cubiculo poplitibus flexis B. Virginem adorans pictus conſpicitur. Tapetes & omnia ornamenta, cùm iſtic eſſemus, remota erant. Nec viſebatur amplius pinacotheca Domini d'Ornano, quam pulcherrimis rariſſimiſque rebus refertam fuiſſe audiebamus, ſed tum neſcio

diſtra-

diſtractam an tranſlatam. In hac arce inventum fuit marmor iſtud in quo reſtat nomen Viviſcum.

Tribus his arcibus rectè conjungi poteſt Podium Paulini. Ædes inquam ad arcis inſtar (arcem appellat Vinetus *ad Auſon. profeſſ. carm.* 10.) in medio Auſonianæ Burdigalæ Septentrionali muro ædificatæ, hoc nomine jam olim cenſæ. Podium appellari indubiè cœperunt ideo, quòd in editione urbis loco ſitæ inſtar fuêre podii theatralis, unde in ipſam urbem veluti in theatrum proſpectus erat. Podia enim erant projecta ſive mœnia excelſiora, unde commodius quæ in theatro gerebantur arbitrari licebat. Vitruv. *lib.* 5. *c.* 7. Juvenal. *Sat.* 2. Sava. *ad Sidon. lib.* 8. *Epiſt.* 9. *& ibid. ad carm. XXIII. pag.* 104. Paullinorum familia, princeps omnium Aquitanicarum teſte Sidonio, *pag.* 540. & Fortunato, olim has tenuiſſe creditus, qua de inferius, cùm de viris præclaris ex hac urbe oriundis, vel qui iſtic vitam egerunt ſuam. Tenuerunt has ædes haut ita pridem Candalæ Comites, familiæ Anglicæ & ſive anno 1451. Anglis Aquitania expulſis Francorum Regi Carolo homagium præſtitit. Qua ex familia ultimus obiit Franciſcus Fluſſas Candala quo de & ipſo paullo inferiùs eodem quo de Paulinis capite. Nunc per conjugem Candaleam fato functam hæ ædes uti alia ad illuſtriſſim. Ducem Eſpernonium devenerunt. Ipſum ædificium antiquitatis parum præ ſe fert, niſi quod incubat antiquis Auſonianæ urbis muris, indice etiam Vineto. Viſitur in ejus atrio in ſiniſtro pariete teſte Vineto & Petro Appiano, tum Bartholomæo Amantio, imago Sedati Rhetoris Burdigalenſis: viri, inquam, capillo & barbâ criſpâ, librum manu tenentis imago hac inſcriptione.

D.M.

D. M,

SEDATUS.

Equidem valde laborabam uti ingredi has ædes mihi liceret, verùm oſtiarius reponebat ſibi ſeveriſſimè ab illuſtriſſ. Domino ſuo injunctum ne cui nato fores paterent, quin ne ſuum ſe parentem (verba erant ipſius) intromittere poſſe: verè an ſecus, & ſin verè, quo conſilio prohibitus neſcio. Aliena igitur hoc fide referendum fuit. Quam aliam in vicinæ domus janua ad ſuperum limen iidem conſpici ajunt inſcriptionem, nec ex aliis ubinam ſit iſta janua reſcire potui.

Succedat nunc Baſilica urbis ſive curia, quæ poſita eſt ad muros Auſtrales urbis primum poſt Auſonianam incrementum adeptæ: duabus turribus ſubter quos porta exitur in noviſſimam urbis acceſſionem, conſpicua: quæ etiam turres in urbis inſignibus oſtentantur, ædificatæ anno 1449. teſte Lurbeo in chronico. In hac viſuntur memorandæ, quas ſupra notavi, antiquitatis reliquiæ, & mox in atrio effigies Domini de Roquolauro, Dn. Goffredo, d'Arnout de S. Simon, Equitis, &c. & juratorum urbis ad vivum in pariete in dignitatis ſuæ habitu expreſſorum. In aditu curiæ apparitores XVI armati præſtolantur, qui peregrinos & intrantes, oculiſque ea quæ iſtic viſuntur obeuntes, QUI, UNDE, & CUI REI veniant, rogare ſolent. Baſilicæ contiguum eſt Armamentarium, cujus ſolum titulum januæ inſcriptum videre contigit. Nec igitur de intimioribus quidquam addo.

Collegia in hac urbe vidi tria: JURIDICUM

CUM non procul ab æde D. Andreæ: in ſpeciem non magnificum, ſed ſitu & pulvere magis quam aliis ornamentis ſuperbum, feneſtriſque linteo lumen tranſmittentibus conſpicuum: quod tamen Profeſſores doctiſſimi recitationibus præclaris ornant. AQUITANICUM in vico Baſilicæ contiguo: cujus novem ſunt claſſes, & præterea lectio Mathematica, Phyſica, Græca, Logica, Rhetorica. Doctores ſunt XIV, Gymnaſiarcha nunc temporis Robertus Balfureus, cujus in Cleomedem extant lucubrationes, compellatus à me, Profeſſor Mathematicus Candaleus. Referebat quandoque hujus Collegii diſcipulos fuiſſe ad 2500. ſed jam numerum imminutum, propter alia quæ ſuppullularint Collegia. In aditu ad dextram viſitur hæc inſcriptio in tabula ænea: *Franciſcus Fluſcas Candala, Illuſtriſſimus Princeps Bojorum Captalis & Epiſcopus Adurenſis in literarum gratiam & matheſeos illuſtrationem mathematicam lectionem perpetuam & ſolemnem in Gymnaſio Aquitanico inſtituit, atque annuo* 500. *librarum ſtipendio dotavit anno Domini* 1591. IV. *Cal. Aug.* Addita his ſunt nomina magiſtratuum iſtius anni quæ non exſcripſi.

In medio ædificiorum area eſt latiſſimè patens cui ornamento etiam ſunt duodecim ulmi quas Elias Vinetus, quo de & ipſo inferius, Viviſci hujus Lycei præfectus, ſua manu ſeris umbram facturas nepotibus plantaverat.

JESUITARUM tandem Collegium Burdigala habet, ex alterâ parte Baſilicæ adverſum, ædificatum extra muros mediæ urbis in platea quæ foſſa olim urbis fuerat. Ædificium eſt pulcrum. & locus peramœnus ulmis & iſtic umbram latè projicientibus.

Privata civium ædificia, prætereunti ſolùm exteriùs viſa, & hic prętereo, niſi quòd monendum

dum elegantiora quà exteriorem adſpectum viſa mihi in utraque urbis foſſa, quæ in plateas abiere. Meridionali inquam, ubi à Collegio Jeſuitarum Garumnam verſus deſcenditur, & Septemtrionali, ubi imprimis magnificus, adſpectus ædium in quîs Princeps Condæus diverti ſolet cùm Burdigalæ agit. Quæ ambæ plateæ revera ſunt id quod dicuntur, latiſſimæ ſcilicet, & ut Poëta Burdigalenſis ait, nominis ſui ſervantes.

Habent etiam non paucæ ædes contiguos eoſque amœniſſimos hortos & viridaria. Ex quibus inprimis dignus quem floridiores Muſæ inhabitent quem colit vir ampliſſ. Dn. Ræmundus Conſiliarius Regius in Parlamento Burdigalenſi, ex quo excerpſi antiquitates ſuprà dictas: cui contiguam habet pinacothecam picturis elegantiſſimis (uti harum eſt cum paucis amans) & quæ Zeuxidos & Protogenis manus provocare poſſint, refertiſſimam.

Aſt ne potiſſimum urbis quà ædificia ornamentum prætersam, meminens quod antiquus ex Græcis Poëta dixit, ornamenta urbium eſſe *pueros & turres*: velut apicem ædificiis Burdigalenſibus impoſiturus addo, eminus hanc urbem turribus præaltis, & in Pyramidis figuram. Faſtigiatis ſuperbè nitere: Omnibus verò altiùs caput efferre exſtructam turrem in cœmiterio S. Michaelis nulli ædificio contiguam, ex qua deſpicienti, ſi quis deſuper urbem luſtrare velit, tota urbs vago obiri poteſt viſu. Hæc verò adſpectus ſuperbia quam editæ faciunt turres inprimis Garumnâ aſcendentibus, ad duas circiter leucas, ſeſe ingeret.

CAPUT

CAPUT. VIII.

DE VIRIS ILLUSTRIBUS ex ea oriundis. aut quos illa fovit.

HIC verò ampliſſimum ingredior campum. Quippe enim tam fœcunda præclarorum virorum genitrix, tanquam alma nutrix fuit Burdigala, ut ſi quis dignè exſequi hoc caput velit, ſingularem ad Sammartani exemplum elogiorum commentarium ſcribere eum ò-porteat. Sufficiat in præſentiarum præcipuos quos excerpere, & in hoc noſtro velut pegmatê conſpiciundos deſtituere. In primis verò ſeu ſidera fulgent duo Conſules Romani coævi, PONTIUS PAULLINUS & AUSONIUS: Ille quidem natu minor, & hunc tanquam parentem perpetuò colens, ſed (quod & Auſonii modeſtia celebrat) faſtorum titulo conſulatuque prior. De Paullinorum ergo familia & inprimis noſtro Auſonii Paullino ex variis, & inprimis ex Vineti commentariis, *ad Epiſt.* 19. *Auſonii* ſic habe.

Oriundos veriſimile, adſtipulante Vinetu, Paullinos ex urbe Roma, cùm & Plinius initio naturalis hiſtoriæ Suetonium Paullinum vidiſſe ſe Conſulem dicat, qui primus Romanorum ducum Atlantem montem ſit tranſgreſſus, & Plinius junior Valerium Paullinum, Suetonius Lolliam Paullinam Caligulæ conjugem memorent. Hæc ſimilia in Aquitaniâ, quà primum occaſione incertum ſedem ſibi fixit & inter alias omnes emicuit, Sic quidem Fortunatus cecinit ad Leon-

Leontium Burdigalenſem Epiſopum ſcribens.

Inferiora velut ſunt flumina cuncta Garumnæ
Non aliter vobis ſubjacet omnis apex.

Et Sidonius *lib* 8. *Epiſt*. 12. *Ecce jam Leontius meus facillè princeps Aquitanorum, ecce jam parùm inferior parente Paullinus. Quin & Ambroſ. lib.* VI. *Epiſtolarum Paullinum ſplendore generis in partibus Aquitaniæ nemini ſecundum dixit.* Poſſidebatur his præter alia Ebromanum, quod poſtea à Pontio Leontio ex Paullinorum familiâ oriundo muris cinctum & propugnaculis munitum, à re natâ Burgus vocari cœpit. Hæc familia præclaros viros multos tulit cognomines, ſic ut quamvis multorum memoria ad nos ſuperſtes pervenerit, ægerrimè tamen inter paucos diſcerni hodie poſſit. Quod nôſſe debebant familiæ hodiernæ, quæ non niſi unum idemque perpetuum nomen admittunt, quo fit, ut ſi quis unus præ reliquis præclara quæ edat facinora, poſt unicum etiam ſeculum à reliquis diſcerni nequeat. In primis verò tulit ea Pontium illum Paulinum Romæ conſulem (quo anno incertum, quia non inter ordinarios ſed ſuffectos fuiſſe probat, quòd in faſtis non invenitur, vide Vinet. *ad Auſon. Epiſt.* XX.) & Auſonio coævum, etſi ætate paullò minorem, ut ipſi inſtar filii fuerit: quem etiam patronum, præceptorem, parentem cùm alibi tum in Jambis Epiſtolæ ad Auſonium ſecundæ ſubjectis appellat. Vir fuit eruditiſſimus, Poëta optimus; teſte præter ingenii monimenta, quæ exſtant Auſonio Epiſt. XX. ubi ait ipſi palmam obtigiſſe lemniſcatam, ſibi ſimplicem. Conſulatus honore ante Auſonium & juvenis adhuc functus fuit, poſtea aliquanto tempore, ut putat Vine-

Vinetus *in Antiq Burdigala* n.86. Chriſto nomen dedit. luſtralibus undis ablutus à Delphino Epiſcopo Burdigalenſi. Uti autem religioni Chriſtianæ liberius vacaret, Barcinonem Hiſpaniam ſeceſſit (vid. Auſon. *Epiſt.* 21.23.) ibique Presbyter factus, Nolam tandem Campaniæ urbem profectus, ad Epiſcopale culmen evectus fuit. Vir ditiſſimus omnia ſua reliquerat pauperibus conjux Therafia ad viri exemplum compoſita fida proficiſcentis lateri comes hæſit; teſte D. Ambroſio lib. 6. Epiſt. 86. ad Sabinum. Locum Sulpitii Severi in vita B. Martini non poſſum quin huc transſcribam: *Præſtantiſſimumque nobis præſentium temporum illuſtris vero Paullini exemplum ingerebat: qui ſummis opibus abjectis, Chriſtum ſecutus, ſolus penè his temporibus Euangelica præcepta complèſſet. Illum nobis ſequendum, illum clamabat imitandum: beatumque eſſe præſens ſeculūm, tanta fidei virtutiſque documento, cum ſecundùm ſententiam Domini dives & poſſidens multa, vendendo omnia, & dando pauperibus, quod erat facto impoſſibile poſſibile feciſſet exemplo.* Vidit & indoluit à Gothis Nolam vaſtari, anno 412. quæ poſt 44. annos, anno nempe 456. denuo à Vandalis ex Africâ in Italiam irruentibus direpta fui. Quâ tempeſtate Paullinum Epiſcopum quicquid habebat pecuniæ in redimendos captivos inſumpſiſſe tradunt, & cùm deficeret pecunia, viduæ pauperis, cujus filius in Africam captivus aſportatus fuerat, lacrimas miſeratum, in Africam cum ea trajeciſſe, & ſua captivitate ibi captivum redemiſſe, ipſum tamen poſtea ob eximiam perſpectamque pietatem à Barbaris liberatum, Nolamque cum ſuis omnibus remiſſum. Vix tamen eſt, eſt credam hunc eundem Paullinum fuiſſe, cum inter conſulatum Auſonii antequam ipſe

ipſe Paullinus conſul fuerat & Vandalicam iſtam direptionem minimum anni 74. (at quanta hæc vitæ humanæ portio) intercedant, & vero conſtet etiam alios Paullinos propter ſplendorem generis & Paullinum nomen poſtea Nolanos Epiſcopos factos, Savaro ad Sidon. 8. *Epiſtol.* 12. *pag.* 193. Niſi dicendum Gregorium in hoc falſum fuiſſe, quod Vandalicam iſtam direptionem pro Gothicâ dixerit: ſed ut ut ſe habeant iſta ſingularis exempli vir hic fuit, uti Ambroſio, Hieronymo, Auguſtino tot locis laudari meruerit. Campanarum uſum ab ipſo inventum quidam tradunt: at rectiùs dicetur, inventum jam olim earum uſum ab ipſo in Eccleſiam invectum: quo de vide Pancirolum in novis repertis. Eſſe verò hunc Auſonii Pontium Paullinum eundem cum Pontio illo Leontio Sidonii Apollinaris, cui carmen de BURGO inſcripſit, etſi Vinetus non improbet, alii adferant, ego ut credam adduci non poſſum. Floruit enim Pontius Paullinus noſter ſub Theodoſio majore (quamvis ipſis ipſi quoque ſupervixerit) & conſulatum geſſit ante annum 382. qui erat natalis Imperii Theodoſio, conſularis dignitatis Auſonio. Sidonius verò Apollinaris natus ſub Theodoſio Juniore floruit ſub Zenone, circa annum 480. quum jamdudum eſſe deſiiſſet noſter Paullinus. & longius adhuc ante Aquitaniam reliquiſſet, Barcinonemque conceſſiſſet, & inde Nolam, ubi vidit Gothicam direptionem, quæ incidit in annum Chriſti 1412. Fuiſſe autem hunc Leontium filium aut nepotem (quorum alterum, ſi negemus ipſum Paullinum eſſe, minimum fuiſſe, Vinetus alibi in antiquitate Burdigalæ adſerit) refutat Ambroſius *lib.* 6. *Epiſt.* 36, ubi ait:

Soboles eis (Paullino & Theraſiæ) *nulla*, *&* *ideo maritorum poſteritas deſideratur*. Tutius igitur fuerit dicere, unum ex poſteris fuiſſe ſive ex fratre deſcendentem (cujus meminit extremà Epiſt. 23.) ſive quem alium ejuſdem familiæ.

De Auſonio multa dicere nil attinet, cùm ipſius vita cum ab aliis, tum inprimis à doctiſſimo Vineto eleganter ſit deſcripta, & verò ipſe ingenii ſui ſimulacra, quò ſeris etiam nepotibus videri poſſet ſibi finxerit in doctiſſimis ſcriptis ſuis. Nec tamen omnino tacendum. Ejus fuit æſtimationis, ut Imp. Valentinianus ipſius diſciplinæ commiſerit filium Gratianum, qui Imperator factus, ut Minerval perſolveret præceptori ſuo, ipſum ad conſularem dignitatem evexit, quâ Romæ floruit anno Chriſti 382. quo pro munere prolixè ipſi gratias agit: quæ gratiarum actio inter Idylia legitur. Notandum ex ea Imp. Gratianum ipſi Auſonio cum eum eveheret ad Conſ. dignitatem ſcripſiſſe: *Solvere ſe quod debebat*, *& debiturum quod ſolviſſet*: exemplo in tanta fortunâ memorabili; & quod cyclopes noſtri ſeculi haud paucos, longè ad huc ab illo faſtigio abſentes, confundat. Theodoſius Major Auſonium tanti fecit, ut parentem ſuum nominârit ſuâ manu præter Impp. morem ad ipſum ſcripſerit; & opera ejus ſibi communicari flagitarit, cujus Epiſtolæ exemplum, ut in Auſonii opere ab initio viſitur, quin adſcribam non poſſum.

THEODOSIUS Auguſtus Auſonio parenti ſalutem.

Amor meus, qui in te eſt, & admiratio ingenii atque eruditionis tuæ, quæ multò maxima ſunt fecit, parens jucundiſſime, ut morem, principibus aliis ſolitum, ſequeſtrarem: familia namque ſermonem autographum ad te tranſmitterem, poſtulans pro jure non quidem regio, ſed illius privatæ inter nos caritatis, ne fraudari me ſcriptorum tuorum lectione patiaris. Quæ olim mihi cognita, & jam per tempus oblita, rurſum deſidero, non ſolùm ut, quæ ſunt nata recolam: ſed ut ea, quæ fama celebri adjecta memorantur accipiam. Quæ tu de promptuario ſcriniorum tuorum, qui me amas, libens impertiare, ſecutus exempla auctorum optimorum, quibus par eſſe meruiſti: qui Octaviano Auguſto rerum potienti certatim ſua opera tradebant, nullo fine in ejus honorem multa condentes. Qui illos, haud ſciam, an æqualiter, ac ego te, admiratus ſit. certè non amplius diligebat. Vale, parens.

Quis requirat Auſonianæ gloriæ teſtem alium præter hunc Auguſtum? vivis adhuc Auſoni, vivis, & vives dum literæ erunt & qui literas amant. Perque te vivit priſca Burdigala, parens tua: quæ niſi tantæ eruditionis ſobolem genuiſſet, ultra quas ſuſtinuit calamitates, ſui etiam perditura, & decoris magnificentiæque ſuæ erat memoriam.

Complurimi illuſtrium virorum, qui literas

& artes profeſſi Burdigalæ fuerunt, ſive cives eſſent, ſive extranei, tum etiam civium quî alibi Muſarum myſtæ egerunt, numerum videre eſt in Profeſſoribus Auſonii, & D. Hieronymi, Euſebiique. Chronicis, Sid. Apollinaris *Epiſt*, 11. 12. *lib*. 8. *& lib* 9. *Epiſt*, 13. & in Fortunati carminibus Chronico Lurbei ſub anno 337. Excerpam præcipuorum nomina: Tiberius Victor Minervius, præceptor Auſonii, Latinus Alcimus, Alethius Luciolus, Artius Patera, Artius Tiro Delphidius, Alethius Minervius, Leontius Beatus, Jucundus Leontii Frater, Macrinus, Concordius, Phœbicius, Ammonius, Anaſtaſius, Pomponius Maximus Herculanus, Thalaſius, Clitarius Siculus Syracuſanus, Cenſorius Atticus Acrœcius, Nepotianus, Æmilius Magnus Arborius avunculus Auſonii, Exuperius, Marcellus, Sedatus de cujus ſtatua ſuperius. Staphylius, Criſpus, Urbicus, Victorius, Dynamius, Attilius Glabrio, Leo Poëta, Lampridius Orator, & Rhetor Græcus & Latinus. Pleriſque horum, eo quo recenſui ordine ſua dat elogia Auſonius, in libello profeſſorum ſingulari: ad quem cùm ſcripſerit docta (ut omnia ſunt hujus viri opera) commentaria Elias Vinetus, ſtultus labor eſſet futurus, prolixè hîc actum agere.

Noſtro ſeculo notiſſimi fuerunt profeſſores Collegii Aquitanici Andreas Goveanus, Joannes Gelida, M. Antonius Muretus, Joannes Coſtanus, Georgius Buchananus. Nicolaus Gruchius. Guilielmus Guerentæus, Jacobus Tevius, & tandem unum præ aliis præluſtre Burdigalæ decus (quamquam ex Santonibus oriundus) Elias Vinetus: per quem antiqua Burdigala noviſſimè nitidum exſeruit caput: Burgus item, Santonum, Mediolanum, & Encoliſma. Quin ſi verum dicere licet, cui

cui tota Gallia multum nitoris ſui debet. Eruditionis & ingenii teſtes ſunt ſcripta quæ edidit in humanioribus & Mathematicis.

Nuper Burdigalæ ex Candalarum familiâ ſidus illuſtre editum fuit Franciſcus Foxius Candala, dignus princeps qui poſſideret ædes Paullinus antiquis poſſeſſas, quem hîc noviſſimum ſubjungam, ut velut fulgurans amethyſtus extremum ornet digitum. At elogium ejus non eſto meum, ſed viri clariſſimi Scevolæ Sammarthani Pictonis quod ſic habet:

Pulcrum tibi fuit, Candala heros excellentiſſime, ex illâ gente oriri quâ vix ullam nobiliorem aut antiquiorem ſibi arrogare quiſquam audeat. Pulcrius autem & longè me hercule pulcrius indefeſſo, quodam mentis vigore eò uſque in literis proceſſiſſe ut nemo fuerit qui ſummum in illis ætate tua principatum (præcipuè in Mathematicis & reconditâ philoſophiâ) tibi non meritò conceſſerit. Hujus rei teſtis erit apud poſteros optimus Triſmegiſtus ille non tibi ſolùm Latinè Galliceque redditus, ſed etiam illis commentariis illuſtratus, qui auctoris obſcuriſſimi ſenſa quamlibet abſtruſa legentibus aperiant & ob oculos conſtituant. Teſtis Euclides, multaque præterea cœleſtis ingenti tui argumento, & ſalutare illud inprimis Elexir (ſic enim Antidotum admirabili ſolertiâ tibi repertum & appellas) cujus compoſitionem & uſum ne poſteritas nimio ſumptu deterrita negligeret aut amitteret, annuam in id pecuniam de tuo legare non piguit. Quid quod & pari liberalitate publicam Matheſeos profeſſionem honeſtaque profeſſori ſtipendia Burdigalæ paucis ante menſibus quam de vitâ decederes inſtituiſti? Iure igitur tanto alumno ſuperba lætatur Gallia: hoc abunde per te conſecuta,

ut Italia ſuos Mirandulas invidere jam deſinat, Quos cùm virtutibus omnibus anteires, aut certè æquares fatorum etiam indulgentiâ ſuperaſti. Nonagenarius enim eras cùm eodem ille menſe, quo Chriſtianiſſimus HENRICUS IV. *Cœleſti oleo apud Carnutes inungitur, humano carcere liberatus ad cœlum evolaſti.*

Hactenus Sammarthanus de ultimo Candala. Tumulatus eſt is in templo Auguſtianorum, ubi jam à multis annis Mauſoleum eſt Candalarum: vide Lurb. *in Chron. n,* 1287. Monumentum iſtic ex marmore, & ære videre eſt magnificum & ſuperbum. In angulo templi haut inde procul pyramis viſitur cum inſcriptione, in qua ætas annuſque, & dies mortis Candalæ: poſitum à Maria ſorore. Cumque ibi cor fratris ſepultum eſſet, teſtatur inſcriptio, voluiſſe eam, ut ſuum quoque ipſius ibidem poneretur, uti cineres eorum cui concordes vixerant, mortuorum etiam juncti eſſent. In quo notandum quod ex quatuor fœminarum ſtatuis æneis, quæ circumdant monimentum, illa quæ Orientem & altare reſpicit effigiem refert uxoris ejus qui id architectatus eſt: uti referebat nobis Monarchus qui nos eo ducebat. Similis ſæpè à pictoribus & ſculptoribus fieri ſolent. Et quid vetat fraternæ charitatis ſpecimen in illuſtri familia illuſtre hoc ponere, & pyramidi inſcripta huc tranſcribere.

Franciſco Fluſſ Candala Principi B. R. P. N, genere & ingenio clariſſimo doctrina & virtute maximo, fratri chariſſimo ex oculis hominum, non ex memoriâ erepto, Maria Fluſſ Candal. ſoror merens hoc monumentum poſuit in eodem cor illius clauſit, at ſuum quando eſſe deſierit, una concludi voluit: ut cineres etiam fraternæ concordia

cordia ſpecimen præbeant, & concordes poſt fata jaceant, qui concordes ſemper vixerant. Vixit annos 81. *menſ.* 5. *dies* 20. *Obiit anno Salutis* 94. 5. *Febr.*

CAPUT IX.

DE MALIS QUÆ ſuſtinuit.

HÆC urbs tàm antiqua, tamque eleganti olim ſtructura condita, iſtis commoditatibus pollens, & tantorum virorum genitrix, non minùs hæc ob nomina felix de fortunata dici poteſt, quàm ob cauſſas alias miſera & calamitoſa. Ut enim prætercam eas calamitates, quas fortè ſuſtinuit, ſin minus Publio Craſſo Julii Cæſaris legato in Aquitaniam cum exercitu profecto, & magnum ejus partem Romanis ſubjiciente, certè temporibus Auguſti Marco Agrippa, & M. Valerio Meſſala totam Aquitaniam in provinciam redigentibus: Primò, cùm Gothis in Italiam ſub Honorio irrumpentibus Romani, ut humanitate averterent à ſe barbarum furorum, cederent Aquitaniam & vicinas provincias; miſerrimè afflicta & vaſtata fuit Burdigala, ut flammas etiam ipſorum ſenſerit ſub Artulpho Rege: Lurb. *in Chron. ſuo ann* 418. Quin & piiſſimi viri ab Arianam hæreſim profitentibus miſere habiti, excruciati, & trucidati fuêre, querente id ſæpius Sidonio Apollinari in epiſtolis.

Quam tamen gentem manu armatâ confecit, & Burdigalam Franciæ reddidit

Francorum Rex Clodovæus: Larb. *ſub an.* 509.

Tribus ferè ſeculis pòſt, cùm Aquitani ſocordiam regum Galliæ non ferentes elegiſſent ſibi ducem Eudonem, Sarraceni, qui ſub annum 720. ex Africâ in Hiſpaniam trajecerant, eamque totam, excepta Gallicâ, ſubjugarant, decreverant ipſi ulterius in Galliam ire & meliores ſibi iſtic quærere ſedes. Id cùm Eudo dux, proximus Hiſpaniæ ſubodoraretur, & verò non poſſet Francis ab altera & Sarracenis ab hac parte ſimul ſemelque reſiſtere, ſimulans ſe nihil de ipſorum in Galliam irrumpendi conſilio intellexiſſe, obtulit ipſis ultro, quod, ſi petiiſſent, denegare non quiſſet, tranſitum per Aquitaniam & in ea hoſpitalitatem. At Barbara gens ſuperatis Pyrenæis anno 730. eam ſe geſſit erga hoſpites ut ſe non gerere potuiſſet aliam erga ipſos hoſtes: interque alia Burdigalam noſtram, quæ portas ipſi occluſerat & occupabat, & igne immiſſo in favillam redigebat. Adeò ut Eudo tandem Francis hoſtibus ſe jungeret, & prope Cæſarodunum Turonum junctis cum Carolo Martello viribus ſuis agmen hoc latronum confecerit.

Similem tempeſtatem uno ſeculo poſt pertulit, ſub annum 653. Normannis piratis oram Aquitaniæ populantibus, qui ipſam per vim ceperunt, occiſoque Seguino Caroli Magni præfecto, trucidatis miſerabilem in modum civibus, diripuerunt & incendio peſſum dederunt. Hi Normanni ſub Carolo Magno & antea, teſtantibus Sidonio, & Eutropio. oras tantum maritimas invadebant, ad poſt ſub aliquot regibus in meditullia etiam penetrabant & maximis cladibus Galliam adficiebant, inprimis Santonium, Pictonium & Encoliſmenſem terram depopulabantur: Cumque

eſſent

eſſent idololatræ, ſacras ædes funditus evertebant.

Non adeò vehemens damnum (quaquam damnum & hoc fuit) patiebantur à Navarris qui anno 1179. Burdigalenſem agrum populabantur, & ſuburbia incendebant, ab urbe ſibi temperare & retrogredi coacti.

Inprimis verò huic ſolum urbi, ſed toti etiam Aquitaniæ, imò pleræque Galliæ multum negotii faceſſivit imperium Anglicum, quod quandọ cœperit, paulò poſt dicendi erit locus, cum de magiſtratu & quibus paruerit, loquar. Quæ turbæ cum per aliquot ſecula protractæ, nec ſimplices fuerint, nec tandem ſolam hanc urbem, ſed communiter plurimas adfecerint, ſatius eſt nihil de iis quam parum dicere.

Noviſſimum vulnus, quod pertulit Burdigala & tumultus anno 1548. ortus eumque ſecutus triſtis & deformis tantæ urbis ſtatus. Quod huc pono verbis non meis, ſed Lurbei.

Aquitani, ut ſunt natura liberi & tributorum impatientes, cœperunt ob inſolitum ſalinarium vectigal tumultuari, & tùm apud Pictones, Santones, Engoliſmenſes hoc malum radices egiſſet, neſcio quo fato Burdigalam excurrit. ubi ſpreto ſenatu & XII viris juratis, atque ipſo prorege Monentio, nimis populari & indulgenti, perditi quidam homines concitatâ plebe arma corripiunt, baſilicam municipalem ſpoliant, & exarmant in aliquot cives honeſtos & Reipubl. amantiſſimos ſæviunt, Magiſtratus fugant, & tandem poſt multa facinora ipſum Menontium proregem trucidant. Nec tanti facinoris ſperabatur finis, niſi primores ſenatus & civitatis conſpiratione lectiſſimorum civium facta ſed nimis ſerò tumultuantem populum repreſſiſſent,

Inde poſt biduum ſedato tumultu, quari cœptum eſt de ſeditioſis & cadis proregis auctoribus plures atrocibus ſuppliciis enecati, abſentibus aqua & igni interdictum, reſtitutaque principi ſenatui & juratis ſua auctoritas. Henricus Burdigalenſibus fruſtra præteriti facinoris culpam deprecantibus, Annam Mommorantium magiſtrum equorum, cum exercitu Burdigalam mittit: qui Comite Duce Guiſio, Burdigalam portis patentibus & vicis in ſignum lætitiæ ornatis tapetis & frondibus ingreditur. Hinc ſtatim civibus arma, & privilegia omnia adepta, jus collegii juratorum, nec non civitatis ſublatum campanæ è turribus ſacris & profanis dejectæ, ædes publicæ deformatæ non dirutæ, de præfectis urbis & arcium etſi optimis & inſontibus viris quaſi negligenter in officio verſatis ſupplicium ſumptum, nec non de pluribus aliis infimæ conditionis hominibus. Corpus momentis proregis ex æde Carmelitarum apud D. Andream cum maxima funeris pompâ tranſlatum, ſenatus denique interdictus. miſſis è Pariſienſi, Toloſano & Rothomagenſi ſenatu judicibus, qui populi jus dicerent.

Hæc ita Lurbeus de miſerrimo urbis hujus ſtatu, in Chronico ſuo. Sed non multô poſt quàm detonuerat hic imber, lætiſſimus ſol reſplenduit, cùm Rex Henricus ſententiam Momorantii ſequenti anno abrogavit, & Burdigalenſes in priſtinum, exceptis paucis, ſtatum reſtituit.

Hæ fuere inſigniores clades, quæ principem hanc Aquitaniæ Cæſarianæ & Regiæ urbem affecerunt. Leviores prætereo, uti & illas, quæ lue peſtilentiali immiſſa magnum hominum numerum abſumpſerunt. Duo non poſſum quin addam: quia & ipſa in malis numerari poſſunt. Unum de lupis, qui anno 582. urbem mero meridie intra-

verunt

verunt ſpectanteque populo canes devorarunt. Cujus prodigii memoria hodieque exſtat in nomine vici à lupis iſtis indito. Alterum Pauli Merula verbis hoc eſt : *Eſt in plerìſque Aquitaniæ locis* (eſt hoc & extra hunc urbem ad paucos paſſus extra portam D. Eulaliæ, & ferè in ſuburbio) *hominum genus qui nunc Capots nunc variante Dialecto Gathes appellantur. Deteſtandi ſunt ſuis : eorumque commercia fugiuntur. Habentur pro lepra infectis. Quaſi eſſent, vel quod interdicta ſint iis civitates & oppida, incolere coguntur ſuburbia. locaque ſemotiora. Adſignatæ ſunt & iis ſuæ in templis ſtationes. Creduntur alios inficere. Plerique fabri ſunt lignarii & vietores, aliiſque artibus mechanicis dediti : laboris patientiſſimi. In facie & actionibus illorum quiddam paret, quod eos contemtui deteſtationique reddit obnoxios. Fœmininus ſexus liberali ſatis forma. Omnium habitus & os grave olet, unde ingrati quid odoris manat in conſtantes & conloquentes. Quicquid ſit maledictionis perhibetur genus, quod ab majoribus in poſteros manifeſtiſſimis indiciis derivatur. Pauperiores ſemper in diem vivunt. diurno labore Servorum cenſentur loco, ne auſi quidem mutire, ſi quid injuriæ inferatur vel ab viliſſimo. Si quis eorum fortè ditior, liberi tamen non fiunt hæredes, niſi mobilium, quæ omnes tamquam certam luem averſantur.* Cùm Toloſam tranſiremus, incidimus in virum juvenem, doctiſſimum, humaniſſimum, quem laudavi in itinerario : ab illo habui, quod gens hæc nuper petierit, ut liceret ſibi cum quibus vellet ſe matrimonio jungere, demonſtrarintque apertis venis & ſanguine ducto nihil impuritatis ſibi in ſanguine conſiſtere : id quod de ipſis jactatur. Veriſimiliorem cauſam, quod ſeparati fuerint ab aliis ego hanc puto : quod Gothorum, qui

Aquitaniæ olim dominabantur, ſint reliquiæ, & ob tot mala aliis illata ſuperſtites huic quaſi ſervituti damnati fuerint. Nec abludit valde nomen *Cahets*, *Cahots*.

C A P U T. X.

DE DIGNITATE, QUA *olim fulſit & nunc fulget: ubi inter alia de Parlamento & Academia*,

SEd moveamus à rutâ ad pulegium, & in malis hactenus occupati, ad bona revertamur, videamuſque quâ fulſerit dignitate, & in quo pretio fuerit habita præ aliis hæc urbs jam olim ad præſens uſque tempus.

Ordiamur inde, unde per hiſtoriam ordiri poſſumus. Subjugata & in provinciam redactâ totâ Aquitania, hoc Burdigalæ à Romanis indultum fuit, ne eſſet tributaria, ſed priſtinâ libertate frueretur, viveretque legibus & moribus ſuis, nec ipſi præſcriberentur alia noviter à Romanis: teſtante hoc Strabone, innuente etiam Plinio, *lib.* 4. *Natur.hiſtor.* his verbis. *Aquitanica ſunt, Ambulatri, Anagnutes, Pictones. Santones liberi. Bituriges liberi cognomento Viviſci Aquitan: &c*, Quâ libertate cecidit cùm ſub Gothorum venit imperium, quo de jam dictum, & dicetur ſequenti capite. Sub Gallis tamen & Anglis eandem, certè qua immunitates à tributis, recepit.

Quin eo ſ ſe porrexit hæc libertas, ut Senatus ad inſtar Romani conſtitutus, conſulef-

ſuleſque creati fuerint annui. Unde & Auſonius jactat ſe conſulem in ambabus fuiſſe urbibus, ROMA & BURDIGALA. Quod facere non quiſſet, niſi Burdigalenſis civitas ad Romanæ inſtar conſtituta fuiſſet. Idem Senatum procerum laudat initio carminis de Burdigalâ, ex quo ſimiliter colligit Vinetus Burdigalenſem Senatum ſpeciem habuiſſe aliquam Romani.

Digna præterea habita fuit ut Auguſtinorū ſtatuæ in ea conſpicerentur: tum quòd cum aliis multis commune habuit, uti Amphitheatrale prope eam ſurgeret ædificium. cum ſuperbo & admirandi operis tutelarium Deorum templo. En quamquam multum imminuebatur libertas ejus ſub Gothis, non potuit tamen non in hoc ſervari dignitas ejuſdem, quod regia ſedes ſelecta fuit: uti colligere eſt ex ea Sidoni Epiſtola, quâ ſcribit ſe apud Gothorum Regem Burdigalæ fuiſſe. Quali præeminentia fuit etiam temporibus Ducum Aquitaniæ, quorum arcem Umbrariam etiamnum ſuperſtitem ſuperiùs laudavi.

Carolus Magnus inter viginti metropoles imperii ſui, quibus teſtamento bona in pauperes eroganda reliquit, Burdigalam quoque habuit.

Metropolitana præterea jam à multis ſeculis fuit. Quâ de appellatione ſic ſciendum: Urbes tantum eſſe in quibus nulla nec Epiſcopi, nec Archiepiſcopi ſedes. Urbes, civitates, & Metropolitanas in quibus Archiepiſcopus reſidet. Ac poſtquam Aquitania jam olim in primam & ſecundam diviſa fuit ab Auguſto, ut ſupra monui. factum inde fuit, ut Avaricum Biturigum, Metropolitana primæ Aquitaniæ, Burdigala ſecundæ habita fuerit. Quæ appellatio primæ

Aqui-

Aquitaniæ peperit titulum primatus Aquitaniæ, & inde ſecutam controverſiam inter Archiepiſcopum Bituricenſem & Burdigalenſem: uter eſſet primas Aquitaniæ, quæ jam quatuor ſecula in curiâ Romanâ pendet, nec adhuc dum deciſa eſt. Mentio fit hujus controverſiæ primo & ſecundo decretalium libro. Et Clemens quidem V. ante Bertrandus Gothus dictus, exque Archiepiſcopo Burdigalenſi Pontifex maximus anno 1305. creatus altero Pontificatus ſui anno Burdigalenſi contra Bituricenſem Primatum adſeruit: *idque optimo jure*, inquit in ſuo Chronico L'urbeus, *quidquid dicat Maſſonius*: qui etiam hic conſulendus. Cùm Aquitaniæ Anglico teneretur imperio, & turbis hæ regiones ferverent tantum non perpetuis, inita fuit arcta ſocietas inter alias vicinas urbes inprimis verò Burgum & Burdigalam, quo ſe faciliùs defendere valérent. Quo in fœdere primæ reſervatæ fuerunt urbi Burdigalenſi, eo uſque ut ingruente bello Major & Jurati Burdigalenſes è civium numero aliquos ſelegerint, quos reliquis urbibus & caſtris præficerent. Inde factum ut Burgus, Blavia, Liburnia, S. Æmiliani, Caſtillionum, Cadillacum, S. Macarii, Rioncium, filiolæ dictæ fuerint civitatis Burdigalenſis. Quod fœdus & ex fœdere præeminentia Burdigalæ duravit ad extremum uſque Anglici imperii diem. Exiguum etiam minimè fuit quòd Philippus Francorum Rex huic urbi conceſſit juriſdictionem & imperium, non ſolùm in urbe & ſuburbiis, ſed etiam circumcirca ad primum lapidem. Reſcriptum quo hoc ipſis indultum, Philippina conſtitutio vocatur, & religiosè adſervatur etiamnum in ærario publico: jus verò illud Banleuca: vide uberiùs *Paul. Mer. part. 2. Coſmogr. lib. 3. p. 554.* & Lurb.

No-

Noviſſimè tres ſunt factæ ad priſcam dignitatem acceſſiones major Seneſchallatus, Parlamentum, & Academia.

Magnus Seneſchallus qui Burdigalæ eſt, ideo dictus fuit initio, quia revera erat magnus. Complectebatur enim quinque Diœceſes. Burdigalenſem, Adurenſem, Vaſatenſem, Tarbellicam, & Lapurdenſem: cum hodie ſolam habeat Burdigalenſem, ſecundaque & tertia fecerint aliam Seneſchalliam Vaſatenſem: quarta & quinta item aliam Lapurdenſem: nempe, cùm Ludovicus XI. noviter hoc conſtitueret eo tempore quo fratri Carolo promiſſum Ducatum Aquitaniæ jure Apennagii cederet. At quamquam hujus Seneſchalli ditio nimis quam ſit imminuta, & minimus omnium dici poſſe videatur viro docto, remanet tamen appellatio magni Seneſchalli, Adeò etſi Principes mutent terminos ditionum & dignitatum, non poſſunt tamen abolere memoriam rerum.

At videamus de Parlamento. Gnarum eſt fuiſſe olim in regno Gallico, uti nunc imperio eſt Romano Germanico, unicum tantum judicium ſupremum ad quod cauſſæ alibi diſceptatæ per appellationem devolvi poſſent: idque in metropoli regni Lutetiæ Pariſiorum. Verùm poſtquam pomœria regni prolata fuerunt, è re ipſius futurum putarunt Reges Chriſtianiſſimi plura hinc inde hujuſmodi dicaſteria conſtituere, ut eo facilius adiri poſſent, à regni ſubditis. Ac Carolus quidem VII. Toloſanum, Burdigalenſe, & Gratianopolitanum aperuit; Ludovicus XII. Aquenſe, Divionenſe, & Rothomagenſe; Noviſſimeque Henricus II. Redonenſe in Britonibus Aremoricis.

De Burdigalenſi nunc meum eſt agere. ſepe-

ſepoſitis reliquis. De eo inprimis ſubjectionis conditionibus inter Bur-digalenſes & Comitem Dunenſem CAROLI VII. Legatum agebatur anno 1451. Sed quia Anglicæ factionis populares denuò Carolo rebellârant, urbe noviſſimè armis receptâ hoc privilegio cives privavit Carolus, & à decuria Senatus Pariſienſis jus accipere coegit. LUDOVICUS tamen XI. decennio poſt hoc ipſis reſtituit, & die XII. Novembris cœpit haberi Parlamentum. Hoc decenni interſtitium fecit ut Burdigalenſe Parlamentum, quod Gratianopolitano antiquius erat, poſterius cenſeri & quartum in ordine haberi cœperit. De eadem antiquitatis prærogativa cum Burdigalenſi certavit poſt Divionenſe: ſed reſcripto Henrici ſecundi Burdigalenſis Senatus Divionenſi antiquior declaratus fuit, anno 1553. Ab hoc parlamento jus petierunt Provinciæ, Burdigalenſis, Valatenſis, Agennenſis, Condomienſis, Landarum, Armeniacenſis, Cadurcenſis, Lemovicienſis, Petrocorienſis, Angoliſmenſis, Santonenſis, & Rupellenſis. Poſtea tamen provinciæ, Armeniacenſis, Angoliſmenſis, Rupellenſis & major pars Cadurcenſis diſtractæ ſunt, acceſſeruntque Parlamentis Pariſienſis & Tholoſano.

Cùm autem ſeptimo poſt inſtitutionem primam anno Rex Ludovicus Aquitaniam (ac novis circumſcriptum limitibus) jure Apennagii, legeque fiduciæ Carolo Fratri ceſſiſſet, Parlamentum mutato loco ad Pictones fuit tranſlatum: ſed mox anno 1472. Carolo mortuo omnique Aquitania ad Ludovicum reverſa, Calendis Junii ſolemniter, unde moverat, reductum, & non multo poſt à Carolo octavo tribus præſidibus decemque & octo Conſiliariis edicto anni 1483. 4. Decembr.

eſt compoſitum. Adjecit anno 1519. menſe Majo Franciſcus I. novam Senatorum Decuriam, quæ judiciis cauſarum criminalium præeſſet, quam Tornellam vocant.

Noviſſimis temporibus calamitas illa quam huic urbi ingruiſſe ſuprà inter ejus mala memoravi, juxta pleraque omnia privilegia & hanc prærogativam Parlamenti ademit, anno 1540. Quum Annas Momorantius Equitum Magiſter accipere cives coegit è Pariſienſi, Tholoſano, & Rothomagenſi Senatu Judices qui populo jus dicerent: quibus denuo anno ſequente regredi juſſis, ampliſſima Senatûs dignitas ab Henrico II. civibus in gratiam receptis eſt reſtituta. Propter peſtilentiam quandoque ſicut fit ſedes Parlamenti mutata fuit, Liburniam ſæpiùs tranſlatum refert Lurbeus: anno 1473. 1515. 1546. 1555. Bergeracum 1496. S. Æmilianum. 1501. Habuit hoc Parlamentum inter alios præſidem Nicolaum Boërium, cujus ſcripta in Themidos ſacrario jam diu conſecrata æternæ ſunt memoriæ: Is Burdigalæ obiit, legata Senatui bibliotheca. Monimentum ejus adhuc exſtat in Xenodochio publico, prope D. Andreæ, ab ipſo ædificiis aucto & locupletato. Viſitur in medio choro templi ſplendoris exigui, & cujus literæ propter ſordes incubantes vix cognoſci poſſunt.

Videamus nunc tertium decus ex recentioribus, ACADEMIAM, Non loquar nunc de priſca ſchola Burdigalenſi, in qua tot viros Doctos bonas artes jam olim profeſſos ſuprà dixi: quæ nulla laude inferior fuit Maſſilienſi & Auguſtodunenſi, tot nominibus celebratis Lycæis. Sed de illa, quæ paullo ante quam Aquitania ad Francos debellatis Anglis reverteretur, reſcripto Eugenii Pontif. Max, ad exemplum Tholoſanæ

erecta eſt VII. Id Maij, 1441. & poſt confirmata privilegiiſque aucta variis anno 1472. à Ludovico XI. Francorum Rege. Quo factum ut quem antiquitus theſaurum poſſidebant Burdigalenſes, & quem per tot barbarorum direptiones & vaſtationes amiſerant, beneficio optimi Principis recuperârint: rem non in poſtremis habendam. Eo reſcripto Pontificio Major & Jurati Burdigalenſes Academiæ patroni fuerunt conſtituti, Archidiacónus verò Major Medulicus ad D. Andreæ perpetuus Cancellarius. Sub idem tempus anno 1442. Petrus Archiepiſcopus & religionis & ſtudiorum amantiſſimus Collegium Burdigalæ nomine S. Raphaëlis inſtituit, plurimiſque reditibus dotavit, in quo XII. pauperes cum Priore collegii literis profanis & ſacris per decem annos imbuantur, juſſitque ſex Scholaſticos ex Medulico ſolo, reliquos ex Burdigalenſi Diœceſi eligi, jure patronatus relicto Archiepiſcopis Burdigalenſibus: eâ conditione, ut pauperes illi ſtudiorum curſu peracto, aut priùs, ſi velint, & ætatis ſint legitimæ, ſacris initientur. Hæc non contemnenda fuit inſtitutæ Academiæ ſequela. De Collegio Aquitanico, quod non minima Academiæ pars eſt, ſuprà fuſiùs, & quantum ſatis eſſe poteſt, diſſerui.

CAPUT

CAPUT XI.

SUB QUIBUS DOMINIS *ab initio huc uſque fuerit.*

SEd jam diu debebam deſcribere eam, quæ nunc eſt magiſtratus, à quo regitur, adeoq; Reipub. formam: ne non tam exteriora ſive ædificiorum, ſive dignitatis, commodatiſve conſideremus, ſed & magis intima, & veluti ipſam animam. Idque faciam ſi priùs dixero quàm ſæpe mutaverit Dominos ſuos cum tota Aquitania, tum inprimis Burdigala, totius Aquitaniæ ocellus.

Ab initio Biturigum Vibiſcorum fuit urbs, de quîs ſupra. Sub Auguſto à Romanis devicta, in priſtina tamen libertate & dignitate relicta, ſub Honorio circiter annum 400. Gothis ceſſit. His expulſis, poſtquam cæſus in Pictonibus Alaricus & qui reſtabant propè Burdigalam in campo Atriano (inde appellato) deleti, in Francorum pervenit ditionem. Aſt cùm res Galliarum ſocordes eſſe inciperent, Aquitani circiter annum 727. Ducem ſibi Eudonem eligebant, ſeque jugo Francorum ſubducebant. Filius ejus Eudonis fuit Gaifrus, qui deſertus à ſuis occidebatur anno 767. ſepulcrum nactus extra urbem in paluſtri loco, è regione arcis Fari: ubi nunc temporis Capucini habitacula ſibi moliuntur.

Hunoldum etiam Ducem ſibi fecerant Aquitani, ſed à Carolo Magno profligatus, & Aquitania à Francis recepta fuit: diſpoſitique ſunt à Carolo hinc inde per Aquitaniam

niam, ei in officio retinendæ, Comites. & inprimis Burdigalæ redictus Signinus Comes Aquitaniæ pater Hugonis Burdigalenſis, quo de tot fabulæ narrantur. Nec potuit tamen prævideri ne denuo Aquitani ſe eriperent regibus Galliæ. Nam Azonem, Aquitaniæ præfectum, Ducem ſibi fecerunt: quem tamen Aldobrandus & Donatus Ludovici Regis legati confecerunt.

Aſt verò poſt obitum Regis Caroli Calvi tum demum conſenſu Regum, Duces ſuos habuerunt Aquitani, regni Franciæ vaſallos, quorum novem ordine Aquitaniam tenuêre: 1. Arnulphus. 2. Guilielmus. 3. Ebleus. 4. Ebleus ſecundus 5. Guilielmus II. 6. Guilielmus III. dictus *Teſte d'eſtouppe*. 7. Guido. 8. Guilielmus Godefredus. 9. Ultimi hujus filia heres ultimi Ducis parentis ſui nupta Ludovico VII. Francorum Regis ſecum ad eundem tranſtulit Aquitaniam; poſt verò repudiata anno 1152. & nupta Henrico Normanniæ Duci futuroque regi Angliæ ad eundem totam Aquitaniam tranſtulit, inque eam noſtram Burdigalam.

Hoc initium fuit imperii Anglici in Aquitania, quod poſtea ſecuti fuêre tot tumultus. Id duravit uſque ad Caroli VII. tempora quamquam interruptum ſuo Philippo Francorum Rege, qui per Arnulphum magiſtrum equitum ob non præſtitam fidem & obſequium Burdigalam, & reliquas Aquitaniæ urbes ſubegit. Utque èo arctiùs Burdigalenſes ſibi devinciret, populum jam olim ab Aboriginibus libertati adſuetum ejuſque pertinaciter amantem, liberalitate in officio continere ipſos ſatius putavit quam metu, & inſignibus privilegiis donavit: conceſſis collegio Majoris & Juratorum urbis omni Imperio, & juriſdictione, non ſolum in urbe & ſuburbiis, ſed

etiam

etiam in terris, ultra primum lapidem, ſeu territorio quod Baulencam vocatur, cum omnimodâ poteſtate, ſibi tantummodo jure Imperii ſupremi recepto, & juriſdictione civili in extraneos exercenda per præpoſitum Umbrariæ. Hinc fit etiam hodie, ut in ſupremi Imperii notam, & tanti beneficii memoriam, etiamſi præpoſiti Umbrariæ nulla ſit Juriſdictio, & ab Seneſchallo exerceatur, ſententiam capitalem ab juratis latam & ab Senatu confirmatam, non priùs exequi, & lege agere in damnatum liceat, quam reus ante caſtrum Umbrariæ ductus ſit, & ibi à Lictore ter nomen propoſiti Umbrariæ, etiam nemine reſpondente proclamatum fuerit. Conſtitutio ea, qua hoc Burdigalenſibus conceſſit, Philippina vocatur, & religioſe tanquam theſaurus præſtantiſſimus in ærario publico adſervatur: exemplum ejus Lurbeus in Chronico ad annum 1295, poſuit: ex quo hæc etiam retuli. Paulus Merula *Coſmogr. part. 1. l. 3. c.* 34. Hactenus ergo interruptum fuit Imperium Anglicum in Aquitania, donec anno 1308. pactis initis inter Philippum & Eduardum Anglum ad Anglos denuò reverteretur. Qui in eo rebus ſuis minimè conſulebant, quod inſolitis vectigalibus liberum populum onerare incipiebant; uti etiam mox biennio pòſt Philippus Eduardum literis ſuis monuit ut vectigal inſolitum, quod Maletoſtam vocabant, penitus revocaret. Ea res poſtea & ſub Philippo Valeſio & ſub Joanne Francorum Regibus bellum ingens peperit, quorum hic poſt infelicem in Pictonibus pugnam à Principe Walliæ, Eduardi Regis filio, captivus Burdigalam & inde in Angliam ductus fuit. Tandem Comes Armeniacus & alii quidam Aquitaniæ proceres, cum ob inſueta vectigalia Carolum

Francorum Regem QUINTUM hujus nominis, appellaſſent, mittitur. Caponellus cum Hoſtiario, qui principi Walliæ diem diceret eumque Pariſios citaret exhibitis literis patentibus Regis: quarùm exemplum eſt in Lurbei Chronico, ſed Gallicè ſcripto ſub anno 1369. Ab eo tempore incipiebant in pejus ruere res Anglorum in Aquitaniâ, donec poſt varias pugnas anno 1451. Burdigala ipſa à Carolo VIII. caperetur, & tandem ad Anglum relapſa denuò redigeretur in poteſtatem anno 1453. & in ſequente anno duobus caſtellis Fari & Tropeitæ excitatis veluti compedibus conſtricta ſubducere ſe Francis amplius nequiret.

Sic igitur tota Aquitania & ſub ea Burdigala denuò membrum regni Gallici effectum fuit. Conceſſit poſtea Aquitaniam ſed haut paullo reſtrictiorem & ad 4. Seneſchallias redactam LUDOVICUS XI. Carolo fratri anno 1469. Sed triennio poſt fatis functo Carolo denuò reverſa ad Regni corpus, ab eodem poſt ſeparata nunquam fuit. Hos Dominos hactenus habuit Burdigala.

CAPUT

CAPUT XII.

QUÆ FORMA OLIM *fuerit & ſit hodieque Reipublicæ.*

ADminiſtratio Reip. quæ hodieque eſt Burdigalæ cœpit inſtitui ſub Henrico Angliæ Rege & repudiatæ à Ludovico Eleonoro marito. Qui anno 1173. conceſſerat ut cives liberè ſibi eligerent Senatus Principem, quem Majorem urbis vocare ſolent: quem primum nominârunt Dominum de Monodei. Jus hoc in Principem tranſtulerunt cives in gratiam Eduardi Henrici regis primogeniti, anno 1260. Atque hi Majores ab initio erant annui, donec tandem Carolus VII. Fr. Rex anno 1454. primum Joan. Burellum perpetuum conſtitueret, quod poſtea ad fatalem anni 1548. tumultum duravit: Sic ut licuerit Majori quotannis è numero juratorum ſub majorem unum eligere: qui eo abſente Collegio juratorum præeſſet. Henricus ſecundus Burdigalenſibus in gratiam receptis, hoc in Majore mutavit ne eſſet perpetuus, ſed biennis. Juxta hunc Majorem ſunt jurati, quos vocant: qui ab initio quinquaginta ad 24. redacta, & ſub Eduardo anno 1378. denuò contracti ad 12. fuerunt; pro numero regionum urbis, quas numerat & nominat Lurbeus ſub dicto anno. Aſt noviſſimè ab Henrico II. ad ſex juratos deſcenſum fuit, eoſque biennes; ſic ut ſingulis annis tres jurati mutentur, per totum verò biennium continuetur dignitas Majoris. Huic Majoris & Juratorum Collegio in exercenda præfectura urbis additum

tum eſt Conſilium 30. civium ſelectorum, adjectis ſi de re maximi momenti agatur, inſuper trecentis.

Jurati ex reſcripto Eduardi Anno 1278. non poterant fieri ii qui ex nobili familia erant oriundi; non aliter quàm Romæ lege ſacrata non niſi plebeis patebat aditus ad tribunatum, Sed poſt anno 1392. Joannes Dux Lancaſtricæ præfectus Aquitaniæ civium conſenſu, hanc conſtitutionem abrogavit, & civibus libera juſſit & ſuffragia.

Atque hactenus Burdigalam luſtravimus & luſtrandam aliis animo, quibus oculis non licet, deſcripſimus.

EORUM QUÆ hoc Itinerario continentur.

A

ABbeville 225
Acidulæ Bituricenſes 37
Bougenſes 57
Adelin 223
Agen 102
Aiguesmortes 122
Ainay 44
Aiſnay 171
Aix 143
Alcmar 237
Alkermes 119
Amboiſe 63
Amiens 225
Amphitheatra: Dovenſe 73
Santonenſe 86
Pictavienſe 91
Petrocorienſe 106. *Nemauſenſe* 123
Arelatenſe 105. *Viennenſe* 160
Lugdunenſe 177
Ampulla ſacra, Rhemenſis 16
Marmonſterienſis 68
Amſtelrodamum 238

Aneth 239
Angers 74
Angouleſme 95
Anjou 73
Anna Mommorantius 202
Antverpia 234
Aquæductus 13.62.91
Aquitania, vid. Append.
Ara Lugdunenſis 170
Arar 168
Arauſio 150
Arcus Marii 151
Argentoratum 4
Arles 130.132
Armuyda 228
Arvernia 51
Atacinorum colonia 114
Atacinus Varro ibid.
Attila ubi cæſus 11
Avaricum Biturigum 35
Aubenas 105
Avenio, Avenionenſis Comitatus 146
Aventicum 246
Auguſto templum Lugduni 169
Auguſtodunum 185
Aulnis 80
Aurelia 24
Aurenge 150
Aurum Toloſanum 108

B. *Ba-*

B.

Balaine 156
Bar le Duc 10
Barraux 243
La Baſtie 160
La Baſtille à Paris 200
Bearn 245
Beaucaire 127
Beau lieu 69
Beaulne 242
Begays. 122
Belgica peregrinatio ſequatur Gallicam 1.2
Bellac 96. 104
Belloquadra 128
Belſia 24
Berceau S. Hilaire 90
Berg op ſoom 235
Bergerac 101
Berna 247
Beſançon 92
Bethfort 223
Bezieres 117
Billardus 50
Bituriges 35
Bituriges Cubi. } vide Append.
Viviſci.
Blanc en Berry 44
Blancmont 5

Blavia, Blaye, vide Append.
Blaye 84
Bloys 60
Bogency 59
Boibelle 41
Bolaine 156
Bolonia 225
Bonnivet 92
Borbonia 45
Borbonii Duces 46.47.48
Bougues 57
Bourbon Archambaut 45
Bourdeaux 84
Bourges 35
Breda 235
Breſay 71
Briſſac 77
Britannia 78
Brouage 83
Brugæ 230
Bruxella 232
Buduacus Rex Arverniæ 155
Burdigala vide Append.
Burgus vide Append.
Buzy 62

C.

C*Acarotà* 99

Cabinet, à Tours 67
Poictiers 91
Arles 136 *Aix* 143
Cabillonum 243
Cadillac, vide Append.
Cadomum 508
Caen ibid.
Cahors 97
Camargues. 133
Cambritz 223
Cameracum 238
Campania 15
Campi lapidei 137
Campus Marii 133
Cantabrigia 217
Canterberg ibid.
Capito Maſſilienſis 143
la Cambouniere 121
Carcaſsonne 112
Caroli Burgund. Ducis Epitaphium 90
Caſtelnaux d'Arcy 112
Catalaunici campi 11
Catelanus 119
Cave gouttiere 68
Chaalons 11
Chalon ſur Saone 226
Chambourt 59
Chambery 244
Champhonnet 49
Champigny 93

Chantelou 19
Charanton 193
la Charité 57
Charleville 15
la grande Chartreuse 243
Chartres 239
Chaſteaudun 63
Chaſteauroux 43
Chaſtelraut 93
Chaſteau d'If. 141
Chaſtres 239. 19
Chaumont 63
Chenonceau 64
Chinon 69
Chriſtianus Piſtorius 123
Cimbri triumphati 151
Clanus 89
Clarimontium 51
Cluſa 246
le Cluſeau 98
Colonia Saliorum & Sextanorum 131
Comites Carnutum 240 *Campaniæ* 15
Toloſani 98
Conflans 57. 193
Conſtantina urbs 131
Contius 38
Cordray 43
les Craux. 137
Crypta ſubterranea 98. 142. 148
Cujacius 38

Curianũ promontorium. vid. Append.
Currus ventis profecti 136

D.

DEciſe 57
Decumanorum colonia 114
Delft 235
Delphinatus, Delphinus 157
Dianæ templum fons 125
Diepa 215
Dijon 241
Divona, vide Append.
Dole 242
Douay 72
Dover 216
Dreux. 239
Duarenus 38
Duo Amantes 178
Duinkerka 227
Durettus 50

E.

EBromanum, vide Append.
Echo Charantoni 193
Enchuyſen 237
Encenys 78
Encoliſma 95
Erycius Puteanus 233

l'Eſcluſe 246
Eſtain 24
Eſtampes 24

F.

FAmes Sancerrana 58
la Fargue 97
la Feſte de Dieu à Angers 94
la Fleche 70
Florales ludi Toloſani 109
Fœminæ Sancerranæ 58
Fontaine Bleau 188
Fontaines 242
Fortreſſe S. Jean 141
Forviere 162. 172
Foſſa Mariana 133
la Foſſe de S. Pierre 95
Friburga Uchtlandia 246
Frontignac 121
Fronſac 100

G

GAllula Roma 131
Gandavum 231
Garumna, vide Append.
Gaulminus 50
Gedunum 59
Genabum 24
Geneva 244

Gertudenberg 235
Gergeau 32
Geſſorivacus portus 225
Giere fl. 159
Gironde, vid. Append.
Glaſtum 97
Gravelina 227
Graveſand 218
la Guyenne unde dicta vid. Append.
Grenoble 243
Grenovicum 224
Grimodiere 95
la Groſſe tour de Bourges 39
Guillotiere 181
Gyan 59

H.

Haerlem 237
Haga 235
Hamptoncourt 222
Henrichſmont 42
Hubertus Giphanius 28

I.

Iccius portus 225
Jenaille 32
Jovy 13
Iſatus 97
Iſendick 230

l'Iſle Barbe 172
Iſle de Rays & Oleron 83
Iſsouldun 42
Iſtagela 122
Iudæi Avenionenſes 149
Iulius Pacius IÇtus 120

L.

Lacus mirabilis 63
Languedoccium 104
Laterra 120
Lates ibid.
Lauſanna 246
Leiden 237
Leyraut 118
Lemovicum 98
Leſignan 113
Leuci 8
Liburna 100
Lilla ibid.
Lillo 234
Limoges 96
Limoſin ibid.
Liuron 156
Lochi ſur Indre 69
Londen 218
Loriaut 156
Lorris 33
Lotharingia 6

Lotio pedum Anglicana 218
Lovanium 233
Londun 71
Loumas 144
Louvre 200
Lugda, legio 163
Lugdunum 160
Lugdunum Batavorum 237
Luneville 6
Luparia 200
Lußaldus 92
Lußignan 88
Lutetia 193
Lyon 160

M.

les MAbreaux 97
Madril Chaſteau 206
Maguellone 120
la Maiſon carree à Nimes 124
la Maiſon rouge 11.96
Mamillaria 130
Marche ville 10
la Marche de Limoſin 96
Marmunde 102
Marmonſtier 68
Martius Narbo 114
Maßilia 139
Maßiliargues 121

Maſtrich 238
Magieres 15
Meaux 17
Mechlinia 234
Mediomatrices 8
Meduana 70
Mehun Loyre 59
Melun 192. 42
Mets 12
Middelburgum 227
Mirebeau 94
Miremont 98
Moiſſac 103 *Molines* 95
Monceau 11
Moncontour 94
Mons Seti 121
Monſtreul 225
Montargis 52
Montelimar 156
Mont-louys 64
Mont-ſerrant 51
Montenſier 100
Mont pont ibid.
Montauban 103
Montejan 78
Montpellier 118
Mont majour 133
Mone-melian 243
Monron 44
Marnac 84. 156

Moſa 7
Moſæ trajectum 238
Moſella 7
Moulins 48
Mours 113
Mouſsidam 100
Mouſson 14
Muratum 247
Murta 8
Muſcat de Frontignac 104

N.

NANçay 34
Nancy 8
Nantes 80
Natio Germanica Aureliæ 27
Narbo 113
Nemauſus 123
Nerac 101
Neſon 97
Nevers 42
Neuſuy 34
Neuſtria 6
Niclasburg ibid.
Nimes 123
Nonſchitz 222
Normannia 210
Noſtre Dame de Ardillier 70
Noſtre Dame de lagarde 141

Noviomagus , Biturigum Viviſcorum urbs, vide Append.
Nyeure 52
Nyportum 227

O.

OLeros inſulæ 83
Olives 34
Orcheza 62
Orenge 150
Orleans 24. 59
Oſtende 227
Oxonia. 223

P,

PAludanus 237
Pali Caſtrum 101
Paris 18. 193
Pariſium 194
Partus 365. *infantum* 236
le Paſſe Lourdin 91
Paſtel 97
Paterniacum 246
Pau & Bearn 101
Paullinorum familia, vide Append.
Paulmy 69
Pays d'Aulnis 80
Pays entre deux mers , vide Append.
Perigord 67
Perigueux 98

Pero-

Peronne 239
les Perriere d'Angers 77.
Petit niort 84
Petrocorium 97
Petrus Eiſemberg 175
Pezenas 118
Pſaltzburg 5
Piage 158
Picardia 225
Pictonium 88
Pictavia 89
la Pierre levée 91
Pierelate 156
Pierecise 167
Pierrefuit 34
Pindariſer 26
Pipet 160
Pleſiacum 85
Pleßis 68
Plotinæ Baſilica 124
Poictiers 89
Poloniæ Rex ex Monacho 147
Pons Rhodani Lug.& Avenionẽſes 179
Pons Araris Lugd. 180
Pontamoußon 12
Pontereau 25
Pont de Sè 73
Pont Lunel 121
Pont du Gard 126
Pont du S. Eſprit 156

Pons

Ponts 85
Portus Rupellanus 82. *Maſſilienſis* 140
Tolenſis 143, *Iccius* 225
Provincia 129
Puella Aurelianenſis 31

R.

R*Attoneau* 141
Reims 16
Reole 95
Rion 51
Ritſchmont 212
Rhodanus 167
Rhodana 176
Rhodani vorago 168
Roana 52
la Rochelle 81
Rochefort 78
Rocheſter 217
les Rolphies 99
Roth, idolum 212
Rothomagus ibid.
Rotterdam 235
Rouen 212
Ruffec 43
Rupella 80

S.

SAbaudia 243
S.Auby 10
S.Savin 43
S.Amande 44
Sainctefoy 101
S.Gilles 122
S,Floran 70
S.Malo 78 *S.Michel* ibid.
S.Nicola 6
S.Jean d'Angely 87
S.Macaire 95
S.Omct 214
S.Eſtienne en Foreſt 51
S Tubery 118
S.Martin 138
S.Chamas ibid.
S.Andre,prope Avenionem 150
S.Germain en Laye 204
S.Clou 207
S.Denys ibid.
S.Dieu 59
Sainctes 86
Salines de Begais 122
Salon de Craux 144
Sancte Trophimi crypta 133
Sanctum ſacellum Borbonienſe 45
Pariſienſe 198. *Bituricenſe* 39

Sancerre 57
Santanes, Santonium 85
la Saone 168
Sar, Saravus [illegible]7
Saraceni cæſi 134
Sarberg 5
Saulmur 69
Schenckenſchantz. 238
Sedan 14
Seelandia 227. 228.
Senlis. 239.
Seti 121.
Setinborn 217
Sinot 95
Siron 43.
Sluſa 227.
Soiſme 34
Solodurum 247
Solonia 34
Stega 5
Sylvanectum. 239

T.

Taillebourg 83
Tain 158
Talant 241
Taraſco 128
Tauri ſilveſtres prope Arelatem 136

Tectoſagi Volcæ 95
le Temple ibid.
Thelne 130
Thermæ Borbonicæ 45
Thiebaultz 223
Tolon 143
Toloſa 105
Tovars 72
Tournon 158
Tourremagne 123
Tourremille ibid.
la Tour de Cordovan 84
Touvre 95
Tours 64
Troye 240
Tullum 10
Turania 65
Turris Conſtantiæ 122
Tuille 96
Tuviers 97

V.

Valacria 217
la Vale 50
Valentia 167
Vaucluſe 150
Vendoſme 63
Veniſſæ Comitatus 144

Veneris

Veneris templum Lugduni 171
Veria 227
Verger 78
Veſuna 99
Vidourle 121
Vienne 158
Ville Franche, 112
Pinte, ibid.
Viſci vide Append. *fol.* 277
Vivarais 98
Vits volans 124
Vliſsinga 227
Volcæ Tectoſagi, Arcomiti 105
Uſarche 96
Vuzonne 99
Uxelodunum 104

W.

Weithal 219
Weſtria 6
Weſtmunſter 219
Wiſſelsburg 246
Windeſor 222
Wotſtock 223

Y.

Y*Vetot* 211

Z.

Z*Abern.* 4

FINIS.

A011468665